

İMAMƏT HAQQIN DİLİ İLƏ

نام کتاب:.....پیام قرآن (آیات امامت و ولایت در قرآن مجید)
نگارش:..... آية الله العظمی ناصر مکارم شیرازی
مترجم:..... رضا شکوراف
تاریخ چاپ:.....
نوبت چاپ:..... اول
تیراژ:..... 2000

Kitabın adı:“İmamət Haqqın dili ilə”
Müəllif:Ayətullah əl-üzma Nasir Məkarim Şirazi
Tərcümə edən:Rza Şükürov
Nəşr edən:Şəhriyar
Çap tarixi:.....2008
Çap növbəsi:Birinci
Tiraj:.....2000

ÖN SÖZ

Ümumi mə'nada "imamət" və "rəhbərlik", xüsusi mə'nada isə İslam peyğəmbərinin canişinlik məsələsi tarixdə yüksək əhəmiyyət daşıyan teoloji-təfsiri bəhlərdəndir və heç bir mövzu haqda bu qədər söz açılmamışdır.

Təəssüf ki, bə'zən bu mövzu çərçivədən çıxaraq qanlı müharibə meydanına çevrilmişdir. Bə'zi teoloqların dediyi kimi, vilayət və imamətlə bağlı qılinc çəkildiyi qədər İslamda qılinc çəkilməmişdir! Məhz bu səbəbdən də ən çox İslamın köklü əqidə üsullarından olan bu məsələ barədə yazılmış və mövzu bütün incəliklərlə maraqlananların ixtiyarına verilmişdir. Əlbəttə, burada məntiqsiz, ixtilaf törədən və yersiz təəssübkeşlikdən doğan fikirlərə də təsadüf olunur.

Bu mühüm və həssas məsələ ilə bağlı vəzifələrimiz aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Məntiqsiz və təəssüb doğuran bəhlərdən uzaq olub, Allahın kitabına, qəti sünnə¹ və əqli sübutlara istinadən onları tərtib etmək;

2. İmamətin əsasları ilə mə'sum imamların ilahi mənəbindən sayılan vilayət və rəhbərliyi uyğunlaşdırmaq;

3. Bu məsələni Qur'an baxımından araşdırıb, imamətlə bağlı ayələri dəqiq təfsir etmək.

Bə'zi tədqiqatçıların dediyi kimi, imamət haqda fikirlər yenidən yaranmamışdır və İslam aləmində peyğəmbərliyin davamı olan ümmətə rəhbərlik, İslamın taleyi ilə əlaqədar köklü bir məsələdir.²

Biz hər şeydən öncə varlıq aləminə, daha sonra bəşəriyyətə rəhbərlik məsələsini, sonra mə'sum imamların rəhbərliyini və

¹ "Sünnə" lüğətdə üslub mə'nasındadır – istər yaxşı olsun, istərsə də pis. Dini termin kimi isə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) əməl və sözlərindən ibarət olan və Qur'ani-kərimdə aşkar şəkildə qeyd olunmayan əmr, nəhy və göstərişlər mə'nasını daşıyır. Həmçinin, o həzrətin bir şeyi müşahidə edib təsdiqləməsinə də şamil olur. Yə'ni Peyğəmbər (s) hər hansı bir müsəlmanda gördüyü bir işi ona qadağan etməyib və sükutu ilə həmin əməli təsdiqləyib, sünnə ona da aid olur. İslamda şəriət mənbələrindən biri də sünnədir. ("Məalimul-mədrəsətəyn", Əllamə Əskəri, 3-cü cild, səh. 9.) (Müt.)

² "İmamət və rəhbəri", Şəhid Mütəhhəri, səh. 13.

nəhayət, naiblərin hökumət və rəhbərliyini araşdıracağıq. Bütün bunlardan öncə bir neçə məsələni nəzərdən keçirmək zəruridir.

İMAMƏT, YAXUD CANİŞİNLİK NƏDİR?

Qeyd etmək lazımdır ki, imamətin tə'rifi ilə bağlı fikir ayrılığı var. Bir zümrə müsəlmanın (şiə və Əhli-beyt (ə) məktəbi ardıcılarının) nəzərinə, imamət dinin əsası və e'tiqadın köklərindən olduğu halda, başqa bir zümrə (əhli-sünnə) onu furi-din və əməli göstərişlərdən sayır.

Mə'lum olduğu kimi, hər iki qrup məsələyə eyni gözlə baxmadığından, təbii olaraq ona fərqli tə'riflər vermişlər. Məsələn:

Əhli-sünnə alimlərindən biri imamətə belə tə'rif verir:

الإمامة رئاسة عامة في أمور الدين والدنيا، خلافة عن النبي (ص)

“İmamət İslam peyğəmbərinin (s) canişinliyi adı ilə din və dünya işlərinə ümumi rəyasət və rəhbərlikdir!”¹

Bu tə'rifə əsasən, imamət hökumət rəhbərliyinə aid zahiri məqam və vəzifədir. Bu hökumət dinə əsaslanır və Peyğəmbərin (s) (hökumət işlərindəki) canişini adını daşıyır. Təbii ki, burada “imam” xalq tərəfindən seçilməlidir.

Başqa bir tə'rifdə deyilir: “İmamət müəyyən bir şəxsin şə'r'i hökmlərə nəzarəti və dində İslam peyğəmbərinə (s) canişinlikdən ibarətdir. Belə ki, ona itaət bütün müsəlmanlara vacibdir!”²

Bu tə'rifin birinci tə'riflə əsaslı fərqi yoxdur və hər iki tə'rif eyni məfhumu ehtiva edir. İbn Xəldun tarixlə əlaqəli “Müqəddimə” adlı kitabında bu tə'rifi qeyd etmişdir.

Şeyx Müfid “Əvailul-məqalat” kitabının “ismət”³ bölümündə belə yazır:

¹ “Şərhi-təcrid”, Quşçi, səh. 472.

² “Təcridül-e'tiqad” kitabının qədim şə'rhi, Şəmsəddin İsfahani Əş'əri, “Tovzihul-murad”dan (“Şərhu-təcridil-e'tiqad”ın haşiyəsi) nəqlən, Seyid Haşim Hüseyini Tehrani, səh. 672.

³ “İsmət”, yə'ni insan elə bir güclü dərkətmə qüvvəsinə malik olsun ki, başqaları kimi günah etməyə qadir olduğu halda, günaha düşməsin. Bu məsələ Allahın mə'sum şəxsi günahı tərk etməyə məcbur etməsi kimi təsəvvür olunmamalıdır. Allah-taalanın insana yüksək ağıl, kamal, dərrakə, mə'nəvi paklıq, eləcə də, ibadət və itaətə son dərəcədə diqqət kimi böyük ne'mətlər bəxş etməsi nəticəsində onun günah etmək qüdrətinə malik olmasına bayxmayaraq, onu öz

إِنَّ الْأَئِمَّةَ الْقَائِمِينَ مَقَامَ الْأَنْبِيَاءِ فِي تَنْفِيزِ الْأَحْكَامِ وَ إِقَامَةِ الْحُدُودِ وَ حِفْظِ الشَّرَائِعِ
وَتَأْدِيبِ الْأَنَامِ مَعْصُومُونَ كِعِصْمَةِ الْأَنْبِيَاءِ

“Peyğəmbərin (s) canişini olan imamlar hədd¹, hüquq və hökmlərin icrasında, şəriətin qorunması, eləcə də, insanların tərbiyəsində peyğəmbərlər kimi (günah və xətdən) mə'sumdurlar!”²

Əhli-beyt (ə) ardıcıllarının əqidəsinə uyğun bu tə'rifə əsasən, imamət xalqa rəyasət və rəhbərlikdən də yüksək məqamdır. İmamlar peyğəmbərlərin (vəhyi istisna etməklə) bütün spesifik xüsusiyyətlərinə malikdirlər. Buna görə də “ismət” sifəti (günah və xətalardan paklıq) imamlara da aiddir.

“Şərhu Ehqaqil-həqq” kitabında şiəlik baxımından imamətə belə tə'rif verilir: “İmamət peyğəmbərin peyğəmbərlik və onun ayrılmaz xüsusiyyətlərini istisna etməklə, bütün səciyyəvi xüsusiyyətlər və fəzilətlərini əhatə edən ilahi bir mənşəb, məqamdır.”³

Bu tə'rifə əsasən, imam Peyğəmbər (s) vasitəsilə, Allah tərəfindən seçilir. İmam o həzrətin (peyğəmbərlik məqamından başqa) bütün fəzilət və imtiyazlarına malikdir. Onun işi yalnız dini hökumət və rəhbərliklə bitmir. Beləliklə, imamət furi-din və əməli vəzifələrdən yox, dinin əsaslarından sayılır!

İMAMƏT ÜSULİ-DİNDƏNDİR, YOXSA FÜRUI-DİNDƏN?

Öncə qeyd edildiyi kimi, bu sualın cavabı bizə aydındır. Amma müxtəlif nəzəriyyələr də mövcuddur. Əhli-sünnənin məşhur alimi və “Nəhcül-həqq”⁴ kitabının müəllifi Fəzl ibn Ruzbehən yazır:

ixtiyarı ilə tərk edir. Peyğəmbərlər və imamlar da bu məqama malik olduqları üçün onlara “mə'sum” deyilir. (“Camieyi-kəbirə ziyarətnaməsinin şərh”, Seyid Abdullah Şübbər, səh. 180.) (Müt.)

¹ Şəriətdə bə'zi günah və pozğun işləri törədənlərin fiziki cəzalanmasına “hədd” deyilir. (Müt.)

² “Müqəddimə”, İbn Xəldun, səh. 191.

³ “Şərhu Ehqaqil-həqq”, 2-ci cild, səh. 300 (birinci vərəqəlti haşiyədə).

⁴ “Ehqaqul-həqq” kitabı ona cavab olaraq yazılmışdır.

“Əş’ərilərin baxışında imamət dinin əsası və e’tiqadi məsələlərdən yox, mükəlləfin əməli ilə bağlı fərui-dindəndir!”¹

Bu məsələdə əhli-sünnənin digər fırqələri ilə əş’ərilik arasında heç bir fərq yoxdur. Çünki onların hamısı imaməti əməli yəndə xalqa tapşırılan vəzifələrdən bilirlər. Yalnız Əhli-beyt (ə) məktəbinin ardıcılıları olan şiələr, eləcə də, Qazi Beyzavi və onun bir qrup ardıcılı imaməti dinin əsaslarından hesab edirlər.² Bunun səbəbi aydındır. İmamət Allah tərəfindən müəyyənlanmış ilahi mənəş və məqam olduğundan onun tə’yini yalnız Allaha aiddir. Şəriətin əsasını qoyan Peyğəmbərə (s) inam zəruri olduğu kimi, imamlara da inam labüddür. Lakin bu o demək deyil ki, imamiyyə şiələri bu fikirlə müxalif olanları kafir adlandırırlar. Əksinə, onlar sair müsəlman fırqələrini müsəlman bilir və bu əqidəni qəbul etməsələr də onlara müsəlman qardaş kimi baxırlar. Məhz bu səbəbdən şiələr dini e’tiqadı iki hissəyə bölmüşlər: 1) Dinin əsasları – tövhid, nübüvvət və məad; 2) Məzhəb əsasları – ilahi ədalət və imamət.

Bu araşdırmanı İmam Rizanın (ə) bir buyuruğu ilə sona yetiririk:

إِنَّ الْإِمَامَةَ زَمَامُ الدِّينِ وَنِظَامُ الْمُسْلِمِينَ وَصَلَاخُ الدُّنْيَا وَعِزُّ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّ الْإِمَامَةَ
أَسُّ الْإِسْلَامِ النَّامِيُّ وَفَرْعُهُ السَّامِيُّ، بِالْإِمَامِ تَمَامُ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصِّيَامِ
وَالْحَجِّ وَالْجِهَادِ وَتَوْفِيرُ الْفَقِيرِ وَالصَّدَقَاتِ وَأَمْضَاءُ الْحُدُودِ وَالْأَحْكَامِ، وَمَنْعُ الشُّعُورِ
وَالْأَطْرَافِ، الْإِمَامُ يَجِلُّ حَلَالُ اللَّهِ، وَيَحْرُمُ حَرَامُ اللَّهِ، وَيُقِيمُ حُدُودَ اللَّهِ، وَيَدْبُ عَنْ
دِينِ اللَّهِ، وَيَدْعُو إِلَى سَبِيلِ رَبِّهِ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَالْحُجَّةِ الْبَالِغَةِ

“İmamət dinə rəhbərlik, müsəlmanların nizam-intizamı, dünyanın abadlığı və mö’minlərin izzəti deməkdir. İmamət həqiqi İslamın əsası və onun gövdəsidir. İmam vasitəsilə namaz, zəkat, oruc, həcc və cihad kamilləşir, beytul-mal (ümumi əmlak) və sədəqə (yoxsullara kömək) çoxalır, qanun və hökmlər icra olunur, İslamın sərhədləri qorunur. İmam Allahın halalını halal, haramını haram bilir, Allahın hökmlərini icra edir, Onun dininin müdafiəsində dayanır. Elm, yaxşı nəsihət, möhkəm və tutarlı dəlillərlə (insanları) Rəbbinə doğru də’vət edir!”

¹ “Ehqaqul-həqq”, 2-ci cild, səh. 294 və “Dəlailus-sidq”, 2-ci cild, səh.4.

² “Dəlailus-sidq”, 2-ci cild, səh. 8.

İMAMƏT BƏHSLƏRİ NƏ VAXTDAN BAŞLANDI?

İslam peyğəmbərindən sonra canişinlik məsələsi ilə bağlı mübahisə yarananda bir qrup Peyğəmbərin (s) özünə canişin tə'yin etmədiyini və bu işi ümmətin öz öhdəsinə qoyduğunu iddia etdi. Dedilər ki, ümmət bir yerə toplaşıb, öz aralarından bir nəfəri rəhbər seçməlidir. Həmin şəxs hökuməti idarə etməli, xalqın nümayəndəsi olaraq rəhbərlik vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Hərçənd, İslam tarixində belə bir seçki əsla baş vermədi. Xəlifəliklə bağlı ilk mərhələ yalnız səhabədən təşkil olunan kiçik bir dəstənin tə'yini, ikinci mərhələ səsvermə, üçüncü mərhələ isə altı nəfərdən ibarət bir şura vasitəsilə başa çatdı. Bu növ təfəkkür tərzinin tərəfdarları “əhli-sünnə” adlanırlar.

Bu fikrə müxalif qrupun əqidəsincə, Peyğəmbərin (s) canişini Allah tərəfindən tə'yin olunmalıdır. Çünki o, ümmətin maddi və mə'nəvi rəhbərliyini öhdəsinə götürmək, İslamın əsaslarını qorumaq, dini yaşatmaq, şər'i hökm və Qur'anın incəliklərini şərh etmək üçün Peyğəmbər (s) kimi yüksək elmə malik olmalı, günah və xətaya yol verməməlidir. Bu qrup “imamiyyə”, yaxud “şii” adlanır. Bu ad Peyğəmbərdən (s) nəql olunan hədislərdən götürülmüşdür. Belə ki, əhli-sünnənin məşhur mənbələrindən sayılan “Əd-durrul-mənsur” kitabında Cabir ibn Abdullah Ənsaridən belə nəql olunur: “Biz Peyğəmbərin (s) yanında idik. Bu zaman Əlinin (ə) bizə tərəf gəldiyini gördük. Peyğəmbər (s) buyurdu:

إِنَّ هَذَا وَشِيعَتَهُ لَهُمُ الْفَاتَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“O və onun şiiyələri qiyamət günü nicat tapacaqlar.” Bu məqamda “İnnəl-ləzinə amənu və əmilus-salihati ulaikə hum xəyrul-bəriyyəh” (***«Həqiqətən, iman gətirib saleh iş görənlər yaradılmışların ən yaxşılarıdır»***) ayəsi nazil oldu.”¹

Hicri-qəməri 5-ci əsrin məşhur əhli-sünnə alimi Hakim Nişapuri “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) müxtəlif sənədlərlə bu məzmunu ifadə edən iyirmidən artıq rəvayət nəql etmişdir. O cümlədən, İbn Abbasdan belə nəql olunur: ***“Həqiqətən, iman gətirib saleh iş görənlər yaradılmışların ən yaxşılarıdır!”*** ayəsi nazil olanda, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əliyə (ə) buyurdu:

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 379. (“Bəyyinə” surəsinin 7-ci ayəsinin təfsirində.)

هُوَ أَنْتَ وَ شِيعَتَكَ...

“Bu ayədə məqsəd sən və sənin şialərinidir!”¹

Başqa bir hədisdə Əbu Bərzədən nəql olunur ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) bu ayəni tilavət etdikdən sonra buyurdu:

هُمُ أَنْتَ وَ شِيعَتَكَ يَا عَلِيُّ

“Ya Əli! Onlar sən və şialərinidir!”²

Bu hədis əhli-sünnə İbn Həcərin “Əs-səvaiq” və Məhəmməd Şəbləncinin “Nurul-əbsar” kimi mö’təbər kitablarında da qeyd olunmuşdur.³

Bu rəvayətlərə əsasən, imam Əlinin (ə) tərəfdarları və ardıcılarının adını Peyğəmbəri-əkrəmin (s) özü tə’yin etmişdir. Bə’zilərinin bu ad və ünvanı narahat olub onu pis yad etməsi, “ş” hərfi ilə “şər”, eləcə də, “ş” hərfi ilə başlanan digər pis sözlər kimi nəzərdə tutması təəccüblü deyilmi?!

Doğrusu, həmişə məntiqi dəlillər üzərində hərəkət etməyə cəhd göstərən bir tədqiqatçının belə sözlər deməsi maraqlıdır! Halbuki hər bir sözün hərflərini asanlıqla pis və ya yaxşı mə’nalarda yozmaq olar.

Ümumiyyətlə, şialiyin yaranışı İslam peyğəmbərinin vəfatından sonraya yox, elə o həzrətin öz zamanına təsadüf edir. Peyğəmbər (s) bu adı imam Əlinin (ə) dostları və ardıcıllarına aid etmişdir. İslam peyğəmbərini Allahın rəsulu kimi tanıyanlar yaxşı bilirlər ki, (Qur’an ayəsinə əsasən,) o həzrət nəfsani hisslər əsasında danışmır, bütün dedikləri vəhydən qaynaqlanır. Əgər o həzrət *“Ya Əli, sən və ardıcılardan qiyamət günü nicat tapanlardansınız”*, – deyər buyurmuşsa, demək, bu əsl həqiqətdir.

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 357.

² Yenə orada, səh. 359.

³ “Əs-səvaiq”, səh. 96 və “Nurul-əbsar”, səh. 70 və 110. Bu hədisin rəvayətləri və onu nəql edən kitablar barəsində əlavə məlumat əldə etmək istəyənlər “Ehqaqul-həqq” kitabının 3-cü cildinin 287-ci və 14-cü cildinin 258-ci səhifələrinə müraciət etsinlər.

QUR'AN VƏ LÜĞƏTDƏ "İMAM" SÖZÜ

Lüğət alimlərinin qeyd etdikləri kimi, "imam" sözü fe'ldən əmələ gələn mücərrəd isimdir və insanın diqqət mərkəzində saxladığı, ardınca düşərək tələb etdiyi hər bir şeyə aid edilir. Bu söz müxtəlif yerlərdə ayrı-ayrı mə'naları ifadə edir. Məsələn, bə'zən "imam cümə", "imam camaat", "hidayət imamı", bə'zən də "zəlalət imamı" kimi müəyyən mə'nalar nəzərdə tutulur.¹

Bu söz əslində "niyyət etmək" mə'nasını daşıyan "əmm" sözündən götürülmüşdür. "Məqayisul-lüğət" kitabında yazılır: "Ümm" əsl, mərcə, camaat və din mə'nalarını bildirir, iqtida olunan və hər bir işdə qabaqcıl şəxsə "imam" deyilir. "İmam" sözü "ön" mə'nasında da işlədilmişdir."

"Lisanul-ərəb" kitabında "imam" sözünün bir çox mə'naları qeyd edilmişdir. O cümlədən, qabaqcıl, müəllim, evin bünövrəsini qurmaq üçün istifadə olunan ip (vəsait), yol, hər bir şeyin ön hissəsi və s.

Lakin belə nəzərə çarpır ki, "Ət-təhqiq" kitabının müəllifinin yazdığı kimi, bütün bu mə'naların batinində müəyyən məqsədlə niyyət etmək mə'nası var. Hətta ərəb dilində anaya "ümm" deyilməsinin səbəbi hər bir şeyin əsas və kökünün "ümm" adlanmasıdır. Həm də o, insanın məqsəd və diqqət mərkəzindədir. Həmçinin iqtida olunan şəxs mə'nasında imam o kəslərə deyilir ki, camaat xüsusi meyl və məqsədlə onlara üz tutur.

Bunu da deməliyik ki, Qur'ani-kərimdə bu söz və onun cəm forması olan "əimmə" sözü düz on iki dəfə – yeddi dəfə tək, beş dəfə isə cəm halda işlədilmişdir. Qur'ani-kərimin ayələrindən birində bu söz "ləvh-məhfuz" mə'nasında işlədilmişdir:

كُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

"Hər bir şeyi aşkar imamda – (ləvh-məhfuzda) sayıb hesabladıq!"²

Başqa bir ayədə bu söz yol mə'nasında işlədilir:

وَأِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ

¹ "Ət-təhqiq", "əmm" kökü.

² "Yasin" surəsi, ayə: 12.

“Hər ikisi (Lut və Şüeyb qövmlərinin yaşadıkları şəhərlər Şama doğru gedən sizlərin) açıq-aşkar yolunuz üzərindədir!”¹

Çünki insan məqsədə nail olmaq üçün yola əhəmiyyət verir.

Qur'anın başqa iki ayəsində bu sözlə yəhudi qövmünə örnək və qabaqcıl şəriət olan Tövrata işarə edilir və buyurulur:

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً

“Bundan qabaq Musanın kitabı onlara rəhbər və rəhmət idi.”²

Bu söz beş ayədə ilahi və saleh rəhbərlərə aid edilmişdir. O cümlədən:

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا

“Allah İbrahimə buyurdu: “Mən səni insanlara imam tə’yin etdim!”³

Başqa bir ayədə bir qrup peyğəmbərlər haqda buyurulur:

وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا

“Biz onları öz əmrimizlə (camaatı) doğru yola yönəldən imamlar və qabaqcıllar tə’yin etdik!”⁴

Ümumi mə’nada bu məfhum “Furqan” surəsinin 74-cü, “Qəsəs” surəsinin 5-ci və “Səcdə” surəsinin 24-cü ayələrində də müşahidə olunur.

Başqa bir ayədə isə küfr və zəlalət rəhbərləri nəzərdə tutulur. Ayədə buyurulur:

فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ

“Belə isə küfr rəhbərləri ilə döyüşün!”⁵

Digər bir ayədə geniş mə’nada həm hidayət, həm də zəlalət rəhbərlərinə işarə olunur və buyurulur:

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ

“O gün (qiyamətdə) hər tayfanı öz rəhbərləri ilə birgə çağıracağıq!”⁶

¹ “Hicr” surəsi, ayə: 78.

² “Əhqaf” surəsi, ayə: 12 və “Hud” surəsi, ayə: 17.

³ “Bəqərə” surəsi, ayə: 124.

⁴ “Ənbiya” surəsi, ayə: 73.

⁵ “Tövbə” surəsi, ayə: 12.

⁶ “İsra” surəsi, ayə: 71.

Ümumiyyətlə, Qur'ani-kərimdə “imam” sözü müxtəlif mə'nalarda on iki dəfə işlədilmişdir.

QUR'ANI-KƏRİMDƏ İMAMƏT MƏQAMI

Əslində imamət və rəhbərlik təkcə dini məsələ deyil və bütün yaradılış aləmində əhəmiyyət daşıyır. Allah-taala Özü varlıq aləminin əsl imamı və rəhbəridir, kainatı hidayət və idarə edən də Odur!

Qur'ani-kərimdə bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verilmiş və imamət insanın təkamül seyrinin son mərhələsi sayılmışdır. Yalnız “ulul-əzm” peyğəmbərlər ona çatmışlar. Belə ki, “Bəqərə” surəsinin 124-cü ayəsində buyrulur:

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي
قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“Xatırla o zamanı ki, İbrahimi öz Rəbbi kəlmələrlə (müxtəlif vasitələrlə) imtahana çəkdi və o, imtahanları tamamladı (onların öhdəsindən layiqincə gəldi). Bu zaman Allah ona buyurdu: “Səni insanlara imam tə'yin etdim!” İbrahim “nəslimdən necə” (onları da imam qərar verəcəksənmi) – soruşduqda Allah buyurdu: “Mənim əhdim (imamlıq məqamı) heç vaxt zalımlara çatmaz! (Və bu məqama yalnız sənin pak və mə'sum övladların layiqdir!)”

Ayənin əvvəlində həzrət İbrahimin bir neçə kəlmə ilə imtahana çəkilməsindən söz açılmışdır. Təfsir alimləri arasında bu kəlmənin nədən ibarət olması barədə fikir ayrılığı vardır. “Ruhul-məani” kitabının müəllifi bu haqda on üç baxış qeyd etmişdir.¹

Nəzərə daha düzgün gələn baxış budur ki, “kəlmələr”də məqsəd İbrahim peyğəmbərin öhdəsinə qoyulan ağır vəzifələrdən ibarət müxtəlif əmr və qadağalardır. Bu vəzifələr – əmr və qadağalar aşağıdakılardan ibarətdir: onun büt-pərəstlərə qarşı şücaətli qiyamı, büt-ləri sındırması, odda yandırılması, ürəyinin parası olan övladını qurban etmək məqsədi ilə bıçağı onun boğazına qoyması, ailə-uşağından keçib, onları Məkkənin bir nəfər belə yaşamayan quru və yandırıcı torpağında tək-tənha qoyması və nəhayət, müqəddəs

¹ “Ruhul-məani”, 1-ci cild, səh. 336.

vəzifəsini yerinə yetirmək üçün bütperəstlərin yaşadığı diyardan köçməsi... Bunların hər biri ağır imtahan olsa da, İbrahim (ə) iman və səbir qüvvəsilə onların öhdəsindən gələrək imamət məqamına nail olmuşdur.

Bə'zi təfsirçilər həzrət İbrahimin (ə) imtahanlarının otuzdan çox olduğunu qeyd edərək demişlər ki, bu otuz imtahan Qur'ani-kərimin üç yerində – “Tövbə” surəsinin 13-cü ayəsi (on imtahan), “Əhzab” surəsinin 1-9-cu və 35-ci ayələrində (qalan iyirmi imtahan) açıqlanmışdır. Lakin bu imtahanların bir qisminin təkrar yönünə diqqət yetirdikdə, həmin nəzəri düzgün hesab etmək olmaz.

Ümumiyyətlə, İbrahim (ə) qəhrəmanlıq göstərərək bütləri sındırdı, bütün ağır sınaqların öhdəsindən layiqincə gələrək imamət libası geyindi. Allah-taala onun böyük iftixar və məqama nail olduğunu belə açıqlayır: ***“Mən səni insanlara imam tə'yin etdim!”***

Həzrət İbrahimin (ə) risalet və peyğəmbərlik məqamından, eləcə də, bütün mübarizələrdən sonra ömrünün sonunda nail olduğu bu məqam hansı məqam idi?

Sözsüz ki, həzrət İbrahimin (ə) ağır imtahanlardan sonra Allah tərəfindən layiq görüldüyü bu məqam onun peyğəmbərlik məqamından üstün olmalıdır. Təfsir alimləri ayədə qeyd olunan “imam” sözü haqda çox söz demişlər və bə'ziləri bu sözün mə'na incəliyinə varmadan ciddi tərəddüdlərə düşər olmuşlar. Ən maraqlısı budur ki, bir qrup məşhur təfsirçilər onu nübüvvət və peyğəmbərlik məqamı ilə eyni bilmişlər. Halbuki həzrət İbrahimin (ə) həmin vaxt peyğəmbər olmasına heç bir şəkk-şübhə yox idi. O, imamət məqamına çatanda, peyğəmbərliyindən uzun illər keçmişdi, həm də övlad sahibi olmuşdu. Ayənin davamında da onun Allahdan öz övladları üçün imamət məqamı istədiyi göstərilir.

Bir çox təfsirçilər həzrət İbrahimin (ə) imtahana çəkildiyi “kəlmələr”in Allah tərəfindən aldığı bir sıra tə'limlərdən, yaxud bütperəstlərlə mübarizəsindən, Kə'bə evini bina etməsi və oğlunu qurban kəsməsindən ibarət olduğunu bildirsələr də, bə'ziləri yenə də imaməti peyğəmbərlik məqamına aid etmişlər. Halbuki bütün bu göstəriş və qəhrəmanlıqlar həzrət İbrahimin (ə) peyğəmbərlik məqamından sonra baş vermişdir. Hər halda, onların təfsirlərində ***“Mən səni insanlara imam tə'yin etdim”*** cümləsi aydın şərh olunmur.

Ayədə qeyd olunan “imamət”in itaətin vacibliyi mə’nasında təfsiri də düzgün deyil. Çünki hər bir peyğəmbərə itaət vacibdir. Əgər məqsəd İbrahimə (ə) itaət etməyin vacibliyidirsə, artıq bu onun üçün üstün məqam sayıla bilməz.

Bə’ziləri də başqa bir təfsirlə demişlər: “İmamda məqsəd din və dünya işlərinə rəhbərlikdir. Başqa sözlə, hökumətə başçılıq nəzərdə tutulur.”

Bu təfsir qeyd etdiyimiz digər iki təfsirdən fərqli olsa da, imamətin dərin mə’nasını aydın göstərmir. Bizim nəzərimizcə, bu zəmində digər ayələrə diqqət yetirdikdə imamətin daha yüksək bir məqama aid olduğu aydınlaşır. O da geniş mə’nada ilahi proqramların həyata keçirməsindən – həm hökumət məsələləri, həm əmr və hökmlərin icrası, həm də insanların zahiri və batini tərbiyəsindən ibarətdir.

İzah: Peyğəmbərlərin göndərilməsində əsas məqsəd bəşəriyyəti hidayət etmək, doğru yola yönəltməkdir. Bu hidayət iki mərhələdə həyata keçirilir:

1. Haqq yolu göstərmək; bu bütün ilahi peyğəmbərlərin vəzifəsidir.

2. Məqsədə çatdırmaq; bu da iki hissəyə bölünür:

a) “Təşrii hidayət”; yə’ni dinin əsaslarını gerçəkləşdirmək, istər hökumət qurub hökmləri icra və ictimai ədaləti bərpa etməklə, istərsə də əməli olaraq insanları tərbiyələndirməklə hər iki iş peyğəmbərlərin hədəf və məqsədlərinin gerçəkləşməsi üçün vasitə olsa da, onları həyata keçirmək asan deyil. Bu işin sahibi mütləq elm, təqva ¹, şücaət və müdiriyyət kimi xüsusiyyətlərə malik olmalıdır.

¹ “Təqva” sözü əsasən Allahın əzəmət və cəlalından qafil olmamaq, Onun hökmləri ilə müxalifət etməmək, inadkar və günahkarların qazandıqları ilahi əzabların çətin və ağır olmasından qorxmaq mə’nasındadır. Təqvanın müxtəlif dərəcəsi vardır: 1-Günah və haram işlərdən uzaq olmaqdan ibarət olan xalqın əmr olunmuş təqva həddidir; 2-Məxsus insanların əldə etdikləri təqva həddidir ki, təkə haram işlərdən deyil, həm də məkrüh və bəyənilməz işlərdən də uzaq olmaq və pəhriz etməkdir; 3-Məxsusların məxsusunun nail olduqları təqva dərəcəsinə şamil olur. Bu seçilmiş şəxsiyyətlər hətta bə’zi mübah və halal olan, lakin insanın özünü məşğul edib, onu Allahın yadı və zikrindən yayındıran əməllərdən çəkinib pəhriz edirlər. (“Camieyi-kəbirə ziyarətnaməsinin şərh-i”, Seyid Abdullah Şübbər, səh. 98.) (Müt.)

b) “Təkvini hidayət”; yə’ni mə’nəvi tə’sirlə hidayət nurunu insanların qəlbinə şüalandırmaq. Bu mə’nəvi və daxili bir hərəkət, seyrdir. İlahi rəhbər və peyğəmbərlər öz ardıcılarını zahiri və xarici seyrə inkişaf etdirirlər. Şübhəsiz, belə bir proqram icra etmək istəyən şəxs bir çox xüsusiyyətlər və hazırlıqlara malik olmalıdır.

Hidayətin hər iki qismində dini və ilahi vəzifələr həyata keçirilir, layiqli insanlar maddi və mə’nəvi, zahiri və batini təkamülə çatdırılır. Ayədə qeyd olunan imamətdə məqsəd məhz budur! Həzrət İbrahim (ə) xüsusi sifət və xislətlərə malik olmasaydı bu məqama çata bilməzdi!

Qeyd edilənlərdən belə nəticə çıxarıyıq ki, bir şəxs həm imamət, həm də peyğəmbərlik məqamına nail ola bilər. Ulul-əzm peyğəmbərlərdən İbrahimi (ə) və İslam peyğəmbərini (s) misal göstərmək olar. Eləcə də, bir şəxs peyğəmbər olmadığı halda, imamət məqamına nail ola bilər. “Rəsul” və “nəbi”dən fərqli, vəhy almayan mə’sum imamları misal çəkmək olar.

Ümumiyyətlə, ayənin başlanğıcında buyurulan **“Mən səni insanlara imam tə’yin etdim”** cümləsində imamət məqamının böyüklüyü və imamın Allah tərəfindən seçilməsi aydın olur. Həmin ayənin davamında bu nöqtə daha tə’kidlə qeyd edilir. Belə ki, İbrahim (ə) bu məqama nail olduqda gələcək nəsli haqda da düşünüb deyir: **“İlahi! Nəslimdən də?** (Onları da imam qərar verəcəksənmi?)” Bu zaman Allah tərəfindən belə xitab gəlir: **“Mənim (imamət və vilayət) əhdim heç vaxt zülmkarlara çatmaz!”** Yə’ni ey İbrahim! Sənin övladlarından yalnız zülm və günahdan uzaq, pak olanlar bu məqama layiqdir!

Şübhəsiz, burada “zülm” deyərkən, yalnız başqalarına rəva görülməz zülm və haqsızlıq yox, həm də geniş mə’nada ədalətin əksi (antonimi) olan zülm nəzərdə tutulur. Ədalət geniş mə’nada hər şeyin yerini düzgün tə’yin etmək, zülm isə onun yerini səhv salmaqdır. Qur’ani-kərimdə həzrət Loğmanın (ə) oğluna belə dediyi buyurulur:

يَا بُنَيَّ لَا تَشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

“Oğlum! Allaha şərik qoşma; çünki şirk böyük zülmdür!”¹

¹ “Loğman” surəsi, ayə: 13.

Aydındır ki, burada ədalət kamil ədalət, başqa sözlə, imamətlə uyğunlaşan ismət məqamıdır. Günahla yanaşı ədalət isə imamət məqamından uzaqdır və ona layiq deyil. Bəli, yuxarıdakı ayə imamın mə'sum və günahsız olmasına bir sübutdur.

Maraqlıdır ki, biz ədalət üçün ömrün əvvəlindən sonuna qədər hər bir günahdan uzaqlığı şərt saymalıyıq, yoxsa yox?

Bə'ziləri "üsul" qaydalarına əsaslanaraq deyirlər: "Əgər bir kəs müəyyən sifətlə vəsf edilərsə, həmin halda ona malik olmalıdır. Məsələn, "ayaq üstə duran" sifətini o kəsə aid edə bilərik ki, həmin vaxt ayaq üstə olsun. Əvvəlcə ayaq üstə olub, sonra oturan şəxsə bunu aid etmək düzgün deyil. Buna əsasən, ayənin məfhumu belə olur ki, imam imamət məqamına nail olduğu zaman zülm, şirk, günah və çirkinliklərdən uzaq olmalıdır. Deməli, ədalət və ismət sifətləri ömrün əvvəlinə şamil olmur.

Lakin hədislərə əsasən, Əhli-beyt imamları (ə) İslam peyğəmbərinə (s) istinadən "imam"ın ömür boyu ədalətli olduğunu bildirmişlər. Abdullah ibn Məs'ud Allahın Rəsulundan (s) belə nəql edir ki, Allah-taala İbrahimə (ə) buyurdu:

لَا أُعْطِيكَ عَهْدًا لِلظَّالِمِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ

"Mən (imamət) əhdimi övladlarından zülmkar olanlara əta etmərəm!"

قَالَ يَا رَبِّ وَمَنْ الظَّالِمُ مِنْ وَلَدِي الَّذِي لَا يَنْالُ عَهْدَكَ؟

İbrahim (ə) dedi: "İlahi! Sənin əhdinə nail olmayan zülmkar övladlarım kimlərdir?"

قَالَ مَنْ سَجَدَ لَصَنَمٍ مِنْ دُونِي لَا أَجْعَلُهُ إِمَامًا أَبَدًا وَلَا يَصْلُحُ أَنْ يَكُونَ إِمَامًا

Allah buyurdu: "Məni qoyub, bütə səcdə (pərəstiş) edən kəsi heç vaxt imam tə'yin etmərəm. O, imamlığa layiq deyil!"¹

Bunu əhli-sünnənin məşhur alimi İbn Məğazili "Mənaqib" kitabında azacıq fərqlə İbn Məs'uddan nəql edir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) bu ayənin təfsirində buyurdu: "Allah-taala İbrahimə (ə) buyurdu: "Məni qoyub, bütə səcdə (pərəstiş) edən kəsi heç vaxt imam tə'yin etmərəm!" Sonra Həzrət sözünə əlavə etdi: "Nəhayət,

¹ "Əməli", Şeyx Müfid, "Burhan" təfsirindən nəqlən, 1-ci cild, səh. 151, hədis: 13.

İbrahimin duası mənə və qardaşım Əliyə çatdı. Bizim heç birimiz bütə əsla səcdə etməmişik!”¹

Mö'təbər kitablarda bu zəmində Əhli-beytdən (ə) nəql olunan digər rəvayətlər də var. Bütün bu rəvayətlərdən aydın olur ki, İbrahim (ə) Allahdan imamət məqamını zülmkar və müşrik kəsə əta etməsini heç vaxt istəməmişdir. Onun Allaha duası sonradan tövbə edərək haqq-ədalət yolunu tutanlar üçün olmuşdur. Bu zaman Allahdan xitab gəlir ki, imamət əhdi yalnız əzəldən zülm etməyən və Allaha şərik qoşmayanlara nəsib olacaq!

Böyük təfsir alimi Əllamə Təbatəbai “Əl-mizan” təfsirində yazır: “Bu ayənin imamların (ömür boyu) mə'sumluğuna dəlil oması barədə ustadlarımızın birindən soruşduqda belə cavab verdi: “İnsanlar əql və məntiq baxımından dörd qrupa bölünür:

1. Ömrünü əvvəldən axıra qədər zülm və haqsızlıqla keçirənlər;
2. Ömrü əvvəldən axıra qədər hər bir günah və zülmədən pak olanlar;
3. Ömrünün əvvəlində zülmkar olan, axırda isə bu işdən çəkinənlər;
4. Ömrünü əvvəlcə ədalətlə başlayan, sonra isə zümlə başa vuranlar.

Şübhəsiz, həzrət İbrahim kimi peyğəmbərin Allahdan birinci və dördüncü qrupa aid olanlar üçün imamət məqamı istəməsi əsla təsəvvür olunmur. Burada iki qrup qalır və Allah-taala üçüncü qrup üçün imamət məqamını rədd edir. Beləliklə, yalnız bir qrup qalır - ömrünün əvvəlindən sonuna kimi pak və günahdan uzaq olanlar!²

Fəxri-Razi “Kəbir” təfsirində e'tiraf edir ki, bu ayə peyğəmbərlərin mə'sum olmasını göstərir. Diqqəti cəlb edən budur ki, peyğəmbərin mə'sum olması onun imamət məqamı ilə sübuta yetir, yə'ni hər bir peyğəmbər imamdır.”

Bütün bu qeydlərdən sonra Qur'ani-kərim baxımından imamət məqamının əzəmət və böyüklüyü mə'lum olur. Məqsədimiz məhz bu nöqtəni aydınlaşdırmaq idi.

¹ “Mənaqib”, İbn Məğazili, “Əl-mizan” kitabından nəqlən, 1-ci cild, səh. 278, həmin ayənin təfsirində.

² “Əl-mizan”, 1-ci cild, səh. 274.

İMAMIN VÜCUDUNUN FƏLSƏFƏSİ (SƏBƏBİ)

İbrahimin (ə) imamət məqamından söz açan ayədə imamın vücudunun əhəmiyyəti qısa şəkildə qeyd olundu. Lakin mövzu yüksək əhəmiyyətə malik olduğundan burada ayrıca, geniş araşdırmanı lazım görürük.

Ümumiyyətlə, peyğəmbərlərin gəlişindəki məqsəd, yaxud vücudunun zərurəti haqda deyilənlər imamlara da aiddir.

Xacə Nəsrəddin Tusi “Təcridul-e’tiqad” kitabının “Nübüvvət” fəslində peyğəmbərlərin be’sətinin səbəbini açıqlayarkən doqquz səbəb qeyd etmişdir. Biz burada onları qısaca nəzərdən keçirəcək və görəcəyik ki, onların çoxu mə’sum imamlara da şamildir.

1. Əqli mə’rifətin nəqli yolla qüvvətləndirilməsi. Belə ki, insan əql qüvvəsilə bir çox nəzəri və əməli həqiqətləri dərk etsə də, bə’zən qəlbində şübhələr baş qaldırır. Bu isə bir şeyə inam və iman qarşısını alır. Amma əqlin hökmləri ilahi və mə’sum rəhbərlərin bəyanı ilə təsdiq edildikdə, bütün maneələr aradan qalxır, insan qəlbən rahatlıq tapır və hər hansı işə meyli artır.

2. Bə’zən insan bir sıra işlərdən çəkinir və qorxur ki, onun əməli Allahın istəyinə əks olsun. İlahi rəhbərlərin icazəsi ilə bu qorxu aradan qalxır.

3. İnsanın bütün əməl və rəftarları “əql yaxşı-pisi dərk edir” ölçüsünə yerləşmir. Çox olar ki, əql bir işin yaxşı, yaxud pis olduğunu dərk etməsin. Yaxşını pisdən ayırd etmək üçün ilahi rəhbərlərə ehtiyac duyulur.

4. İnsan ilahi rəhbərlər olmadan, yalnız öz düşüncəsi ilə xeyir-zıyanını dərk etməyə qadir deyildir.

5. İnsan ictimai bir varlıq olduğundan fərdlər bir-birləri ilə həmkarlıq və bir-birlərinə kömək etmədən həyatın problemlərini həll etməyə qadir deyillər. Şübhəsiz, bütün fərdlərin hüquqlarını qoruyan, onları düzgün istiqamətləndirən qanunlar olmadan ictimai ədalət bərpa olunmayacaq, istənilən nəticə əldə edilməyəcək. Bu qanunları tam mə’nada düzgün ayırd və icra edə bilən kəs yalnız agah, pak, mə’sum ilahi rəhbərlər ola bilər.

6. İnsanlar kamilliyi dərk etmək, elm və maarifə yiyələnib fəzilətlər qazanmaq baxımından bir-birlərindən fərqlənirlər; bə’ziləri buna tam qadir, bə’ziləri isə acizdirlər. İlahi rəhbərlər birinci qrupa

təkan verir, ikinci qrupa kömək edirlər ki, hər ikisi mümkün kamala çatsın.

7. Ümumiyyətlə, insan həyatı elm, sənət və digər sahələrlə sıx əlaqədardır. İlahi rəhbərlər isə onların inkişafında çox güclü mühərriklərdir.

8. İnsanlar öz əxlaqi səciyyələri ilə bir-birlərindən fərqlənirlər. Onların düzgün tə'lim-tərbiyəsində pak və mə'sum kəslərə ehtiyac vardır.

9. İlahi rəhbərlər itaətlə bağlı savab və mükafat, günahla bağlı cəza və əzabdan tam agahdırlar. Onların əməllərin aqibəti ilə bağlı xəbərdarlıqları hər hansı vəzifənin düzgün yerinə yetirilməsində güclü amil sayılır.¹

İmamət məqamı nübüvvətin davamı olduğu üçün qeyd edilən səbəblərin çoxu mə'sumlara da aiddir.

Qur'ani-kərimdə bütün bunlar, hətta onların ən üstün üç qismi ixtisarla verilmişdir: "tə'lim", "tərbiyə" və "ədalətin icrası". Bir çox ayələrdə onlara toxunulmuş və bir ayədə İslam peyğəmbərinin (s) be'sət fəlsəfəsi belə bildirilmişdir:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

"Yazıb-oxumaq bilməyən ərəblər arasından onların özlərindən olan bir peyğəmbər göndərən Odur! Bu Peyğəmbər onlara Allahın ayələrini oxuyar, onları saflaşdırar, onlara kitab və hikmət öyrədir. Hərçənd, əvvəllər açıq-aşkar azğın yolda idilər!"²

Bu ayədə Peyğəmbər (s) və imamların ən mühüm vəzifəsi olan "tə'lim" və "tərbiyə" məsələsinə işarə edilmişdir.

Başqa bir ayədə buyrulur:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

"Həqiqətən, Biz peyğəmbərlərimizi açıq-aşkar dəlillərlə göndərdik, onlarla birlikdə (səməvi) kitab və tərəzi (haqqı batildən ayırd edən ədalətli qanunlar) nazil etdik ki, insanlar ədaləti bərqərar etsinlər."³

¹ "Şərhi-təcrid", səh. 271 (ixtisarla).

² "Cümə" surəsi, ayə: 2.

³ "Hədid" surəsi, ayə: 25.

Bu ayədə düzgün tə'lim-tərbiyə üçün zəmin yaradan ictimai ədalət məsələsinə toxunulmuşdur.

Adətən, hakim təbəqə mövqə qazanmaq, yaxud bir qrupun mənafeyinə xidmət fikrində olduğu üçün kütlənin mənafeyini bu yolda qurban verir. Yalnız pak və ilahi rəhbərlər bəşərin hüquq və mənafeələrini yetərincə müdafiə etmişlər. Qeyri-ilahi rəhbərlər haqq-ədaləti qorusa da, cəmiyyəti istənilən kamala doğru yönəltmə də müəyyən işlərin dəqiq ayırd edilməsində gücsüzdürlər. Onlar yalnız səthi fərqləri ayırd edə bilirlər. Bu isə böyük əhəmiyyət kəsb etmir. Bu işin öhdəsindən yalnız Allahın sonsuz elm dəryasına bağlı ilahi rəhbərlər gələ bilər.

Yer kürəsinin az qala yarısına yetmiş il hökmranlıq edən marksizm ibrətamiz bir təcrübə idi. Marksizmin əsaslarını möhkəmləndirmək üçün geniş təbliğat vasitələrindən istifadə edilsə də, bu yolda çoxsaylı qəzet və jurnallar çap olunsada cəmiyyətin problemlərinin həlli, ictimai ədalətin tə'mini, bəşəriyyətin təkamülü, tarix və ictimai elmlərin düzgün tə'limi üçün marksizm yeganə yol sayılsa da müxaliflər müxtəlif yollarla sıradan çıxarılsa da, bu ideyanın məhsulu diktatura və süqutdan başqa bir şey olmadı. Hətta onların bir çox mütəfəkkir və alimləri bu ideologiyanın əsaslarının səhv olduğunu e'tiraf etdilər!

Bəlkə də, bu qədər mütəfəkkirlərin, alimlərin, təhsil ocaqları və universitetlərin müdafiə etdiyi məktəbin axırda puç olması tarixin misli görünməmiş hadisəsidir. Kim zamanət verə bilər ki, gələcəkdə insan təfəkküründən doğan digər ictimai və e'tiqadi məktəblər belə bir taleyə düşər olmayacaq?! Beləcə, Allah tərəfindən hər bir xəta və səhvdən uzaq olduğuna zamanət verilən peyğəmbər və mə'sum rəhbərlərin məktəbi bir daha öz zəruriliyini göstərir.

Bir sözlə, bəşəriyyəti kamal və səadətə çatdırmaq istəyən mütəal Allah haqq yola hidayət üçün vəhy qüvvəsi və ismət məqamına malik peyğəmbərlər göndərdiyi kimi, onlardan sonra bu yolu davam etdirəcək mə'sum canişinlər tə'yin etmişdir. Şübhəsiz, həmin canişinlər olmadan bu məqsəd həyata keçəsi deyildir. Çünki:

1. İnsan əqli bütün kamal, səadət və tərəqqi yollarını müstəqil olaraq ayırd etməyə qadir deyil.

2. Peyğəmbərin vəfatından sonra mümkündür ki, din müxtəlif təhriflərə mə'ruz qalsın. Deməli, Allahın dinini azğın kəslərin təhrifi,

nadanların müdaxiləsi, nəfsə uyanların təfsirindən qorumaq üçün mə'sum və ilahi rəhbərlərə ehtiyac duyulur.

Bu məsələ “Üsuli-kafi” kitabında imam Sadiqdən (ə) nəql olunan məşhur bir hədisdə belə açıqlanır:

إِنَّ فِيْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ فِي كُلِّ خَلْفٍ عَدُوًّا يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفُ الْغَالِيْنَ، وَانْتِحَالُ الْمُبْطِلِيْنَ، وَتَأْوِيلُ الْجَاهِلِيْنَ!

“Hər bir nəşildə biz Əhli-beytdən ədalətli bir şəxs ifrata varanların təhrifini, bid'ətini¹, batil əlini və nadanların iftiralarını ondan (İslamdan) uzaqlaşdıracaq!”² (Burada mə'sum imam nəzərdə tutulur.)

İmam Əli (ə) dərin mə'nalı kəlamlarından birində bu nöqtəyə işarə edərək buyurmuşdur: “İlahi! Doğrudan da, yer üzü heç vaxt Allahın dəlil və nişanələrini batildən qoruyan aşkar, ya gizli ilahi höccətsiz qalmayacaqdır!”³

3. İnsanların yaranış məqsədinə uyğun ilahi hökumətin təşkil olunması yalnız mə'sumların vasitəsilə mümkündür. Tarixdən göründüyü kimi, dinsiz hökumətlər həmişə fərd, yaxud qrupun mənafeyinə xidmət etmişdir. Təcrübədə sübut olunmuşdur ki, “demokratiya”, “bəşər hüquqları” və “xalq hakimiyyəti” kimi şüarlar asanlıqla kələk və müəyyən məqsədlər üçün vasitəyə çevrilir. Belə vasitələrlə hər hansı bir məqsəd üstüörtülü şəkildə xalqa yüklənir.

Həqiqətdə bu üç əsas – haqq yolun ayırd edilməsi, peyğəmbər mirasının qorunması və ədalətli hökumət qurulması mə'sum imamın vücudunun fəlsəfəsini təşkil edir.

Bu məsələ ilə əlaqədar mövzumuzu imam Rizadan (ə) imamətin fəlsəfəsi barədə nəql olunan bir hədis, eləcə də, Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə) “Nəhcül-bəlağə”də buyurduğu bir kəlamla sona yetiririk:

İmam Riza (ə) Mərvdə olarkən cümə günü “Came” məscidində camaatın qarşısında bir sıra məsələlərə toxunur. O cümlədən, buyurur:

¹ “Bid'ət” sözü lüğətdə yeni zühur edən iş mə'nasındadır. Dində bid'ət dedikdə, hər hansı yeni bir saxta (qondarma) işi və sözü şəriət sahibinə aid etmək nəzərdə tutulur. (“Məalimul-mədrəsətəyn”, Əllamə Əskəri, 3-cü cild, səh. 9.) (Müt.)

² “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 32, “sifətül-elm” bölümü, hədis: 2.

³ “Nəhcül-bəlağə”, qısa kəlamlar: 147

إِنَّ الْإِمَامَةَ هِيَ مَنْزِلَةُ الْأَنْبِيَاءِ، وَارِثُ الْأَوْصِيَاءِ، إِنَّ الْإِمَامَةَ خِلَافَةُ اللَّهِ وَخِلَافَةُ الرَّسُولِ... الْإِمَامُ الْبَذَرُ الْمُنِيرُ، وَالسِّرَاجُ الزَّاهِرُ، وَالنُّورُ السَّاطِعُ، وَالنَّجْمُ الْهَادِي فِي غِيَاهِبِ الدَّجَى... الْإِمَامُ الْمَاءُ الْعَذْبُ عَلَى الظَّمَاءِ وَالذَّالُّ عَلَى الْهُدَى، وَالْمُنْجَى مِنَ الرَّدَى... الْإِمَامُ السَّحَابُ الْمَاطِرُ، وَالْغَيْثُ الْهَاطِلُ، وَالشَّمْسُ الْمُضِيئَةُ... الْإِمَامُ أَمِينُ اللَّهِ فِي خَلْقِهِ، وَحُجَّتُهُ عَلَى عِبَادِهِ، وَخَلِيفَتُهُ فِي بِلَادِهِ... نِظَامُ الدِّينِ، وَعِزُّ الْمُسْلِمِينَ، وَغِيْضُ الْمُنَافِقِينَ، وَبَوَارُ الْكَافِرِينَ

“Şübhəsiz, imamət peyğəmbərlərin məqamı və vəsilərin irsidir. İmamət Allahın nümayəndəliyi, Peyğəmbərin (s) xilafəti ¹ və canişinliyidir... İmam parlaq ay, işıqlı çıraq, şö'lələnən nur, zülmət və qaranlıqda hidayət ulduzu və süqutda xilaskardır... İmam yağış dolu bərəkətli bulud, ardıcıl (dirilik) yağış və parlaq günəşdir... İmam yaranmışlar arasında Allahın əmini, bəndələri üzərində Onun höccəti və canişinidir... İmamın vücudu ilə din nizamlanır, müsəlmanlar izzət qazanır, münafıqlar qeyzdən yanır və kafirlər həlakətə yetir.”²

Əmirəl-mö'minin Əli (ə) qısa bir kəlamla imamət həqiqətini açıqlayaraq buyurmuşdur: “Müsəlmanların işlərində imamın mövqeyi təsbeh dənələrini bir-birinin kənarında nizamlı yığan ipə bənzəyir. Əgər ip qırılsa, onlar dağılar ətrafı və (imam olmasa, cəmiyyət bir-birinə dəyər, nizam-intizam pozular) heç vaxt onları bir yerə yığıb nizamlamaq olmaz!”³

QUR'ANI-KƏRİMDƏ ÜMUMİ İMAMƏT VƏ VİLAYƏT

İmamət və vilayətlə əlaqədar yenə iki fərqli bəhs mövcuddur:

1. "Ümumi imamət və vilayət"; yə'ni hər bir əsr və dövrdə insanlar arasında Allah tərəfindən bir imam və rəhbər mütləq olmalıdır; istər peyğəmbərlik, istərsə də yalnız imamət məqamına malik olsun.

¹ “Xilafət” ərəb dilində başqasının əvəzedicisi olmaq mə'nasındadır. Xəlifə o kəsə deyilir ki, başqasının ardınca gəlib onun canişini olsun və mövcud boşluğu doldursun. (“Məalimul-mədrəsəteyn”, Əllamə Əskəri, 1-ci cild, səh. 156.) (Müt.)

² “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 200.

³ “Nəhcül-bəlağə”, xütbə: 46.

2. **"Xüsusi imamət və vilayət"**; bu ilahi məqam İslam peyğəmbərindən sonra onun canişininə aiddir.

Başqa sözlə, nübüvvət və peyğəmbərlik iki qismə – ümumi və xüsusi peyğəmbərliyə bölündüyü kimi, imamət də iki qismə bölünür.

Qur'ani-kərimdə ümumi imamət və vilayət haqqında bir sıra ayələr mövcuddur. O cümlədən:

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ

1- *"Sən yalnız qorxudansan. Hər tayfanın da bir hidayət edəni vardır."*¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

2- *"Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun (Onun əmrinə qarşı çıxmayın) və doğru danışanlarla birgə olun."*²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

3- *"Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və sizlərdən olan əmr sahiblərinə tabe olun."*³

"İNZAR VƏ HİDAYƏT" AYƏSİ

Birinci ayədə İslam peyğəmbərinə (s) xitabən buyurulur:

إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ

"Sən yalnız qorxudansan. Hər qövmin və millətin də bir hidayət edəni vardır!"

Fəxrî-Razi bu ayənin təfsirində üç fikir söyləmişdir:

1. "Münzir" (**qorxudan**) və "hadi" (**rəhbər və hidayət edən**) sözlərinin hər ikisi eyni mə'nə daşıyır və ayənin mə'nası belədir: *"Sən yalnız hər tayfanı qorxudan və hidayət edənsən!"*

2. İslam peyğəmbəri (s) qorxudan, Allah isə hidayət edəndir.

3. İslam peyğəmbəri (s) qorxudan, imam Əli (ə) isə hidayət edəndir.

¹ "Rə'd" surəsi, ayə: 7.

² "Bəraət" surəsi, ayə: 119.

³ "Nisa" surəsi, ayə: 59.

İbn Abbas deyir: "Peyğəmbər (s) mübarək əlini sinəsinə qoyub buyurdu: (اَنَا الْمُنْذِرُ) "Mən qorxudanam!" Sonra isə əlini Əliyə (ə) tərəf uzadaraq buyurdu:

أَنْتَ الْهَادِي يَا عَلِيّ! بِكَ يَهْتَدِي الْمُهْتَدُونَ مِنْ بَعْدِي!

"Ya Əli! Sən (isə) hidayət edənsən. Məndən sonra doğru yolu tapanlar sənə vasitənlə hidayət olacaq."¹

Bu üç baxışı digər təfsirçilər də qeyd etmişlər. Sünni təfsirçilərinin bə'ziləri isə bu ayənin 1-ci və 2-ci təfsirinin düzgün olduğunu sübut etməyə çalışmışlar. Çünki 3-cü təfsir onların təəssübkeş təfəkkür tərzinə uyğun deyil. Halbuki birinci təfsir ayənin zahiri ilə uyğun gəlmir. Çünki hər iki vəsf İslam peyğəmbərinə (s) aid olsaydı, onda Allah-taala belə buyurardı: "İnnəma əntə munzirun və hadin li-kulli qovmin" – "**Həqiqətən, sən yalnız hər millət və tayfanı qorxudan və hidayət edənsən!**" Başqa sözlə, ərəb qrammatikasına əsasən, ("carr və məcrur" olan) "li-kulli qovmin" (**hər tayfanı**) ifadəsi "hadi" (**hidayət edən**) sözündən öncə qeyd edilə bilməz. Əgər öncə qeyd edilərsə, onda hər iki vəsfdən öncə gəlməli və belə deyilməlidir: "İnnəma əntə li-kulli qovmin munzirun və hadin" – "**Həqiqətən, sən hər tayfanın yalnız qorxudanı və hidayət edənisen!**" Bir sözlə, "li-kulli qovmin" (**hər tayfanı**) ifadəsinin iki vəsfdən yalnız birindən öncə qeyd edilməsi və digərinə aid edilməsi üçün bir dəlil yoxdur; ya hər ikisindən öncə, ya da hər ikisindən sonra qeyd edilməlidir.

İkinci təfsirdə də uyğunsuzluq var. Çünki Allah-taalanın hidayətçi olmasına heç bir şəkk-şübhə olmadığından onu qeyd etməyə ehtiyac qalmır. Bir də cümlənin zahiri mə'nası hər bir əsr və zamanda xüsusi hidayətçinin olmasını bildirir. Halbuki tək halda "li-kulli qovmin hadin" (**hər tayfanın bir hidayətçisi vardır**) – ifadəsindən başa düşülən cəm hal Allaha münasib deyil.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan ayənin yeganə məqbul təfsiri budur ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) qorxudandır və hər dövrdə hər qövmin hidayətçisi var.

Görəsən, bu hidayətçi məqamı hər dövr və tayfanın alimlərinə də şamildirmi? – Cavab mənfidir. Çünki hər dövrdə bir yox, çoxsaylı alimlər ola bilər. İslam peyğəmbəri (s) bir nəfər olduğu kimi,

¹ "Kəbir" təfsiri, Fəxri-Razi, 19-cu cild, səh. 14.

müsəlmanların hidayətçisi də hər dövrdə bir nəfər olmalıdır. Başqa sözlə, İslam peyğəmbəri (s) dinin təsisçisi olduğundan camaatı qorxudur, imam isə onları hidayət etməklə bu yolu davam etdirir.

Qeyd olunanlar ayədən başa düşülən dəqiq nöqtələr idi. Bu zəmində şiə və sünnilərdən nəql olunan rəvayətlərə nəzər saldıqda isə məsələ daha da aydınlaşır.

Sünnilərin ən məşhur təfsir kitablarından olan "Əd-durrul-mənsur"-da Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bu ayənin təfsiri ilə əlaqədar müxtəlif rəvayətlər nəql edilmişdir:

1. İbn Cərir, İbn Mərdəveyh, Əbu Nəim, Deyləmi, İbn Əsakir və İbn Nəccardan belə nəql olunur: **"Sən yalnız qorxudansan. Hər qövmün və millətin bir hidayət edəni var!"** ayəsi nazil olduqda İslam peyğəmbəri (s) əlini sinəsinə qoyub **"Qorxudan mənəm!"** buyurdu. Sonra Əliyə işarə ilə buyurdu: **"Ya Əli! Hidayətçi (rəhbər) sənsən və məndən sonra doğru yolu tapanlar məhz sənin vasitənlə hidayət olacaq."**¹

2. Əbu Bərzə Əsləmi bu ayə barəsində deyir ki, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) əlini sinəsinə qoyduğu halda belə buyurduğunu eşitdim: **"Həqiqətən, sən qorxudansan!"** Sonra əlini Əlinin (ə) sinəsinə qoyub **"Hər tayfanın bir hidayət edəni vardır!"** deyə buyurdu."²

3. Yenə həmin kitabda bu ayənin təfsirində Abdullah ibn Əhməd, İbn Əbi Hatəm, Təbərani, Hakim, İbn Mərdəveyh və İbn Əsakirin imam Əlidən (ə) belə nəql etdikləri qeyd olunmuşdur: **"Allahın Rəsulu (s) qorxudandır, mən isə hidayətçiyəm!"**³

4. Başqa bir hədisdə İbn Abbas Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) belə nəql edir: **"Mən qorxudanam, Əli isə hidayətçidir. Ya Əli! Doğru yolu tapanlar məhz sənin vasitənlə hidayət olar."**

Bu hədis bir qrup məşhur sünni hafizlərinin (hədis əzbərçilərinin), o cümlədən, Hakimin "Müstədrək", Zəhəbinin "Təlxis", Fəxri-Razinin "Kəbir", İbn Kəsirin "Təfsir", İbn Səbbağ Malikin "Füsusul-muhimmə", Gənci Şafeinin "Kifayətut-talib", Əllamə Təbərinin "Təfsir", İbn Həyyan Əndəlusinin "Bəhrul-muhit",

¹ "Əd-durrul-mənsur", (Cəlaləddin Süyuti, vəfatı: 910 h.q), 4-cü cild, səh. 45.

² Yenə orada.

³ Yenə orada.

Nişapurinin "Təfsir", Həməvininin "Fəraidus-səmtəyn" və s. təfsir kitablarında nəql edilmişdir.¹

5. "Həbibus-seyr" kitabının müəllifi Mirqiyasəddin belə yazır: "Müxtəlif mənbələrə görə, **"Həqiqətən, sən yalnız qorxudansan və hər tayfanın bir hidayət edəni vardır"** – ayəsi nazil olanda İslam peyğəmbəri (s) Əliyə (ə) buyurdu: "Ya Əli, mən qorxudanam, sən isə hidayət edənsən! Məndən sonra doğru yolu tapanlar məhz sənə vasitə ilə hidayət olurlar."²

6. Bu hədisi Həməvini Əbu Hüreyrədən, o da imam Əlidən (ə) nəql etmişdir.³

7. Bu hədis Hakimin "Müstədrək" kitabında Əbu Büreydə Əsləmidən geniş şəkildə belə nəql olunmuşdur:

دَعَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِالطَّهْوَرِ وَعِنْدَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِيَدِ عَلِيٍّ بَعْدَ مَا تَطَهَّرَ فَأَلْصَقَهَا بِصَدْرِهِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ، وَيَعْنِي نَفْسَهُ، ثُمَّ رَدَّهَا إِلَى صَدْرِ عَلِيٍّ، ثُمَّ قَالَ: وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ، ثُمَّ قَالَ لَهُ أَنْتَ مَنَارُ الْإِنَامِ وَغَايَةُ الْهُدَى وَآمِيرُ الْقُرَاءِ أَشْهَدُ عَلَى ذَاكَ إِنَّكَ كَذَلِكَ:

"Bir dəfə Allahın Rəsulu (s) dəstəmaz almaq üçün su istədi. Əli ibn Əbi Talib də onun yanında idi. Dəstəmaz aldıqdan sonra Əlinin əlindən tutub, öz sinəsinə qoyaraq buyurdu: "Qorxudan sənsən! (Həzrət özünü nəzərdə tuturdu.) Sonra öz əlini Əlinin sinəsinə qoyub buyurdu: **"Hər tayfanın bir hidayət edəni vardır!"** Sonra əlavə edərək buyurdu: "Sən camaatın işıqlı çırağı, hidayətə yönəldəni və Qur'an qarılarının əmirisən. Mən şəhadət verirəm ki, doğrudan da, sən beləsan!"⁴

Peyğəmbəri-əkrəmin (s) bu hədisinin müxtəlif ifadələrlə bəyanı onun dəfələrlə təkrarlandığını göstərir. Qeyd etdiyimiz hədislərdə nəzərə çarpan ifadənin müxtəlifliyi buna yetərli sübutdur.

Əhli-beyt məktəbi ardıcıllarından da bu zəmində müxtəlif hədislər nəql olunmuşdur. Biz onlardan birinə işarə etməklə kifayətlənirik:

¹ Bu hədisin mənbə və sənədləri ilə əlaqədar mə'lumat əldə etmək istəyənlər "Ehqaqul-həqq" kitabının 3-cü cildinin 92-188-ci səhifələrinə müraciət edə bilərlər.

² "Həbibus-seyr", 2-ci cild, səh. 12.

³ "Ehqaqul-həqq", 3-cü cild, səh. 92.

⁴ "Əl-mizan", 11-ci cild, səh. 327, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

"Nurus-səqəleyin" kitabında bu məsələ ilə əlaqədar beş yüzə yaxın hədis nəql olunmuşdur.¹ O cümlədən, imam Baqir (ə) və imam Sadiqdən (ə) belə nəql olunur: *"Hər bir (mə'sum) imam öz zamanının hidayətçisidir."* Başqa bir hədisdə belə buyurulur: *"Hər bir imam öz zamanında yaşayan qövmlərin hidayətçisidir."*²

Maraqlıdır ki, bə'zi təfsirçilər bu hədisləri nəzərdən qaçıraraq, bə'zi səhabələrin Peyğəmbəri-əkrəmə (s) istinadsız nəql etdikləri hədisləri dəlil göstərir, başqa mə'nalar bildirmişlər. O cümlədən, Mücahiddən belə nəql olunmuşdur: "Qorxudan"da məqsəd Məhəmməd (s), "hər tayfanın bir hidayət edəni vardır" ifadəsində məqsəd isə budur: "Hər qövmin bir peyğəmbəri var ki, onları Allaha doğru də'vət edir!" Bu təfsir olduqca əsassızdır.

Səid ibn Cübeyrdən isə belə nəql olunmuşdur: "Məhəmməd (s) qorxudan, Allah isə hidayət edəndir." Halbuki ayənin zahirinə görə, hər tayfanın öz hidayət edəni var. Bir də ki, Allah-taala bütün tayfaların hidayətçisidir.

Görəsən, şüərlərə qarşı çıxmaq məqsədilə Allahın Rəsulundan "mütəzafir"³ şəkildə nəql olunan mö'təbər rəvayətlərə göz yumub, uyğunsuz təfsirlərə istinad etmək rəvadır mı?

"SADIQİN" (DOĞRUÇULAR) AYƏSİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

Bu ayədə mö'minlər təqvvaya, Allahın əmrindən çıxmamaya çağırılır və onlara göstəriş verilir ki, (azgınlığa düşməsinlər deyə,) sadıqlar və doğru danışanlarla birgə olsunlar.

Ayədə qeyd olunan "sadiqin" sözünün kimlərə işarə olması barədə müxtəlif təfsirlər mövcuddur:

Bə'zi ehtimallara görə, məqsəd Peyğəmbəri-əkrəmdir (s) və bu ayə həzrətin öz dövrünə aiddir. Halbuki Qur'ani-kərimin digər xitabları kimi bu ayənin də ümumiliyi, hər bir dövrə və hər bir məntəqədə yaşayan mö'minlərə aid olması aydındır.

¹ "Nurus-səqəleyin", 2-ci cild, səh. 482-485.

² Yenə orada, səh. 483, hədis: 19-20.

³ Müxtəlif sənədlərlə nəql olunan, lakin "təvatür" həddinə çatmayan rəvayətə deyilir.

Bə'ziləri isə belə deyir: Ayədə qeyd olunan "məə" (birgə) "min" (dan, dən) mə'nasındadır. Yə'ni siz sadıqlərdən və doğru danışlardan olun! Halbuki belə yozumlara heç bir zərurət yoxdur və ərəb ədəbiyyatında, ədiblərin kəlamlarında "məə"nin "min" mə'nasında işlənməsi görünməmişdir.

Ayənin zahiri mə'nasına əsasən, bütün müsəlmanlar hər bir dövr və əsrdə sadıqlərin sırasında və onlarla birlikdə olmağa çağırılırlar. Mə'lum olur ki, hər dövrdə sadıq, yaxud sadıqlər var və camaat təqva və pərhiizkarlıq yolunu tutmaq üçün mütləq onlarla birlikdə olmalıdırlar.

Yaxşı olar ki, "sadiqin" sözünün mə'nasını və onların hansı xislətlərə malik olduğunu bilmək üçün Qur'ani-kərimin özünə müraciət edək. Qur'ani-kərimin "Hücurat" surəsində buyurulur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

"Mö'minlər yalnız Allaha və Onun peyğəmbərinə iman gətirən, sonra isə heç bir şəkk-şübhəyə düşməyən, Allah yolunda malları və canları ilə cihad edənlərdir. Məhz belələri sadıq olanlardır!"¹

Bu ayədə "sidq" sözü hər növ şəkk-şübhə və tərəddüddən uzaq iman və əməldən ibarətdir.

"Bəqərə" surəsinin 117-ci ayəsində yaxşılıq və xeyirxahlığın Allaha, qiyamət gününə, mələklərə, səmavi kitablara və peyğəmbərlərə imandan, mal-dövləti Allah yolunda yoxsullar və kölələrə xərcləməkdən, habelə namaz qılmaq, zəkat vermək, əhdə vəfa etmək, çətinliklər və cihad zamanı dözümlü, səbirli olmaqdan ibarət olduğu açıqlandıqdan sonra buyurulur: ***"Belələri sadıq olanlardır!"*** Beləliklə, sadıqlərin əsas nişanə və əlaməti bütün müqəddəs şeylərə kamil iman gətirmək, hər bir halda Allahın əmrinə tabe olmaq, xüsusilə namaz qılmaq, zəkat vermək, infaq etmək və çətinliklərdə səbir edib dözməkdir. Bu mə'na "Həşr" surəsinin 8-ci ayəsində də gözə dəyir.

Bu ayələrdən, eləcə də, bəhs etdiyimiz ayənin ümumi mə'nasından – sadıqlərlə birgə olmağın qeyd-şərtsiz zəruri sayılmasından nəticə çıxarıyıq ki, müsəlmanlar iman və təqva, elm və

¹ "Hücurat" surəsi, ayə: 15.

əməl, səbir və dözümlü baxımından ən yüksək dərəcəli kəslərlə birgə olmağa məs'uldurlar. (Diqqət yetirmək lazımdır ki, ayədə "sadiqlər zümrəsindən olun" yox "onlarla birgə olun" deyilir. Bu da insanların nail ola biləcəyi ən yüksək mərhələni göstərir. (Mə'sumlar isə onlara nümunə və örnəkdirlər.)

Digər tərəfdən, sadiqlərlə birgə olmaq əmrinin ümumi, mütləq və qeyd-şərtsiz sayılması onların (sadiqlərin) mə'sumluğuna başqa bir dəlildir. Çünki mə'sum olmayanlara qeyd-şərtsiz tabe olmaq əmri düzgün deyil.

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, Fəxri-Razi burada bir müqəddimədən sonra ayənin məqsədini belə açıqlayır: "Səhv və xətaya yol verən kəsin mə'sum şəxsə itaət etməsi vacibdir. Allah-taala da sadiqləri mə'sum hesab etmişdir. Buna əsasən, səhv və xətaya yol verən kəslərin mə'sumlarla birgə olması vacibdir və mə'sumlar onların xəta və səhvlərinin qarşısını alırlar. Bu əmr hər bir zamana aiddir və danılmazdır. Deməli, hər dövrdə mə'sum insanın varlığı zəruridir."

Sonra əlavə edir: "Biz hər dövrdə mə'sum və günahsız şəxsin olmasını qəbul edirik. Lakin biz mə'sum dedikdə bütün ümməti nəzərdə tuturuq. Halbuki siz (şübhəkar) deyirsiniz ki, mə'sum yalnız bir nəfər olmalıdır."¹

Fəxri-Razi ayənin məzmunca çox aydın olmasına baxmayaraq, Əhli-beyt (ə) məktəbi ardıcılarının əqidəsini danmaqla bütün ümmətin mə'sum olmasından, yaxud "ümmət icması"ndan söz açmışdır. Halbuki bütün ümmət az məsələdə yekdildir. Sadiqlərlə birgə olmaq məsələsi isə ümumi bir vəzifəni göstərir. Hətta bu ayə nazil olan zaman heç bir ərəbdilli şəxs "sadiqin" dedikdə bütün ümməti nəzərdə tutmurdu. Belə isə onu bu mə'naya yozmaq mümkündürmü? E'tiraf etməliyik ki, hər bir dövrdə sözlərində əsla xilaf olmayan, səhv və xətaya yol verməyən sadiq şəxsin olması zəruridir və insanlar ona itaət etməlidirlər.

Sual: Burada belə bir sual yaranır ki, "sadiqin" (sadiqlər) sözünün cəm formasında olması hər dövrdə mə'sumun hüzzurunu göstərir? Bu, Əhli-beyt (ə) məktəbi ardıcılarının əqidəsinə uyğun gəlir. Bu sualın cavabını necə vermək olar?

¹ "Kəbir" təfsiri, 16-cı cild, səh. 221.

Cavab: Burada bir incə nöqtəyə diqqət yetirməklə şübhənin cavabı aydınlaşır. O da budur ki, cəm formasını bütün zamanlara aid etmək olar və burada "sadiqlər" başqa-başqa zamanlarda yaşamış müəyyən bir qrupu təşkil edir. Bu, eynilə belə bir ifadəyə bənzəyir: "Hər dövrün camaatı ilahi peyğəmbərlərə tabe olmalıdır." Bu o demək deyil ki, bir zamanda bir neçə peyğəmbər yaşamalıdır. Əksinə, hər dövrün insanları öz zamanının peyğəmbərinə tabe olmalıdır. Yaxud "insanlar öz vəzifələrini alim və mərcəi-təqlidlərdən öyrənməlidir" cümləsinin mə'nası hər kəsin öz zamanında yaşayan alim və mərcəi-təqlidə itaət etməsindən ibarətdir.

Bunun canlı şahidi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) özüdür. Belə ki, onun dövründə itaəti vacib olan başqa bir kəs yox idi və ayədəki hökm qəti şəkildə o həzrətə də aiddir. Mə'lum olur ki, "sadiqlər" sözünün cəm forması təkcə bir zamana aid deyil, bütün zamanları əhatə edir. Bu təhlil ayənin məzmununa daha çox uyğundur.

Bir çox sünni təfsirçi və mühəddisləri İbn Abbasdan nəql etmişlər ki, yuxarıda qeyd olunan ayə Əli ibn Əbi Talibə (ə) aiddir. O cümlədən, Əllamə Sə'ləbi öz təfsirində İbn Abbasın bu ayə barəsində belə dediyini nəql edir:

مَعَ الصَّادِقِينَ يَعْنِي مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِيطَالِبٍ وَ أَصْحَابِهِ

"(Ayədə buyurulan) "**Sadiqlərlə birgə olun**" ifadəsində məqsəd Əli ibn Əbi Talib və onun səhabələrilə birgə olmaqdır!"¹

Həmçinin Əllamə Gənci "Kifayətut-talib" və Əllamə Sibti ibn Cövzi "Təzkirə" kitabında bir qrup alimdən belə nəql etmişlər: "Alimlərin dediklərinə görə, bu ayədə Əli (ə) və onun xanədanı ilə birgə olmaq nəzərdə tutulur." İbn Abbas əlavə edir: "Əli (ə) sadiqlərin rəhbəri, sərvəridir."²

Əhli-beytdən (ə) bizə gəlib çatan müxtəlif rəvayətlərdə də bu mə'nə eynilə təkrarlanır. O cümlədən, Cabir ibn Abdullah Ənsarinin imam Baqirdən (ə) nəql etdiyi bir rəvayətdə deyilir ki, o həzrət "**Sadiqlərlə birgə olun**" ayəsinin təfsirində belə buyurdu: (إِى آلٍ) "Məqsəd, Məhəmmədin (s) övladlarıdır!"³

¹ "Ehqaqul-həqq", 3-cü cild, səh. 297.

² Yenə orada.

³ "Nurus-səqəleyn", 2-ci cild, səh. 280, hədis: 392-393.

Başqa bir rəvayətdə Büreyd ibn Müaviyə həmin ayənin təfsiri ilə əlaqədar o həzrətdən belə nəql edir: "Məqsəd bizik!"¹

"Bürhan" təfsirində "Nəhcül-bəyan" kitabından belə nəql edilir: "Rəvayət olunmuşdur ki, Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) "sadiqlər" barəsində sual olunduqda, "Onlar qiyamətə qədər Əli, Fatimə, Həsən, Hüseyin və onların mə'sum, günahsız övladlarıdır", buyurmuşdur.²

Mə'lum olduğu kimi bütün bu rəvayətlər həqiqətdə (sadiqlərin) xaricdəki fərdlərini tanıtdırır və ayənin ümumi məfhumu ilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Çünki bu qrupa ilk növbədə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) özü, sonra isə müxtəlif zamanlarda yaşayan mə'sum imamlar aiddir. Beləliklə, bu ayə həm ümumi, həm də xüsusi imamət və vilayəti sübut etmək üçün aydın dəlildir.

"ULİL-ƏMR" (ƏMR SAHİBLƏRİ) AYƏSİ

Bu ayədə Allaha, Peyğəmbərə və əmr sahiblərinə tabe olmağın vacibliyi vurğulanır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَطِيعُوا أَوْلِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ

"Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan əmr sahiblərinə tabe olun!"

Allah və Peyğəmbərə (s) tabe olmağın vacibliyi mə'lum məsələdir. Amma bu tabeçilikdə Allah və Peyğəmbərlə (s) yanaşı "ulil-əmr" kimdir? (**əmr sahibləri**) Bu barədə təfsirçilər arasında fikir ayrılığı mövcuddur.

Şiə və Əhli-beyt (ə) məktəbinin bütün alim və təfsirçilərinin yekdil nəzərinə əsasən, "əmr sahibləri" İslam ümmətinin maddi və mə'nəvi rəhbərləri olan mə'sum imamlara aiddir. Çünki Allah və Peyğəmbərə (s) itaətlə eyni səviyyədə zəruri sayılan itaət yalnız mə'sum imamlara itaət ola bilər. Lakin digərlərinə itaət həmişə müəyyən qeyd-şərtlə məhdudlaşır və onlara mütləq itaət əsla mövcud deyil.

Halbuki sünni alim və təfsirçilər arasında "əmr sahibləri"nin kimliyi ilə bağlı böyük fikir ayrılığı mövcuddur. Bə'ziləri "səhabə"lərin, bə'ziləri "ordu sərkərdələri"nin, bə'ziləri də "dörd

¹ Yenə orada.

² "Burhan" təfsiri, 2-ci cild, səh. 170.

xəlifə"nin (raşidi xəlifələrin) nəzərdə tutulduğunu iddia edir, amma tutarlı bir dəlil göstərmirlər.

Başqa bir qrup isə "əmr sahibləri"ni alimlər mə'nasında yozmuş və "Nisa" surəsinin 83-cü ayəsinə istinad etmişlər:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى
أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

"Onlara qələbə və ya məğlubiyyət xəbəri çatdıqda, dərhal (araşdırmadan) onu yayarlar. Halbuki bunu Peyğəmbərə və ya özlərindən olan əmr sahiblərinə demiş olsaydılar, əlbəttə, həmin xəbəri onun mahiyyətinə varanlar bilərdilər."

Hazırkı ayədə itaətin qeyd-şərtsiz göstərilməsi və "Nisa" surəsinin 83-cü ayəsinin hər hansı bir xəbərin araşdırılması barədə nazil olmasına diqqət yetirməklə iki fərqli məsələ qarşıya çıxır. Onları bir mə'naya yozmaq olmaz. Bir şeyi araşdırmaq qeyd-şərtsiz itaətdən tam fərqlənir. İkinci yalnız mə'sumlar barədə təsəvvür olunur. Birinci isə daha geniş mə'naya malikdir.

Bə'zi sünni təfsirçiləri beşinci bir ehtimalla çıxış edirlər: "Əmr sahibləri"ndə məqsəd xalq nümayəndələri, hakimlər, rəislər, alimlər və müxtəlif vəzifə sahibləridir. Başqa sözlə, "sadiqlər"də məqsəd ixtilafları aradan qaldıran və camaatın işlərini tənzim edənlərdir. Onlar müəyyən bir məsələdə yekdil fikrə gəlsələr, onlara qeyd-şərtsiz itaət vacibdir, (bu şərtlə ki, ayədə "minkum" ifadəsinə əsasən, onlar bizdən olsun, Peyğəmbər (s) sünnəsinə qarşı çıxmasın, başqaları tərəfindən məcbur edilməsin, hamısı bir fikirdə olsun və həll olunan məsələ də ümumi məsələlərdən olsun). Onlara tabe olmaq müqəddəs şəriət tərəfindən dəlil göstərilənədək vacibdir. Bu zümrə mə'sum və günahsız olduğundan onlara qeyd-şərtsiz itaət etmək əmr olunmuşdur.¹

Bütün bu təfsirlərə əsasən, "əmr sahibləri" beş şərtə malik alim, hakim və vəzifə sahiblərinə aid edilmişdir: 1) müsəlman olsun; 2) Peyğəmbər (s) sünnəsinə qarşı çıxmasın; 3) rə'yində məcbur olmasın; 4) şəriətdə onların nəzərinə qarşı bir hökm olmasın; 5) yekdil qənaətə gəlsinlər. Onlar bu şərtlərə malik şuranı mə'sum və günahsız hesab edirlər.

¹ "Əl-mənar", 5-ci cild, səh. 181.

Doğrudanmı, ayədə qeyd olunan "əmr sahibləri"ndə məqsəd budur? Görəsən, müsəlmanlar və Peyğəmbər (s) səhabələri bu ayəni eşitdikdə, yuxarıdakı mə'nanı başa düşürdülər? Yoxsa bu mə'na xeyli zəhmətdən sonra ayəyə zorla qəbul etdirilmişdir ki, şialərin qəlbən inandıqları mə'sum imamlar nəzərdə tutulmasın?!

Zahirən, "Əl-mənar" kitabının müəllifi bu ehtimalı Fəxri-Razidən götürmüşdür. Belə ki, Fəxri-Razi yazır: "Bizim nəzərimizcə, bu ayə (**«özünüzdən olan əmr sahibləri»**) ümmətin (yekdil fikrinin) höccət, mö'təbər olmasına dəlildir! Allah-taala əmr sahiblərinə itaəti qeyd-şərtsiz əmr etdiyindən, onlar günahsız və xətadan uzaqdırlar. Əgər belə olmasaydı, xətaya yol verə biləcəkləri təqdirdə mütləq itaət əmrinə şübhə yaranardı. Xəta etdikləri zaman harama düşdükləri üçün bir işdə həm əmr, həm də qadağa qarşıya çıxı. Bu isə qeyri-mümkündür. Mə'lum olur ki, əmr sahiblərinə itaətin mütləq şəkildə qeyd edilməsi onların mə'sum və günahsız olduğunu göstərir."

Sonra əlavə edərək belə yazır: "Bu mə'sumlar ya ümmətin hamısı, ya da onların bir qismidir. İkinci ehtimal düzgün deyildir, çünki biz mütləq o qismi tanımalı və onlardan faydalanmalıyıq. Halbuki mə'sum imamı tanımaqda acizik. Buna əsasən, qeyd-şərtsiz itaəti vacib olan mə'sum şəxs bir fərd, yaxud müəyyən bir qrup yox, bütün ümmətdir."¹

Fəxri-Razi, "Əl-mənar" kitabının müəllifi kimi şəxslərin bu ayəni heç bir səhabənin qəbul etmədiyi şəkildə təfsir etməsinin səbəbi onun Əhli-beyt mə'sumlarına aid edilməsilə əlaqədardır. Onlar əmr sahiblərinin mə'sum və günahsız olması aydın ikən müəyyən bir şəxsi mə'sum imam kimi qəbul etmək istəmir, səhabələrdən fərqli təfsirlərə əl atırlar.

Qəribədir ki, bə'zi sünni təfsirçilərinin əqidəsinə görə, "əmr sahibləri"ndə məqsəd padşahlar, hakimlər və əmirlərdir. Müsəlmanlara hökmranlıq edən hər bir hakimə (istər ədalətli, istərsə də zülmkar, istər doğru, istərsə də azğın yolda olsun, istər Allaha itaətə də'vət etsin, istərsə də Ona qarşı çıxsın) itaət etmək vacibdir. Necə ki, "Əl-mənar" kitabının müəllifi üstüörtülü şəkildə belə yazır: "Bə'ziləri bu ayəyə görə, bütün hakimlərə itaəti vacib bilirlər."

¹ "Kəbir" təfsiri, 10-cu cild, səh. 144.

Bundan da qəbahətlişi yuxarıdakı təfsirin sübutu üçün Peyğəmbəri-əkrəmə (s) aid edilən şübhəli və saxta rəvayətlərdir. Guya, bu rəvayətlərin birində Yezid Co'fi Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) "Ya Peyğəmbər, əgər haqqımızı əlimizdən alan, onu bizə qaytarmayan (zalım) hakimlər bizə rəhbərlik etsə, onda nə edək" soruşduqda, o həzrət buyurmuşdur: "Onların əmrinə qulaq asın və itaət edin!"¹

Həmin kitabda qeyd olunan başqa bir rəvayətdə Əbuzərin belə dediyi nəql olunur:

إِنَّ خَلِيلِي أَوْصَانِي أَنْ أَسْمَعَ وَأَطِيعَ وَإِنْ كَانَ عَبْدًا مُجَدَّعَ الْأَطْرَافِ

"Mənim dostum (Peyğəmbər) mənə (hakim və əmirilər) əl-ayaq kəsən olsalar belə, tabe olmağı tövsiyə etdi."² (Bə'ziləri hədisdə göstərilən "müçəddəul-ətraf" ifadəsini "əl-ayaq kəsən şəxs" deyil, "alçaq və çirkin ailədə dünyaya gələn şəxs" mə'nasında təfsir etmişlər.)

Şübhəsiz, əziz İslam peyğəmbərinin (s) əql və şəriətlə uyğun gəlməyən belə bir göstəriş verməsi qeyri-mümkündür. Halbuki o həzrətdən belə bir hədis nəql olunmuşdur:

لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ

"Xaliqə qarşı günah edən məxluqa itaət etmək caiz deyil!"

Əbuzərin adından Peyğəmbərə (s) aid edilən hədislərin saxtılığına ən tutarlı dəlil Əbuzərin öz həyat tərzidir. O, həyatı boyu zülmkar, azgın hakim və əmirilərlə mübarizə aparmış, elə bu yolda da ömrünü başa vurmuşdur. Halbuki Peyğəmbərin (s) məqamı daha üstündür. Heç bir ağıllı insan xilafkar və zülmkar hakimə itaətin vacibliyini dilinə gətirməz. Xüsusilə, bu hədis həm şiə, həm də sünni alimləri arasında məşhurdur: "Xaliqə qarşı günah edən məxluqa itaət etmək caiz deyil!"³

Beləliklə, bu ayəni hər hansı mə'naya yozmağa bir bəhanə yoxdur.

Burada daha iki irad qalır:

¹ "Səhihi-Müslim", 3-cü cild, "əmarə" kitabı, "vücubu taətil-uməra..." bölümü, səh. 474.

² Yenə orada, "vücubu taətil-uməra..." bölümü.

³ "Nəhcül-bəlağə", "qısa kəlamlar": 165.

1. Əgər "əmr sahibləri"nin məfhumu mə'sum imamlara şamildirə, bu cəm formasında işlənən "uli" (sahiblər) sözü ilə uyğun gəlmir. Çünki şiələrin əqidəsinə əsasən, mə'sum imam eyni dövrdə bir nəfərdən çox ola bilməz.

Cavab: Bu irada ötən bəhslərdə cavab verildi. Belə ki, eyni zamanda mə'sum imamın bir nəfərdən artıq olmaması doğrudur. Lakin ayə bütün zamanlara aid edildikdə mə'sum imamlar bir qrup təşkil edirlər. Ərəb dilində buna bənzər ifadələr çoxdur. Məsələn, "Əssəlamu əleykum və əla ərvaḥikum və əcsadikum" (Sizə, sizin ruh və cislərinizə salam olsun!) deyən, kimsə bu salama irad tutub, "insan bir ruh və bir cisimdən ibarət olduğu halda, nə üçün ruh və cisim cəm formada işlənməmişdir" demir. Çünki buradakı cəm forması onların məcmusuna işarədir.

Deməli, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hər dövrdə bir mə'sum canişini olmasına baxmayaraq, bütün zamanları nəzərə almaqla (onların sayı çox olduğundan) ayədə "əmr sahibləri" cəm formada işlədilmişdir.

2. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dövründə mə'sum imam olmadığından, ona itaət əmri necə mümkündür?

Cavab: Əgər bu ayə yalnız Peyğəmbəri-əkrəmin (s) öz dövrünə aid olsaydı, belə bir irad mümkün idi. Lakin onun bütün müsəlmanlar üçün qiyamət gününə qədər ümumi bir göstəriş olduğuna diqqət yetirdikdə bu şübhə aradan qalxır. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dövründə əmr sahibi o həzrətin özü, sonrakı dövrlərdə isə mə'sum imamlardır. Bu belə bir ifadəyə bənzəyir: "Peyğəmbər və onun canişinlərinə itaət etmək müsəlmanların vəzifəsidir!" Bu əmr canişinlərin məhz o həzrətin dövründə olduğunu göstərmir.

Qeydlərimizi şiə və sünni kitablarında bu ayənin təfsirində həzrət Əli (ə) və digər mə'sum imamlara aid gələn bir neçə hədisə qısa şəkildə işarə etməklə yekunlaşdırırıq.

Şeyx Süleyman Qunduzi Hənəfi "Yənabiul-məvəddət" kitabında Mücahidin təfsir kitabından belə nəql edir: **"Allaha, Peyğəmbərə və sizlərdən olan əmr sahiblərinə itaət edin"** ayəsi Əli (ə) barəsində nazil olmuşdur. Bu ayə nazil olarkən Peyğəmbəri-əkrəm (s) onu ("Təbuk" müharibəsində) Mədinədə öz canişini tə'yin etmişdi.

Həmçinin imam Əlidən (ə) belə nəql edir ki, o həzrət mühacir və ənsar¹ qrupları ilə söhbət zamanı bu ayəni onlara dəlil gətirdikdə, onlar heç bir e'tiraz etməyib susdular.²

"Şəvahidut-tənzil" kitabında Hakim Həskaninin "əmr sahibləri"nin təfsiri ilə əlaqədar imam Əlidən (ə) belə bir hədis nəql olunmuşdur:

يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَنْ هُمْ؟ قَالَ أَنْتَ أَوْلَهُمْ

"Mən Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) "Ya Peyğəmbər, onlar kimlərdir," deyə soruşduqda, o həzrət buyurdu: "*Sən onların birincisən!*"³

Bu ayənin mə'sum imamlara aid olması ilə əlaqədar Əhli-beytdən (ə) çoxlu rəvayət nəql olunmuş, onların hər birində "əmr sahibləri"nin mə'sum imamlardan ibarət olduğu açıqlanmışdır.⁴

¹ İslam peyğəmbərinin (s) Mədinə şəhərinin yerli sakinlərindən olan səhabələri "ənsar" (yardımcılar) və Məkkə şəhərindən gələn səhabələrə isə "mühacirlər" (hicrət və köç edənlər) adlandırılmışlar. (Müt.)

² "Yənabiul-məvəddət", səh. 114-116.

³ "Şəvahidut-tənzil", 1-ci cild, səh. 148, "Beyrut" çapı.

⁴ Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər "Burhan" təfsirinin 1-ci cildinin 381-387 və "Kənzüd-dəqaiq" kitabının 3-cü cildinin 437-452-ci səhifələrinə müraciət edə bilərlər.

İKİNCİ FƏSİL

RƏVAYƏTLƏRDƏ ÜMUMİ İMAMƏT VƏ VİLAYƏT

Bu mövzu Peyğəmbəri-əkrəmin (s) sünnə və rəvayətlərinin böyük bir qismini təşkil edir. Bu zəmində o həzrətdən ən məşhur və mö'təbər mənbələrdə çoxlu rəvayət vardır. Onları qərəzsiz və diqqətlə araşdıraraq, uzun illər boyu bu məsələyə kölgə salan pərdələri insaf və iklasla götürəcək, heç bir təəssübkeşliyə yol vermədən onun həqiqi simasını üzə çıxaracaq və İslamın bu mühüm əmri qarşısında öz ilahi vəzifəmizi yerinə yetirəcəyik.

Hər şeydən əvvəl burada ümumi şəkildə imamət və vilayət məsələsi ilə əlaqədar məşhur hədislərin bir qisminin məfhumunun qısa şərhini məqsədüuyğun görürük. Oxuculardan xahiş edirik ki, verilən hədislərə, onların sənəd və mənbələrinə, məzmununa diqqət yetirsinlər. Nəticəni onların özünə həvalə edəcəyik.

Bizim əqidəmizə görə, bu qədər aydın hədislərə öləri yanaşmaq və onların üzərindən keçmək olmaz; həqiqətləri ört-basdır etməklə məs'uliyətimizi artırmaqdan başqa bir şey qazanmırıq.

1- "SƏQƏLEYN" HƏDİSİ

Bu söz (səqəleyn) Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyruğunda gəldiyi üçün "səqəleyn" hədisi adlanmışdır. Belə ki, Həzrət buyurmuşdur:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ...

"Mən sizi tərək edərək aranızda iki ağır əmanət qoyuram..."¹

Bu hədis şiə və sünnilərin mö'təbər kitablarında Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) geniş şəkildə nəql olunmuşdur. Belə ki, hədisin o həzrətdən nəql olunmasına heç bir şübhə yoxdur. Hədislərin

¹ "Səqəleyn" sözünü iki cür oxumaq olar: 1-"Səqəleyn", onun tək forması "səqəl"dir, qiymətli və dəyərlı, eləcə də müsafirin əmtəəsi mə'nasını daşıyır. 2-"Siqləyn", onun tək forması "siql"dir, bu da ağır şey mə'nasını verir. "Ət-təhqiql" kitabının müəllifinin əqidəsinə əsasən, birinci mə'na mə'nəvi baxımdan qiymətli şeyə deyilir, ikincisi isə ümumi mə'na kəsb edir. Yeri gəlmişkən, diqqət yetirmək lazımdır ki, "səqəl" sözü "sifəti-müşəbbəhə", "siql" sözü isə məsdər formasında olan isimdir.

məcmusundan açıq-aşkar başa düşülür ki, Peyğəmbər (s) bu hədisi bir dəfə bəyan etməmişdir. Onu müxtəlif yerlərdə dəfələrlə buyurmuşdur və rəvayətlər də tamamilə bir-birindən fərqlənir.

Burada hədisin rəvayətlərinə və onu nəql edən mö'təbər kitablara işarə edirik:

1. Əhli-sünnənin ən məşhur kitabı sayılan, eləcə də altı səhih kitabdan biri olan "Səhihi-Müslim"də Zeyd ibn Ərqəmdən belə nəql edilir:

قَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمًا فِينَا خَطِيبًا بِمَاءٍ يُدْعَى خُمًا، بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ، فَحَمَدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَوَعَّظَ وَذَكَرَ، ثُمَّ قَالَ: أَمَا بَعْدُ أَلَا أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ رَسُولُ رَبِّي فَأَجِيبُ، وَإِنِّي تَارِكٌ فَيْكُمْ ثَقَلَيْنِ: أَوَّلُهُمَا كِتَابُ اللَّهِ، فِيهِ الْهُدَى وَالنُّورُ، فَخُذُوا بَكِتَابِ اللَّهِ وَاسْتَمْسِكُوا بِهِ، فَحُتَّ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَرَغِبَ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ وَاهْلَبَيْتِي، أَذْكُرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلَبَيْتِي، أَذْكُرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلَبَيْتِي، أَذْكُرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلَبَيْتِي...

"Bir gün Allahın Rəsulu (s) bizimlə birgə olarkən, Məkkə ilə Mədinə arasında yerləşən rütubətli "Xum" (Qədir-Xum)¹ adlı məntəqədə ayağa qalxıb, Allaha həmd-səna edəndən, moizə və öyüd-nəsihətdən sonra buyurdu: *"Ey camaat! Mən də insanam, Allahın elçisinin gəlişi və onun də'vətini qəbul etməyimin vaxtı yaxınlaşmışdır. Mən sizin aranızda iki ağır və qiymətli əmanət qoyuram: Birincisi hidayət və nurla dolu Allahın kitabıdır. Ondan bərk yapışın."* Peyğəmbər (s) Qur'anla bağlı çoxlu tapşırıq verəndən sonra buyurdu: *"(İkincisi) Əhli-beytimdir. Sizə tövsiyə edirəm ki, Allaha xatir Əhli-beytimi unutmayın! Sizə tövsiyə edirəm ki, Əhli-beytimi unutmayın. Sizə tövsiyə edirəm ki, Əhli-beytimi unutmayın!"*

Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Əhli-beyti (ə) iki ağır və qiymətli əmanətdən biri kimi Qur'ani-kərimlə yanaşı bəyan etməsi və onlara qarşı ilahi məs'ulyyətin unudulmaması ilə bağlı bunu üç dəfə təkrarlaması göstərir ki, bu iş müsəlmanların müqəddəratı, hidayəti və İslamın əsasları ilə sıx əlaqəlidir. Bu isə onların Qur'ani-kərimlə yanaşı qeyd edilməsindən başa düşülür.

2. Yenə həmin kitabda Zeyd ibn Ərqəmdən azacıq fərqlə başqa bir rəvayət nəql olunmuşdur.

¹ Su yığılıb qalan bir torpağın yerləşdiyi məntəqəyə deyilir. ("Fərhəngi-muin." (Müt.)

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, bu hədisin davamında Zeyd ibn Ərqəmdən "Peyğəmbərin (s) Əhli-beytində məqsəd onun zövcələridirmi?" deyə soruşulduqda, o "Xeyr, məqsəd, onun nəbəbi qohumlarıdır ki, sədəqə onlara haramdır!" deyə cavab vermişdir.

3. Məşhur "Sünəni-Termizi" ("Səhihi-Termizi" adı ilə də məşhurdur) kitabının "Əhli-beytin fəzilətləri" bölümündə Cabir ibn Abdullahdan belə nəql olunur: "Həcc zamanı – "Ərəfə" günü Allahın Rəsulu (s) öz dəvəsinə minib xütbə oxuyurdu. Bu zaman onun belə buyurduğunu eşitdim:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا أَخَذْتُمْ بِهِ كِتَابَ اللَّهِ وَ عِثْرَتِي، أَهْلِبْنِي:

"Ey camaat! Mən sizin aranızda iki əmanət qoyuram. Əgər onlardan yapışsanız (onlara sarılısanız), heç vaxt zəlalətə düşməzsiz. (O iki əmanət) Allahın kitabı və Əhli-beytimdir!"¹

Termizi əlavə edir: "Bunu Əbuzər, Əbu Səid Xidri, Zeyd ibn Ərqəm və Hüzeyfə də nəql etmişlər."

4. Yenə həmin kitabda Əbu Səid və Zeyd ibn Ərqəmdən belə nəql olunur: "Allahın Rəsulu (s) belə buyurmuşdur:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي: أَحَدُهُمَا أَعْظَمُ مِنَ الْآخَرِ، كِتَابُ اللَّهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ، وَ عِثْرَتِي أَهْلِبْنِي، وَلَنْ يَفْتَرَقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ، فَانْظُرُوا كَيْفَ تَخْلِفُونِي فِيهِمَا:

"Mən sizin aranızda iki əmanət qoyuram. Əgər onlardan yapışsanız, heç vaxt zəlalətə düşməzsiz: Biri səmadən yer üzünə uzanmış ip olan Allahın kitabı, digəri itrətim,² Əhli-beytimdir! Onlar

¹ "Səhihi-Termizi", 5-ci cild, səh. 662, "Əhli-beytin fəzilətləri" bölümü, hədis: 3786.

² İnsanın "itrəti" dedikdə, onun övladı, nəvə-nəticəsi və nəslindən olan ən yaxın ailə üzvləri nəzərdə tutulur. Bu söz əslində ceyranın göbəyindəki qandan yaranmış ətirli müşkün böyük bir qisminə deyilir. Əhli-beytin və məsum imamların "itrət" adlanması onların "Bəni-Haşim" qəbiləsindən və cənab Əbu Talibin bütün övladları içərisində ətirli müşk parçalarının böyük və qiymətli hissəsinə bənzədilməsidir. Allahın tam və kamil vilayəti də ətirli müşkün yerləşdiyi ceyranın göbəyinə bənzəyir. Müşk parçaları damarcıqlar vasitəsilə bir-birlərinə birləşdikləri kimi, bütövlükdə həmin damarcıqlarla ceyranın göbəyinə birləşərək böyüyüb inkişaf edir. Məsum imamlar da vilayət ipləri vasitəsilə həm bir-birilə, həm Peyğəmbəri-əkrəm (s)-lə, həm də Allah-taalanın kamal vilayəti ilə əlaqə yaradırlar. Elə bu bağlılıq və əlaqə səbəbindən də inkişaf edib ən yüksək məqama çatırlar. ("Ədəb finayi-müqərrəban", Cavadi Amoli, 1-ci cild, səh. 323.) (Müt.)

“Kövsər”¹ hovuzunda mənə qovuşanadək, bir-birindən ayrılmazlar. Baxın görün, məndən sonra onlarla necə rəftar edəcəksiniz!”²

5. Məşhur kitablardan olan "Sünəni-Darəmi"də Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) Zeyd ibn Ərqəmin rəvayətinə oxşar bir hədis nəql olunmuş və orada açıq-aşkar "səqəleyn", "Allahın kitabı" və "Əhli-beyt" ifadələri ilə mətləb sona çatdırılmışdır.³

Unutmayaq ki, Darəmi bə'zi alimlərin dediyinə əsasən, Müslimin, Əbu Davudun və Termizinin müəllimi olmuşdur. "Sünəni-Darəmi" sünnilərin məşhur və mö'təbər olan altı kitabından biridir. (Hərçənd, bə'zilər onun yerinə "Sünəni-İbn Macəni" qeyd etmişlər.)

6. Əhli-sünnənin dörd imamından biri olan Əhmədin "Müsnəd" kitabında Zeyd ibn Sabitdən nəql olunan bir hədisdə belə deyilir: "Allahın Rəsulu buyurmuşdur:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ خَلِيفَتَيْنِ: كِتَابُ اللَّهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَوْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ، وَعَثَرَتِي أَهْلَبَيْتِي وَأَنْهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ:

"Mən sizin aranızda iki xəlifəni (canişini) yadigar qoyuram; yerlə göy arasında uzanmış ip olan Allahın kitabı və itrətim, Əhli-beytim. Bu iki (yadigar) (Kövsər) hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmazlar."⁴

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu rəvayətlərin bə'zində ("Səhihi-Müslim" kitabında qeyd olunduğu kimi,) "səqəleyn" (iki ağır və qiymətli əmanət), bə'zində ("Sünəni-Əhməd"də nəql olunduğu kimi, qeyd etdiyimiz sonuncu rəvayətdə) "xəlifəteyn" (iki canişin) ifadələri işlənmişdir. Bə'zində isə onların heç biri qeyd olunmasa da, həmin mə'nəni çatdırır. Həqiqətdə bu hədislərin hamısı eyni mə'na daşıyır.

7. (Əhli-sünnənin böyük alimlərindən, sünnilərin altı səhih və mö'təbər kitablarından sayılan "Sünən" adlı kitabın müəllifi) Əhməd

¹ Behiştə bulaq adıdır, lüğətdə firavan, bol, böyük ne'mət və xeyir-bərəkət mə'nasını daşıyır. Qur'an surələrindən birinin adı "Kövsər"dir. Təfsirçilər bu surənin Peyğəmbəri-əkrəmin (s) pak övladları – həzrət Fatimeyi-Zəhra (ə.s) və mə'sum imamlar barəsində nazil olduğunu qeyd etmişlər. ("Nəsri-tuba", 2-ci cild, səh. 330.) (Müt.)

² Yenə orada, səh. 663, hədis: 3788.

³ "Sünəni-Darəmi", 2-ci cild, səh. 432, Beyrutun "Darul-fikr" çapı.

⁴ "Müsnədi-Əhməd", 5-ci cild, səh. 182, Beyrutun "Darus-sadir" çapı.

ibn Şüeyb Nisai "Xəsaïs" kitabında Zeyd ibn Ərqəmdən belə nəql edir: "Peyğəmbər (s) "Həccətül-vida"dan (vida həccindən) qayıdarkən, "Qədir-Xum" adlı məntəqəyə daxil olduqda, kölgə bir yer hazırlanmasını göstəriş verdi. Bundan sonra buyurdu:

كَانَتِي دُعِيْتُ فَأَجَبْتُ وَإِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ، كِتَابُ اللَّهِ
وَعِثْرَتِي فَانْظُرُوا كَيْفَ تَخْلِفُونِي فِيهِمَا، فَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ
الْحَوْضَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ مَوْلَايَ وَأَنَا مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ
السَّلَامُ، فَقَالَ: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا وَلِيُّهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مِنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ:

"Mən (Allah tərəfindən) də'vət olunmuş və bu də'vəti qəbul etmişəm (tezliklə sizin aranızdan gedəcək və dünyamı dəyişəcəyəm). (Buna görə də) sizin aranızda iki qiymətli əmanət qoyuram. Biri digərindən daha böyük olan Allahın kitabı, o birisi isə itrətim, Əhli-beytimdir. Baxın görün, məndən sonra onlarla necə rəftar edəcəksiniz? Onlar (Kövsər) hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmazlar." Sonra buyurdu: "Allah mənim mövlamdır, mən isə hər bir mö'minin mövlasıyam!" Sonra Əlinin əlindən tutub buyurdu: "Mən hər kəsin mövlası və rəhbəriyəmsə, bu da onun mövlası və rəhbəridir. İlahi! Hər kəs onu sevirsə, Sən də onu sev; hər kəs ona düşməndirsə, Sən də onunla düşmən ol!"

Hədisin sonunda qeyd olunduğu kimi, ikinci ravi Əbu Tüfeyl deyir: Mən, Zeyd ibn Ərqəmdən "Sən özün bu hədisi Allahın Rəsulundanmı (s) eşitmişən?" deyə soruşduqda, o dedi: "Kölgəlikdə olan hər bir kəs bu səhnəni gözlərilə görüb, qulaqları ilə Həzrətin sözlərini eşitdi!"¹

Bu hədis açıq-aşkar göstərir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) bu sözləri "Qədir-Xum"da müsəlmanların qarşısında söyləmiş və hamı da bilavasitə eşitmişdir.

8. Hicri qəməri tarixi ilə 4-cü əsrin böyük sünni alimlərindən olan Hakim Nişapurinin "Müstədrəküs-səhiheyin" adlı məşhur kitabında "Səhihi-Buxari" və "Səhihi-Müslim" kitablarında olmayan bir çox hədislər qeydə alınmışdır. O cümlədən, "səqəleyn" hədisi İbn Vasildən belə nəql edilir: "Mən Zeyd ibn Ərqəmdən eşitdim ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Məkkə ilə Mədinə arasındakı bir ağaclığa çatdıqda, dayandı. Camaat oturmaq üçün ağacların altını səliqəyə

¹ "Xəsaisi-Nisai", səh. 20, Misirin "Təqəddüm" çapı.

saldı. Peyğəmbər (s) əsr namazından sonra xütbə söyləyərək, Allaha həmd-səna dedi. Öyüd-nəsihət verdikdən sonra buyurdu:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا إِنْ اتَّبَعْتُمُوهُمَا: وَهُمَا كِتَابُ اللَّهِ
وَ أَهْلِيَّ عِزَّتِي:

"Ey camaat! Mən sizin aranızda iki əmanət qoyuram. Əgər onlara itaət etsəniz, heç vaxt azğınlığa düşməzsiz. Onlar Allahın kitabı və itrətim Əhli-beytimdir."¹

Sonra Hakim əlavə edərək yazır: "Bu hədis Buxari və Müslimin nəzərinə səhih və düzgündür."²

9. Şiələrin qatı müxaliflərindən olan Hicaz müftisi İbn Həcər Heysəmi "Əs-səvaiqul-muhriqə" kitabında yazır ki, səhih bir rəvayətə əsasən, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

قَدْ دُعِيتُ فَأَجِبتُ، إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَكْدُ مِنَ الْآخَرِ: كِتَابُ اللَّهِ
عَزَّوَجَلَّ وَ عِزَّتِي أَهْلِيَّتِي، فَانْظُرُوا كَيْفَ تَخْلُقُونِي فِيهِمَا فَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا
حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ:

"Mən Allah tərəfindən də'vət olunmuşam və bu ilahi də'vəti qəbul edəcəyəm. (Buna görə də) sizin aranızda iki ağır və qiymətli əmanət qoyuram: Allahın kitabı və itrətim, Əhli-beytimi! Baxın görün, məndən sonra onların haqqını necə ödəyəcəksiniz? Bu iki əmanət (Kövsər) hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmayacaq!"

Sonra əlavə edir: Başqa bir rəvayətdə bu hissə də qeyd olunmuşdur: "Mən bu məqamı onlar üçün Allah-taaladan istəmişəm. Onlardan qabağa keçməyin, yoxsa həlak olarsınız; geridə də qalmayın ki, (yenə) həlak olarsınız! Onlara bir şey öyrətməyin, çünki onlar sizdən elmi və biliklidirlər!"

Sonra yazır ki, bu hədisin iyirmidən artıq ravisi vardır və onu izah etməyə ehtiyac yoxdur.³

¹ "Müstədrəküs-səhiheyin", 3-cü cild, səh. 109.

² Buxari və Müslimin şərtində məqsəd budur ki, onlar yalnız sənədi İslam peyğəmbərinə (s) çatan hədisləri nəql edirdilər. Onların nəzərində belə hədislərin raviləri e'timadlı şəxslər olmuşlar. Onlar bu şərtə əsaslanan bütün hədisləri nəql etmədiklərindən, Hakim Nişapuri onları "Müstədrəküs-səhiheyin" kitabında toplamışdır. Buna görə də bu kitabı "Səhihi-Buxari" və "Səhihi-Müslim" kitabları ilə eyni səviyyədə hesab etmək olar.

³ "Əs-səvaiqul-muhriqə", səh. 226, Misirin "Əbdüllətif" çapı.

Vilayət və imamət məsələsində şüələrə müxalif olan şəxsin "səqəleyn" hədisini belə aşkar e'tirafı qeyd etməsi doğrudan da diqqəti cəlb edir!

10. "Usdul-ğabə" kitabının müəllifi İbn Əsir (Məhəmməd ibn Məhəmməd ibn Əbdülkərim), Abdullah ibn Hintəbin tərcümeyi-halında onun belə dediyini nəql etmişdir: "Allahın Rəsulu (s) (Məkkə ilə Mədinə arasında yerləşən) Cəhəfə məntəqəsində öz xütbəsində buyurdu: *"Mən sizin üzərinizdə özünüzdən daha artıq ixtiyar sahibi deyiləmmi?"* Camaat dedi: "Bəli, ey Allahın Rəsulu (s)!" Həzrət buyurdu: *"Mən (qiyamətdə) sizdən iki şeyi soruşacağam: "Qur'an və Əhli-beytim!"*"¹

11. Cəlaləddin Əbdür-Rəhman Süyuti² "Ehyaul-məyyit" kitabında İbn Əsir "Usdul-ğabə"də yazdığı mətləbləri qeyd etmişdir.³

12. Zəməxşəri Beyhəqinin (Əbu Bəkr Əhməd ibn Hüseyn) barəsində yazır: "Şafei məzhəbinin rəhbəri və imamının onun məzhəbinə e'tiqadlı bütün şəxslərin boynunda haqqı varsa, Beyhəqinin öz kitablarına görə həm Şafeinin, həm də bu məzhəbdə olanların boynunda haqqı vardır."⁴

Beyhəqi bu hədisi "Əs-sünənül-kubra" adlı mühüm kitabında ("Səhihi-Müslim"də nəql olunan hədisin oxşarını, xüsusilə, "Əhli-beyt" sözünü üç dəfə təkrar etdiyi halda) nəql etmişdir.⁵

13. Hafiz Təbərani əhli-sünnənin məşhur mühəddislərindən olub, 3-cü və 4-cü əsrlərdə yaşamış və bə'zilərindən dediyinə görə, hədis elmində mindən artıq ustadı olmuşdur. O da "Əl-mö'cəmül-kəbir" adlı məşhur kitabında bir hədisdə Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql edir ki, o həzrət camaatı "səqəleyn"ə itaətə də'vət edərkən, bir nəfər ayağa qalxıb, "Ey Allahın Rəsulu! "Səqəleyn nədir" deyər soruşduqda, Həzrət buyurdu:

الْأَكْبَرُ كِتَابُ اللَّهِ، سَبَبُ طَرَفِهِ بَيْدَالِهِ، وَطَرَفُهُ بِأَيْدِيكُمْ، فَتَمَسَّكُوا بِهِ لَنْ تَزَالُوا وَلَا تَضَلُّوا، وَالْأَصْغَرُ عَثْرَتِي وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْخَوْضِ:

¹ "Usdul-ğabə fi mərifəti-səhabə", 3-cü cild, səh. 47.

² O, bir çox dəyərli kitablar yazmış və beş yüzdən çox kitab yazdığı nəql olunmuşdur. "Əl-kuna vəl-əqlab", 1-ci cild, səh. 207.)

³ "Ehyaul-məyyit" ("Əl-ithaf"ın haşiyəsində), səh. 116.

⁴ "Əl-kuna vəl-əqlab", 2-ci cild, səh. 114.

⁵ "Sünəni-Beyhəqi", 10-cu cild, səh. 114.

"Böyük və ağır əmanət Allahın kitabıdır. Onun bir tərəfi Allahın əlində (qüdrətində), digər tərəfi isə sizin əlinizdədir. Əgər ondan yapışsanız, birliyiniz itməz, azğınlığa düşməzsiz. Kiçik əmanət isə itratımdır. Onlar (Kövsər) hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmazlar."

Sonra əlavə edərək buyurdu: *"Mən bu iki əmanəti Allahdan istəmişəm. Onlardan qabağa keçməyin ki, həlak olarsınız; onlara bir şey öyrətməyin; çünki onlar sizdən elmlə və bilikliyərlər."*¹

14. Hazırda vəhhabiliyin banisi kimi tanıtılan İbn Teymiyyə (Əhməd ibn Əbdülhəlim Hənbəli, ölümü: 727 h.q) "Minhacus-sünnə" kitabında bu hədisi "Səhihi-Müslim"də qeyd olunduğu kimi nəql etmişdir.²

Sünnilərin digər məşhur və tanınmış alimləri də "Səqəleyn" hədisini öz əsərlərində nəql etmişlər. O cümlədən:

15. Hicri-qəməri tarixilə 5-ci əsr alimlərindən olan İbn Məğazili (Əli ibn Məhəmməd Fəqih Şafei) bu hədisi geniş şəkildə Zeyd ibn Ərqəmdən nəql etmişdir.³

16. 6-cı (h.q) əsrin məşhur alim, mühəddis, xətib və şairlərindən olan Xarəzmi də onu "Mənaqib" kitabında qeyd etmişdir.⁴

17. 7-8-ci əsr alimlərindən və məzhəbcə təəssübkeşliyi ilə məşhur olan Zəhəbi (Məhəmməd ibn Əhməd ibn Osman Dəməşqi Şafei) də bu hədisi "Təlxisul-müstədrək" kitabında qeyd etmişdir.⁵ Tacəddin Səbki "Təbəqatuş-şafei" kitabında Zəhəbi barəsində belə yazır: "O, öz zamanının dahi və görkəmli mühəddisi, böyük hafiz (hədis əzbərçisi), əhli-sünnə məzhəbinin bayraqdarı, əsrinin rəhbər və qabaqcılı idi."

18. 11-ci əsrin məşhur alim və tarixçisi Əli ibn Burhan Hələbi Şafei özünün "Sireyi-Hələbi" adı ilə tanınan "İnsanul-üyun" kitabında "səqəleyn" hədisi və "Qədir-Xum" hadisəsini açıq-aşkar

¹ "Əl-mö'cəmül-kəbir", səh. 137, ("Ehqaqul-həqq" kitabından nəqlən, 9-cu cild, səh. 322.)

² "Minhacus-sünnə", 4-cü cild, səh. 104, Qahirə çapı.

³ "Ehqaqul-həqq", 4-cü cild, səh. 438 (dəstixətt nüsxədən nəqlən).

⁴ "Mənaqib", səh. 93.

⁵ "Təlxisul-müstədrək" (Hakimin "Müstədrək" kitabının haşiyəsində), 3-cü cild, səh. 109, "Heydərabad" çapı.

nəql etdikdən sonra belə yazır: "Bu hədis səhih və düzgündür, səhih¹ və "həsən"² sənədləri ilə nəql olunmuşdur."³

19. İbn Həyyan Maliki "Əl-muqtəbəsu fi əhvalil-Əndəlus" kitabında bu hədisi "Səhihi-Müslim"də olduğu kimi qeyd etmişdir; bu fərqlə ki, Məkkə ilə Mədinə arasındakı məkanı "qalalar" mə'nasını ifadə edən "Həsain" adlandırmışdır.⁴

20. 8-ci (h.q) əsr alimlərindən olan Xazin adı ilə tanınmış Əlauddin Əli ibn Məhəmməd Bağdadi bu hədisi "Təfsir" kitabında "Səhihi-Müslim" və "Səhihi-Termizi"də qeyd olunduğu kimi nəql etmişdir.⁵

21. 7-ci əsrin məşhur alimi İbn Əbil-Hədid Mö'təzili (İzzəddin Əbdülhəmid) "Nəhcül-bəlağə"nin şərhində "səqəleyn" hədisini nəql etdikdən sonra yazır: "Peyğəmbər (s) öz itrətini tanıtdıraraq belə buyurmuşdur:

قَدْ بَيَّنَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عِثْرَتَهُ مَنْ هِيَ؟ لَمَّا قَالَ: إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ، فَقَالَ عِثْرَتِي أَهْلِيَّتِي:

"Mən sizin aranızda iki böyük və ağır əmanət qoyuram." Sonra buyurmuşdur: "İtrətim, yə'ni Əhli-beytim."

O yazır: "Peyğəmbər (s) başqa bir yerdə öz Əhli-beytini əbasının altına alaraq tanıtdırmış və "Təthir" ayəsi nazil olduqda, demişdir: "İlahi, bunlar mənim Əhli-beytimdir, çirkinliyi onlardan uzaq et!"⁶

22. 13-cü əsr alimlərindən olan Məkkə müftisi Zeyni Dehlan Şafei (Seyid Əhməd) "Sireyi-Hələbi"nin haşiyəsində çap olunan "Sireyi-Nəbəvi" kitabında bu hədisi "Səhihi-Müslim"də olduğu kimi yazmış, eləcə də "Müsnədi-Hənbəl"də Əbu Səid Xidrinin hədisini eynilə nəql etmişdir.⁷

¹ Sənədi mə'sumlara çatan, raviləri ədalətli və on iki imamçı olan hədisə "səhih hədis" deyilir.

² Raviləri şiə olmasa belə, ədalətli olan hədisə "həsən hədis" deyilir.

³ "Sireyi-Hələbi", 3-cü cild, səh. 274, Qahirə çapı.

⁴ "Əl-muqtəbəsu fi əhvalil-Əndəlus" səh. 167, Paris çapı.

⁵ "Xazin" təfsiri, 1-ci cild, səh. 4, Qahirə çapı.

⁶ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, 2-ci cild, səh. 437, Qahirə çapı, 6-cı cild, səh. 375, Beyrutun "Hələbi" çapı, xütbə: 86.

⁷ "Sireyi-nəbəviyyə", 2-ci cild, səh. 300 – "Sireyi-Hələbi"nin haşiyəsində, səh. 33, Misir çapı.

Xülasə və nəticə:

Qeyd etdiyimiz şəxslər "səqəleyn" hədisini öz əsərlərində nəql edən əhli-sünnənin məşhur və tanınmış alimləridir. Əlbəttə, bunu da unutmamaq olmur ki, burada adı çəkilənlər alimlərin az bir qismini təşkil edir. Mərhum Mirhamid Hüseyn Hindi "Əbəqatul-ənvar" kitabının xülasəsində "səqəleyn" hədisinin yüz iyirmi altı mənbədən ibarət məşhur kitablarda nəql olunduğunu yazmış, habelə hər bir kitabın cild və səhifəsini göstərmişdir.¹

Qeyd etmək lazımdır ki, bu hədis yalnız Cabir ibn Abdullah Ənsari, Əbu Səid Xidri və Zeyd ibn Ərəmqəmdən deyil, demək olar Peyğəmbərin (s) iyirmi üç səhabəsindən vasitəsiz nəql olunmuşdur. Onların adları aşağıdakılardan ibarətdir:

1-Zeyd ibn Ərəqm; 2-Əbu Səid Xudri; 3-Cabir ibn Abdullah Ənsari; 4-Hüzeyfə ibn Üseyd; 5-Xüzeymə ibn Sabit; 6-Zeyd ibn Sabit; 7-Səhl ibn Sə'd; 8-Zəmurətul-Əsləmi; 9-Amir ibn Leyli; 10-Əbdür-Rəhman ibn Ovf; 11-Abdullah ibn Abbas; 12-Abdullah ibn Ömər; 13-Ədiyy ibn Hatəm; 14-Əqəbə ibn Amir; 15-Əli ibn Əbi Talib (ə); 16-Əbuzər Qifari; 17-Əbu Rafe; 18-Əbu Şüreyh Qazi; 19-Əbu Qudamə Ənsari; 20-Əbu Hüreyrə; 21-Əbu Heysəm ibn Teyhan; 22-Ümmü Sələmə; 23-Ümmü Hani.

"SƏQƏLEYN" HƏDİSİ PEYĞƏMBƏRİ-ƏKRƏMİN (S) DİLİNDƏ TƏKRARLANIR

Diqqət yetirmək lazımdır ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) bu hədisi yalnız bir dəfə deyil (buna Peyğəmbərin (s) yalnız bir dəfə buyurduğu "Qədir-Xum" hədisini misal göstərmək olar ki, onu müsəlmanlar o həzrətin dilindən eşitmiş və nəql etmişlər), həm də müxtəlif zaman və münasibətlərdə bəyan etmişdir.

Əhli-sünnə mənbələrinə görə, bu hədisin Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql olunduğu məntəqələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. "Qədir-Xum": Peyğəmbəri-əkrəm (s) sonuncu həcc mərasimindən qayıdarkən "Qədir-Xum"da geniş söhbətdən sonra "səqəleyn" hədisini buyurmuşdur.

¹ "Əbəqatul-ənvar"ın xülasəsi, 2-ci cild, səh. 105-242, "Müəssəsətul-bə'sə" çapı.

2. "Ərəfat": Peyğəmbəri-əkrəm (s) həcdə olarkən "Ərəfə" günü dəvəsinin belində bir xütbə söylədikdən sonra bu hədisi buyurmuşdur. Ötən səhifələrdə qeyd etdiyimiz kimi, "Səhihi-Termizi"də Cabir ibn Abdullah Ənsaridən nəql olunan hədis (2-ci hədis) Ərəfə gününə aid idi.

3. "Cöhfə": Peyğəmbəri-əkrəm (s) həccin "miqat"larından sayılan, Məkkə ilə Mədinə arasında yerləşən "Cöhfə" adlı məntəqədə "səqəleyn" hədisini buyurmuşdur. Bunu İbn Əsir "Usdul-ğabə" kitabında Abdullah ibn Hintəbin tərcümeyi-halında nəql etmişdir.

4. Peyğəmbəri-əkrəm (s) vəfatına səbəb olan xəstəliyi zamanı son vəsiyyətinə belə buyurmuşdur: *"Ey camaat! Mən tezliklə sizin aranızdan gedəcəyəm və artıq sizə höccətim tamamlandı. Ağah olun! Mən sizin aranızda böyük Allahın kitabını və itrətim olan Əhli-beytimi yadigar qoyuram."* Sonra Əliyə (ə) işarə ilə buyurdu: *"Əli Qur'anla, Qur'an da Əli ilədir. Onlar (Kövsər) hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmazlar. Bu iki əmanətdə yadigar qoyduqlarımdan soruşun!"*¹

Düşünənlər üçün bu hədisdə bir sıra incəliklər var.

5. "Həccətül-vida" ("Vida" həccisi): Peyğəmbəri-əkrəm (s) "Vida" həccində "Xif" məscidində belə buyurmuşdur: *"Ağah olun! Mən sizdən iki ağır əmanət haqda soruşacağam."* O həzrətdən *"Ey Allahın Rəsulu! İki ağır əmanət nədir?"* – deyər soruşulduqda, buyurdu: *"Böyük və ağır əmanət Qur'ani-kərimdir. Onun bir tərəfi Allahın əlində (ixtiyarında), digəri isə sizin əlinizdədir. Belə isə, ondan yapışsanız, heç vaxt azğınlığa düşməz və həlak olmazsınız. Kiçik ağır əmanət isə mənim itrətim və Əhli-beytimdir. Hər şeyi bilən Allah mənə xəbər vermişdir ki, bu iki əmanət eynilə mənim iki yanaşı üzüyüm kimi "Kövsər" hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmayacaq."*²

6. Peyğəmbəri-əkrəm (s) (Məkkənin fəthindən sonra) Taifdən qayıdan zaman bu hədisi buyuraraq mühüm bir məsələni açıqlamışdır.

Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Səqəleyn hədisini müxtəlif yerlərdə – Mədinədə, həcc mərasimində, "Ərəfə" günündə, "Xif" məscidində

¹ "Əs-səvaiqul-muhriqə", səh. 75.

² "Təfsiri-Əli ibn İbrahim", "Biharul-ənvar", 23-cü cild, səh. 129, hədis: 61, "Təfsiri-Əli ibn İbrahim"dən nəqlən.

("Mina"da), Məkkə ilə Mədinə arasında və digər məntəqələrdə müsəlmanların zəlalətə düşməmələri üçün tə'kidlə təkrarlaması o iki əmanətin yüksək əhəmiyyət daşımasına bir sübutdur. Doğrudan da, bu qədər tə'kid və təkrardan sonra Peyğəmbərin (s) yadigar qoyduğu Qur'an və Əhli-beytdən uzaqlaşmağımız, yaxud yanlış yozumlara əl atmağımız aşkar zəlalət və azgınlıq deyilmi?! Peyğəmbərin (s) iyirmidən artıq səhabəsindən iki yüzə yaxın məşhur və birinci dərəcəli İslam mənbəyində nəql olunan, sənədində heç bir şəkk-şübhə olmayan belə hədisin üzərindən asanlıqla keçmək olarmı?! Şübhəsiz, belə bir inadkarlığın ağır nəticələri var.

İslam peyğəmbərini (s) Allahın rəsulu, peyğəmbərlərin sonuncusu, ilahi vəhyin əmanətdarı kimi tanıyan şəxs bilməlidir ki, o həzrətin iki böyük və ağır əmanətə sarılmağın vacibliyini, eləcə də, onlardan uzaqlaşanların azgınlığa düşdüklerini tə'kidlə vurğulamasında mühüm bir sirr, İslamın əsası ilə bağlı danılmaz bir həqiqət var.

"SƏQƏLEYN" HƏDİSİNDƏN ANLAŞILAN MÜHÜM NÖQTƏLƏR

Bu hədis müsəlmanların qarşısında bir neçə mühüm üfüq açır. Burada onların bir qismini nəzərdən keçirəcəyik:

1. Qur'an və Əhli-beyt (ə) həmişə birgədir, heç vaxt birbirindən ayrılmayacaq. Qur'anın həqiqətlərilə tanış olmaq istəyənlər Əhli-beytə (ə) sığınmalıdır.

2. Qur'ani-kərimin hökmlərinə itaət etmək müsəlmanlara qeyd-şərtsiz vacib olduğu kimi, Əhli-beytə (ə) itaət də qeyd-şərtsiz vacibdir.

3. Əhli-beyt (ə) mə'sum və günahsızdır; Onların Qur'andan ayrılması, həm də onlara qeyd-şərtsiz itaətin vacibliyi onların mə'sum olduğunu, günah, xəta və səhvə yol vermədiyini göstərir. Əgər onların günah, yaxud xətası olsa, Qur'andan ayrılarlar və onlara itaət müsəlmanları azgınlıqdan saxlamaz. Hədisdə qeyd olunduğu kimi, Əhli-beytə (ə) itaətlə günahlardan uzaqlaşmaq, onların günahsız olmasına başqa bir dəlildir.

4. Daha mühüm məsələ budur ki, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyuruğu qiyamətə qədər bütün müsəlmanlar üçün öz gücündədir:

"Bu iki əmanət "Kövsər" hovuzunda mənə qovuşanadək bir-birindən ayrılmayacaq." Bu isə açıq-aşkar göstərir ki, tarix boyu Əhli-beytdən (ə) bir nəfər mə'sum və günahsız rəhbər həyatda olacaq. Qur'ani-kərim həmişə hidayət çırağı olduğu kimi, onlar da həmişə hidayət çiraqlarıdır. Buna görə də hər əsrin ilahi imam və rəhbərini tanımaq lazımdır.

5. Bu hədisdən başa düşülür ki, Əhli-beytdən (ə) ayrılmaq, yaxud qabağa keçmək azgınlıqla nəticələnir. Heç vaxt şəxsi istəyi onların istəyindən üstün tutmaq olmaz.

6. Onlar hamıdan üstün və fəzilətli, elmlə və bilikliyərlər.

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, hicri-qəməri tarixlə 9-10-cu əsr alimi və "Vəfaul-vəfa" kitabının müəllifi Səmhudi Şafei "Cəvahirul-əqdeyn" kitabında Səqəleyn hədisi barədə yazır: "Bu hədis göstərir ki, qiyamətə qədər hər bir dövrdə Əhli-beytdən bir nəfər var və ona itaət edilməlidir.

YALNIZ BİR SUAL

Araşdırdığımız mövzu ilə əlaqədar yalnız bir sual qalır. Bə'zi rəvayətlərdə – sayca az da olsa – "və itrəti Əhli-beyti" (*itrətim olan Əhli-beytim*) ifadəsinin yerinə "və sünnəti" (mənim sünnəm) qeyd olunmuşdur. Bu "Sünəni-Beyhəqi" kitabında iki yerdə qələmə alınmışdır. Bir yerdə İbn Abbas Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql edir ki, həzrət sonuncu həcc mərasimində xütbəsində buyurdu: "Sizin aranızda iki ağır əmanət qoyuram. Əgər onlardan yapışsanız, heç vaxt azgınlığa düşməzsiz: "Kitabəllah və sünnətə nəbiyyəhi" yə'ni "Allahın kitabı və Peyğəmbər sünnəsi!"¹ Başqa bir yerdə isə eynilə bu məzmununda bir hədis Əbu Hüreyrədən nəql edilmişdir.²

Əhli-beytin (ə) açıq-aşkar bəyanlarını, bə'zi hədislərdə bu sözün üç dəfə təkrar və tə'kid olunmasını, bə'zi hədislərdə imam Əlinin (ə) adının çəkilməsini, eləcə də Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Əlini (ə) öz Əhli-beyti kimi tanıtdırdığı hədisləri kənara qoyub, təkcə belə nadir rəvayətə istinad etmək qətiyyən düzgün deyil. Görünür ki, dövrün hakim dairələri öz mənafehlərini qorumaq üçün bu hədisdə bir

¹ "Sünəni-Beyhəqi", 10-cu cild, səh. 114.

² "Sünəni-Beyhəqi", 10-cu cild, səh. 114.

sıra dəyişikliklərə əl atsalar da, onu tamamilə təhrif edə bilməmişlər. Bir də bu iki hədis (“sünnəti” sözünün düzgünlüyünü fərz etsək belə) bir-birilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir: Peyğəmbəri-əkrəm (s) bir yerdə “kitab” və “sünnə”yə, digər bir yerdə isə “kitab” və “Əhli-beyt”ə (ə) işarə etmişdir. Öncə qeyd etdiyimiz kimi, həzrət bu hədisi (əhli-sünnənin məşhur mənbələrindəki çoxlu rəvayətlərə əsasən) müxtəlif məntəqələrdə – “Vida” həccində, “Xif” məscidində, “Ərəfə”də, “Cöhfə”də, “Qədir-Xum”da, Taifdən qayıdanda, Mədinədə minbərdə və vəfatına səbəb olan xəstəliyi zamanı bəyan etmişdir. Beləliklə, Həzrətin bir yerdə “Əhli-beyt”, digər bir yerdə isə “sünnəti” deyərək buyurmasında heç bir ziddiyyət yoxdur.

Əsas e'tibarilə heç kim Peyğəmbərin (s) sünnəsinin mühüm bir yadigar və əmanət olduğunu inkar etmir. Mümkündür, müsəlman bir şəxs Qur'ani-kərimin “ma atakumur-Rəsul fə-xuzuhu və ma nəhakum ənhu fəntəhu” (***Peyğəmbərin sizə gətirdiklərinə əməl edin, qadağan etdiklərindən isə çəkinin***), ayəsilə təsdiq olunan Peyğəmbər sünnəsinə əməl etməsin. Lakin bu mə'nə Əhli-beytə (ə) tabe olmağa və onlardan yapışmağa çağıran hədislərlə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Başqa sözlə, iki rəvayətdən birinə o zaman üstünlük verilir ki, onlar bir-birilə ziddiyyət təşkil etsin. Halbuki geniş mə'nə ifadə edən bu iki rəvayət arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Ümumiyyətlə, Əhli-beytə (ə) tabe olmağın özü Peyğəmbər (s) sünnəsinə tapınmağın bariz nümunələrindəndir. Hər kim Əhli-beytə (ə) itaət etsə, sünnəyə əməl etmiş, hər kim itaət etməyib, onlardan üz çevirsə öz nəzərini Peyğəmbərin (s) əmrindən üstün tutsa, sünnəni tərk etmiş və Allahın Rəsuluna (s) itaətdən boyun qaçırmışdır.

Doğrusu, bu bəhanələrlə “səqəleyn” hədisinin biz müsəlmanların üzərinə qoyduğu mühüm vəzifələrdən boyun qaçıra bilmərik. Şübhəsiz, bu hədislər “təvatür”¹ həddindədir, onların sənədinə heç bir irad yoxdur.

¹ Üç və ya daha artıq rəvayət silsiləsi vasitəsilə nəql olunub, yaqın hasil edilən hədis qisminə “mütəvatir” və “təvatür həddinə çatmış” hədis deyilir. Bu növ hədislər, silsilə və təbəqəsinin müxtəlifliyi, rəvayətlərinin çoxluğu və bir-birilə əlaqələrinin olmaması üzündən həm şübhə, həm də sünnilərin hədis alimləri tərəfindən tam surətdə qəbul olunur. (Müt.)

Qeydlərimizi Şafeinin (şafei məzhəbinin banisi) bu barədəki mədhi ilə sona çatdırırıq:

*Və ləmma rəəytun-nasə qəd zəhəbət bihim,
Məzahibuhum fi əbhuril-ğəyyi vəl-cəhli.
Rəkıbtu əla ismillahi fi sufunin-nəcati,
Və-hum alu-bəytil-Mustəfa xatəmir-rəsuli.
Və əmsəktu həbləllahi və huvə vilauhū,
Kəma qəd umirna bit-təməssuki fil-həbli...*

“Camaatın məzhəb və təriqətlərilə azğınlıq və nadanlıq dəryasında batdığını görüb, Allahın adı ilə “nicat gəmisini” nə sığındım. O gəmi sonuncu Peyğəmbərin Əhli-beytidir. İlahinin (uzatdığı) vilayət ipindən yapışmışam. Necə ki Allahın ipindən (Qur’ani-kərimdən) yapışmağa əmr olunub. Nə yaxşı olar ki, hamı hər işdə onlara sığınıb, haqqı onlarda arasın!”¹

Ötən rəvayətlərin çoxunda “Kövsər” hovuzunun adının çəkilməsindən belə mə’lum olur ki, bu hovuz behişt qapılarının arxasında və behiştin girişində yerləşir. Mö’minlər, əməlisalehlər və pərhişkarlar Peyğəmbəri-əkrəm (s) və Əhli-beytlə (ə) orada görüşəcəklər.

2-“SƏFİNƏ” (GƏMİ) HƏDİSİ Əhli-beyt (ə) və mə’sum imamlar barəsində buyurulan, həm şiə, həm də sünnilərin mö’təbər kitablarında geniş nəql olunan məşhur hədislərdən biri də “səfinə” hədisidir. Biz burada bu hədisin mətni, sənədi və mənbələrini qısa şəkildə bəyan edəcəyik.

Deməliyik ki, bu hədisi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) ən azı səkkiz səhabəsi nəql etmişdir. (Əbuzər, Əbu Səid Xudri, İbn Abbas, Ənəs, Abdullah ibn Zübeyr, Amir ibn Vasilə, Sələmə ibn Əkvə və imam Əli (ə))

“Səfinə” hədisi əhli-sünnənin onlarla məşhur kitabında nəql olunmuşdur. Onlardan bə’zilərini nəzərdən keçiririk. Əlavə mə’lumat əldə etmək istəyənlər “Ehqaqul-həqq” kitabının 9-cu,

¹ “Zəxirətül-məal”, “Xülasətul-əbəqat” kitabından nəqlən, 2-ci cild, səh. 277.

“Xülasətul-əbəqat” kitabının 4-cü cildinə və digər kitablara müraciət edə bilərlər.

1. Bir dəfə Əbuzər əli ilə Kə'bə evinin qapısının halqasından tutub deyirmiş: “Məni tanıyanlar (mənim kim olduğumu yaxşı) bilir, tanımayanlar da bilsinlər ki, mən Əbuzər Qifariyəm! Allahın Rəsulundan (s) belə eşitmişəm:

مَثَلُ أَهْلِيَّيْتِي فِيكُمْ مَثَلُ سَفِينَةِ نُوحٍ فِي قَوْمِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَّى وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ:

“Mənim Əhli-beytim sizin üçün Nuhun gəmisinə bənzəyir; hər kəs ona minsə, nicat tapar, hər kəs ondan ayrı düşsə, həlak olar.” (Başqa bir rəvayətdə isə “qərq olar” ifadəsi qeyd olunmuşdur.)¹

Burada Əhli-beyt (ə) həyatın tufanlı dəryasında nicat gəmisinə bənzədilmişdir.

2. İbn Abbas, eləcə də Sələmə ibn Əkvə (İbn Məğazili adı ilə tanınan Əbül-Həsən Əli ibn Məhəmməd Şafeinin “Mənaqib” kitabındakı nəqlinə əsasən) Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql etmişlər:

مَثَلُ أَهْلِيَّيْتِي فِيكُمْ مَثَلُ سَفِينَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَّى وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ:

“Mənim Əhli-beytim sizin üçün Nuhun gəmisinə bənzəyir; hər kəs ona minsə, nicat tapar, hər kəs ondan ayrı düşsə, həlak olar.”

Hədisin bu deyilişi İbn Abbasdan nəql olunmuşdur. Sələmə ibn Əkvədən nəql olunan hədis isə belədir:

مَثَلُ أَهْلِيَّيْتِي مَثَلُ سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَّى:

“Əhli-beytim Nuhun gəmisinə bənzəyir; ona minən şəxs nicat tapar!”

“Limaza-əxtərtü məzhəbə Əhlil-beyt?” (“Nə üçün Əhli-beyt məzhəbini seçdim?”) kitabının müəllifi Şeyx Məhəmməd ibn İntaki “səfinə” hədisinin şərhində yazır: “Bütün İslam alimlərinin yekdil fikrinə əsasən, bu hədis “təvatür” həddinə yaxın “səhih” və “müstəfiz”² hədislərdəndir. Təxminən yüz nəfər hafiz və hədis

¹ “Səfinə” hədisi bu kitablarda nəql olunmuşdur: “Mö'cəmül-kəbir vəl-mö'cəmüs-səğir”, Hafiz Təbərani, səh. 78, Dehli çapı; “Üyunul-əxbar”, İbn Qüteybə Dinəvəri, 1-ci cild, səh. 212, Misir çapı; “Müstədrək”, Hakim Nişapuri, 3-cü cild, səh. 150; “Mizanul-e'tidal”, Zəhəbi, 1-ci cild, səh. 224; “Tarixul-xüləfa”, Süyuti, səh. 573 və s.

² Təvatür həddinə çatmayan və ravilərinin sayı üçdən az olmayan rəvayətə deyilir. (Müt.)

əzbərçisi, tarixçi və “sirə”¹ yazan şəxs öz kitablarında onu nəql və qəbul etmişlər.” Sonra əlavə edir: “Bu hədisi qeyri-müsəlmanlar belə islami bir hədis kimi nəql etmişlər.”²

Bu hədis “Əbəqatul-ənvar” kitabında əhli-sünnənin doxsan iki məşhur aliminin doxsan iki kitabından bütün təfərrüatı ilə nəql olunur. “Əbəqatul-ənvar” kitabının xülasəsinin müəllifi isə onun haşiyəsində bu hədisi səkkiz nəfər səhabə, səkkiz nəfər təbəin, üç nəfər 2-ci əsr, səkkiz nəfər 3-cü əsr, on dörd nəfər 4-cü əsr alimlərindən və bu minvalla hər əsrin öz alimlərinin adları ilə birgə qeyd etmişdir.³

“SƏFİNƏ” HƏDİSİ NƏ DEMƏK İSTƏYİR?

Bu hədisi dərk etmək üçün Nuh peyğəmbərin macərəsinə qısa bir nəzər salırıq. Allah-taala Qur’ani-kərimdə buyurur:

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ

“Biz göyün qapılarını sel kimi axan bir yağışla açdıq (və dayanmadan yağış yağdı). Yeri yarıb (oradan) bulaqlar qaynatdıq. Nəhayət, (göydən axan və yerdən qaynayan) sular müəyyən edilmiş miqdarda bir-birinə qarışdı.”⁴

Bu tufan və sel bir yerdən başqa hər yeri ağuşuna aldı. O da Nuhun (ə) gəmisi idi. Allah-taala onun sənişinlərinə nıcat verdi. Hətta Nuhun (ə) oğlu qürurla **“Mən bir dağa sığınaram, o da mənə seldən qoruyar”**, dediyi zaman atasının **“Allahın rəhm etdiklərindən başqasını, bu gün heç kim Onun əzabından qoruya bilməz”**, tutarlı cavabı ilə üzləşdi. (Həzrət Nuh (ə) gəmiyə minib nıcat tapan mö'minləri nəzərdə tuturdu.) Nuhun (ə) sözü dərhal

¹ “Sirə” – Peyğəmbəri-əkrəmin (s) əməli rəftar və davranışlarına deyilir.

² “Limaza əxtərtü məzhəbə Əhlil-beyt”, səh. 166.

³ “Xülasətül-əbəqatıl-ənvar”, 2-ci cild, səh. 126-195.

⁴ “Qəmər” surəsi, ayə: 11-12.

həyata keçdi. Çünki ***“böyük bir dalğa ata ilə oğlun arasına girib onları bir-birindən ayırdı və o (Nuhun oğlu) da suda boğuldu!”***¹

Bəli Əhli-beytin (ə) həmin gəmiyə bənzədilməsində dərin məna var və bu bənzətmə bizə bir çox həqiqətləri açıqlayır. O cümlədən:

1. İslam peyğəmbərindən (s) sonra ümmət bir sıra tufanlara düşər olacaq. Bu tufanlar çoxlarını özü ilə aparacaq və dalğalar arasında boğub həlak edəcək.

2. İnsanları dini, imanı, ruhu və həyatı hədələyən təhlükələrdən qoruyub-saxlamaq üçün yeganə ümid yeri Əhli-beyt (ə) adlı nicat gəmisidir. Şübhəsiz, hər kəs ondan uzaq düşsə, həlakətə uğrayasıdır.

3. Səhrada karvandan ayrı düşmək həmişə ölümə nəticələnir. Mümkündür ki, insan üzücü çətinliklərdən sonra nicat tapsın. Lakin tufanlı bir deryada nicat gəmisindən ayrı düşmək mütləq həlakət və ölüm deməkdir.

4. Nuh peyğəmbərin gəmisinə minməyin şərti iman və saleh əməl olduğu üçün Nuh (ə) öz oğluna iman gətirib kafirlərdən ayrılmağı təklif etdi. Beləliklə, İslam ümməti də tufan, bəla və azğınlıqlardan nicat tapmaq üçün Əhli-beytə iman gətirib, onlara tabe olmalıdır.

5. Nicat tapmaq üçün təkcə onlara məhəbbət bəsləmək kifayət deyil. Bə'zi alimlərin dediyi kimi, bütün müsəlmanlar Əhli-beyti (ə) sevir, hörmətlə yad edirlər. Buna əsasən, hamı nicat əhlidir. Əksinə, rəvayətdə bəyan olunduğu kimi, əsas məsələ onlara tabe olmaq və müxalif çıxmamaqdır. Nuhun (ə) oğlu atasını sevsə də, ona tabe olmadığından bu məhəbbət qurtuluşa səbəb olmadı.

6. Ötən bəhisdə qeyd olunduğu kimi, “səqəleyn” hədisindən başa düşülür ki, Əhli-beytə (ə) tabe olmaq üçün müəyyən şərt qoyulmamışdır. Qur'anla Əhli-beyt (ə) həmişə birgə olacaq, heç vaxt bir-birindən ayrılmayacaq və nəhayət, behiştə (“Kövsər” hovuzunda) Peyğəmbəri-əkrəmə (s) qovuşacaq. “Səfinə” hədisindən də belə başa düşülür ki, dünyanın sonuna qədər bu minvalla davam edəcək. Çünki dünya həmişə tufanlı və təlatümlüdür. Yə'ni nə qədər ki, şeytanlar, zəlalət carçıları və heyrət vadisində batanlar var, bu tufanlar da sakitləşməyəcək. Allah-taalanın Öz bəndələri arasında qəzavət edəcəyi, Qur'ani-kərimin buyurduğu kimi, ixtilafların aradan

¹ “Hud” surəsi, ayə: 43.

qaldırılacağı¹ vaxta qədər davam edəcəkdir. Buna əsasən, hər bir dövrdə “nicat gəmisi”nin varlığı zəruridir və ondan üz döndərənlər məhvə məhkumdur.

7. Əhli-beytə (ə) qeyd-şərtsiz itaət hər bir dövrdə mə'sum və günahsız bir imamın varlığına gözəl sübutdur. Ona itaət nicat tapmaq, ondan üz döndərmək isə həlakətlə nəticələnəsidir.

8. “Səfinə” hədisi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyurduğu

(سَتَفَرَّقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، فِرْقَةٌ نَاجِيَةٌ وَالْبَاقُونَ فِي النَّارِ)

“Tezliklə ümmətim yetmiş üç firqəyə ayrılacaq, (onların) biri nicat, qalanları isə cəhənnəm əhlidirlər”² məşhur hədisin təfsiridir.

Bu hədisdən mə'lum olur ki, “firqətin naciyyə” (nicat əhli olan firqə) Əhli-beyt (ə) məktəbinin üzvləri, İslam üsul və fəuatında onların hidayət çərçivəsində qərar tutan firqədir.

Bu məşhur hədis ətrafında araşdırmalardan belə nəticə alırıq ki, İslam ümmətində Əhli-beytin (ə) adı çox yüksək olub. Onların kənarından sadəcə məhəbbətlə ötüb keçməməliyik.

3-“NÜCUM” (ULDUZLAR) HƏDİSİ

İslam mənbələrində Peyğəmbərdən (s) nəql olunan və hər bir dövrdə Əhli-beytin müsəlmanlara rəhbər və hidayətçi olduğu göstərilən digər bir hədis “nücüm” hədisidir. Bu hədisi Peyğəmbərin (s) bir çox səhabəsi (ən azı yeddi nəfər: imam Əli (ə), Cabir ibn Abdullah, Əbu Səid Xudri, Ənəs ibn Malik, Münkədir ibn Abdullah³, Sələmə ibn Əkvə və İbn Abbas) nəql etmiş, əhli-sünnə

¹ Qur'ani-kərimdə və çoxlu rəvayətdə buyurulduğu kimi, qiyamət günü ixtilafın aradan qaldırılacağı və Allah-taalanın ümmətlər arasında qəzavət və hökm kəsəcəyi bir gündür.

² Bu rəvayəti bir çox şiə və sünni alimləri nəql etmiş, hətta bə'zi rəvayətlərdə göstərilmişdir ki, imam Əli (ə) Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) “Nicat əhli olan firqə hansıdır?” – deyə soruşduqda, o həzrət buyurmuşdur: “Əl-mutəməssiku bima əntə və şiətukə və əşhabukə!” – (Sənin, şiələrinin və səhabələrinin yolundan yapışanlar!) (“Ehqaqul-həqq”, 7-ci cild, səh. 185.)

³ İbn Əsir “Usdul-ğabə” kitabında qeyd etdiyinə əsasən, Məhəmməd ibn Münkədirin atası Münkədir ibn Abdullah Peyğəmbərin (s) səhabələrindən olmuşdur.

hafizləri və mühəddislərinin onlarla kitabında qeyd edilmişdir. Burada onların bir qismini qısa şəkildə nəzərdən keçirəcəyik:

Hakim Nişapuri “Müstədrək” kitabında İbn Abbasdan İslam peyğəmbərinin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

النُّجُومُ أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنَ الْغَرَقِ، وَأَهْلُ بَيْتِي أَمَانٌ لَا مَتَى مِنَ
الْإِخْتِلَافِ، فَإِذَا خَالَفَتْهَا قَبِيلَةٌ مِنَ الْعَرَبِ اخْتَلَفُوا فَصَارُوا حِزْبَ ابْنِ لَيْسٍ!

Ulduzlar yer əhli üçün əmin-amanlıq və deryada (qərq olmaqdan) qurtuluşa səbəb olduğu kimi¹, mənim Əhli-beytim də ümmətim üçün ixtilaflarda əmin-amanlıq və nicat yeridir. Ərəb qəbilələrindən hansı biri onlara qarşı çıxsas, ümmətin arasında ixtilaf yaranar. Bilin ki, onlar (müxalifətçilik edənlər) şeytanın qoşunundandır!”

Hakim Nişapuri bu hədisi qeyd etdikdən sonra yazır: “Bu hədisin sənədi səhih və düzgündür.”²

Əllamə Həmzavi “Məşariqul-ənvār” kitabında “Hakim Nişapurinin səhih və düzgün hesab etdiyi rəvayətdə belə deyilmişdir!”³ söyləyərək yuxarıdakı hədisi olduğu kimi qeyd edir.

Bu hədisi İbn Həcər “Əs-səvaiqul-muhriqə”, Əllamə Əli Müttəqi “Müntəxəbu Kənzül-ümmal”, Bədəxşi “Miftahun-nicah”, Şeyx Məhəmməd Səbban Maliki “İsğafur-rağibin”, Əllamə Burhani “Əş-şərəful-muəyyəd” və “Cəvahirul-bihar” kitablarında nəql etmişlər.⁴

Bu hədisi digər rəvayətlər də Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql etmişlər. Onların hədisləri şiə və sünnilərin məşhur kitablarında qələmə alınmışdır. (Əlbəttə, bu rəvayətlərin sözlərində azıciq fərqlər gözə dəysə də, əsas məqsəd birdir.)

Məsələn, Sələmə ibn Əkvənin rəvayətində belə oxuyuruq: “Allahın Rəsulu buyurmuşdur:

¹ Keçmiş zamanlarda cəhətlərin tə'yini mümkün olmadığından, dəniz səfərlərində onları bilmək üçün ən gözəl vasitə səma ulduzları idi.

² “Müstədrək”, Hakim Nişapuri, 3-cü cild, səh. 141, “Heydərabad” çapı, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 9-cu cild, səh. 294.

³ Əllamə Həmzavinin qeydi belədir: “Buxari və Müslimün hədislərin düzgünlüyündəki şərtinə əsasən, bu hədis səhih və düzgündür. (“Məşariqul-ənvār”, səh. 90, Misirin “Şərqiyyə” çapı.)

⁴ Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Ehqaqul-həqq” kitabının 9-cu cildinin 294-296-cı səhifələrinə müraciət edə bilərlər.

النُّجُومُ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ وَأَهْلُ بَيْتِي أَمَانٌ لِأُمَّتِي

“Ulduzlar səma əhlinin əmin-amanlıq və asudəliyinə, mənim Əhli-beytim isə ümmətimin əmin-amanlığına səbəbdır!”¹

Bu hədisi azacıq fərqlə Cabir ibn Abdullah Ənsari, eləcə də Münkədir, Əbu Səid Xidri və Ənəs ibn Malik Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql etmişlər.

İmam Əlinin (ə) Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql etdiyi başqa bir hədis isə belədir:

النُّجُومُ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ ذَهَبَ أَهْلُ السَّمَاءِ، وَأَهْلُ بَيْتِي أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ فَإِذَا ذَهَبَ أَهْلُ بَيْتِي ذَهَبَ أَهْلُ الْأَرْضِ!

“Ulduzlar səma əhlinin asudəliyinə səbəbdır. Onlar ensə səma əhli də məhv olar. Mənim Əhli-beytim də yer əhlinin asudəliyini tə'min edir. Əgər Əhli-beytim olmasa, yer əhli də olmaz!”

Bu hədisi Muhibbuddin Təbəri “Zəxairul-üqba” kitabında Əhməd ibn Hənbəlin “Mənaqib” kitabından nəql etmişdir.² Həmçinin digər kitablarda, o cümlədən, Həməvininin “Fəraidus-səmtəyn”, İbn Həcərin “Əs-səvaiqul-muhriqə”, Məhəmməd Səbbanın “İsğafur-rağibin”, Xarəzminin “Məqtəlul-Hüseyn”, Nəbhaninin “Əşşərəful-muəyyəd” kitablarında da qeyd edilmişdir.

“NÜCUM” HƏDİSİNİN MAHİYYƏTİ

Bu hədis müxtəlif məsələləri açıqlayır:

1. Bu hədis həqiqətdə Qur'ani-kərimin səma ulduzlarının iki mühüm tə'sirindən danışan bir neçə ayəsindən qaynaqlanmışdır. Bir ayədə belə buyrulur: **“Onlar ulduzlar vasitəsilə hidayət olunar!”**³ Başqa bir ayədə isə belə buyrulur: **“Allah sizin üçün suyun və qurunun zülmətində hidayət olmaq üçün ulduzlar yaratdı!”**⁴

Bu isə həqiqətdə ulduzların ən mühüm faydalarından biridir. Çünki kompasin (qütbnəma) ixtirasından öncə dağ, yaxud ağac kimi

¹ Bu hədis “Camius-səğir” (Süyuti) (səh. 587, Misir çapı), “Zəxairul-üqba” (Muhibbuddin Təbəri), “Əs-səvaiqul-muhriqə” (İbn Həcər) və s. kitablarda nəql olunmuşdur.

² “Zəxairul-üqba”, səh. 7, Qahirənin “Qudsi” çapı.

³ “Nəhl” surəsi, ayə: 16.

⁴ “Ən'am” surəsi, ayə: 97.

heç bir əsər-əlaməti olmayan dəniz yollarını tapmaq üçün yeganə vasitə ulduzlar idi. Gecələr bulud səmanı örtükdə, gəmilər hərəkətdən dayanır, yollarına davam etmək istəyənlər isə ölüm təhlükəsi ilə üzləşirdilər. Bunun səbəbi beş planet (Merkuri, Venera, Mars, Yupiter və Saturn) istisna olmaqla, qalan ulduzların öz yerlərini dəyişməsi sanki qara parça üzərində toxunan, bir tərəfdən başqa tərəfə çəkilən mirvarilərə bənzəməsidir. Qalan beş planeti isə “səvabit” adlandırırdılar. Bunlardan və həmişə yeri sabit olan, çıxıb-batmaqda digər ulduzlardan fərqlənən “qütb” ulduzundan əlavə, qalan ulduzları tanıyıb, ilin müxtəlif fəsilələrində onların yerini təyin etməklə əllərindəki xəritə ilə hər hansı məqsədi tapmalı idilər.

Ulduzların başqa bir faydası isə Qur’ani-kərimdə buyurulduğu kimi, onların şeytanlara tuşlanmış oxlara bənzədilməsidir. Belə ki, onlar şeytanlara atılan və səmalara nüfuz etməyin qarşısını alan oxları əvəz edir. Qur’ani-kərimdə buyurulur:

إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقَذَّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُخُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ

“Biz səmanı ulduzlarla zینətləndirdik, xəbis və itaətdən çıxmış şeytanlardan qoruduq. Onlar yüksək aləmə (mələklərin söhbətlərinə) qulaq asa bilməzlər. (Bu işi görmək istəsələr) hər tərəfdən oxlar (axan ulduzlar) vasitəsilə qovular və şiddətlə geriyyə qaytarırlar. Onlar üçün daimi bir əzab vardır!”¹

Bu və digər ayələrdən ulduzların səma əhli üçün müdafiə silahı olduğu başa düşülür. “Ulduzlar (yaxud meteoritlər) şeytanların yolunu necə bağlayır və səmalara daxil olmağa icazə vermirlər?” sualı ayrıca bir izaha ehtiyaclıdır. Biz onu “Təfsiri-nümunə” kitabında həmin ayənin təfsirində şərh etmişik. Burada diqqəti cəlb edən məsələ süzən ulduzlar vasitəsilə şeytanların yüksək aləmdən, mələklərin pak, ali məqamından qovulması hadisəsidir. Bu hadisə “nücum” hədisinin təfsiri üçün kifayətdir.

Bəli, bir tərəfdən Peyğəmbər (s) Əhli-beyti (ə) səma ulduzları kimi insanları küfr, fitnə-fəsad, günahın zülmətindən qoruyub, ali məqsədə yönəldirsə və Allah yolunun yolçularını azgınlıq dalğalarında boğulmaqdan xilas edirsə, digər tərəfdən də insan və

¹ “Saffat” surəsi, ayə: 6-9.

cinlərdən olan şeytanların İslam hüdudlarına nüfuzunun, Qur'anın hökmləri və sünnəni təhrif etməsinin qarşısını alır. Əhli-beyt meteorit oxları kimi şeytanları dəf edir, yadların sinəsinə qeyb əlləri ilə zərbə endirir və onları səmavi sirlərdən agah olmağa qoymurlar.

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu hədisdə xüsusi olaraq Əhli-beyt (ə) İslam ümmətindəki ixtilafların qarşısını alan qoruyucu kimi göstərilir. Əgər ixtilaflar davam edərsə, insanlar İblisin qoşunu sıralarına daxil olar. Bu isə doğrudan da dolğun bir mə'nəni çatdırır.

2. "Nücum" hədisindən belə başa düşülür ki, ulduzların səma, yaxud yer əhlinin keşiyində durması davam etdiyi kimi, Əhli-beytin (ə) də hidayət yolu dünyanın sonuna qədər davam edəcəkdir.

3. Həmçinin onların xəta və günahdan mə'sum olduqları da sübuta yetir. Əgər onlar xəta və günaha yol versəydilər, yer əhlini ixtilaf və azğınlıqlardan qoruyan kamil və mütləq dayaq kimi tanıtıdırılmazdılar.

4. Səma ulduzlarından biri batıb, digəri çıxması, bir qismi üfüqdə itib, digər qismi yenidən parlaması xüsusiyyəti Peyğəmbər (s) Əhli-beytində (ə) də var. İmam Əli (ə) bu məsələni "Nəhcül-bəlağə"də aydın bəyan edərək buyurmuşdur: *"Agah olun! Məhəmmədin (s) Əhli-beyti səma ulduzlarına bənzəyir; onların biri batdıqda, digəri çıxır!"*¹

Sübhəsiz, bu rəvayətlərdə adı çəkilən Əhli-beyti (ə) Peyğəmbərin (s) zövcələri kimi təfsir etmək düzgün deyil; çünki bu rəvayətlərdə hər bir dövr və əsrdə ümmətin hidayəti, azğınlıq dalğalarından qurtuluşu və ixtilafların qarşısının alınması kimi mühüm məsələlərdən söz açılır. Bildiyiniz kimi, Peyğəmbərin (s) zövcələri müəyyən bir dövrdə yaşamış və bundan əlavə, ixtilafların qarşısının alınmasında xüsusi bir rol oynamamışlar.²

¹ "Nəhcül-bəlağə", xütbə: 100.

² Hətta Peyğəmbərin (s) zövcəsi Ayişənin ixtilafların daha da artmasındakı rolu inkaredilməz bir həqiqətdir.

İzah: Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra camaat Əbu Bəkrlə bey'ət etdilər. Ayişənin rəvayətinə görə *"Əli və Bəni-Haşimin hamısı altı ay müddətində – Fatimə dünyadan gedən vaxta qədər – onunla bey'ət etmədilər*. Bundan sonra imam Əli (ə) Osmanın xilafətinin son vaxtlarına qədər siyasət səhnəsindən uzaqlaşdırıldı. Nəhayət, Ayişə Osmanla qarşılaşmaq üçün onun əleyhinə qiyam edənlərin – Təlhə, Zübeyr və başqalarının rəhbərliyini öz öhdəsinə aldı. Bu işləri də yalnız Osmandan sonra öz əmisi oğlu Təlhəni xilafətə çatdırmaq ümidi ilə görürdü. Osman qətlə

Sual:

Sual olunur ki, bə'zi kitablarda Peyğəmbəri-əkrəmin (s)
(أَصْحَابِي بِمَنْزِلَةِ النُّجُومِ فِي السَّمَاءِ فَأَيُّمَا أَخَذْتُمْ بِهِ اهْتَدَيْتُمْ)

“Mənim səhabələrim səma ulduzları kimidir. Onların hər hansı birindən yapışsanız (itaət etsəniz), hidayət olar və doğru yola yönəlersiniz” buyurduğu da nəql olunmuşdur. Görəsən, bu hədis Əhli-beyt (ə) barəsində nəql olunan yuxarıdakı hədislərlə ziddiyyət təşkil edirmi?

Bu sualın cavabı ilə bağlı bir neçə məsələyə diqqət yetirmək lazımdır:

1. Bu hədisin mö'təbər olduğunu fərz etsək belə, Əhli-beytin (ə) barəsində deyilən hədislərlə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Çünki İslamın əsaslarının bəyanında bir örnəyin başqa bir örnəklə heç bir ziddiyyəti yoxdur. Xüsusilə “Əhlu-beyti kən-nücum” (*Əhli-beytim ulduzlar kimidir*) hədisində bu vəsf Qur'ani-kərimə aid edilməsə də, Qur'ani-kərimin müsəlmanlar üçün ən gözəl istinad yeri olması sözsüzdür.

2. Əhli-sünnə alimləri bu hədisi sənəd baxımından “saxta”, “məkzub” (yalan) və yaxud “məşkuk” (şübhəli) adlandırmışlar. Bunu açıqlayanlar arasında əhli-sünnənin dörd imamından biri olan Əhməd ibn Hənbəl, eləcə də İbn Həzm, Əbu İbrahim Məzəni (Şafeinin ardıcıllarından biri), Hafiz Bəzzaz, Daru-Qutni, Zəhəbi, və s. alimlər var. Burada onların hər birinin ayrı-ayrılıqda nəzərini nəql etməyə ehtiyac yoxdur. Bu alimlərin münasibətləri barədə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Xülasətu əbəqatil-ənvar” kitabına müracət edə bilirlər.¹

yetirildikdən və müsəlmanlar imam Əliyə (ə) bey'ət etdikdən sonra həzrətin əleyhinə Cəməl müharibəsini başladı və sonda məğlub oldu. İmam Əli (ə) onu Mədinəyə qaytardı. O, həzrət şəhid olana qədər ona qarşı kin-küdurət bəsləyirdi. Bundan sonra Müaviyə hakimiyyətə gəldi. Onların hər ikisi (Müaviyə və Ayişə) imam Əlinin (ə) qarşısında eyni mövqe tutduqları üçün aralarında yaxşı əlaqə bərqərar oldu və bu əlaqə Hücr ibn Ədinin Müaviyənin vasitəsilə qətlə yetirildiyi vaxta qədər davam etdi. (“Məalimul-mədrəsəteyn”, Əllamə Əskəri, 2-ci cild, səh. 69.) (Müt.)

¹ Xülasətu əbəqatil-ənvar”, 3-cü cild, səh. 124-167. (Burada qeyd etdiyimiz hədisin sənədinin e'tibarsızlığı ravilərin tərcümeyi-halı ilə birgə əhli-sünnənin otuz nəfərdən çox alimi nəql etmişdir.)

3. Səhabələrə aid edilən hədisin möhtəvası məntiqlə uyğun gəlmir. Bildiyimiz kimi, Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra səhabələr arasında (geniş mə'nada səhabə; yə'ni Peyğəmbəri (s) görən və həzrətlə birgə olan hər bir şəxsi nəzər almaqla) böyük ixtilaflar yarandı. Bu ixtilaflarda qanlar axıdıldı, dəhşətli müharibələr baş verdi. Belə isə hansı məntiqlə qəbul etmək olar ki, bir-birinin qanını tökən iki qrup hidayət örnəyidir və insanları onların hər hansı birinin yolunu seçməkdə azad buraxıb deyək: “Özünüz bilərsiniz, ya Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə), ya da Müaviyənin qoşunundan olun; Cəməl müharibəsində ya Əliyə (ə) qoşulun, ya da Təlhə və Zübeyrə. Onların hər hansı birinə qoşulsanız, doğru yolu tapacaqsınız və sizi behiştə aparacaqlar.” Xeyr, belə deyil! Heç bir ağıllı insan bunu qəbul etməz. Allah Rəsulunun (ə) məqamı isə çox üstündür və həzrətə belə hədislər aid etmək rəva deyil.

Tarixdə göstərilir ki, Əməvi hakimləri öz mövqelərini möhkəmləndirmək, “nücum” hədisini e'tibardan salmaq və Əhli-beytin (ə) məqamını kiçiltmək üçün belə saxta hədisləri İslam peyğəmbərinə (s) aid etmiş, bununla da Şam əhalisi və qeyrilərini inandıрмаğa çalışmışlar ki, Əlinin (ə) hökuməti haqq olduğu kimi, səhabələr zümresindən olan Müaviyənin hökuməti də haqqdır.¹ Beləcə, iki qrup arasındakı fərqi itirməyə çalışmışlar.

4-“ON İKİ İMAM” HƏDİSİ

Əhli-beytin (ə) mövqeyini imamət və vilayətlə əlaqələndirən və bir sıra şübhəli sualları cavablandıran hədislərdən biri də “on iki imam” hədisidir. Bu hədis İslamın ən məşhur hədislərindəndir. O səhih və mö'təbər kitabların əksəriyyətində nəql olunmuşdur. Bu hədis barəsində əksər alimlər yekdil fikirdədirlər. Əvvəlcə, hədisin sənədini, sonra isə onun məzmununu qısa şəkildə araşdıracağıq:

Bu hədisi Peyğəmbərin (s) səhabələrindən bə'ziləri nəql etmişdir. Onun əksər raviləri Cabir ibn Sumrəyə, ondan sonra Abdullah ibn Məs'uda, Abdullah ibn Ömərə, Abdullah ibn Əmr ibn

¹ Əhli-sünnə firqəsinin nəzərinə görə, Peyğəmbəri-əkrəmə (s) iman gətirən və o həzrəti günün yarı hissəsini belə, görənlər səhabə adlanırlar və səhabə adını daşıyan hər bir kəs isə ədalətlidir. Lakin Əhli-beyt məktəbinin ardıcılları o kəsə səhabə deyirlər ki, daim və uzun müddət Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) birgə olsun. Onların nəzərinə görə, bütün səhabələr ədalətli deyillər.

Asa, Əbdül-Məlik ibn Ümeyrə, Əbul-Cildə və Əbu Cüheyfəyə istinad edir. Hədis hafizləri onu ondan artıq kitabda qeydə almışlar. İndi isə diqqətinizi həmin hədisin bir hissəsinə yönəldirik:

1. “Səhihi-Müslim” kitabında Cabir ibn Sumrənin belə dediyi nəql olunur: “Allahın Rəsulundan (s) eşitdim ki, belə buyurdu:

لَا يَزَالُ الْإِسْلَامُ عَزِيزًا إِلَى اثْنَيْ عَشَرَ خَلِيفَةً – ثُمَّ قَالَ كَلِمَةً لَمْ أَفْهَمْهَا!
فَقُلْتُ لِأَبِي مَا قَالَ؟ فَقَالَ كُلُّهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ!:

“On iki xəlifə müsəlmanlara rəhbərlik edən vaxta qədər İslam izzətli olacaq.” Sonra o həzrət bir söz dedi ki, mən başa düşmədim. Atam Peyğəmbərə (s) yaxın olduğundan, ondan “Peyğəmbər (s) nə buyurdu?” deyə soruşduqda, atam (Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu) dedi: “Onların hamısı Qüreyş tayfasındandır!”¹

Həmin kitabda başqa bir sənədlə Cabir ibn Abdullah Ənsaridən “La yəzalul-İslamu əzizən” (*İslam dini həmişə əziz olacaqdır*) ifadəsinin yerində “La yəzalu hazəl-əmr” (*Bu iş həmişə davam edəcəkdir*) ifadəsini nəql etmişdir.

Başqa bir hədisdə isə “La yəzalu hazəd-din əzizən məniən” (*Bu din həmişə izzətli və yenilməz olacaqdır*), deyə buyurulmuşdur.

Bir hədisdə Amir ibn Sə’d ibn Əbi Vəqqasdan belə nəql edilir: “Cabir ibn Sumrəyə məktub yazıb bildirdim ki, Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) eşitdiyi hədisləri mənə yazıb göndərsin. O da mənə belə yazmışdı: “Mən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu eşitdim: “İslam dini qiyamətə qədər yaşayacaq və mütləq sizə Qüreyş tayfasından olan on iki xəlifə rəhbərlik edəcək!” Həmçinin belə buyurdu: “Müsəlmanların kiçik bir qismi “Ağ” evi, “Kəsra” evini, yaxud da “Kəsra” övladlarını fəth edəcək!” Sonra xəbərdarlıq etdi: “Qiyamətdən qabaq yalançılar meydana çıxacaq, onlardan uzaqlaşın!”²

Yenə “Səhihi-Müslim”də başqa bir “təriq”lə (rəvilərən sırası) Cabir ibn Abdullah Ənsaridən belə nəql olunur: “On iki xəlifənin hökuməti durduqca, bu din izzətli, qüdrətli və yenilməz olacaq!” Bu hədisin sonunda da “Kulluhum min Qureys!” (*Onların hamısı Qüreyş tayfasındandır*) ifadəsi görünür.³

¹ “Səhihi-Müslim”, 3-cü cild, səh. 1453, Beyrutun “Daru ihyai-turrisil-ərəbi” çapı.

² “Səhihi-Müslim”, 3-cü cild, səh. 1453.

³ “Səhihi-Müslim”, 3-cü cild, səh. 1453.

2. Bu hədis “Səhihi-Buxari” kitabında oxşar ifadələrlə Cabir ibn Abdullah Ənsarinin Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) belə eşitdiyi nəql olunmuşdur:

يَكُونُ اثْنَى عَشَرَ أَمِيرًا فَقَالَ كَلِمَةً لَمْ أَسْمَعْهَا! فَقَالَ أَبِي إِنَّهُ قَالَ: كُلُّهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ!:

“Məndən sonra on iki əmir olacaq.” Sonra həzrət bir söz buyurdu ki, mən eşitmədim. Atam dedi ki, həzrət deyirmiş: “Onların hamısı Qüreyş tayfasındandır!”¹

3. Bunun oxşarı “Səhihi-Termizi” kitabında da azacıq fərqlə qeyd olunmuş və Termizi onu nəql etdikdən sonra yazmışdır: “Bu hədis “həsən” və səhihdir!”²

4. “Səhihi-Əbi Davud” kitabında da bu hədis azacıq fərqlə qeyd edilmişdir. Hədisin deyilişindən başa düşülür ki, Peyğəmbər (s) onu böyük bir cəmiyyət qarşısında buyurmuşdur. Rəvayətdə göstəriləyi kimi, Peyğəmbər (s) “*Bu din on iki xəlifənin rəhbərlik etdiyi vaxta qədər, həmişə izzətli, qüdrətli və yenilməz olacaqdır*” deyə buyurduqda, camaat uca səslə “Allahu-Əkbər” demişdir.³

5. “On iki imam” hədisi Əhməd ibn Hənbəlin “Müsnəd” kitabının bir neçə yerində qeyd edilmişdir ki, bə’zi təhqiqatçılar onu otuz dörd vasitə ilə Cabirdən nəql etmişlər.⁴

Bir yerdə Məsrüqun belə dediyini görürük: “Biz Abdullah ibn Məs’udun yanında oturmuşduq, o bizə Qur’an oxuyurdu. Bir nəfər ondan “Heç Peyğəmbərdən (s) öyrənmisinizmi ki, bu ümmətə neçə nəfər xəlifəlik edəcəkdir?” deyə soruşduqda, “İraqa gəldiyim vaxtdan səndən başqası bu sualı soruşmamışdır!” deyərək belə əlavə etdi: “Bəli, bunu Allahın Rəsulundan (s) soruşduqda, buyurdu:

اثْنَى عَشَرَ كَعْدَةَ نَقَبَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ:

“Bəni-İsrailin (saleh) rəhbərlərinin sayı qədər, on iki nəfərdir!”¹

¹ “Səhihi-Buxari”, 3-cü cild, səh. 101, Beyrutun “Darul-ceyl” çapı.

² “Səhihi-Termizi”, 4-cü cild, səh. 501, Beyrutun “Daru ehyai-turrasil-ərəbi” çapı, “ma caə fil-xüləfa” bölümü, hədis: 22223.

³ “Səhihi-Əbi Davud”, 4-cü cild, “Əl-Mehdi” bölümü, Beyturu “Daru ehyais-sünnətin-nəbəviyyə” çapı.

⁴ “Müntəxəbul-əsər” kitabının 12-ci səhifəsinə və “Ehqaqul-həqq” kitabının 13-ü cildinə müracət edin!

Yuxarıda qeyd etdiyimiz hədislər əhli-sünnənin ən məşhur və mö'təbər kitablarından əlavə, digər kitablarda da qeyd edilmişdir. Məqsəddən yayınmamaq üçün onların kiçik bir qisminə işarə edəcəyik. Əlavə izahat üçün "Əhqaqul-həqq", "Fəzailul-xəmsə", "Müntəxəbul-əsər" və digər kitablara müraciət edə bilərsiniz.

"ON İKİ İMAM" HƏDİSİNİN MÖHTƏVASI

Bu rəvayətlərin ifadələri müxtəlif olduğundan, bə'zilərində "isna əşərə xəlifətən" (*on iki xəlifə*), bə'zilərində "isna əşərə əmirən" (*on iki əmir*) və bə'zilərində isə on iki nəfərin vilayət və hökumətindən söz açan "ma vəlahum isna əşərə rəculən" (*on iki nəfərin vilayəti*) ifadələri qeyd olunmuşdur. Bu rəvayətlərin əksəriyyətində on iki nəfərin xəlifəliyindən söz açılır. Bə'zi rəvayətlərdə təkcə onların neçə nəfərdən ibarət olduğuna işarə edilərək buyrulur: "İsna əşərə kə-iddəti nuqəbai Bəni-İsrail!" (Onlar Bəni-İsrail tayfasının (saleh) rəhbərlərinin sayı qədər, on iki nəfərdirlər!) Bə'zilərində isə, "on iki başçı" ifadəsi işlədilmişdir.

Mə'lum olduğu kimi, bütün bunlar xilafət, vilayət və hökumət işlərinə aid olub, nəticə e'tibarilə eyni mə'nanı ifadə edir.

Digər tərəfdən, bə'zi rəvayətlərdə "Bu din həmişə qüdrətli və yenilməz olacaqdır...!", bə'zilərində "Mənim ümmətimin işi həmişə məsləhət üzündəndir...", bə'zilərində "Bu ümmətin işi həmişə uğurlu olacaqdır, əgər...!", bə'zilərində "Bu ümmətin işi yaxşılığa doğru olacaqdır, əgər...", bə'zilərində də "Heç kəs bu ümmətə zərər yetirə və onları xar edə bilməz" kimi ifadələr verilmişdir. Bu qəbildən digər rəvayətlər də vardır. Onlarda da bir növ bu həqiqətə toxunulmuş və İslam ümmətinin qüdrəti, qələbə və uğurundan söhbət açılmışdır. Bundan əlavə, bu rəvayətlərin əksər ravi silsilələri fərqlidir.

Üçüncüsü isə bu rəvayətlərdə "kulluhum min Qureyş" (*Onların hamısı Qüreyş tayfasındandır*) ifadəsi gözə çarpır. Yalnız Qunduzi Hənəfinin "Yənəbiul-məvəddət" kitabında nəql etdiyi bir rəvayətdə Peyğəmbər (s) belə buyurmuşdur: "Kulluhum min Bəni-Haşim!"

¹ "Müsnədi-Əhməd ibn Hənbəl", 1-ci cild, səh. 398, Beyrutun "Darus-Sadiq"

çapı.

(*Onların hamısı Bəni-Haşimdəndir!*) O da bunu “Məvəddətül-qurba” kitabından Cabir ibn Səmərədən nəql etmişdir.¹

Bu hədislərin çoxunda göründüyü kimi, Peyğəmbəri-əkrəm (s) sonuncu cümləni bəyan edərkən səsinə alçaldaraq onu məhrəmanə buyurmuşdur. Aydın olur ki, həmin vaxt orada Peyğəmbərin (s) Qüreyş, yaxud Haşimi tayfasından olan on iki nəfər canişinin e’lanı ilə müxalif olanlar varmış. Bu səbəbdən həzrət sonuncu cümləsini məxfiyanə, astadan bəyan etmişdir!

Ümumiyyətlə, bu hədis məşhur, birinci dərəcəli mənbələrdə nəql olunmuşdur və bütün İslam alimləri onu qəbul etmişlər. Bu hədisin mə’nası Əhli-beyt (ə) məktəbi ardıcıllarına tam ayaqdır. Onun məfhumunu yalnız on iki mə’sum, günahsız imama aid edirlər. Amma onun izahı digər İslam məzhəbləri ardıcılları üçün qaranlıq məsələyə çevrilmişdir. Belə ki, digər məzhəblərin alimləri bu haqda aydın bir söz deməmişlər. Bunun səbəbi də mə’lumdur; çünki ilk xəlifələrin sayı dörd, Əməvi xəlifələrinin sayı on dörd², Abbasi xəlifələrinin sayı otuz yeddi nəfərdir. Bu rəqəmlərin heç biri Peyğəmbərin (s) buyurduğu on iki nəfər xəlifə ilə uyğun gəlmir. Burada biz Hafiz ibn Süleyman ibn İbrahim Qunduzi Hənəfinin e’tirafını həqiqətə uyğun bilməliyik. Belə ki, o, “Yənabiul-məvəddət” adlı məşhur kitabında yazır:

“Bə’zi tədqiqatçılar Peyğəmbərdən (s) sonrakı on iki nəfərdən danışan hədislərin məşhur, eyni zamanda çoxsaylı vasitələrlə nəql olunduğunu bildirmişlər. Zaman ötdükcə mə’lum olacaq ki, Allahın Rəsulunun (s) bu hədisdə məqsədi on iki nəfərdən ibarət Əhli-beyt imamlarıdır. Bunu o həzrətdən sonrakı xəlifələrə tətbiq etmək olmaz və səbəbi də aydındır (çünki onların sayı dörd nəfərdir). Həmçinin onu Əməvi hakimlərinə aid etmək olmaz. Çünki onların sayı on iki nəfərdən çoxdur. Digər tərəfdən Ömər bin Əbdül-Əziz istisna olmaqla, onların hamısı aşkar zülm və haqsızlıqla tanınmışlar. Həm də onlar Bəni-Haşim tayfasından deyillər. Halbuki bu hədisin bə’zi

¹ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 445, 77-ci bölüm.

² Onların adları belədir: 1) Birinci Müaviyə, 2) Birinci Yezid, 3) İkinci Müaviyə, 4) Birinci Mərvan, 5) Əbdüd-Məlik, 6) Birinci Vəlid, 7) Süleyman ibn Əbdül-Məlik, 8) Ömər ibn Əbdül-Əziz, 9) İkinci Yezid, 10) Hişam ibn Əbdül-Məlik, 11) İkinci Vəlid, 12) Üçüncü Yezid, 13) İbrahim ibn Vəlid, 14) İkinci Mərvan. Əndəlus əməvilərinə gəldikdə isə onların sayı bundan da artıqdır. (“Dairətul-məarif” Dehxuda.)

mətnlərində on iki xəlifənin Bəni-Haşim tayfasından olduğu nəql edilir. Bu rəvayət (on iki nəfərin Bəni-Haşim tayfasından olması) xüsusilə sonuncu cümlənin Peyğəmbəri-əkrəm (s) tərəfindən yavaş söylənməsi ilə daha uyğundur. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) sonuncu cümləni astadan söyləməsinin səbəbi bir çoxlarının Bəni-Haşimin xilafətə gəlişi ilə razılaşmamaları olmuşdur.

Hədisdə buyurulan on iki nəfəri abbasilərə də tətbiq etmək olmaz, çünki onların da sayı on iki nəfərdən çoxdur. Bundan əlavə, onlar “Qul la əs’əlukum ələyhi əcrən, illəl-məvəddətə fil-qurba” (***Ya Peyğəmbər! (Camaata) de: “Sizdən ən “yaxınlarım”a məhəbbət bəsləməkdən başqa heç bir mükafat istəmirəm!”***) ayəsinin və “Kisa” hədisinin ehtiramını saxlamadılar. Buna əsasən, hazırkı hədisi Peyğəmbər (s) Əhli-beytdən ibarət on iki imamdan başqalarına tətbiq etmək mümkün deyil. Çünki onlar öz zamanələrinin ən elmi, bilikli, təqvalı və alicənab şəxsləri olmuş, əsil-nəsəbcə hamıdan fərqlənmişlər.”¹

Əvvəlcə əhli-sünnə olub, sonra şiəliyi qəbul edən doktor Məhəmməd Tıcani Səməvi şiə olmasının səbəbi barədə yazdığı “Lə əkunə məəs-sadiqin” (“Düz danışanlarla birgə olam”) adlı kitabında bu məsələ ilə bağlı qısa və eyni zamanda dolğun qeydlərini qələmə alır: “On iki imam barəsində olan hədisləri imamiyyə şilərinin qəbul etdikləri on iki nəfərdən ibarət Əhli-beyt imamlarından başqasına aid etmək düzgün deyil. Əhli-sünnə alimləri və şəxsiyyətləri bu müəmmarı həll etməlidirlər. Çünki onların səhih kitablarında nəql olunan on iki imamın kimliyi indiyədək müəmmalı qalmış və ona heç bir cavab tapmamışlar.”²

Maraqlıdır ki, bə’ziləri bu hədisi Əhli-beytdən (ə) başqalarına aid etmək istədikdə, qərribə yollara əl atmışlar; biri Yezid və onun kimilərini guya İslamı qüdrətli və izzətli etdiyinə görə on iki nəfərdən hesab etmiş, digəri on iki nəfər sayı düzəltmək üçün bə’zi xəlifələrin adını özbaşınalıqla silmişdir.

Bizim nəzərimizcə, onlar sakit qalıb bu hədis barəsində bir söz deməşyidilər, daha yaxşı olardı. Maraqlıdır ki, həcc səfərlərinin birində Məscidül-Həramda Məkkə alimlərinin birindən bu hədislə

¹ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 446, 77-ci bölümün davamı.

² “Lə əkunə məəs-sadiqin”, səh. 146.

əlaqədar belə bir fikir eşitdim: “On iki imamın dörd nəfəri ilk dörd xəlifədir, səkkiz nəfəri isə gələcəkdə zühur edəcək!”

Halbuki bu hədisi oxuyan hər kəs on iki imamın varlığının hər bir zamanda, ardıcıl olduğunu başa düşür. “*Bu din aradan getməyəcək, həmişə izzətli və yenilməz olacaqdır*”, yaxud “*Bu din aradan getməyəcək və qiyamət gününə qədər duracaqdır*” kimi ifadələr açıq-aşkar göstərir ki, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) on iki nəfərdən ibarət xəlifələr silsiləsi dünyanın sonuna qədər davam edəcəkdir.

Bu bəhsimizi də Hafiz Əbu Nəim İsfahaninin “Hilyətül-övliya” adlı kitabında nəql olunan bir hədislə sona yetiririk. İbn Abbas Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) belə nəql etmişdir: “*Hər kim mənim kimi yaşayıb, mənim kimi ölmək və Rəbbimin saldıdığı “Ədn” bağında məskunlaşmaq istəyirsə, məndən sonra Əlini, onun vəlisini (dostunu) sevsin və məndən sonra gələn imamlara tabe olsun. Çünki onlar mənim Əhli-beytimdirlər!*”¹

BİR İNCƏLİK

Burada mühüm bir məsələyə də qısaca işarə edir, onun geniş izahını gələn bəhslərə saxlayırıq. Şiə və sünni mənbələrində nəql olunan rəvayətlərin çoxunda on iki imamın adı Əhli-beyt məktəbinin qəbul etdiyi kimi göstərilmişdir. Bə’zində isə yalnız onların birincisi (imam Əli (ə) və axıncısının (imam Mehdi (ə)); “Əvvəluhum Əliyyun və axiruhum Məhdiyy!” “*Onların birincisi Əli, sonuncusu isə Mehdi*dir!”) adları çəkilmiş, bə’zilərində də üçüncü imam həzrət Hüseyn (ə) adına işarə olunmuşdur. O həzrət barəsində Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) belə nəql olunmuşdur:

هَذَا ابْنِي إِمَامٌ، ابْنُ إِمَامٍ، أَخُ إِمَامٍ، أَبُو أَيْمَةٍ تَسْنَعُهُ:

“*Mənim bu övladım (Hüseyn (ə)) imam, imam övladı, imam qardaşı və doqquz imamın atasıdır!*”²

Hətta bu hədisdə də on iki imama işarə edilmişdir.

¹ “Hilyətül-övliya”, 1-ci cild, səh. 86; “Fəzailul-xəmsə min sihahis-sittə” kitabından nəqlən, 2-ci cild, səh. 34.

² Mərhum Əllamə “Kəşfül-murad” (“Şərhu təcridil-əqaid”) kitabında yazır: “Bu hədis “təvatür” həddində Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql olunmuşdur.” (“Kəşfül-murad”, 1-ci cild, səh. 178-179.)

YER ÜZÜ İLAHİ HÖCCƏTSİZ QALMAZ

Rəvayətlərdə tə'kidlə vurğulanan məsələlərdən biri də yer üzünün ilahi höccətsiz qalmamasıdır. Əhli-beyt imamlarından bizə gəlib çatan çoxlu rəvayətlərdə bu məsələyə dəfələrlə toxunulmuş və yer üzünün imamsız (yaxud peyğəmbərsiz), ümumiyyətlə, ilahi höccətsiz qalmayacağı göstərilmişdir. “Üsuli-kafi” kitabının iki bölümü bu məsələyə həsr edilmişdir: bir bölümü “İnnəl-ərzə la təxlu min höccətin” (*Həqiqətən, yer üzü höccətsiz qalmaz!*) adı ilə imam Baqir (ə), imam Sadiq (ə), imam Riza (ə) və digər imamlardan on üç rəvayət, ikinci bölümü isə “İnnəhu ləv ləm yəbqə fil-ərzi rəculani lə-kanə əhəduhuməl-höccətə” (*Həqiqətən, yer üzündə yalnız iki nəfər insan qalsa, onların biri ilahi höccətdir!*) adı ilə beş rəvayət qeyd edilmişdir.¹ Aşağıda hər iki bölümün bə'zi rəvayətlərinə işarə edəcəyik:

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunan bir hədisdə belə buyurulur:

إِنَّ الْأَرْضَ لَا تَخْلُو إِلَّا وَفِيهَا إِمَامٌ كَيْمًا إِنْ زَادَ الْمُؤْمِنُونَ شَيْئًا زِدْنَاهُمْ وَإِنْ نَقَصُوا شَيْئًا نَقَصْنَاهُمْ لَهْمُ:

“Yer üzü heç vaxt imamsız qalmaz; əgər mö'minlər (səhvən ilahi tə'limlərdə) bir şeyi artırırsalar, onların qarşısını alar, əgər bir şeyi azaltsalar, onu bərpa edər.”²

Həzrətdən nəql olunan başqa bir hədisdə buyurulur: “Allah-taalanın yer üzünü ədalətli bir imamsız qoyması qeyri-mümkündür!”³

Hətta bə'zi hədislərdə göstərilir ki, əgər yer üzü bir an belə imam və ilahi höccətsiz qalsa, zəlzələ baş verər və yer əhlini özünə çəkər.⁴

İmam Sadiqin (ə) buyurduğu bir hədis belədir:

لَوْ كَانَ النَّاسُ رَجُلَيْنِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْإِمَامَ:

Əgər dünyada yalnız iki nəfər qalsa, onların biri mütləq imamdır!”

Başqa bir hədisdə isə belə buyurulmuşdur:

وَأَنَّ آخِرَ مَنْ يَمُوتُ الْإِمَامُ

¹ “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 178-179.

² Yenə orada, 1-ci bölüm, hədis: 2 və 6.

³ Yenə orada.

⁴ Yenə orada, hədis: 11-13.

“Həqiqətən, (dünyada) hamıdan axırda ölən şəxs imam olacaq!”¹

“Üsuli-kafi” kitabında nəql olunan on səkkiz rəvayətlə yanaşı “Nəhcül-bəlağə”də buna aydın işarə edilmiş, imam Əlinin (ə) Kumeyl ibn Ziyada buyurduğu mühüm bəyanatında belə göstərilmişdir:

اَللّٰهُمَّ بَلِّ لَا تَخْلُوا الْاَرْضَ مِنْ قَائِمٍ لِّهٖ بِحُجَّةٍ، اِمَّا ظَاهِرًا مَّشْهُورًا وَّ اِمَّا خَائِفًا مَّغْمُورًا، لِنَّا لَا تَبْطُلَ حُجَجُ اللّٰهِ وَبَيِّنَاتُهُ:

“Yer üzü heç vaxt (dinin dayağı olan) ilahi höccətsiz qalmaz. Mümkündür o, aşkara çıxıb tanınsın, ya da qeybdə qalaraq məxfi dolansın. Səbəbi budur ki, Allahın dəlil və aydın nişanələri aradan getməməli, həmişə yer üzündə mövcud olmalıdır!”²

Mərhum Əllamə Məclisi “Biharul-ənvar” kitabının 23-cü cildinin “Əl-iztiraru iləl-höccəti” (İlahi höccətin vücutunun zəruriliyi) bölümündə bu məsələ ilə əlaqədar on səkkiz hədis nəql etmişdir ki, onların bir qismini “Üsuli-kafi”dən, çox hissəsini də digər kitablardan nəql etmişdir.³

Beləliklə, hər bir əsr və dövrdə yer üzü ilahi höccətsiz deyildir və bu məsələ Əhli-beyt (ə) məktəbinin qəti e’tiqadlarından. Hətta imam Kazimdən (ə) nəql olunan bir hədisdə belə buyurulur: *“Yer üzü bir göz qırpımınca ilahi höccətsiz qalmayacaq - istər aşkar tanınsın, istərsə də gizli yaşasın!”⁴*

İLAHİ HÖCCƏTİN ZƏRURİLİYİNƏ AİD QUR’AN AYƏLƏRİ VƏ MƏNTİQİ DƏLİLLƏR

Yuxarıda qeyd edilən rəvayətlər əqli sübutlarla da uyğundur. Çünki bəhsimizin əvvəlində hər bir əsr və dövrdə bir imam, yaxud bir peyğəmbərin vücutunun zəruriliyini göstərdik. Onların vücutu

¹ Yenə orada, “Ənnəhu lov ləm yəbqə illa rəculani lə kanə əhəduhuməl-imam” bölümü, hədis: 3.

² “Nəhcül-bəlağə”, xütbə: 147.

³ “Biharul-ənvar”, 23-cü cild, səh. 1-56.

⁴ “Biharul-ənvar”, 47-ci cild, səh. 41.

olmayan təqdirdə fitnə-fəsadla əlaqədar “lütf qanunu”¹ yer kürəsində iki nəfər qalsa belə həmişə öz qüvvəsindədir.

“Lütf qanunu”nda belə deyilir: “İnsanı səadət və təkamülə yetirmək məqsədilə yaradan, onun boynuna müəyyən vəzifələr qoyan Xaliqə onun hidayət və tərbiyəsi ilə əlaqədar qabaqcadan bir sıra hazırlıq görmək və o yüksək hədəfə nail olmaq üçün onun ixtiyarına kifayət qədər vəsait vermək vacibdir. Əgər O, belə etməzsə, məqsədində nöqsana yol vermiş olar. Halbuki mütləq hikmət sahibindən heç vaxt belə bir iş gözlənilmir!”

Şübhəsiz, insan yalnız əql, yaxud adi rəhbərin varlığı ilə xəta, səhv və günahlardan qoruna bilməz. Başqa sözlə, insan tək özü həmin məqsədə, ilahi itaət və əbədi səadətə nail ola bilməz. Hətta bu zərurətdən əlavə, ilahi elmə yiyələnən, xəta, səhv və günahdan uzaq olan örnəyə də möhtacdır ki, haqq qəti aydınlaşsın və həqiqət yolu bilinsin.

Bu dəlil hər bir əsr və dövrə, böyük və kiçik, hətta iki nəfərdən ibarət qrupa da aiddir. Buna əsasən, yer kürəsində yalnız iki nəfər qalsa belə, onlardan biri ya mə’sum imam, ya da ilahi peyğəmbər olmalıdır.

Ümumiyyətlə, əvvəlki hədislərə əsasən, insanları səadət və təkamül məqsədilə yaradan Allahın onlara düzgün yolu göstərməməsi pak və uca məqamından çox uzaqdır. Bu mə’na Qur’ani-kərimin bir sıra ayələrində də gözə çarpır.

“İnnəma əntə munzirun və li-kulli qovmin hadin!” (***Ya Peyğəmbər! Sən yalnız qorxudansan və hər tayfanın bir rəhbəri, hidayət edəni vardır!***)² ayəsi göstərir ki, bütün dövrlərdə hər tayfa və qövmin bir hidayətçisi vardır. (Burada hidayətçidən məqsəd, xəta və günahdan uzaq olan şəxsdir.) İmam Baqirdən (ə) bu ayənin təfsiri ilə əlaqədar nəql olunan bir hədisdə belə buyurulur:

وَفِي كُلِّ زَمَانٍ إِمَامٌ مِّنَّا يَهْدِيهِمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص)...

“...Hər bir dövrdə bizim aramızdan insanlara Peyğəmbəri-əkrəmin (s) gətirdiklərinə yönəldən bir imam vardır!”³

“Nəhcül-bəlağə”də buyurulan rəvayətdə də məntiqli bir dəlil var. İmamın vəzifələrindən biri Peyğəmbər irsi və ilahi tə’limlərin

¹ Kəlam elmində Allahın mərhəmətilə əlaqədar əqli bir dəlil.

² “Rə’d” surəsi, ayə: 7.

³ “Biharul-ənvar”, 23-cü cild, səh 5, hədis: 9.

əsaslarını təhriflərdən qoruyub-saxlamaqdır. Başqa sözlə, əgər yer üzündəki bütün insanları kafir fərz etsək, yenə də ilahi tə'limləri və peyğəmbərin irsini qoruyan bir kəsin varlığı zəruridir. Bu irs hidayət proqramı kimi gələcək nəsillərə çatdırılmalıdır. Qur'ani-kərimdə buyurulduğu kimi, ilahi höccətlər, Allahın dəlil və aydın nişanələri məhv olmamalıdır.

Burada artıq “ümumi vilayət”lə əlaqədar bəhsi sona yetirir və diqqətinizi imamın şərtləri və xüsusiyyətlərinə yönəldirik:

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

İMAMA XAS OLAN SİFƏT VƏ ŞƏRTLƏR

İşarə:

İmam və Peyğəmbərin (s) canişinin öhdəsinə düşən ən ağır məs'uliyyətlərə diqqət yetirdikdə, onun çox mühüm xislətlərə də malik olması labüd görünür. İmamın malik olduğu xislətlər mütləq Peyğəmbəri-əkrəmin (s) spesifik xüsusiyyətlərinə az-çox oxşamalıdır. Çünki hər ikisi bir məqsədə qulluq edir və eyni məs'uliyyət daşıyırlar. Peyğəmbər (s) ilkin rəhbər, imamlar isə onun ardıcılıarı sayılır.

“Nübüvvət” məqamının tələbi, Peyğəmbərin (s) öhdəsinə düşən ağır və mühüm məs'uliyyətə əsasən, insanları zəlalət təhlükəsindən xilas etmək, e'tiqad və əxlaqda, ictimai nizamda xeyir və təkamülə çatdırmaq, ilahi qayda-qanunları qorumaq üçün yüksək elm və biliyə ehtiyac var. Bundan əlavə, insan ictimai-psixoloji dünyagörüşü və bəşərin tarixi inkişaf prosesi haqqında geniş mə'lumata malik olmalı, bir sözlə, ümumbəşəri tə'lim-tərbiyə üsullarını bilməlidir. Peyğəmbərlərin elmi mə'lumatlara uyğun düzgün proqramlar hazırlaması üçün gələcək hadisələrdən az-çox xəbərdar olması da lazımdır. Çünki risalət vəzifəsi ümumbəşəri xarakter daşıyır.

Bu məsələlər azacıq fərqlə mə'sum imamlar və peyğəmbərlərin canişinlərinə də aiddir. Çünki onlar peyğəmbərlərin məram və yolunu davam etdirir. Beləliklə, dini-şər'i proqramlar ilahi canişinlər vasitəsilə möhkəmləndirilir, inkişaf etdirilir.

Həmçinin mə'sum imamlar ilahi peyğəmbərlər kimi, dini göstərişləri səhvsiz və azğınlığa düşmədən camaata çatdırmalıdır. Əgər onlar xəta və günahdan uzaq olmasalar, onların tə'yini faydasızdır.

Peyğəmbərlər din və dünya işlərinə rəhbərliyi əllərinə aldıklarından onlarda nifrət doğuran zahir və batini çirkin sifətlər olmamalıdır. Belə ki, həmin sifətlər işlərinə maneçilik törətməsin və kimlərisə məqsəddən yayındırmasın.

Bunlar eynilə mə'sum imamlara da şamildir. Onlar nəinki nifrət oyadan xislətlərdən uzaq, həm də düşüncə və qəlbləri cəzb edən əxlaqi səciyyə və gözəlliklərə malik olmalıdırlar.

Hər şeydən öncə imamın elminin hüdudları ilə tanışlıq yüksək əhəmiyyət daşıyır:

İMAMIN ELMİ

Qur'ani-kərimin bir çox ayələrində bu məsələ diqqət mərkəzində durur, o cümlədən, bu ayədə buyurulur:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

“Onlara qələbə və ya məğlubiyyət xəbəri gəldikdə, dərhal (təhqiq etmədən) onu yayarlar. Halbuki əgər bunu Peyğəmbərə və ya özlərindən (kifayət qədər elm və qüdrətə malik) olan əmr sahiblərinə desəydilər, əlbəttə, həmin xəbəri onun mahiyyətinə varan şəxslər bilərdilər. Əgər Allahın lütf və mərhəməti üzərinizdə olmasaydı, şübhəsiz ki, az bir qisminiz istisna olmaqla, şeytana uyardınız!”¹

Başqa bir ayədə belə buyurulur:

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Əgər bilmirsinizsə, elm əhlindən soruşun!”²

Birinci ayədə göstərilir ki, bə'zən müsəlmanlar münafıqlar və İslam düşmənləri tərəfindən yayılan şayiələrlə üzləşirdilər. Onlar hərdən qələbəyə və məğlubiyyətə, hərdən də digər məsələlərə aid şayiə və xəbərlər yayırdılar. Bu da bə'zən onların arasında iğtişas törədir və ruhdan düşmələrinə səbəb olurdu. Belə hallarda Qur'ani-kərim onlara belə məsləhət görür: ***“Müsəlmanların xəbərsiz olduğu***

¹ “Nisa” surəsi, ayə: 83.

² “Nəhl” surəsi, ayə: 43 və “Ənbiya” surəsi, ayə: 7.

mühüm ictimai məsələlərdə İslam peyğəmbərinə və ya əmr sahiblərinə müraciət olunsun!”

“Ulil-əmr” “əmr və fərman sahibləri” deməkdir. Şübhəsiz, burada bu söz ordu sərkərdələri mə’nasını bildirilir. Çünki ayənin davamında buyrulur: ***“Əlbəttə, həmin xəbəri onun mahiyyətinə varan şəxslərə desəydilər, onlar bilərdilər.”*** Deməli, xəbərsiz olanlar onlara müraciət etməlidirlər. (Diqqət yetirmək lazımdır ki, “yəstənbitunəhu” “nəbət” sözündən götürülmüş, əslində “quyudan çəkilən ilk su” mə’nasını ifadə edir. Müxtəlif dəlil və şahidlərin araşdırılmasına “istinbat” deyilir.)

Bu sifət başçı və ordu sərkərdələrinə yox, alimlərə aiddir. Beləliklə, müsəlmanlara xəbərdarlıq edilir ki, həssas və mühüm hadisələrdən agah olan “əmr sahibləri”nə müraciət etsinlər.

Ayədə qeyd edilən “ulil-əmr”in (əmr sahiblərinin) kimlər olduğu barədə təfsirçilər arasında fikir ayrılığı var. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, bə’ziləri onu (xüsusilə Peyğəmbərin (s) iştirak etmədiyi müharibələrdəki) ordu sərkərdələrinə, bə’ziləri fəqih və alimlərə, bə’ziləri ilk dörd xəlifəyə, bə’ziləri vəzifə sahiblərinə, bə’ziləri də mə’sum imamlara aid etmişlər.

Bu beş təfsir arasında sonuncusu daha münasibdir. Çünki ayənin davamında “əmr sahibləri” üçün qeyd edilən iki xüsusiyyətə görə, onu mə’sumlardan başqasına aid etmək olmaz.

Birinci xüsusiyyət belə vəsf edilir: ***“Xəbərin mahiyyətinə varan əmr sahiblərinə müraciət etsələr, onlara yol göstərərlər!”*** Uyğun xüsusiyyətin zahiri mə’nası budur ki, əmr sahiblərinin elmi əsla nöqsan, şəkk-şübhə və xətaya uğramaz. Bu isə mə’sumlardan qeyrisinə aid deyil.

İkinci xüsusiyyətdə, əmr sahiblərinin varlığı bir növ ilahi lütf və mərhəmət hesab edilir. İnsanlar onlara itaət etməklə şeytana uymaqdan yayınırlar.

Mə’lum olduğu kimi, mə’sum imamlara itaət şübhəsiz, azgınlıq və şeytana uymağın qarşısını alır. Çünki mə’sum olmayanların özləri də xəta və günaha, şeytanın tələsinə düşə bilərlər!

Əhli-beyt (ə) və əhli-sünnə mənbələrindən bizə gəlib çatan bir çox rəvayətlərdə “əmr sahibləri” mə’sum imamlar kimi təfsir edilmişdir.

Mərhum Təbərsi “Məcməül-bəyan” kitabında imam Baqirdən (ə) nəql etmişdir ki, onlar mə’sum imamlardır.¹

“Təfsiri-Əyyaşi”də imam Rizadan (ə) nəql olunan bir hədisdə belə buyurulur:

يَعْنِي آلَ مُحَمَّدٍ، وَهُمْ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَ مِنَ الْقُرْآنِ وَيَعْرِفُونَ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ
وَهُمْ حُجَّةُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ:

“Məqsəd Məhəmmədin (s) övladlarıdır. Onlar Qur’anı izah edənlər, halal və haramı tanıyanlar və insanlar üzərində ilahi höccətlərdir!”²

Şeyx Səduq “Kəmalud-din” kitabında³ imam Baqirdən (ə) belə nəql edir: “Allahın vilayət (rəhbərlik) və ilahi elminə yiyələmələri Peyğəmbərin Əhli-beytindən başqasına aid edən kəs Allahın əmrinə qarşı çıxmışdır.”

İkinci ayədə (Qur’ani-kərimin “Nəhl” və “Ənbiya” surələrindəki “Fə’s’əlu əhləz-zikr, in kuntum la tə’ləmun” ayəsində) isə bütün insanlara göstəriş verilir ki, bilmədiklərini elm və bilik əhlindən soruşsunlar.

Şübhəsiz, ayədə qeyd olunan “zikr” sözü “elm, bilik və mə’lumət” mə’nasını bildirir. Ümumiyyətlə, “əhləz-zikr” sözü bütün elmlə, bilikli və mə’lumatlı şəxslərə aid edilə bilər. Buna görə də təqlid məsələsində bir şəxs alimə müraciətinin zəruriliyini sübut etmək üçün bu ayəyə istinad olunur. Lakin onun tam mə’nada həqiqi təmsali elmini Allah və Peyğəmbərdən (s) irs alanlardır. Onların elmi xəta və səhvədən uzaq, ismət məqamı ilə birləşir. Məhz buna görə də həmin ayə Əhli-beyt və mə’sum imamlara təfsir edilmişdir. Belə ki, imam Rizadan (ə) nəql olunan bir hədisdə bu ayə ilə əlaqədar sualın cavabını belə vermişdir: “*Elm və bilik əhli bizik və (hər şeyi) bizdən soruşmaq lazımdır!*”⁴

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu və buna oxşar fikirlər əhli-sünnənin on ikiyə yaxın təfsir kitabında nəql olunmuşdur. Həmin təfsir kitabları aşağıdakı alimlərin əsərləridir: Əbu Yusif, İbn Həcər, Müqatil ibn Süleyman, Vəki ibn Cərrah, Yusif ibn Musəl-Qəttan,

¹ “Məcməül-bəyan”, 3-cü cild, səh. 82.

² “Kənzud-dəqaiq” təfsiri, 3-cü cild, səh. 486.

³ Yenə orada.

⁴ “Burhan” təfsiri, 2-ci cild, səh. 369.

Qəttadə, Hərbut-Tai, Südey, Mücahid, Müqatil ibn Həyyan, Əbu Saleh və Məhəmməd ibn Musa Şirazi.

Bu təfsir kitablarında İbn Abbasdan nəql olunur ki, **“Elm əhlindən soruşun”** ayəsində məqsəd Məhəmməd (s), Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyndir (ə). Onlar elm, bilik və əql sahibləri, Peyğəmbərin Əhli-beytidir!¹

Bir sözlə, ayənin məfhumu geniş olsa da, onun kamil nümunəsi elmi xəta və səhvədən uzaq mə'sum imamlardır. Ayə keçmiş peyğəmbərlərin nişanələri, Tövrat, İncil, yəhudi və məsihi alimlərindən sualla əlaqədar nazil olsa da, onun mə'nası deyilənlərlə heç bir ziddiyyət təşkil etmir.

Bildiriş:

Əvvəldə deyildiyi kimi, peyğəmbərlər insanların bütün maddi və mə'nəvi yönərdə hidayəti, onların dünya və axirət səadəti ilə bağlı vəzifələri layiqincə yerinə yetirmək üçün mütləq qeyri-adi elm və biliyə malik olmalıdırlar. Peyğəmbərin canişinləri olan imamlar da belədir. Onların öhdələrinə düşən ağır mə'suliyyətə görə qeyri-adi elm və biliyə yiyələnmələri zəruridir. Çünki insanlar onlara e'timad etməli, dində rəhbərliyi onlara tapşırmalıdırlar.

Bu elm və bilik xəta, səhv və nöqsandan uzaq olmalıdır. Əks təqdirdə insanların e'timadını qazana bilməzlər, onlar öz fikir və nəzərlərini peyğəmbər və imamın nəzərindən üstün tutarlar. Peyğəmbər və imamın xəta və səhvi qeyd-şərtsiz təslimçiliyə yol vermir. Mütləq e'timad qazanmaq üçün onların ismət məqamında olması zəruri görünür.

Qur'ani-kərimdə Bəni-İsrailin rəhbəri seçilən Talut haqda belə buyurulur:

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ

“Allah-taala sizdən ötrü onu seçmiş, elm və bədəncə (qüvvəcə) ona üstünlük verilmişdir!”²

Allah-taala Bəni-İsrailin **“biz hökmdarlığa daha layiq ikən və ona var-dövlət verilmədiyi halda o necə bizə padşah ola bilər”**³

¹ “Ehqaqul-həqq”, 3-cü cild, səh. 482.

² “Bəqərə” surəsi, ayə: 247.

³ “Bəqərə” surəsi, ayə: 246.

sözləri müqabilində buyurdu ki, ilahi rəhbərlik elm və qüvvə ilədir və ona kifayət qədər elm, qüvvə bəxş etmişik.

Həzrət Yusif (ə) Misirin hökumət işində “beytül-mal”a (ümumi əmlak) müdiriyyətə layiq görüldükdə elm, bilik və əmanətdarlığına istinad edərək buyurdu:

اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ

“Məni Misirin xəzinələrinə mə'mur tə'yin et, çünki mən qoruyan və bilənəm!”¹

Peyğəmbərlərin elmi barəsində qeyd etdik ki, onlar öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirmək üçün mütləq qeyb aləmindən xəbərdar olmalıdırlar. Bu elmə imamlar da malikdir. Onların vəzifələri cahanşümul olduğundan dünyanın bir çox sirlərindən, o cümlədən, keçmiş və gələcəkdən də xəbərdar olmaları zəruridir. Ola bilmə ki, keçmiş və gələcəkdən xəbərdar olmadıqları halda, vəzifələrini layiqincə yerinə yetirsinlər?! Onların işi zahir və batin, daxil və xaricə birbaşa əlaqədardır. Belə mühüm işləri qeyb aləmindən xəbərsiz yerinə yetirmək qeyri-mümkündür. Bunu imam Sadiqin (ə) diqqəti cəlb edən buyuruğunda görmək olar:

مَنْ رَعِمَ أَنَّ اللَّهَ يَحْتَجُّ بِعَبْدٍ فِي بِلَادِهِ ثُمَّ يَسْتَرْهُ عَنْهُ جَمِيعَ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ فَقَدْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ:

“Hər kəs yer üzündə bir bəndənin Allahın höccəti olduğunu, sonra isə Allahın bu bəndənin ehtiyac duyduğunu ondan gizlətdiyini güman edərsə, Allaha iftira yaxmışdır!”²

Bəli, keçmiş, bu gün və gələcəklə əlaqəli hadisələrin sirlərindən agah olmaq ilahi höccətin xüsusiyyəti, eləcə də, insanların hidayəti ilə bağlı əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün bir vasitədir. Bir sözlə, imamət məqamının ilk şərti qeyri-adi elmə yiyələnmək, bütün dini maarifdən, cəmiyyətin ehtiyaclarından, onların tə'lim-tərbiyəsi, hidayət və idarəsi ilə əlaqədar məsələlərdən tam xəbərdar olmaqdır. Qeyri-adi elm və biliksiz belə ağır məs'ulyyəti (imamət məqamını) kimsəyə tapşırmaq olmaz.

¹ “Yusif” surəsi, ayə: 55.

² “Bəsairud-dərəcəat”, “Biharul-ənvar” kitabından nəqlən, 26-cı cild, səh. 137.

İMAMLARIN ELMİ MƏNBƏLƏRİ

Mə'sum imamların elmi ilə bağlı diqqəti cəlb edən ən mühüm məsələ onların elmi mənbələridir. Görəsən, onlar din və dünya ilə əlaqədar bu qədər mə'lumatı haradan almışlar? Onlara vəhyin nazil olmadığına, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) vəfatından sonra vəhyin kəsildiyinə heç bir şəkk-şübhə qalmadığı halda, şəriət məsələlərini, İslam və müsəlmanların məsləhətlərini, ümmətin hidayəti ilə bağlı zərurətləri, eləcə də, keçmiş və gələcəyi haradan bilirdilər?

Qur'an ayələri və rəvayətlərə diqqət yetirdikdə, bir çox mənbələr gözə dəyir. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Allahın kitabı Qur'ani-kərim (kamil şəkildə agah olmaq şərti):

Mə'sum imamlar Qur'ani-kərimin təfsir və tə'vilini, zahir və batinini, "möhkəm və mütəşabih" ayələrini çox gözəl bilirdilər. Qur'ani-kərimdə buyrulur:

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسَتْ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ
عِلْمُ الْكِتَابِ

"Kafirlər "Sən peyğəmbər deyilsən" deyirlər. Onlara belə cavab ver: "Mənimlə sizin aranızda Allahın və kitabdan xəbərdar kəsin şahidliyi kifayətdir!"¹

Bu ayədən aydın başa düşülür ki, Allahın kitabından agah olanlar vardır. Diqqət yetirmək lazımdır ki, "elmül-kitab" (***kitabdan xəbərdar olmaq***) mütləq şəkildə (qeydsiz) işlədildiyindən, bütün ilahi kitablarda mövcud olanlara şamildir. Lakin "Nəml" surəsinin 40-cı ayəsində Allahın kitabından cüz'i xəbərdar olan kəs haqda buyrulur:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ

"Kitabdan bir qədər bilən kəs dedi: "Mən onu sənə bir göz qırpımında gətirərəm!"

Şübhəsiz, Allahın kitabı elm və bilik mənbəyi, hər işin açarıdır. Belə ki, Süleyman peyğəmbərin vəziri Asəf ibn Bərxiya Allahın kitabından cüz'i xəbərdar olduğu halda zahirən mümkün olmayan bir

¹ "Rə'd" surəsi, ayə: 43.

işin yerinə yetirilməsini öhdəsinə götürdü və Səba padşahının taxtını bir göz qırpımında Ərəbistanın cənubundan (Yəməndən) şimalına (Suriyanın Şam şəhərinə - Süleyman peyğəmbərin hökumət mərkəzinə) gətirdi. Şübhəsiz, Allahın bütün kitabı və onda olan bütün elmlərdən agah olan şəxs istənilən çətin və ağılagəlməz işləri görməyə qadirdir. Amma “Görəsən, kim kitabın elminə vaqifdir və Allahın kitabını bilənlər kimdir” sualının cavabı Qur’ani-kərimdə üstüörtülü qeyd edilmişdir.

Bəzilərinin əqidəsinə görə, həmin şəxs Allahın Özüdür. (Belə olduqda, “mən indəhu elmul-kitab” **(kitabdan xəbərdar olan kəs)** cümləsi kəlamın zahirinin əksinə olan bir təfsir bağlayıcısından ibarət olacaqdır!)

Bəzi təfsirçilərin nəzərinə, məqsəd əvvəllər kitab əhlindən olmuş, İslam peyğəmbərinin (s) nişanələrini keçmiş səmavi kitablarda görmüş və onun haqq olduğunu qəbul edən Salman Farsi və Abdullah ibn Salam kimi alimlərdir.

Lakin bir çox təfsir alimləri yazmışlar ki, bu ayə Əli ibn Əbi Talib (ə) (hidayət imamı) barəsindədir.

Məşhur təfsirçi Qurtubi bu ayənin təfsirilə əlaqədar Abdullah ibn Ətadan belə nəql edir: “Mən Əbu Cə’fər ibn Əli ibn Hüseyinə “Camaat elə güman edir ki, ayədə qeyd olunan “əlləzi indəhu elmul-kitab” **(kitabı bilən şəxs)** ifadəsindən məqsəd Abdullah ibn Salamdır!” dedikdə, o cavab verdi: “O (Allahın kitabını bilən) kəs yalnız Əli ibn Əbi Talibdir.” Bunu Məhəmməd ibn Hənəfiyyə də təsdiq etmişdir.”¹

Diqqəti cəlb edən budur ki, surə (“Rə’d” surəsi) Məkkədə nazil olmuşdur. Halbuki Abdullah ibn Salam, Salman Farsi və kitab əhlindən olan digər alimlər İslam dinini Mədinədə qəbul etmişdilər.

Bu fikir Səid ibn Cübeyrdən də nəql olunmuşdur. Belə ki, ondan “ayədə qeyd olunan “mən indəhu elmul-kitab!” **(Allahın kitabını bilən şəxs)** Abdullah ibn Salamdır mı”, deyə soruşduqda, belə cavab vermişdi: “O deyil, çünki bu surə Məkkədə nazil olmuşdur!”²

¹ “Təfsiri-Qurtubi”, 5-ci cild, səh. 3565.

² “Əd-durrul-mənsur”, 4-ü cild, səh. 69.

Həmçinin Şeyx Salman Qunduzi Hənəfi¹ “Yənabiul-məvəddət” kitabında Sə’ləbi, İbn Məğazili və Abdullah ibn Ətadan nəql edir ki, Məhəmməd Baqirlə (ə) birgə məsciddə oturmuşdum. Bu zaman Abdullah ibn Salamın oğlunu görüb dedim: “Bu Allahın kitabını bilən şəxsin oğludur!” Məhəmməd Baqir (ə) buyurdu: “(Xeyr!) Ayə Əli ibn Əbi Talib (ə) barəsində nazil olmuşdur.”²

Həmin kitabda başqa bir rəvayətdə Ətiyyə Ovfi, Əbu Səid Xudridən belə nəql edir: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) “əlləzi indəhu elmun minəl-kitab” (“Nəml” surəsinin 40-cı) ayəsi haqda soruşulduqda o həzrət buyurdu: “*O, qardaşım Süleyman ibn Davud peyğəmbərin vəziridi!*” Sonra **“De ki, Allah və Onun kitabından xəbərdar olan şəxsin mənimlə sizin aranızdakı şahidliyi mənə bəsdir”** ayəsinin kimin haqqında nazil olduğu soruşuldu. Həzrət buyurdu: “*O, qardaşım Əli ibn Əbi Talibdir!*”³

Başqa bir rəvayətdə İbn Abbas belə deyir: “Allahın kitabını bilən şəxs yalnız Əlidir. O, Qur’anın təfsir və tə’vilini, nasix və mənsuxunu bilir!”⁴

Bir sözlə, bu ayəni kitab əhlindən olan alimlərə aid etmək əsla düzgün deyil. Çünki bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Onlar isə hicrətdən sonra Mədinədə İslamı qəbul etmişdilər. Yuxarıdakı rəvayətlərə əsasən, bu ayə imam Əlinin (ə) barəsində nazil olmuşdur (o həzrətdən sonrakı mə’sum imamlara da elmdən irs çatmışdır).

Bəli, Qur’ani-kərim, onun sirr və incəlikləri, zahir və batini mə’naları mə’sum imamların əsas elm mənbələrindəndir.⁵

Buna sübut göstərilən ayələrdən biri də “Ali-İmran” surəsinin “Və ma yə’ləmu tə’viləhu illəllahu vər-rasixunə fil-elm” (***Qur’anın tə’vilini Allahdan və elmdə qüvvətli olanlardan başqa heç kəs bilmir***) ayəsidir.⁶

¹ Qunduz – Əfqanıstanın şimalında yerləşən bir şəhərin adıdır və adıçəkilən əhli-sünnə alimi o şəhərə mənsubdur.

² “Yənabiul-məvəddət”, səh. 102.

³ Yenə orada, səh. 103.

⁴ Yenə orada, səh. 104.

⁵ Bu barədə Əhli-beytdən (ə) də çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur. Əlavə mə’lumat əldə etmək istəyənlər “Kənzü’d-dəqaiq” kitabının 6-cı cildinin 48-ci səhifəsinə, eləcə də “Burhan” təfsirinə (bu ayənin təfsirinə) müraciət etsinlər!

⁶ “Ali-İmran” surəsi, ayə: 7.

İzah: Təfsir alimləri arasında **“elmdə qüvvətli olanlar”** – ifadəsinin “və” bağlayıcısı ilə “Allah” sözünə bağlılığında fikir ayrılığı var. Bəzilərinin nəzərinə, ifadə “və” bağlayıcısı vasitəsilə “Allah” sözünə bağlanır. Belə olduqda, ayə yuxarıda qeyd etdiyimiz mənanı daşıyacaqdır. Bəziləri isə deyirlər ki, **“elmdə qüvvətli olanlar...”** ayrıca, müstəqil cümlədir. Buna əsasən, ayənin mənası belə olacaq: **“Qur’anın təvilini yalnız Allah bilir. Elmdə qüvvətli olanlar isə “Biz onlara inandıq, onların hamısı Rəbbimiz tərəfindəndir”, deyirlər!”**

İkinci baxış həqiqətə uyğun gəlmir və bunun bir neçə səbəbi var:

1. Qur’ani-kərimdə Allahdan başqasının bilmədiyi sirlərin olması qeyri-mümkündür. Qur’an insanların hidayət və tərbiyəsi üçün nazil olduğundan, onda Allahdan başqa kimsənin bilmədiyi bir cümlə və ayənin olması mənasızdır.

2. Böyük təfsir alimi Təbərsinin “Məcməül-bəyan” kitabında yazdığı kimi, hələ ki, təfsirçilər arasında “filan ayəni Allahdan başqa heç kim bilmir” deyən bir təfsirçi görünməmişdir. Əksinə, onlar həmişə ayələrin sirlərini kəşf etmək üçün müxtəlif yollara, o cümlədən, məsum imamların rəvayətlərinə əl atmışlar. Həqiqətdə, ikinci baxış bütün təfsir alimlərinin dediklərinin əksinədir.

3. Əgər məqsəd elmsiz təslim olmaqdırsa, onda ayədə “elmdə qüvvətli olanlar” deyil, “imanda qüvvətli olanlar” ifadəsi işlədilməli idi. Bir şey bilməyən şəxsə “elmdə qüvvətli olan” adını vermək olarmı?!

4. Bir çox rəvayətlərdə “elmdə qüvvətli olanlar”ın Qur’an ayələrinin təvil və batinini bildikləri nəql olunmuşdur. Bu isə həmin ibarənin **“və”** bağlayıcısı ilə **“Allah”** sözünə bağlandığını göstərir.

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunan bir hədisdə belə buyrulur: **“Elmdə qüvvətli olanlar Əmirəl-mö’mnin və ondan sonrakı imamlardır!”**¹

Yenə başqa bir hədisdə imamlar buyurmuşdur: **“Elmdə qüvvətli olanlar və Qur’anın təvilini bilənlər bizik!”**²

¹ “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 213, hədis: 1 və 3.

² Yenə orada.

İmam Baqir (ə) (yaxud imam Sadiq (ə)) **“Qur’anın tə’vilini Allah və elmdə qüvvətli olanlardan başqa kimsə bilməz”** ayəsinin təfsirini belə açıqlamışdır:

فَرَسُولُ اللَّهِ أَفْضَلُ الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ، قَدْ عَلَّمَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ جَمِيعَ مَا
أَنْزَلَ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْزِيلِ وَالتَّأْوِيلِ، وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُنْزِلَ عَلَيْهِ شَيْئًا لَمْ يُعَلِّمَهُ
تَأْوِيلَهُ، وَأَوْصِيَانُهُ مِنْ بَعْدِهِ يَعْلَمُونَهُ كُلَّهُ:

“Allahın Rəsulu (s) elmdə qüvvətli olanların ən üstünüdür. Allah-taala tənizlədən tə’vilə qədər nazil etdiklərinin hamısını ona öyrətdi. Allah-taalanın ona nazil etdiyi bir şeyin təfsir və tə’vilini öyrətməməsi qeyri-mümkündür. Peyğəmbərin (s) vəsiləri¹ də peyğəmbərdən sonra onların hamısını bilirlər!”²

Bu barədə həmin mə’na və məfhumu yetirən hədislər də çoxdur.³

Qeyd etdiyimiz dörd dəlilə əsasən, **“elmdə qüvvətli olanlar”** ifadəsinin **“Allah”** sözü ilə bağlanmasına heç bir şəkk-şübhə qalmır və onlar Qur’an ayələrinin tə’vil və batinindən agahdırlar.

Diqqəti cəlb edən digər incə nöqtə budur ki, Qur’ani-kərimdə **“elmdə qüvvətli olanlar”** ifadəsi iki dəfə – biri bu ayədə (“Ali-İmran” surəsi, 7-ci ayə), digəri isə “Nisa” surəsində (162-ci ayə) işlədilmişdir. “Nisa” surəsinin 162-ci ayəsində kitab əhlinin (yəhudi və məsihilərin) sələm, qarət və camaatın əmlakını mənimsəmə kimi bəyənilməz və çirkin əməllərinə işarə edildikdən sonra buyrulur: **“Lakin onların elmdə qüvvətli olanları və (Peyğəmbərin səhabələrindən olan) mö’minlər sənə nazil edilənə və səndən əvvəl nazil olanlara (səməvi kitablara) inanırlar!”** (Yə’ni hər iki qrup

¹ Ərəb dilində “vəsi”, “vəsiyyət”, eləcə də bu kökdən alınan sair sözlərin mə’nası belədir: “Həyatda olan bir insan başqa biri ilə əhd-peyman bağlayır ki, onun vəfatından sonra nəzərdə tutduğu müəyyən işləri yerinə yetirsin. Bu vəsiyyəti edən “musi”, vəsiyyətin edildiyi şəxs isə “vəsi” adlandırılır. Məsələn, vəsiyyət edən şəxs (musi) öz vəsisinə deyir: “Sənə vəsiyyət edirəm ki, vəfatımdan sonra ailəmə nəzarət et, onların barəsində filan işləri gör...” Bə’zən isə başqalarını öz vəsiyyətindən agah edərək deyir: “Filankəsə vəsiyyət etmişəm”, yaxud “mənim vəsim filankəsdir!” (“Məalimul-mədrəsətəyn”, Əllamə Əskəri, 1-ci cild, səh. 173.) (Müt.)

² Yenə orada, hədis: 2.

³ Əlavə mə’lumat əldə etmək istəyənlər bu kitablara müraciət etsinlər: “Camiul-əhadis”, 1-ci cild, səh. 27; “Kənzüddəqaiq” təfsiri, səh. 42-45 və “Üsulikafi”, 1-ci cild, səh. 415.

bütün səmavi kitablara, həm Qur'ani-kərimə, həm də əvvəlki kitablara iman gətirmişlər.)

Belə nəzərə çarpır ki, Abdullah ibn Salam və kitab əhlinin İslam dinini qəbul edən digər alimlərinin “elmdə qüvvətli olanlar”a aid edilməsi “Ali-İmran” surəsinin 7-ci ayəsi ilə yox, “Nisa” surəsinin 162-ci ayəsi ilə əlaqədardır. Çünki bu ayədə kitab əhlinin alimləri haqda söz açıldığı halda, bəhs etdiyimiz ayədə (“Ali-İmran” surəsinin 7-ci ayəsi) kitab əhli barədə heç bir söz yoxdur.

Bir sözlə, “Ali-İmran” surəsinin 7-ci ayəsinin zahiri mə'nası budur ki, Qur'anın tə'vilini Allah və elmdə qüvvətli olanlar bilir. Elmdə qüvvətli olanların həqiqi simaları Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar olduğundan, onların elmi mənbələrindən ən mühümü də Qur'ani-kərim, onun təfsir və tə'vili, zahir və batinidir.

Bu hissəni Qur'ani-kərimin “Ənkəbut” surəsinin 49-cu ayəsi ilə sona çatdırırıq:

بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ

“Xeyr, bu Qur'an elm verilmiş kəslərin sinələrində olan açıq-aydın ayələridir.”

Əhli-beyt (ə) rəvayətlərinə görə, bu ayədə qeyd olunan **“elm verilmiş kəslər”** ünvanı (Peyğəmbərdən (s) sonra) mə'sum imamlardır. Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Biharul-ənvar” kitabına və “Bürhan” təfsirinə müraciət edə bilərlər.¹

b) Peyğəmbərin (s) irsi:

Mə'sum imamların elmi mənbələrinin ikincisi Peyğəmbərdən (s) aldıkları elm irsidir. Belə ki, o həzrət bütün İslam şəriət və maarifini imam Əliyə (ə) öyrətmişdir. Bə'zi rəvayətlərə əsasən, imam Əli (ə) də öyrəndiklərini yazmış, bu elm və bilik nəsil-dən-nəslə onun övladlarına, yə'ni mə'sum imamlara ötürülmüşdür. Başqa sözlə, İslam rəvayətlərində göstərildiyi kimi, Peyğəmbər (s) imam Əliyə (ə) elmin min qapısını açdı. Bu qapıların hər birindən min qapı açılırdı.

¹ “Biharul-ənvar”, 23-cü cild, səh. 188-208 və “Burhan” təfsiri, 3-cü cild, səh. 254-256. (Bu kitablarda bəhs etdiyimiz mövzu ilə əlaqədar təxminən, iyirmi hədis nəql olunmuşdur.)

“Üsuli-kafi” kitabında bu barədə xeyli rəvayət var. O cümlədən, Əbu Bəsirin belə dediyi nəql olunur: “İmam Sadiqdən (ə) soruşdum: “Sizin ardıcılarınız deyirlər ki, Allahın Rəsulu (s) Əliyə (ə) elmin elə bir qapısını açdı ki, ondan min qapı açıldı.” O həzrət buyurdu:

عَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيًّا أَلْفَ بَابٍ، يَفْتَحُ مِنْ كُلِّ بَابٍ أَلْفَ بَابٍ:

“Allahın Rəsulu (s) Əliyə (ə) elmin (bir qapı deyil) min qapısını açdı və hər qapıdan min qapı açıldı.”

Sonra buyurdu: “Ey Əbu Bəsir! Bizim ixtiyarımızda bir “Camia” var.” Əbu Bəsir “Camia nədir” soruşduqda, Həzrət buyurdu: “Allah Rəsulunun “zira”sı¹ (biləkdən dirsəyə qədər olan məsafə) ilə yetmiş zira uzunluğda bir səhifədir. O, Peyğəmbərin (s) öz imlası və Əlinin (ə) dəstxətti ilə yazılmışdır. Onda bütün halal-haram və (qiyamət gününə qədər) insanların ehtiyac duyduqları məsələlər, hətta bədəndəki cızığın diyəsi (cəriməsi) mövcuddur.”²

Diqqət yetirmək lazımdır ki, “Elm şəhəri” adlı məşhur hədislə əlaqədar şiə və sünnilərin mö’təbər kitablarında nəql olunan rəvayətlərin sayı olduqca çoxdur. Bu hədisin rəvayətlərindən İbn Abbas, Cabir ibn Abdullah Ənsari, Abdullah ibn Ömər və imam Əlini (ə) misal göstərmək olar. Bu hədis Hakim Nişapurinin “Müstədrək”, Əbu Bəkr Nişapurinin “Tarixul-Bağdad”, İbn Məğazilinin “Mənaqibu Əmiril-mö’mnin”, Gəncinin “Kifayətut-talib”, Həməvininin “Fəraidus-səmtəyn”, Zəhəbinin “Mizanul-e’tidal”, Qunduzinin “Yənabiul-məvəddət”, Nəbhaninin “Fəthul-kəbir”ində və s. kitablarda nəql olunmuşdur.³ Bir çox rəvayətlərdə Əhli-beyt imamlarının belə buyurduğunu görürük: “Biz bütün dediklərimizi Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql edirik. Çünki bütün bunlar bizə atababalarımız vasitəsilə Peyğəmbərdən (s) çatmışdır!”

İmam Sadiqin (ə) səhabələrindən biri o həzrətə dedi: “Biz bə’zən sizdən bir hədis eşidir, sonra onu sizdən, yoxsa atanızdan eşitdiyimiz barədə şəkk edirik (bu halda nə edək?)” Həzrət buyurdu:

¹ Dirsəkdən barmaqların ucuna qədər olan uzunluq ölçü vahididir. Orta hesabla 1-zira 48 sm-dir.

² “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 239.

³ Bax: “Ehqaqul-həqq”, 5-ci cild, səh. 468-501 və “Camiul-əhadis”, səh. 16, qədim çapı.

“Məndən eşitdiyini atamın və Allahın Rəsulunun (ə) adından rəvayət edə bilərsən!”¹

Həmçinin buyurmuşdur: *“Mənim sözüm atamın, atamın sözü babamın, babamın sözü Hüseyinin (ə), Hüseyinin (ə) sözü Həsənin (ə), Həsənin (ə) sözü Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə), Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə) sözü Allahın Rəsulunun (s), Allahın Rəsulunun (s) sözü isə Allahın sözüdür!”²*

Başqa bir hədisdə buyurmuşdur: *“Hər vaxt sənə cavab versəm, bil ki, o, Allahın Rəsulundandır. Biz özümüzdən heç nə demirik!”³*

v) Mələklərlə əlaqə:

İmamların elm mənbələrindən biri də mələklərlə rabitədən əldə etdikləridir. Əlbəttə, bu onların peyğəmbər olduğunu göstərmir. Bildiyimiz kimi, İslam peyğəmbəri (s) ilahi elçilərin sonuncusu olmuş və onun vəfatı ilə ilahi vəhy kəsilmişdir. Qur'ani-kərim ayələrinə əsasən, Xızr (ə), Zül-Qərneyn (ə) və Məryəm (ə) kimi müqəddəs şəxslər mələklərlə əlaqə saxladığı kimi, imamlar da qeyb aləminin həqiqətlərindən xəbərdar olurdular. İmam Baqirdən (ə) nəql olunan bir hədisdə buyurulur: *“Həqiqətən, Əli (ə) “mühəddəs” idi.”* (Yə'ni o, qeyb aləmindən söz alırdı.) O həzrətdən: *“Əli (ə) ilə söhbət edən kim idi”* soruşulduqda, buyurdu: *“Onunla mələk söhbət edirdi!”* Yenə də o həzrətdən *“O, peyğəmbərmi idi”* soruşulduqda, Həzrət əlini inkar əlaməti olaraq tərpəlib buyurdu: *“O, eynilə Süleymanın dostu (Asəf ibn Bərxiyə), yaxud Musanın dostu (Yuşə ibn Nun və ya Xızr), yaxud da Zül-Qərneyn kimi idi.”⁴* (Bu barədə çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur.)⁵

q) Ruhul-qudusun (müqəddəs ruhun) təlqini:

İmamların elm mənbələrindən biri də Ruhul-qudusdan aldıkları təlqinlərdir.

¹ “Camiul-əhadis”, 1-ci cild, səh. 17, hədis: 4, “İmamların fətvasının höccət olması” bölümü.

² Yenə orada, hədis: 1.

³ Yenə orada, hədis: 7. (Bu barədə digər hədislər də vardır.)

⁴ “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 271

⁵ Yenə orada.

İzah: Qur'ani-kərimin üç ayəsində həzrət İsanın (ə)¹, bir ayəsində isə İslam peyğəmbərinin (s)² “Ruhul-qudus” vasitəsilə qüvvətlənməsindən söz açılmışdır.

“Ruhul-qudus” kimdir, yaxud nədir?” Bu barədə təfsirçilər arasında fikir ayrılığı var. Bə'ziləri onu Cəbrail, bə'ziləri həzrət İsa (ə), bə'ziləri İncil, bə'ziləri də həzrət İsanın (ə) ölüləri dirildərkən istifadə etdiyi Allahın böyük adı (“ismi-ə'zəm”) kimi təfsir etmişlər.³

Lakin Qur'ani-kərimin ifadələri, eləcə də bir çox rəvayətlərdən başa düşülür ki, “Ruhul-qudus”un müxtəlif mə'naları var. Onun ayrı-ayrı hallarda xüsusi və fərqli mə'na daşması mümkündür. Qur'ani-kərimin bir ayəsində buyrulur: **“De: “Ruhul-qudus onu Rəbbi tərəfindən haqq olaraq sənə nazil etdi!”**⁴ Zahirən burada Qur'anı Allah tərəfindən Peyğəmbəri-əkrəmə (s) nazil edən Cəbrail (ə) nəzərdə tutulmuşdur.

Qur'ani-kərimin həzrət İsadən (ə) söz açan digər üç ayəsində onun başqa mə'na ifadə etdiyi nəzərə çarpır. Çünki ayələrdə qeyd olunan “əyyədəkə bi-ruhil-qudus” və yaxud “və əyyədnahu bi-ruhil-qudus” (**onu müqəddəs ruhla qüvvətləndirdik**) kimi ifadələrdə İsa (ə) ilə həmişə birgə olan, onu qüvvətləndirən ruha işarə olunur.

Əhli-beytdən (ə) nəql olunan rəvayətlərdən də aydın olur ki, “Ruhul-qudus” bütün peyğəmbər və mə'sumlarla birlikdə olan, müxtəlif məqamlarda ilahi yardım edən müqəddəs ruhdan ibarətdir. Əhli-sünnə mənbələrində nəql olunan bir çox rəvayətlərdən də başa düşülür ki, bə'zən onlar mühüm işlər gördükdə, yaxud dərin mə'nalı fikir və şe'r söylədikdə, onu müqəddəs və pak ruhdan ilham kimi aldıklarını xəbər verirdilər. O cümlədən, “Əd-durrul-mənsur” təfsirində nəql olunan bir hədisdə buyrulur ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) İslamın məşhur şairi Həssan ibn Sabit haqda buyurmuşdur:

¹ “Bəqərə” surəsi, ayə: 87, 253 və “Maidə” surəsi, ayə: 110.

² “Nəhl” surəsi, ayə: 102.

³ Bu dörd təfsir “Kənzü'd-dəqaiq”, 2-ci cild, səh. 78-də gəlmişdir. Bə'zi məşhur təfsirçilər yalnız birinci təfsiri qeyd etmişlər. Fəxri-Razinin təfsirində üç təfsir görünür: “Cəbrail, İncil və Allahın böyük adı.” (“Kəbir” təfsiri, 3-cü cild, səh. 177.

⁴ “Nəhl” surəsi, ayə: 102.

*“İlahi! Peyğəmbəri müdafiə etdiyinə görə Həssanı müqəddəs ruhla qüvvətləndir!”*¹

İmam Baqir (ə) məşhur Əhli-beyt (ə) şairi Kumeyt ibn Zeyd Əsədi haqda buyurmuşdur: *“Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Həssan ibn Sabit haqda duası sənə də aiddir. Bizi müdafiə etdiyən vaxta qədər müqəddəs ruh sənənlə olacaq!”*²

İslamın qorxmaz şairi Di'bel Xüzai “Mədarisul-ayat” adlı məşhur qəsidəsindən iki beyt oxuduğu zaman imam Riza (ə) ağlayaraq buyurmuşdu: *“Müqəddəs ruh bu iki beyti sənənin dilinlə söylədi!”*³

Beləliklə, bir çox ayə və rəvayətlərdən mə'lum olur ki, Ruhul-qudus mühüm işlərdə ilahi və mə'nəvi yardım göstərən ruhdan ibarətdir. Əlbəttə, bu yardım bəndələrin dərəcələrinə görə fərqlənir; Peyğəmbər və mə'sum imamların işlərində daha qüvvətli, başqalarında isə aşağı həddə özünü göstərir. (Əlbəttə, bu işin mahiyyəti və təfərrüatı barədə geniş mə'lumat yoxdur!)

İmam Sadiq (ə) “Vəs-sabiqunəs-sabiqun, ulaikəl-müqərrəbun” ayəsinin təfsirində buyurmuşdur:

فَالسَّابِقُونَ هُمُ رُسُلُ اللَّهِ (ع) وَخَاصَّةً اللَّهُ مِنْ خَلْقِهِ، جَعَلَ فِيهِمْ خَمْسَةً
أَرْوَاحَ، أَيْدَهُمْ بِرُوحِ الْقُدُسِ فَبِهِ عَرَفُوا الْأَشْيَاءَ...

*“Burada “qabaqcıllar” yaranmışlar arasındakı ilahi elçilər və Allahın xüsusi bəndələridir. Allah-taala onlarda beş ruh qərar vermiş və (o cümlədən) onları müqəddəs ruhla qüvvətləndirmişdir ki, onun vasitəsilə əşyaları (olduğu kimi) tanıya bilsinlər...”*⁴

İmam Baqir (ə) bir hədisdə peyğəmbər və vəsilərdə mövcud olan beş ruhu bəyan etdikdən sonra buyurur: *“Onlar müqəddəs ruh vasitəsilə ərş və yerin altında olanları bilirlər.”*⁵

Bu məsələ ilə əlaqədar “Üsuli-kafi” və digər kitablarda çoxlu hədis vardır ki, burada qeyd etdiklərimizlə kifayətlənirik. Bəli,

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 1-ci cild, səh. 87, “Bəqərə” surəsinin 87-ci ayəsinin təfsirində. Bu rəvayətə oxşar iki rəvayət də “Səhihi-Müslim”də (4-cü cild, səh. 19 və 32, “Həssan ibn Sabitin fəzilətləri” bölümündə) nəql olunmuşdur.

² “Səfinətül-bihar”, 2-ci cild, səh. 4954.

³ “Kəşfül-gümmə”, 3-cü cild, səh. 118 və “Ə'lamul-vəra”, səh. 331.

⁴ “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 271.

⁵ Yenə orada, səh. 272.

müqəddəs ruh vasitəsilə ilahi yardımlar mə'sum imamların elmi mənbələrindən sayılır.

d) İlahi nur:

Bir çox rəvayətlərdə nəql olunduğu kimi, imamların elm mənbələrindən biri də ilahi nurdur. Həsən ibn Rəşid nəql edir ki, imam Sadiqdən (ə) belə eşitdim:

...فَإِذَا مَضَى الْإِمَامُ الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ رُفِعَ لَهُ مِنْ نُورٍ، يَنْظُرُ بِهِ إِلَى أَعْمَالِ الْخَلْقِ فِيْهِذَا يَحْتَجُّ اللَّهُ عَلَى خَلْقِهِ:

*“İmam dünyadan getdikdə, Allah-taala sonrakı imam üçün nurdan bir sütun düzəldir. İmam onun vasitəsilə insanların əməllərini görür. Allah-taala bu yolla höccəti tamamlayır!”*¹

Bə'zi rəvayətlərdə “mənarun min nur” (nurdan bir sütun) ifadəsinin əvəzinə “əmədun min nur” ifadəsi qeyd olunsada, onlar arasında böyük fərq yoxdur. Əlbəttə, rəvayətlərin çoxunda “mənarun min nur” ifadəsi işlədilmişdir. (Bu barədə əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Biharul-ənvar” kitabının 6-cı cildinin 132-ci səhifəsinə müraciət edə bilərlər. Mərhum Əllamə Məclisi bu məsələ ilə əlaqədar on altı hədis nəql etmişdir. Həmçinin, həmin kitabın 23-cü cildinin 333-334-cü səhifələrində bu barədə müxtəlif rəvayətlər var.)

Qeyd edilənlərdən mə'lum olur ki, mə'sum imamların elm mənbələri müxtəlifdir. Onların Qur'ani-kərimin bütün hədudlarından agahlıqları, Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) öyrəndikləri, mələklər və qeyb aləmi ilə əlaqələri onlara ilahi yardımlar, qəlb ilhamları göz qabağındadır. Bütün bunlar İslamı, Qur'anı və Peyğəmbər (s) sünnəsini qorumaqda, insanların Allaha doğru hidayətində, nəfslərin paklanmasında, qanunların icrasında, ümmətin işlərinin sahmana salınmasında bir sıra vəzifə və məs'uliyyətlərin layiqincə yerinə yetirilməsində imama böyük yardım edir.

Diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də budur ki, bir sıra rəvayətlərdə “hər cümə axşamı imamların ruhuna Allah tərəfindən yeni ilhamlar edilir” kimi ifadələr mövcuddur. İmam Sadiqdən (ə) nəql olunan bir hədisdə buyrulur: *“Hər cümə axşamı bizə yeni bir sevinc gəlir!”* Rəvə “Allah sevincinizi artırsın, bu sevinc nədən ibarətdir” soruşduqda, Həzrət buyurur:

¹ “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 387, hədis: 2.

إِذَا كَانَ لِضَيْلَةِ الْجُمُعَةِ وَافَى رَسُولُ اللَّهِ الْعَرْشَ وَ وَافَى الْإِمَّةَ مَعَهُ
وَمَعَهُمْ، فَلَا تُرَدُّ أَرْوَاحُنَا إِلَى أَبْدَانِنَا إِلَّا بِعِلْمٍ مُسْتَفَادٍ، وَلَوْلَا ذَلِكَ لَأَنْقَذْنَا:

“Cümə axşamı çatanda Peyğəmbəri-əkrəm (s) (o həzrətin müqəddəs ruhu) ilahi ərşə enir və imamların ruhu onunla görüşür. Mənim də ruhum onlarla birgə oraya gedir. Sonra ruhumuz yeni mə'lumatla bədənimizə qayıdır. Əgər belə olmasa, biliyimiz sona yetər!”¹

Bu fəsildə qeyd edilənlərdən mə'lum olur ki, imamların elm mənbələri sadə bir məsələ deyildir. Bu mənbələr onları digər insanlardan fərqləndirir, İslamı qorumaq, Qur'an təlimi və bəndələrin hidayəti ilə əlaqədar ağır vəzifələrin yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayır.

İMAMLARIN MƏ'SUM VƏ GÜNAHSIZ OLMASI

İşarə:

Xəta, səhv, unutmamlıq və günahdan uzaqlıq ilahi imamların ümumi səciyyələri. Həqiqətdə, imamların məs'ulyyətləri peyğəmbərlərin məs'ulyyətlərinə yaxın olduğundan, peyğəmbərlərin mə'sum və günahsızlığına dəlilət edən bütün imtiyazlar onlara da aiddir. Düzdür, şəriət sahibi Peyğəmbəri-əkrəmdir (s) və birbaşa vəhy ilə əlaqə saxlayır. Lakin imamlar da onun şəriətini qoruyur. Hərçənd, onlara vəhy nazil olmur. Onlar insanların hidayəti, ilahi hökmlərin icrası və dini maarifin kamil şəkildə çatdırılmasında Peyğəmbərin (s) ardınca hərəkət edirlər. Buna görə də imamlar Peyğəmbərlə (s) əksər xüsusiyyətlərdə müştərəkdir və bir-birinə bənzəyirlər. Buna əsasən, peyğəmbərlərin isməti ilə əlaqədar bütün dəlillər mə'sum imamlara da aiddir.

Söhbətə bu barədə nazil olan Qur'an ayələrindən bir neçəsinə istinad etməklə başlayırıq:

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

¹ “Üsuli-kafi”, 1-ci cild, səh. 254.

“Həqiqətən, Allahın istək və iradəsi budur ki, siz Əhli-beytdən çirkinliyi uzaqlaşdırsın, sizi (hər cəhətdən) pak-pakizə etsin!”¹

Ötən bəhslərdə imamət və vilayət məqamının əzəmət və böyüklüyü haqda İbrahim peyğəmbərin əhvalatını açıqlayan “Bəqərə” surəsinin 124-cü ayəsini qeyd etdik. Dedik ki, Allah-taala o böyük peyğəmbəri bir çox ağır sınaqlara çəkəndən və Həzrət də onların öhdəsindən layiqincə gələndən sonra buyurdu: ***“Həqiqətən, Mən səni insanlara imam təyin etdim.”*** (Burada “imamət” bəşərin cisminə, canına, ruhuna və təlim-tərbiyəsinə rəhbərlik mənasındadır!) İbrahim (ə) da övladlarının bu məqama yiyələnməsini istədikdə, Allah-taala şərti cavab verərək buyurdu: ***“Mənim (imamət) əhdim zülmkarlara çatmaz!”*** (Yəni sənin övladlarından yalnız pak və mə’sum olanlara bu məqam veriləcək!)

Bu ayənin düzgün təfsiri imamların və ilahi rəhbərlərin mə’sum və günahsız olduğunu göstərir. Əqidəsi şirk və küfrlə dolu olan, yaxud əməllərində zülm və haqsızlıq görünənlər bu məqama layiq deyillər. Çünki zülm geniş mə’nada həm şirk, küfr və əqidə azgınlığına, həm də başqalarına, eləcə də, bir şəxsin günah etməklə özünə rəva gördüyü haqsızlığa da şamil olur. Bir sözlə, Qur’ani-kərim baxımından imamlıq və ilahi rəhbərlik şərtlərindən biri ismət və günahsızlıqdır.

Burada yenidən “Təthir” ayəsinə qayıdır və bu ayədə açıqlanan ismət məsələsini araşdırırıq:

Bu ayə Peyğəmbərin (s) zövcələrindən söz açan ayələrin arasında yerləşsə də fərqli tona və mühüm bir hədəfə malikdir. Çünki ondan əvvəl və sonrakı bütün ayələrin əvəzlilikləri qadın cinsinin cəm, (bu ayədə isə kişi cinsinin cəm formasında) işlənmişdir. Bu ayənin başlanğıcında Peyğəmbərin (s) zövcələrinə göstəriş verilir ki, öz evlərində otursunlar, cahillik dövrünün adət-ənənələrinə uyğun camaat arasına çıxmasınlar, iffətlərini qorusunlar, namaz qılıb zəkat versinlər, Allaha və Rəsuluna tabe olsunlar. Ayədəki altı əvəzliyin hamısı qadın cinsinin cəm formasındadır. Sonra isə ayənin üslubu və deyiliş tərzini dəyişir və buyurulur:

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

¹ “Əhzab” surəsi, ayə: 33.

“Allah siz Əhli-beytdən çirkinlik və günahı uzaqlaşdırıb, sizi tamamilə pak-pakizə qərar vermək istəyir!”

Ayənin bu hissəsindəki əvəzliliklərin hər ikisi kişi cinsinin cəm formasındadır. Adətən, hər bir ayənin əvvəli ilə axırı eyni bir məsələni bəyan edir. Lakin bu o zaman baş verir ki, ona qarşı dəlil olmasın. Belə isə ayənin bu hissəsinin də Peyğəmbər (s) zövcələrinə aid olduğunu deyənlər yanılırlar. Çünki ayənin hissələri arasındakı zahirî fərq tam aydındır və əvəzliliklər də bir-birindən fərqlənir. Bundan əlavə, şiə və sünni alimləri Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) çoxlu rəvayət nəql etmişlər. Hər iki fırqənin məşhur və məqbul mənbələrində bu fakt müşahidə olunur. Bütün bu rəvayətlərə görə, hazırkı ayə İslam peyğəmbərinin (s) zövcələrinə yox, yalnız Həzrətin özünə, imam Əliyə (ə), Fatiməyə (ə.s), imam Həsənə (ə) və imam Hüseyinə (ə) aiddir. (Bu barədə geniş izahat veriləcək.)

Rəvayətləri araşdırmazdan öncə “Təthir” ayəsində işlədilən söz və ifadələri şərh etmək zəruri görünür:

“İnnəma” sözü adətən, “həsr və inhisar” üçün işlədilir və dilimizdə “yalnız”, “ancaq” və “təkcə” mə’nalarını bildirir.

“Yuridu” (Allah istəyir, iradə edir) fe’li Allahın “təkvini” iradəsini bildirir. Yə’ni Allah-taala qəti qərar vermişdir ki, Əhli-beyti bütün çirkinliklərdən pak və uzaq etsin. Burada məqsəd “təşrii” iradə ola bilməz. Çünki “təşrii” iradə onların çirkinliklərdən qorunmağa vəzifəli olduğunu bildirəcək. Bu isə təkcə Peyğəmbər (s) Əhli-beytinin yox, bütün müsəlmanların vəzifəsidir.

Bə’zilərinə belə təsəvvür oyana bilər ki, “təkvini” iradə bir növ məcburiyyət yaradır və bu iradə əsasında mə’sumluğun heç bir fəziləti yoxdur.

Burada qısa şəkildə deməliyik ki, mə’sumlar iki növ məqama malikdirlər: “zati məqam” və “iktisabi (əməllərlə qazanılan) məqam”. Bunların heç biri onların ixtiyarsız olduğunu göstərmir. Başqa sözlə, ilahi iradə uca məqama nail olmaq və müvəffəqiyyət üçün zəmin hazırlayır. Onları qazanmaq isə mə’sumların öz iradəsindən asılıdır. Onların günahı tərk etməsi cəbri yox, iradi hissə əsaslanır. Məsələn, bir din aliminin şərabı özü ilə məscidə aparıb, camaatın qarşısına çıxaraq içməsi qeyri-mümkündür. Lakin bu iş zətən qeyri-mümkün deyil. Onun adı və ixtiyari qeyri-mümkün sayırıq. Ağıllı bir insan heç vaxt küçə-bazara çılpaq vəziyyətdə çıxmaz. Amma onun belə bir iş görməsi qeyri-mümkün deyil. Onun

abır-həyası, düşüncə və mərifəti bu işə yol vermir. Amma həmin işin yerinə yetirilməsi, yaxud tərkı onun öz ixtiyarındadır. Peyğəmbər və imamların da günahları tərk etməsi bu qəbildəndir. Doğrudur ki, mə'sumluq və günahsızlıq ilahi yardım sayılır. Lakin ilahi yardımlar da hesab-kitabsız deyil. Qur'ani-kərimdə İbrahim (ə) haqda buyurulur ki, o həzrət ağır və mühüm sınaqlardan sonra yüksək imamət və rəhbərlik məqamına nail oldu.¹

Ayədə qeyd olunan “rics” sözü lüğətdə “çirkin şey” mə'nasını bildirir. İstər insanın təbiətinə uyğun gəlməyən və nifrət doğuran şey, istər əqli və şər'i baxımdan çirkin şey, istərsə də hər bir çirkin şey. Rəğib İsfahani “Müfrədat” kitabında “rics”i “çirkin şey” mə'nalandırıqdan sonra (yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi,) həmin dörd surəti qeyd edir (insanın təbiəti ilə uyğun gəlməyən, əqli və şər'i baxımdan, yaxud bütünlüklə hər bir çirkin şey).

Əgər bə'zi alimlər “rics”i “günah”, yaxud “şirk”, yaxud “batil əqidə”, yaxud da “paxıllıq və həsəd” kimi mə'nalandırmışlarsa, əslində bu sözün geniş mə'nada nümunələrini göstərmişlər. Ümumiyyətlə, ayədə qeyd olunan “ər-rics” sözündəki “əlif və lam” artiklinin ümumi cinsi bildirməsi ilə ayənin mə'nası belə olacaq: ***“Allah siz Əhli-beytdən hər növ çirkinliyi uzaqlaşdırıb, sizi pak-pakizə qərar vermək istəyir.”***

“Və yutəhhirəkum təthirən” cümləsi (“təthir” sözünün “pak-pakizə etmək” mə'nasına diqqət yetirməklə) Əhli-beytin pak-pakizə və çirkinlikdən uzaq olmasına əlavə tə'kidir. Məsdərin tə'kid formasında işlədilən “təthirən” sözü bu mə'nanı bir daha təsdiqləyir.

Nəticə: Allah-taala müxtəlif tə'kidlərlə İslam peyğəmbərinin (s) Əhli-beytini hər bir çirkinlik və aludəlikdən pak etdiyini bildirir. Şübhəsiz, ilk növbədə evin əsl sahibi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) özüdür. Lakin Əhli-beytin kimlərdən ibarət olduğu haqda geniş izahata ehtiyac duyulur.

¹ “Bəqərə” surəsi, ayə: 124.

ƏHLİ-BEYT KİMLƏRDİR?

Əhli-sünnə təfsirçilərinin bir qrupu “Əhli-beyt”i Peyğəmbərin (s) zövcələri kimi təfsir etmişlər. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, ayənin üslub və deyiliş tərzinin dəyişilməsi, əvəzliliklərin əvvəli ilə axırının fərqlənməsi bu hissənin tamamilə ayrı mə’na bildirdiyini göstərir. Məgər Allahın bütün işlərinin hikmət əsasında, Qur’an ayələrinin fəsaḥət və bəlağətli olduğu qəti deyilmi?!

Digər təfsirçilər isə Əhli-beytin Peyğəmbəri-əkrəm (s), Əli (ə), Fatimə (ə.s), imam Həsən (ə) və imam Hüseyndən (ə) ibarət olduğunu qeyd etmişlər. Şiə və sünni mənbələrində nəql olunan bir çox rəvayətlər bunu təsdiqləyir. Hətta bə’ziləri bu rəvayətlər əsasında onun daha geniş mə’na daşdığını söyləmiş, həm bu beş nəfərə, həm də Peyğəmbərin (s) zövcələrinə aid olduğunu demişlər. Bu isə ayənin üçüncü təfsiridir.

Lakin Əhli-beytin beş mə’sumdan ibarət olduğunu açıqlayan rəvayətlər olduqca çoxdur. Yalnız “Əd-durrul-mənsur” təfsirində on səkkiz rəvayət (beşi Ümmü Sələmədən, üçü Əbu Səid Xudridən, biri Ayişədən, biri Ənəs ibn Malikdən, ikisi İbn Abbasdan, ikisi Əbil-Həmrədən, biri Vailə ibn Əsqədən, biri Sə’ddən, biri Səhhak ibn Müzahimdən, biri də Zeyd ibn Ərqəmdən) nəql olunmuşdur.¹

Əllamə Təbatəbai “Əl-mizan” təfsirində bu barədə yetmişdən çox rəvayət nəql edərək yazır: “Bu mövzuda əhli-sünnə təriqilə nəql olunan rəvayətlərin sayı şiə təriqilə nəql olunan rəvayətlərin sayından çoxdur!” Bu kitabda yuxarıda adlarını çəkmədiyimiz (“Əd-durrul-mənsur” təfsirində adları çəkilməyən) ravilərin də adları qeyd edilmişdir. Bə’zi alimlər bu rəvayətlər və onların nəql olunduğu kitabların sayının yüzə çatdığını qeyd etmişlər.

Burada həmin rəvayətlərin yalnız bir neçəsini qeyd edirik ki, Vahidinin “Bu ayə Peyğəmbəri-əkrəm (s), Əli (ə), Fatimə (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) barədə nazil olmuş və başqaları onlarla şərik deyil”² sözlərinin eynilə həqiqət olduğu aydınlaşsın:

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 5-ci cild, səh. 196-199.

² “Əl-mizan”, 16-cı cild, səh. 311.

1. Peyğəmbərin (s) bə'zi zövcələrindən nəql olunmuş rəvayətlərdə deyilir ki, "Təthir" ayəsindən söz salıb Peyğəmbərdən (s) soruşduq: "Bu ayə bizə də şamil olurmu?" Həzrət buyurdu: "Siz də yaxşısiniz, lakin bu ayə sizə şamil olmur!"

O cümlədən, ("Kəbir" təfsirinin müəllifi, 4-cü və 5-ci əsrlərin məşhur əhli-sünnə alimi) Sə'ləbi öz təfsirində Peyğəmbərin (s) zövcəsi olan Ümmü Sələmədən belə nəql edir: Bir gün Fatimə (ə.s) Peyğəmbərə (s) yemək gətirdi. O həzrət buyurdu: "Həyat yoldaşını, övladların Həsən və Hüseyini çağır." Onlar gəldilər və yeməkdən sonra Peyğəmbər (s) əbasını onların üstünə atıb buyurdu: *"İlahi! Bunlar mənim Əhli-beytim və itrətimdir, çirkinliyi onlardan uzaqlaşdır və onları pak-pakizə et!"* Bu zaman "Təthir" ayəsi nazil oldu... Mən o həzrətdən "Ey Allahın Rəsulu! Mən də sizdənəmmi" deyər soruşdum. O buyurdu: *"Sən də yaxşısan (amma bu zümrədən deyilsən)!"*¹

Sə'ləbi başqa bir rəvayətdə Peyğəmbərin (s) zövcəsi Ayişədən "Cəməl" müharibəsi və onun müharibəyə qatılması haqda soruşduqda, dedi: "Bu, ilahi bir təqdir idi!" Ondan Əli (ə) haqda soruşduqda dedi: "Peyğəmbərin (s) yanında ən sevimli şəxs kim olduğunu həzrətin ən sevimli zövcəsindən soruşursan?! Mən öz gözümlə gördüm ki, Peyğəmbər (s) Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyini libasının altına salıb buyurdu:

اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي وَحَامَتِي فَادْهَبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً:

"İlahi! Bunlar mənim Əhli-beytim və himayəçilərime, çirkinliyi onlardan uzaqlaşdır və onları pak-pakizə et!" Mən o həzrətdən "Ey Allahın Rəsulu! Mən də onlardanammi" soruşduqda buyurdu: *"Xeyr, sən yaxşısan (amma onlardan deyilsən)!"*²

Bəli, bu rəvayətlərdə göstərilir ki, Peyğəmbərin (s) zövcələri (yaxşı olsalar da,) ayədə qeyd olunan Əhli-beytdən sayılmırlar.

2. Müxtəlif ifadələrlə bir çox rəvayətlərdə nəql olunan "Kisa" (əba) əhvalatı: "Peyğəmbər (s) Əli (ə), Fatimə (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyini (ə) çağırıb (yaxud onların yanına gedib), üstlərinə bir əba

¹ "Məcməül-bəyan", "Təthir" ayəsinin təfsirində; "Şəvəhidut-tənzil", Hakim Həskani, 2-ci cild, səh. 56.

² "Məcməül-bəyan", "Təthir" ayəsinin təfsirində.

ataraq dedi: “İlahi! Bunlar mənim Əhli-beytimdir, onlardan çirkinliyi uzaq et!” Bu zaman “Təthir” ayəsi nazil oldu.”

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu hədis Müslimin “Səhih” kitabında Ayişədən, Hakimin “Müstədrək”, Beyhəqinin “Sünən”, İbn Cəririn “Təfsir”, Süyutinin “Əd-durrul-mənsur”¹, Hakim Həskaninin “Şəvəhidut-tənzil”², Termizinin “Səhih” kitabında isə Əmr ibn Əbi Sələmə və Ümmü Sələmədən nəql olunmuşdur.³

Fəxri-Razi “Mübahilə” (“Ali-İmran” surəsinin 61-ci) ayəsinin təfsirində bu hədisi (“Kisa” hədisi) nəql etdikdən sonra yazır: “Bu rəvayət səhih və düzgündür, təfsir və hədis alimlərinin səhih saydıqları hər hansı bir rəvayətlə heç bir fərqi yoxdur!”⁴

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, hətta Əhməd Hənbəl “Müsnəd” kitabında bu hədisi müxtəlif rəvayətlərin dilindən nəql etmişdir.⁵

3. Rəvayətlərin bir qisminə deyilir ki, “Təthir” ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) bir neçə ay (bə’zi rəvayətlərdə altı, bə’zilərində doqquz ay) sübh namazına gedərkən Fatiməyi-Zəhranın (ə.s) evinin yanından keçərək uca səslə deyirdi:

الصَّلَاةُ! يَا أَهْلَ بَيْتٍ! إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا:

“Ey Əhli-beyt, namaz (vaxtıdır)! (Sonra bu ayəni tilavət edirdi:) **Həqiqətən, Allah siz Əhli-beytdən bütün çirkinliyi uzaqlaşdırıb, sizi pak etmək istəyir!**”

Bu hədis məşhur təfsir alimi Hakim Həskaninin “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Ənəs ibn Malikdən, başqa bir hədisdə Əbil-

¹ “Səhihi-Müslim”, 4-cü cild, səh. 1883, hədis: 2424, “Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinin fəzilətləri” bölümü.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 33, hədis: 376.

³ “Səhihi-Termizi”, 5-ci cild, səh. 699, hədis: 3871, “Fatimənin fəziləti” bölümü, “Ehyaut-turas” çapı.

⁴ “Kəbir” təfsiri, Fəxri-Razi, 8-ci cild, səh. 80.

⁵ “Müsnədi-Əhməd”, 1-ci cild, səh. 330, 4-cü cild, səh. 107, 6-cı cild, səh. 292. (“Fəzailul-xəmsə” kitabından nəqlən, 1-ci cild, səh. 276.)

Həmradan nəql edilmiş, Peyğəmbərin (s) bu işi yeddi ay, (Əbu Səid Xudridən: səkkiz ay) davam etdirdiyi yazılmışdır.¹

Rəvayətlərdəki ifadələrin bir-birindən fərqlənməsi təbiidir; mümkündür ki, bu hadisəni Ənəs ibn Malik altı ay, Əbu Səid Xidri səkkiz ay, Əbil-Həmra yeddi ay və İbn Abbas doqquz ay müşahidə etmiş olsun. Beləliklə, rəvayətlərdə heç bir ziddiyyət yoxdur və hər kəs öz gördüyünü nəql etmişdir.

Ümumiyyətlə, bu işin Peyğəmbər (s) tərəfindən nə qədər davam etməsi onun yüksək əhəmiyyətini göstərir. O həzrət bu rəftar və ardıcıl tə'kidlərlə kimsədə şəkk-şübhə qalmasın deyə, bildirmək istəyirdi ki, Əhli-beyt yalnız bu kəslərdir və "Təthir" ayəsi məhz onların şə'nində nazil olmuşdur. Maraqlıdır ki, Peyğəmbərin (s) bu qədər tə'kid və ısrarına baxmayaraq bu məsələ bə'zilərində "qaranlıq" qalmaqdadır. Bu doğrudan da, heyrətləndiricidir!

Peyğəmbərin (s) məscidinə yalnız onun özünün və imam Əlinin (ə) evlərinin qapılarının açıq qalması icazəsi diqqəti cəlb edən digər nöqtələrdəndir. (Peyğəmbər (s) göstəriş vermişdi ki, bu iki qapıdan başqa məscidə açılan qapılar bağlansın!) Mə'lum olduğu kimi, oradakıların bir qrupu namaz vaxtı Peyğəmbərin (s) "Ey Əhli-beyt, namaz vaxtıdır" çağırışını eşidirdilər. Buna baxmayaraq bə'zi təfsirçilərin ayəni Peyğəmbərin (s) zövcələrinə də aid etməsi qərribə deyilmi?! Halbuki, Peyğəmbər (s) zamanının cüz'i hadisələrini açıqlayan Ayişə nəinki özünü "Təthir" ayəsinə aid etmir, hətta deyir ki, Peyğəmbər (s) mənə buyurdu: "Sən onlardan deyilsən!"

4. Məşhur səhabə Əbu Səid Xudridən nəql olunan və "Təthir" ayəsindən danışan bir çox rəvayətlərdə aydın şəkildə belə deyilir: "Bu ayə Allahın Rəsulu, Əli, Fatimə, Həsən, Hüseyn (əleyhimus-səlam) barəsində nazil olmuşdur!"²

Nəticə: İslamın məşhur mənbələrində "Təthir" ayəsi və ondakı "Əhli-beyt" in Peyğəmbər (s), imam Əli (ə), Fatiməyi-Zəhra (ə.s), imam Həsən (ə) və imam Hüseynə (ə) aid olduğunu bildirən rəvayətlər "təvatür" həddinə çatdığından, onların düzgünlüyünə heç

¹ "Şəvahidut-tənzil", 2-ci cild, səh. 11, 12, 13, 14, 15, 28 və 92. (bu hədis müxtəlif ravilərdən nəql olunmuşdur;) "Ehqaqul-həqq", 2-ci cild, səh. 503-548.

² "Şəvahidut-tənzil" kitabında bu zəmində dörd hədis nəql olunmuşdur, 2-ci cild, səh. 24-27, hədis: 659, 660, 661 və 664.

bir şübhə yeri qalmır. Hətta “Ehqaqul-həqq” kitabının şərhində bu rəvayətlərin (Əhli-beyt ardıcılıklarının məşhur mənbələrindən əlavə,) əhli-sünnənin yetmişdən çox məşhur mənbəsində nəql olunduğu göstərilir və yazılır: “Əgər bu rəvayəti nəql edən bütün mənbələri saysaq, mindən çox olar!”¹

BİR NEÇƏ SUALA CAVAB

“Təthir” ayəsinin təfsiri ilə əlaqədar İslamın məşhur mənbələrində nəql olunan rəvayətlər “təvatür” həddinə çatdığından və bu Əhli-beyt imamları üçün böyük fəzilət sayıldığından onların məzhəbinin də haqq olduğu üzə çıxır. Bəzi alimlər əl-ayağa düşərək, müxtəlif iradlara əl atmışlar. Bu iradlar daha çox bəhanəyə bənzəyir. Halbuki əhli-sünnə alimlərinin bir çoxu şücaətlə “Təthir” ayəsinin mə’sum imamlara aid olduğunu demiş və bu rəvayətləri qəbul etmişlər. Həmin iradların bir qismi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. “Əhli-beyt”dən məqsəd Peyğəmbərin (s) öz ev sakinləridir. Çünki “beyt” yaşayış evi deməkdir və Peyğəmbərin (s) evində yaşayanlar o həzrətin zövcələri olduğundan “Təthir” ayəsini başqalarına aid etmək olmaz. Ayədəki kişi cinsinə aid cəm əvəzliliklərin səbəbi də “əhl” sözünün kişi cinsində olmasıdır. Peyğəmbərin (s) zövcələri müxtəlif evlərdə qalsalar da, “beyt” sözünün cəm formasında deyil, tək halda işlədilməsi o həzrətin vahid bir fərd olması ilə əlaqədardır. Buna görə də o həzrətin evi tək halda qeyd olunmuşdur. Bir sözlə, ayə yalnız Peyğəmbərin (s) zövcələrinə aid edilməlidir.

Cavab: Bu nəzər, yaxud bəhanənin ötən bəhlər müqabilində heç bir dəyəri yoxdur. Əgər ayədə qeyd olunan “əhl” sözündən məqsəd Peyğəmbərin (s) zövcələridirsə, onun zahiri kişi cinsinin tək, mə’nası isə qadın cinsinin cəm formasını bildirməlidir. Halbuki ayədəki əvəzliliklər nə kişi cinsinin tək, nə də qadın cinsinin cəm formasındadır. Əksinə, kişi cinsi cəm formasında işlədilmişdir. Amma “beyt” sözü ayənin əvvəlində cəm formada (“və qərnə fi buyutikunnə”), “Əhli-beyt” sözündə isə tək haldadır. Bu da Peyğəmbərə (s) xatir ola bilməz. Çünki o həzrətin özünün müstəqil evi yox idi və zövcələrinə məxsus olan evlərdə yaşayırdı. Buna

¹ “Ehqaqul-həqq”, kitabından iqtibas edilmişdir, 2-ci cild, səh. 502-563.

əsasən, ayədəki “Əhli-beyt”də məqsəd “evdə yaşayanlar” yox, Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) nəsil qohumluğu olan şəxslərdir. Bundan da əlavə, əgər bütün bu iradları qəbul etsək, nəql olunmuş rəvayətlərlə nə etməliyik?! Görəsən, ayədə qeyd olunan “Əhli-beyt”i beş kimsəyə məxsus bilən və “təvatür” həddinə çatan rəvayətləri e’tibarsız saymalıyıq? Bu hədisləri səhih və “təvatür” həddində hesab etməsək, onda səhih və “təvatür” həddində hədis tapa bilmərik. Əgər bu rəvayətlərdə aydınlıq yoxdursa, hansı rəvayəti aydın hesab edə bilərik?

Bunların hamısından da maraqlı Əkrəmənin dedikləridir: “Əgər bir kəs mənimlə mübahiləyə hazır olsa belə, onunla mübahiləyə girib deyəcəyəm ki, bu ayə (“Təthir” ayəsi) Peyğəmbərin (s) zövcələri barədə nazil olub!” O vaxt Əkrəmə küçə-bazarlarda car çəkib deyirmiş ki, “Təthir” ayəsi Peyğəmbərin (s) zövcələri haqda nazil olmuşdur.

Doğrudan da, maraqlıdır! Bu şəxs saysız-hesabsız dəlili və şahidi olan bir məsələ ilə bağlı mübahiləyə çağırmaq, küçə-bazarda fəryad qoparmaqla nəyi sübuta yetirmək istəyirmiş? Şübhəsiz ki, Peyğəmbər (s) özü ilə birgə beş nəfərin üstünə əba çəkərək onların adlarını və Əhli-beytdən olduqlarını söyləmiş, sonra da Ümmü Sələmə və Ayişənin onlardan olmadığını demişdir. Daha sonra altı, yaxud səkkiz, yaxud doqquz ay ardıcıl sübh namazı vaxtı qızı Fatiməyi-Zəhranın (ə.s) evinin qarşısına gəlib, Əhli-beyti çağıraraq “Təthir” ayəsini oxumuşdur. Ayədə inhisar bildirən “innəma” (yalnız və yalnız) ədatı da göz qabağındadır. Peyğəmbər (s) özü ardıcıl tə’kidlərlə bütün şübhələri aradan qaldırmışdır. Lakin Əkrəmə kimilər qərəzli səbəblərdən küçə-bazarda car çəkib, həqiqəti ört-basdır etmək istəmişlər.

2. Əgər Əhli-beyt beş nəfərdirsə, bu, digər imamlara necə şamil olunur?

Cavab: Ayə nazil olan vaxt Əhli-beytdən yalnız beş nəfəri həyatda idi. Qalanları sonradan dünyaya gəlmiş və imamlıq məqamını bir-birlərindən irs almışlar.

3. Əvvəldə işarə etdiyimiz kimi, Allahın ayədə qeyd olunan iradə və istəyi “təşrii” yox, “təkvini” iradə və istəkdir. Başqa sözlə, Allah-taala Əhli-beytə günahlardan çəkinmək göstərişi vermir. Çünki bu ilahi göstəriş (günahlardan çəkinmək) təkcə “Kisa” əhlinə deyil, bütün müsəlmanlara ünvanlanmışdır. Mə’lum olur ki, Allahın

təkvini iradə və istəyi ilə Əhli-beyt (ə) bütün günahlardan pak, şərdən və nəfsani istəklərdən uzaqdır. Şübhəsiz ki, Allah-taala Öz iradə və istəyinə qarşı çıxmaz. Bə'zilərinin Allah-taalanın Öz iradəsinə qarşı çıxdığını deməsi tam nadanlıqdandır. Maddi aləmdə ilahi istəyə hansı amil mane ola bilər?! Əlbəttə, bu yalnız o zaman baş verə bilər ki, ilahi iradə və istək müəyyən bir şeylə şərtlənsin və həmin şərt də gerçəkləşsin. Mə'lum olduğu kimi, "Təthir" ayəsində ilahi iradə mütləqdir və heç bir şeylə şərtlənməmişdir.

Bə'ziləri deyirlər ki, bu fikir Peyğəmbərin (s) bütün səhabələrinin, xüsusilə Bədr müharibəsində iştirak edənlərin də mə'sum olduğunu nəzərdə tutur. Çünki Allah-taala səhabələr haqda da belə buyurmuşdur: "Allah sizi pak-pakizə qərar vermək, ne'mətini sizə tam çatdırmaq istəyir. Bəlkə, Onun ne'mətləri müqabilində şükür edəsiniz!"¹

Təəssüflər olsun ki, təəssübkeşlik odu şö'lə çəkib alovlandıqda, hər şeyi bürüyüb külə döndərir. Qur'ani-kərimdə Bədr müharibəsi haqda belə bir ayə yoxdur və həmin müharibə ilə əlaqədar nazil olan ayə yalnız budur:

وَيَنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءٌ لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْسَ الشَّيْطَانِ

"Allah sizi pak-pakizə etmək və Şeytanın çirkinliyindən təmizləmək üçün səmadan sizə yağış endirdi!"²

Aydındır ki, bu ayə Bədr müharibəsi zamanı yağışın yağması müsəlmanların ehtiyaclarının ödənməsi, onların qüsl və dəstəmaz almaları ilə bağlıdır və bunun bizim mövzumuzda heç bir aidiyyəti yoxdur. Lakin təəssübkeş alim bütün səhabələrin pak və günahsız olduğunu sübut etmək üçün ayənin əvvəlinə diqqət yetirmədən, yalnız "li-yutəhhirəkum" (sizi təmizləmək üçün) fe'lini əsas götürür. "Və lakin yuridu li-yutəhhirəkum..." (***Allah sizi pak-pakizə qərar vermək, ne'mətini sizə tamamlamaq istəyir. Bəlkə, Onun ne'mətləri müqabilində şükür edəsiniz!***) cümləsi isə Bədr döyüşçülərinə aid deyil və qüsl, dəstəmaz və təyəmmüm ayəsinin davamıdır. Mə'lum olduğu kimi, İslamda qüsl, dəstəmaz və

¹ "Ruhul-məani" təfsiri, Alusi, 22-ci cild, səh. 17 ("Əhzab" surəsinin 33-cü ayəsinin təfsiri).

² "Ənfal" surəsi, ayə: 11.

təyəmmüm də paklıq nişanəsidir. Həmin təfsir aliminin bu ayəni “Bədr” döyüşü ilə əlaqələndirməsi, qüsl, dəstəmaz və təyəmmümlə bağlı məsələni “ismət və günahsızlıq” bəhsi ilə qarışdırması çox maraqlıdır!

Başqa bir sual yarana bilər ki, əgər ayə beş nəfərin ismət və günahsızlığına aiddirsə, nə üçün “yuridu” (**istəyir**) fe’li indiki zaman formasında işlədilmişdir? Əgər onlar mə’sumdurlarsa, nə üçün “Allah əzəldən sizin pak olmağınızı istəmişdir” yox, **“Allah sizin pak olmağınızı istəyir”** buyurulmuşdur?¹

Əgər bu irad Qur’an ayələrində işlədilən “yuridu” (**istəyir**) ifadəsi ilə birgə araşdırılsa, əsla şübhə yeri qalmaz. Çünki Qur’anın əksər ayələrində bu söz keçmişdən indiyə, indidən gələcəyə qədər zamanı bütünlüklə əhatə edir. Başqa sözlə, keçmiş, indiki və gələcək zamanlar hər üçü bu sözlə ifadə olunur və aşağıdakı ayələr buna sübutdur:

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ

“Allah aləmlərə əsla zülm etmək istəmir!”²

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

“Allah sizin üçün çətinlik deyil, asanlıq istəyir!”³

يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنْكُم

“Allah üzərinizdə olan çətinliyi asanlaşdırmaq istəyir!”⁴

Şübhəsiz ki, bu ayələrdə Allah-taalanın keçmişdə zülm etməsi, insanların çətinlikdə olmasını istəməsi və sonradan öz qərarından dönüb, onun əksinə çıxması nəzərdə tutulmur. Əksinə, bu ayələrdə Allah-taalanın istəyi bütün zamanları əhatə edir. Qur’ani-kərimdə şeytan haqda belə buyrulur:

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

¹ “Ruhul-məani”, 22-ci cild, səh. 17.

² “Ali-İmran” surəsi, ayə: 108.

³ “Bəqərə” surəsi, ayə: 185.

⁴ “Nisa” surəsi, ayə: 28.

“Şeytan onları çox uzaq olan bir azğınlığa sürükləmək istəyir!”¹

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
“Şübhəsiz ki, şeytan şərab və qumarla aranızda ədavət və kin-küdurət salmaq istəyir!”²

بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ

“Lakin insan bundan sonra da günah etmək, pis işlər görmək istəyir!”³

Bu ayələrdə də şeytanın insanları azğınlığa sürükləməsi, yaxud şərab və qumarla onların arasında ədavət və kin yaratması bütün zamanlara aiddir. Üçüncü ayədə buyurulduğu kimi, nankor insan həmişə günah və çirkin işlərə meyllidir və buna görə də qiyamət gününü danır.

Qur’ani-kərimdə “yuridu” (**istəyir**) fe’linin bütün zamanlara aid olmasını göstərən yuxarıdakı altı ayədən əlavə, (müddəamızı təsdiqləyən) ayələr də var. Beləliklə, “Təthir” ayəsi Allahın istək və iradəsinin bütün zamanlara aid olduğunu, “Kisa” əhlinin, mə’sum imamların həmişəlik paklığını göstərir.

“İSMƏT” MƏSƏLƏSİLƏ BAĞLI İRADLAR

Peyğəmbər və mə’sum imamların “ismət”i ilə bağlı yaranan mühüm suallardan biri budur ki, “Onların mə’sumluğu məcburi yönə malik deyilmi? Əgər ismət məqamı xüsusi bəxş edilən ilahi bir hədiyyədirsə, peyğəmbər və imamlar günah edə bilmirlərsə, yaxud Allah-taala onları günaha çəkə bilən amillərin qarşısını alırsa, onda ismət məqamını necə fəzilət hesab etmək olarmı?”

Qısa şəkildə deyirik ki, mə’sumların ismətinin mahiyyəti araşdırılmadan qavrana bilməz. Onların belə misilsiz təqvası “zati” və “iktisabi” (kəsb) yolla əldə olunan güclü iman, yüksək elm və bilikdən qaynaqlanır. Məsələn, savadlı bir həkim müxtəlif analizlər

¹ “Nisa” surəsi, ayə: 60.

² “Maidə”, 91.

³ “Qiyamət” surəsi, ayə: 5.

vasitəsilə mikrobla dolu olduğu sübuta yetən bir sudan içməz. Halbuki adi bir insanın bu işə əl atması təəccüblü deyil. Həkimin belə çirkli və mikroblu suyu içməməsi tamamilə ixtiyaridir. Burada onun qəti elmi bu işə səhlənkarlıqla yanaşmasına mane olur. O, belə hallarda iradə azadlığı baxımından mə'sum peyğəmbər və imamlara bənzəyir.¹

Başqa bir sual: İmamlar öz kəlamlarında xəta və günah etdiklərini e'tiraf edirlərsə, onları necə mə'sum hesab etmək olar? Onlar öz dualarında Allahdan günahlarının bağışlanmasını istəyirlər. Bu istək onların mə'sum olmadığını göstərir. İmam Əmirəlmö'minin Əli (ə) "Nəhcül-bəlağə"nin 216-cı xütbəsində buyurur:

أَنَا لَسْتُ فِي نَفْسِي بِفَوْقَ أَنْ أَخْطِيَ وَلَا أَمِنْ ذَالِكَ مَنْ فَعَلَ إِلَّا أَنْ يَكْفِيَ اللَّهُ
مِنْ نَفْسِي مَا هُوَ أَمْلَكُ بِهِ مِنِّي:

*"Mən (bir insan kimi) özümü xəta və səhvə yol verməkdən üstün bilmirəm. Əgər Allah məni qorumasa, səhvdən amanda deyiləm!"*²

Bu iradə Qur'ani-kərimdə peyğəmbərlərin sərgüzəşti ilə bağlı bir sıra hallara da aiddir. Burada qısa şəkildə bir neçə məsələni açıqlamalıyıq:

1. Mə'sumlar əksər hallarda insanlara örnək və nümunə olaraq fikirlərini bildirmişlər. Onların kəlamları tə'lim xarakterlidir. Amma Alusi "Ruhul-məani" kitabında imam Əli (ə) barəsində bu iradə irəli sürdükdən sonra yazır: "Peyğəmbərin (s) bə'zi dualarının tə'lim xarakterli olması mə'lumdur, amma onu Əlinin kəlamlarına aid etmək çətindir!"³

Əlbəttə, bu tanınmış təfsirçi alimin sözləri yalnız təəssübkeşlikdən qaynaqlanır.

2. Mə'sumlar belə kəlamlarla demək istəyirlər ki, biz Allahın lütf və mərhəmətinə sığınmadan öz-özlüyümüzdə heçik! Bu ilahi yardım, müvəffəqiyyət və hədiyyələrlə günahlardan qorunuruq. Başqa sözlə, imam Əlidən (ə) nəql olunan kəlam əslində iradə

¹ Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər "Peyami-Qur'an", 7-ci cild, səh. 193-197-yə müraciət etsinlər.

² Alusi "Ruhul-məani" kitabında "Təthir" ayəsinin təfsirində qəribə tə'kidlə ayənin məfhumunun Əhli-beytin mə'sum olmasını bildirməsini inkar edir və yuxarıda qeyd etdiyimiz iradə irəli sürür. ("Ruhul-məani", 22-ci cild, səh. 17.)

³ "Ruhul-məani", 22-ci cild, səh. 17.

tutanların əksinə olaraq, ilahi lütf və mərhəmət sayəsində həzrətin mə'sum olmasına bir dəlildir. Çünki İmam (ə) demək istəyir ki, mənim özüm (Allahın yardımı olmadan) xəta və günahdan amanda deyiləm, bu mə'nəvi hədiyyə və günahdan çəkinmə hissi məhz Allahın yardımı sayəsindədir.

3. Adətən, ayə və dualarda gələn “günah” ifadələri “tərki-övla”dan ibarətdir. Başqa sözlə, bu, “həsənətul-əbrari səyyiatul-muqərrəbin” – ifadəsinin xarici nümunəsidir; yə'ni saleh insanların yaxşı əməlləri Allaha daha yaxın və müqərrəblər üçün günah sayılır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, “tərki-övla”dan məqsəd vacib əməl yox, daha müstəhəb əməli mübah və ya müstəhəb bir əməllə əvəz etməkdir. Aydındır ki, üstün bir müstəhəb əməli tərk edib, başqa bir müstəhəb əməli yerinə yetirmək şəriətdə xilaf iş sayılmır. Sadəcə, “tərki-övla” adlanır. Lakin başqa şəxslərin belə işi nəinki xilaf deyil, əksinə müstəhəb və öz növbəsində fəzilətdir. İlahi insanlar isə bunu özləri üçün günah hesab edirlər.

İnsanın qıldığı adi namaz onun üçün məqbul və layiqli sayıldığı halda, böyük bir alim üçün “tərki-övla”dır. Mə'sum şəxsin namazı isə o alimin namazından üstün olmalıdır. (Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Peyami-Qur'an” kitabının 7-ci cildinə müracət etsinlər.)¹

İMAMLARA XAS XÜSUSİYYƏTLƏR

Dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi, mə'sum imamların vəzifələri bir çox məqamlarda peyğəmbərlərlə eynidir; bu fərqlə ki, onlara vəhy nazil olmur və şəriət sahibi deyillər. Onlar peyğəmbərlərin yolunu davam etdirdikləri üçün malik olduqları xüsusiyyətlərdə peyğəmbərlərlə eynidirlər. Bu nöqtələr Qur'an ayələrinə əsaslanmaqla “Peyğəmbərlərin ümumi xüsusiyyətləri” bölməsində geniş şərh olunduğu üçün burada qısa izahla kifayətlənirik. İlahi rəhbərlər və mə'sum imamlar “elm” və “ismət” məqamından əlavə, aşağıdakı xüsusiyyətlərə də malikdirlər:

1. Doğru danışmaq: Bu xüsusiyyət olmazsa, örnək seçilən şəxslə ona qoşulanlar arasındakı mə'nəvi bağlılığı tə'min edən e'timad yaranmaz.

¹ “Peyami-Qur'an”, 7-ci cild, səh. 103-183.

2. Və'd və əhd-peymanlara sadıq qalmaq: Onların də'vətlərində böyük əhəmiyyət daşıyan cəhət öz və'd və əhd-peymanlarına vəfalı qalmalarıdır. Əgər onlar sadıq və vəfalı olmasalar, xalqın e'timadını itirərlər.

3. Şəriətin və ilahi hökmlərin qorunmasında əmanətdarlıq: Bu da e'timadın əsas şərtlərindən biridir.

4. İnsanlara məhəbbət və ürək yandırmaq: Əgər bu xüsusiyyət olmazsa, camaatla, xüsusilə nadan, təəssübkeş və inadkar insanlarla keçinmək çətinliklər və əzab-əziyyətlərlə müşayiət olunar.

5. İxlas: İlahi rəhbərlər maddi baxımdan təmənnəsizdirlər. Onların bütün işləri ixlas və saf niyyət üzərindədir. Əks təqdirdə onların də'vət və çağırışları e'tibarsız olar.

6. Xeyirxahlıq və yaxşılıq: İmam yer üzündə mehribanlıq cüvəsidir. Bu isə rəhbər şəxslə ardıcılıqları arasında mə'nəvi bağlılığı qorumaq üçün zəruridir.

7. Şücaət: Şücaət və Allahdan qeyrisindən qorxmamaq ilahi şəxslərin əsas xüsusiyyətlərindəndir. Ümumiyyətlə, müvəffəqiyyətin əsas rəmzi budur! Ona malik olmayan şəxs rəhbərlik edə bilməz.

8. Allaha mütləq şəkildə təvəkkül edib güvənmək: Bə'zən ilahi rəhbər tək-tənha qalır. Yaşadığı mühit, ona hakim fitnə-fəsad rəhbərə qarşı olur. Belə hallarda yalnız Allaha güvənməyə, yolundan dönməməsi çox çətin olacaqdır.

9. Gözəl əxlaq və mülayimlik: Bütün ilahi rəhbərlərin (istər peyğəmbər, istərsə də mə'sum imamların) xüsusiyyətlərindən biri də gözəl əxlaq, camaatla mülayim davranmaqdır. Tünd və sərt xasiyyət, daşürəklilik camaatın onlardan uzaqlaşmasına, ətrafından dağılmasına, eləcə də hədəf və məqsədə çatmamalarına səbəb olacaqdır.

10. Ağır sınaqlardan keçmək: Qur'ani-kərimdə buyurulduğu kimi, İbrahim peyğəmbər özü ağır imtahan və sınaqlardan keçdikdən sonra imamət məqamına nail oldu.

Əslində mə'sum rəhbərlər çətin imtahanlardan qalib çıxmalıdırlar ki, mö'minlərə cismən və ruhən rəhbərlik edə bilsinlər.

İMAM ALLAH TƏRƏFİNDƏN TƏ'YİN OLUNUR

İmamın xüsusiyyətləri və peyğəmbərlərə bir çox cəhətlərdən oxşarlığından belə nəticə çıxarıq ki, mə'sum imamlar (Peyğəmbərin (s) canişinləri) Allah tərəfindən tə'yin olunmalıdır. Başqa sözlə, burada nə camaatın, nə ümmətin icmasının, nə də xüsusi bir qrupun müdaxilə etməyə haqqı yoxdur. Çünki imamın ismət məqamı, qeyri-adi elmi və Allahdan başqa kimsənin xəbərdar olmadığı digər xüsusiyyətləri vardır ki, bunlarsız imamət məqamı təsəvvür olunmur. Kim deyə bilər ki, filankəs xəta və günahdan uzaqdır, onun elmi bütün şər'i və həyati məsələləri əhatə edir?! Hətta imamın yuxarıda qeyd etdiyimiz bir neçə xüsusiyyətinin ayırd edilməsi insanların əksəriyyəti, bə'zən də hamısı üçün çətin və qeyri-mümkündür. Nəticə çıxarıq ki, imamın tə'yini məhz Allah tərəfindən olmalıdır. Allahın tə'yini üç yolla həyata keçir:

1. Peyğəmbər (s), yaxud əvvəlki mə'sum imam öz canişinini Allahın əmrilə tə'yin etməli və bunu insanlara çatdırmalıdır. Həqiqətdə, o da Allahın əmrini xalqa çatdırmaqda yalnız vasitə rolunu oynayır.

2. "Nübüvvət" in şərtlərində qeyd olunduğu kimi, mö'cüzəli iş, kəramət göstərməyə qadir olmalıdır; belə ki, ilahi rəhbər və imam bəşərin qüdrətindən xaric olan xariqüladə işləri bacarmalı və bu işə məhz başqaları onu qəbul etmədikdə, əl atmalıdır. Lakin bu məsələdə peyğəmbər peyğəmbərlik, imam da imamət iddiası ilə çıxış etməlidir. Başqa sözlə, imam olduğunu iddia edən şəxs xariqüladə bir işi peyğəmbərlik yox, imamət iddiası ilə həyata keçirməlidir. Şübhəsiz, belə bacarıq ona Allah tərəfindən əta olunur. Hikmətli və hər şeyi bilən Allah bu imkanı yalnızçı iddiaçıların ixtiyarına əsla verməz.

3. "Nübüvvət" şərtlərində deyildiyi kimi, əlamətlərin müşahidəsi ilə imam müəyyən olur; belə ki, bir sıra xüsusiyyətləri müşahidə etməklə mə'sum imam və ilahi rəhbəri tanımaq olar. Həmin şəxsin elm və biliyi, əxlaqi səciyyələri, insani keyfiyyətləri, keçmişi, əməlləri, danışığı və fikirləri birlikdə mə'sum imam və Peyğəmbərin (s) canişinini aşkara çıxarır.¹

¹ Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər "Peyami-Qur'an" kitabının 7-ci cildinin, 303-309-cu səhifələrinə müraciət etsinlər.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

PEYĞƏMBƏR VƏ İMAMLARIN “TƏKVİNİ” VİLAYƏTİ

İşarə:

Bildiyimiz kimi, vilayət iki qismə bölünür:

1. ”Təşrii vilayət”;

2. “Təkvini vilayət”.

“Təşrii vilayət” qanun çərçivəsində rəhbərlik və hakimiyyətdən ibarətdir. Bə’zən o, ata və babanın öz övladı üzərindəki vilayəti kimi məhdud olur, bə’zən də hökumət və məmləkətin işlərini əhatə edir.

“Təkvini vilayət” isə bir kəsin yaradılış aləmində Allahın izni ilə qanunları dəyişdirməyə qadir olmasından ibarətdir. O, Allahın izni ilə ixtiyarı çatan həddə ələcsiz xəstəyə şəfa verə və ölüləri dirildə bilər. İnsanların cismində və təbiətdə bir sıra qeyri-adi dəyişikliklər etmək də bu qəbildəndir.

“Təkvini vilayət” dörd qismə bölünə bilər; bu bölgünü bə’ziləri qəbul, bə’ziləri inkar edir:

1. Dünyanın yaradılışında vilayət: Allah-taala bir bəndəyə, yaxud mələyə bir varlıq yaratmaq, yaxud bir varlığın həyatını geri almağa icazə verir. Sözsüz ki, bu iş qeyri-mümkün deyil. Çünki Allah-taala hər bir şeyə qadirdir və istədiyi qüdrəti istədiyi şəxsə əta edə bilər. Lakin Qur’an ayələri göstərir ki, varlıq aləminin, yer və göylərin, insan, cin və mələklərin, heyvan və bitkilərin, dağ, dərə və dənizlərin yaradılışı mələklərin, yaxud xüsusi bəndələrinin ixtiyarında yox, məhz Allahın qüdrət əlindədir. Bu isə (geniş mə’nada) qeyrisinə əsla verilməmişdir. Buna əsasən, yer, göy və bütün canlıların xalığı yalnız aləmlərin rəbbi olan Allahdır.

2. “Təkvini feyz vasitəsi”: Yə’ni Allah tərəfindən bəndələrə, yaxud varlıq aləminin digər məxluqlarına yardım, rəhmət, bərəkət və qüdrət ilahi övliyalar və xüsusi bəndələr vasitəsilə çatdırılır. Məsələn, şəhər evlərinə çəkilən borular suyu mənbədən alır və ünvanlara paylayır. Burada mənbədən ayrılan ilk şaxəyə “feyz vasitəsi” demək olar.

Bu nəzər əqli baxımdan qeyri-mümkün deyil. Onun kiçik nümunəsini insan orqanizmində qanın ürəyin şah damarı vasitəsilə bütün orqanlara yayılmasında müşahidə edirik. Bu prosesin böyük aləmdə də təsəvvürü qeyri-mümkün deyil. Şübhəsiz, onu sübut etmək üçün kifayət qədər dəlilə ehtiyac var. Bu işdə Allahın izni mütləq şərtidir.

3. Məhdud “təkvini vilayət”: Buraya ölüləri diriltmək, əlacsız xəstələrə şəfa vermək və s. işlər daxildir.

Qur’ani-kərim ayələrində peyğəmbərlərin bu qisim vilayətə malik olması nümunələri açıq-aydın görünür. Biz bu ayələrə bir qədər sonra işarə edəcəyik. Bu məsələ rəvayətlərdə də təsdiqlənir. “Təkvini vilayət”in bu qismi həm əqli, həm də nəqli dəlillərə əsasən mümkün iş sayılır.

4) Xeyirli işlərin gerçəkləşməsi üçün dua xarakterli vilayət: Bu da mütəal Allahın izninə bağlıdır. Belə ki, Peyğəmbər (s), yaxud mə’sum imam dua edir, bu dua Allahın iznilə gerçəkləşir.

Bu da əqli və şər’i baxımdan məqbuldur. Bu haqda ayə və rəvayətlər çoxdur. Bəlkə də, ona “təkvini vilayət” adını vermək münasib deyil. Çünki duanın qəbulu Allah tərəfindəndir.

Bir çox rəvayətlərdə peyğəmbər, imam və bə’zi ilahi övliyaların “ismi-ə’zəm”i (Allahın böyük adını) bilməsindən söz açılmışdır. İsmi-ə’zəm vasitəsilə aləmdə məsləhətli istəklərin həyata keçirilməsi qeyd olunur. “İsmi-ə’zəm”in¹ nə olduğunu nəzərə almadan, bu qəbil rəvayətlər onun “təkvini vilayət”in üçüncü qisminə uyğun olduğunu açıqlamışdır.

Qur’ani-kərimdən “təkvini vilayət”lə bağlı bə’zi ayələrə nəzər salırıq:

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ

¹ Bu məsələ ilə əlaqədar “Peyami-Qur’an” kitabının “Allahın sifətləri” fəslində geniş bəhs etmişik.

1. “Allah ona kitabı, hikməti, Tövrati, İncili öyrətdi və onu İsrail övladlarına peyğəmbər göndərdi. (İsa onlara dedi:) “Mən həqiqətən, Rəbbiniz tərəfindən ayə (mö’cüzə) ilə sizə peyğəmbər olaraq gəlmişəm. Sizin üçün palçıqdan quşa bənzər bir surət düzəldib ona üfürərəm, o da Allahın iznilə (diri) quş olar. Anadangəlmə korları, cüzam xəstəliyinə tutulmaları sağaldar və Allahın iznilə ölümləri dirildərəm. Mən evlərinizdə yediyiniz və yığıb saxladığınız şeyləri də sizə xəbər verərəm. Əgər mö’minsinizsə, bunlarda həqiqi nişanələr vardır!”¹

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءَ حَيْثُ أَصَابَ

2. “Biz küləyi ona ram etdik. Külək onun əmri ilə istədiyi yərə rahatca gedirdi!”²

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

3. “(Səməvi) kitabdan bir qədər bilən şəxs dedi: “Mən onu sənə bir göz qırpımında gətirərəm! (Süleyman) Taxtı yanında hazır durmuş görünəcə dedi: “Bu, Rəbbimin lütf və mərhəmətindəndir. Məni imtahana çəkmək üçündür ki, görək Ona şükür edəcəyəm, yoxsa nankor olacağam! Kim şükür etsə, yalnız öz xeyrinə şükür etmişdir; kim nankor olsa, həqiqətən, mənim Rəbbim hər şeydən ehtiyacsızdır və kərəm sahibidir!”³

Birinci ayədə əvvəlcə Allahın həzrət İsaya (ə) xüsusi lütf və mərhəmətindən söz açılaraq buyurulur: “Allah ona kitabı, hikməti, Tövrati və İncili öyrətdi.” Sonra onu peyğəmbər kimi tanıtdıraraq buyurur: “Onu İsrail övladlarına peyğəmbər göndərdi.” Ayənin davamında İsa (ə) özünün haqq olduğunu sübut etmək üçün dediyi sözləri və mö’cüzələri şərh edərək beş qismə bölür:

¹ “Ali-İmran” surəsi, ayə: 48-49.

² “Sad” surəsi, ayə: 36.

³ “Nəml” surəsi, ayə: 40.

Əvvəl buyurur: ***“Mən həqiqətən, Rəbbiniz tərəfindən mö’cüzə ilə sizə peyğəmbər gəlmişəm. Sizin üçün palçıqdan quşa bənzər bir surət düzəldib ona üfürərəm, o da Allahın iznilə quş olar.”***

İkinci və üçüncü: ***“Anadangəlmə korlara və cüzam xəstəliyinə tutulanlara şəfa verərəm!”***

Dördüncü: ***“Allahın iznilə ölüləri dirildərəm!”***

Beşinci: ***“Mən evlərinizdə yediyiniz və ehtiyat saxladığınız şeyləri də sizə xəbər verərəm. Əgər mö’minsinizsə, bunlarda həqiqi nişanələr vardır!”***

Bu ayənin mə’nasına və onun ifadələrindəki fərqlərə diqqət yetirdikdə mə’lum olur ki, həzrət İsa (ə) quşların yaradılışını Allah-taalaya, digər üç mö’cüzəni isə (ölüləri diriltmək, anadangəlmə korlara və cüzam xəstəliyinə tutulanlara şəfa vermək) Allahın əmri və izni ilə özünə aid edir. Təkvini vilayətdə bə’zən Allah-taala insana elə bir qüdrət verir ki, Onun əmrilə yaradılış aləmində tə’sir qoyaraq adi səbəbləri adlayır, ölünü diriltmək və əlacsız xəstəyə şəfa vermək kimi işlərə qadir olur.

Bu Allah-taalanın İsa peyğəmbərə əta etdiyi “təkvini vilayət”in bir nümunəsi idi və buna oxşar vilayətin digər peyğəmbərlər və mə’sum imamlara da verməsində heç bir mane görünmür.

Amma bir kəs “məqsəd İsanın (ə) duası ilə Allah-taalanın şəfa verməsi, yaxud ölüləri diriltməsidir” demiş olsa, bu nəzər ayənin zahiri mə’nası ilə ziddir. Çünki ayədə açıq-aydın buyurulur ki: “Mən bu işi Allahın iznilə görürəm!” Yə’ni xariqüladə işləri Allahın iznilə özüm görürəm. Heç bir dəlil yoxdur ki, ayənin zahiri mə’nasını boşlayıb, ona əks olan bir fikir yürüdək.

Hətta “quşların yaradılışı”nda da mümkündür ki, bu tə’sir Allah-taalanın iznilə İsanın (ə) üfürməsinə verilsin və o da Allahın iznilə belə bir iş görsün. Hərçənd, bir çox təfsirçilər bu mə’nanı qəbul edərək demişlər ki, quşların yaradılışı birbaşa Allaha mənsubdur. Bəlkə də məqsəd budur ki, bə’ziləri həzrət İsanın (ə) Allah olmasını iddia etməsinlər. Çünki xaliqlik yalnız yeganə Allaha məxsusdur! Bu mə’nanın oxşarını “Maidə” surəsinin 110-cu ayəsində də görmək olar. Lakin bu iş İsanın (ə) dili ilə deyil, Allah-taalanın İsaya (ə) xitabı ilə baş tutur. Ayədə buyurulur:

وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي
وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي

“Xatırla o zamanı ki, sən Mənim iznimlə palçıqdan quşa bənzər bir şey düzəldib ona üfürürdün, o da Mənim iznimlə quş olurdu. Sən Mənim iznimlə anadangəlmə kora və cüzam xəstəyə şəfa verir və Mənim iznimlə ölüləri dirildirdin!”¹

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, “Ali-İmran” surəsindəki ifadə fərqliyi eynilə burada da görünür. Yə’ni xilqət və quşların yaradılışı İsa peyğəmbərə yox, yalnız ölüləri diriltmək, anadangəlmə korlara və əlacsız xəstələrə şəfa ona nisbət verilmişdir. Hərçənd, onların hamısında Allahın izni qeyd edilmişdir.

Bir sözlə, bu ayələr İsa peyğəmbərin xüsusi və məhdud çərçivədə “təkvini vilayət”ə malik olmasını açıq-aydın sübut edir və bu məsələnin yalnız o həzrətə həsr edilməsi üçün heç bir dəlil də yoxdur. Bu, digər peyğəmbərlərə və mə’sum imamlara da aiddir.

İkinci ayədə küləklərin həzrət Süleymana (ə) ram olmasından söz açılaraq buyrulur: ***“Biz küləyi ona ram etdik. Külək onun əmri ilə istədiyi yerə rahatca gedirdi!”***

Bu və sonrakı ayələrdən açıq-aşkar başa düşülür ki, cinlər Süleyman peyğəmbərin əmrinə tabe olduqları, onun üçün quru və suda mühüm işlər yerinə yetirdikləri kimi, küləklər də onun əmrinə təslim idi. Onun göstəriş verdiyi yerə hərəkət edirdilər. Bu da təkvini vilayətin xaricdəki nümunələrindəndir. Bu mə’na “Ənbiya” surəsinin 81-ci ayəsində də açıqlanmışdır:

وَلَسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

“(Allahın) əmrilə bərəkət verdiyimiz yerə tərəf şiddətlə əsən küləyi də Süleymana Biz ram etdik.”

Bu ayədə şiddətlə əsən küləyin Süleyman peyğəmbərin ixtiyarında olmasından söz açılır.

Çox ehtimal ki, həzrət Musanın (ə) əsas vasitəsilə iki çeşmənin fəvvarə vurması², eləcə də, dəryanın iki hissəyə bölünməsi³ təkvini vilayət qismindəndir.

¹ “Maidə” surəsi, ayə: 110.

² “Bəqərə” surəsi, ayə: 60.

³ “Şüəra” surəsi, ayə: 63.

Nəticə: Heç bir şübhə yoxdur ki, Allah-taala xüsusi bəndələrinə təkvini vilayət verməklə onlara yaradılışda və xarici aləmdə dəyişiklik qüdrəti əta edir.

Üçüncü ayədə Süleyman peyğəmbərin xüsusi dostlarından olan bir kəsin təkvini vilayətindən söz açılır. Qur’ani-kərimdə onun adı çəkilmir. Yalnız “elmdən bir qədər bilən kəs” ifadəsi ilə vəsf edilir. Qur’ani-kərimdə buyurulur:

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ

“Süleyman dedi: “Ey ə’yanlar! Onlar müt’i vəziyyətdə yanıma gəlməmiş hansınız (Bilqeysin) taxtını mənə gətirə bilər.”¹

قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنَّ أَنَا آتِيَكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَّقَامِكَ

“Cinlərdən olan bir ifrit dedi: “Sən yerindən qalxmamış, mən onu sənə gətirərəm!”²

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيَكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ

“(Səməvi) kitabdan bir qədər bilən birisi isə dedi: “Mən onu sənə bir göz qırpımında gətirərəm!”³

Əlbəttə, bu bir iddia olmayıb, əməli olaraq həyata keçirildi. Ayənin davamında buyurulur:

فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي

(Süleyman) taxtı yanında hazır durmuş görünə dedi: “Bu, Rəbbimin lütf və mərhəmətindəndir (ki, dostlarımdan bə’zisinə belə bir qüvvət və qüdrət verilmişdir)!”⁴

Sual: Səməvi kitabı bilən şəxs kim idi?

Məşhur nəzərə görə, bu şəxs Süleyman peyğəmbərin vəziri Asəf ibn Bərxiya olmuşdur. Deyilənlərə görə, o, Süleyman peyğəmbərin bacısı oğlu imiş. Əyyaşının təfsir kitabında qeyd olunan rəvayətdə deyilir: “Yəhya ibn Əksəm imam Əli ibn

¹ “Nəml” surəsi, ayə: 38.

² “Nəml” surəsi, ayə: 39.

³ “Nəml” surəsi, ayə: 40.

⁴ “Nəml” surəsi, ayə: 40.

Məhəmməd ibn Nəqidən (ə) Asəf ibn Bərxiyanın kim olduğunu soruşduqda, o həzrət buyurdu: “Süleymanın (ə) canişini idi və nübüvvət məqamına çatmışdı.” Həzrət Süleyman (ə) bu işlə onun məqam və mövqeyini hamıya bildirmək istəyirdi. Halbuki özü bu işi görməyə hamıdan çox qadir idi.

Bə'ziləri ehtimal vermişlər ki, o, Süleyman peyğəmbərin özü olmuşdur. Bu isə ayənin zahiri mə'nasına tam ziddir.

Bə'ziləri də onun Bəni-İsraildən olduğunu bildirirlər. Mə'lumdur ki, bu təfsirin Asəf ibn Bərxiya ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur. Çünki Asəf ibn Bərxiya da zahirən, Bəni-İsraildən imiş. Ümumiyyətlə, burada övliyalardan birinin kitabdan bir qədər bilik vasitəsilə Səba padşahının taxtını bir göz qırpımında ərəb ölkələrinin cənubundan şimalına gətirməsindən söhbət gedir. Bu səciyyə digər ilahi övliyalar, peyğəmbərlər və mə'sum imamlara da aiddir. Xüsusilə, bə'zi rəvayətlərdə imam Baqirin (ə) buyuruğu bunu təsdiq edir: *“İsmi-ə'zəm (Allahın böyük adı) yetmiş üç hərfdən ibarətdir. Asəf ibn Bərxiya onun yalnız bir hərfini bilirdi və onu dilə gətirərkən yer və Bilqeysin taxtı onun müqabilində diz çökdü... Və bu iş bir göz qırpımından da tez baş verdi. Biz isə onların yetmiş ikisini bilirik. Qalan bir hərf isə yalnız Allah-taalanın qeyb elminə aiddir. Hər bir qüvvət və qüdrət yalnız Onun izni və əmrilədir!”*¹

Bu məzmununda başqa rəvayətlər də imam Baqir (ə) və imam Sadiq (ə), eləcə də digər imamlardan nəql olunmuşdur. Beləliklə, ötən ayələrdən mə'lum olur ki, Qur'ani-kərim baxımından təkvin vilayətin bəndələrə verilməsində heç bir şübhə yoxdur.

HƏDİSLƏRDƏ “TƏKVİNİ VİLAYƏT”

Bir çox rəvayətlərdə təkvin vilayətdən qaynaqlanan bir sıra mö'cüzələrlə rastlaşırıq. Onlar müxtəlif növlərə bölünür; bunlar bə'zən Peyğəmbər (s), yaxud mə'sum imamın sırf duası, bə'zən camaatın onlardan tələbi, bə'zən Allahın öz əmri, bə'zən də onların öz fe'li ilə baş vermişdir. Bu onların mə'nəvi və ilahi məqamlarına arxalanaraq Allahın iznilə xariqüladə işlər görməsini, onların

¹ “Üsuli-kafi”, (“Burhan” təfsirindən nəqlən,) 3-cü cild, səh. 203, hədis: 1.

“təkvini vilayət”ə malik olduqlarını göstərir. Belə hallar çoxdur və biz burada onların bir neçəsini xatırlamaqla kifayətlənirik:

1. İmam Əli (ə) “Nəhcül-bəlağə”nin “Qasiə” xütbəsində diqqəti cəlb edən bir mö’cüzəyə işarə edərək buyurur: “Mən Peyğəmbərin (s) yanında idim. Bu zaman Qüreyş tayfasının böyükləri onun yanına gəlib dedilər: “Ya Məhəmməd! Sən çox böyük bir iddia edirsən. Halbuki əsil-nəsəbin, ata-babaların belə bir iddia etməmişlər. Biz səndən bir mö’cüzə istəyirik! Əgər razı olub, mö’cüzə göstərə bilsən, peyğəmbərsən, yox, əgər göstərə bilməsən, sən yalançı və sehrbaz olduğun bizə aydın olacaq!”

Peyğəmbər (s) “İstəyiniz nədir?” deyərək soruşduqda, onlar dedilər: “Bu ağacı çağır, kökündən çıxıb irəli gəlsin və qarşında dursun!”

O həzrət buyurdu: “Allah-taala hər bir şeyə qadirdir. Əgər bu işi görsəm, mənə iman gətirib, haqq olduğuma şahid duracaqsınızmı?”

Dedilər: “Bəli!”

Həzrət buyurdu: “İndi istədiyinizi edəcəyəm. Lakin bilirəm ki, siz xeyir və yaxşılığa doğru qayıtmayacaqsınız. Sizin aranızda “Bədr” quyusuna atılan, eləcə də “Əhzab” ordusuna qoşulanlar vardır!” Sonra o həzrət ağacı belə səslədi: “Ey ağac! Əgər Allaha və qiyamət gününə iman gətirib, mənim peyğəmbər olduğumu bilirsənsə, kökündən ayrılıb yanıma gəl və Allahın əmrilə mənim qarşımda dur!”

Onu haqq olaraq peyğəmbər göndərən Allaha and olsun! Ağac öz köklərilə yerdən ayrılıb irəli gəldi. O səmada qanadlarını çırpın quş kimi səs salırdı. Ağac Allahın Rəsulunun (s) qarşısında dayandı və budaqlarından bir neçəsi quş lələkləri kimi yerə töküldü. Bir neçə uca budağını Peyğəmbərin (s), bir neçəsini də mənim çiynimə sarı əydi. Mən o həzrətin sağ tərəfində durmuşdum.

Qüreyş böyükləri bu vəziyyəti müşahidə etdikdə, qürur və təkabburla dedilər: “Ağaca əmr et ki, yarısı irəli getsin, yarısı öz yerində qalsın.” Peyğəmbər (s) əmr verdi. Ağacın yarısı dəhşətli səslə Peyğəmbərə (s) o qədər yaxınlaşdı ki, həzrətə toxundu!

Onlar yenə küfr edib dedilər: “Göstəriş ver ki, ağacın bu hissəsi də qalan hissəsinə bitişib, əvvəlki vəziyyətə düşsün!” Peyğəmbərin (s) göstərişi ilə ağac əvvəlki vəziyyətə düşdü. Mən dedim: “La ilahə illəllah! (Allahdan başqa Allah yoxdur!) Ya Peyğəmbər! Mən sənə iman gətirən birinci şəxsəm və şəhadət verirəm ki, ağac Allahın

əmrilə sənin peyğəmbərliyini və də'vətini təsdiq edərək istəyini yerinə yetirdi.”

Onlar yenə dedilər: “Xeyr, o yalançı sehrkardır. Qərribə bir sehr göstərdi və öz işində çox mahirdir. Sənin peyğəmbərliyini bunun kimilərindən başqa (məni deyirdilər) kim təsdiq edəcək?!” Lakin mən Allah yolunda heç bir danlaqdan qorxmayanlardan, doğru danışanlardan və sözlərində xeyirdən başqa bir şeyi düşünməyənlərdənəm! Onlar gecələri (ibadət üçün) oyaq qalar, gündüzlərə aydınlıq verər, Qur’ana bağlanar, Allahın və Rəsulunun sünnəsini dirildər, nə təkəbbür göstərər, nə özlərini üstün bilər, nə də fitnə-fəsad törədərlər. Qəlbləri behiştə, bədənləri isə dünyadadır. Həmişə öz vəzifələrinə əməl edərlər!”

Xütbənin ifadələrindən açıq-aydın görünür ki, bu xariqüladə iş Peyğəmbərin (s) xarici aləmə tə'siri ilə baş vermişdir. Xütbənin *“ağac Allahın əmri və izni ilə hərəkətə gəldi”* ifadəsində Allahın izni, qeyd olunmuş və Allah-taala Peyğəmbəri (s) belə işlərə qadir etmişdir. Burada əvvəldən axıra qədər *“Allahın izni”* ifadəsi işlədilmişdir. Beləliklə, *“Ey ağac, kökündən ayrılıb yanıma gəl...”* ifadəsi aşkar surətdə İslam peyğəmbərinin (s) *“təkvini vilayət”*ə və xaric aləmdə tə'sirə malik olduğunu göstərir.

2. Mərhum Əllamə Məclisi *“Biharul-ənvər”* kitabında Salman Farsidən belə nəql edir: *“Peyğəmbər (s) Mədinəyə gələndə camaat onun dəvəsinin yüyənindən yapışdı. Hər kəs Həzrəti öz evinə aparmaq istəyirdi. Peyğəmbər (s) isə buyurdu: “Dəvəni azad buraxın və kimin evinin qapısında yatsa, mən onun evində qalacağam!”* (Bu, ixtilaf və ayrışeçkiliyi aradan qaldırmaq üçün ən yaxşı yol idi.)

Onlar dəvəni buraxdılar. Dəvə Mədinə küçələrinə daxil oldu. Nəhayət, Əbu Əyyub Ənsarinin evinin qapısında yatdı. Mədinədə Əbu Əyyub Ənsaridən yoxsulu yox idi. Camaat Peyğəmbərlə (s) birgə olmaq səadətindən məhrum olduqları üçün təəssüfləndi.

Əbu Əyyub Ənsari qışqırdı: *“Anacan, qapını aç! İnsanların sərvəri, Rəbiə və Müzər qəbilələrinin ən əziz şəxsi Məhəmməd Mustəfa (s), Rəsuli-Müctəbə təşrif gətirib!”* Onun anası qapını açıb, çölə çıxdı. Qadının gözləri görmürdü. Dedi: *“Kaş, görə biləydim, mövlam və sərvərim Peyğəmbərin (s) camalına baxaydım!”* Bu vaxt Peyğəmbər (s) əlini Əbu Əyyubun anasının üzünə sürtdü və onun gözləri açıldı. Bu, Peyğəmbərin (s) göstərdiyi ilk mö'cüzə idi.

(Mümkündür “əlini üzünə sürtdü” – ifadəsində məqsəd əl ilə işarə etmək, yaxud əlini paltar üstündən sürtmək və sair olsun.)¹

3. Həm şüə, həm də əhli-sünnənin mö'təbər kitablarında nəql olunmuşdur ki, Xeybər müharibəsində bə'zi sərkərdələr vasitəsilə qələbə əldə edilmədikdə Peyğəmbər (s) buyurdu: “Sabah bayrağı Allah və Rəsulunun sevdiyi bir şəxsə tapşıracağam!” Səhəri gün o həzrət Əlinin (ə) yanına getdi. Əlinin (ə) gözü bərk ağrıyırdı. Peyğəmbər (s) ağzının suyunu onun gözüne çəkdi və əli bir daha ağrı hiss etmədi. Sonra bayrağı ona tapşırırdı (və “Xeybər” qalası o həzrətin əlilə fəth edildi)!²

Bu hədisdə bildirilir ki, Peyğəmbər (s) Allahın izni və təkvini tə'siri ilə Əlinin (ə) gözüne şəfa vermişdir.

4. Bir dəfə Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə) dövründə Fərat çayı daşmışdı, hətta Kufə camaatı qorxuya düşmüşdü. Onlar Əlinin (ə) yanına gedib dedilər: “Qorxuruq ki, sel bizi aparsın. Fəratın suyu xeyli çoxalıb. İndiyə qədər belə olmamışdır. Bütün küçələri su tutub. Səni Allaha and veririk ki, bizim dadımıza çat!”

Əmirəl-mö'minin Əli (ə) atına mindi, camaat da onunla birgə hərəkətə başladı... Fərat çayına çatdıqda, çayın coşğun dalğaları hər yerə yayılırdı. Əli (ə) dayandı. Camaat o həzrətə tamaşa edirdi. O həzrət ibrani dilində nəsə dedi və Fəratın suyu bir “zira” (iki qarış) azaldı. Sonra Həzrət üzünü camaata tutub buyurdu: “Bu qədər kifayət edərmi?”

Dedilər: “Bir az da azalsın!”

İmam Əli (ə) əlindəki çubuqla suya vurdu və su tamamilə yatdı. (Camaat sevinc içərisində Fəratın ətrafından dağıldılar!)

Görəsən, Əlinin (ə) bu işi Allahın izni ilə təkvini aləmə tə'sir deyildimi?

5. Yenə imam Əlinin (ə) həyatında oxuyuruq: O həzrət Kufə yaxınlığından keçərkən, bir qrup yəhudi o həzrətə yaxınlaşıb dedi: “Sən imam Əli ibn Əbi Talibsənmi?”

İmam buyurdu: “Bəli!”

¹ “Biharul-ənvar”, 19-cu cild, səh. 121.

² “Kamilut-tarix”, İbn Əsir, 2-ci cild, səh. 219; “Sireyi-Nəbəviyyə”, 3-cü cild, səh. 349 və “Biharul-ənvar”, 21-ci cild, səh. 298, hədis: 30.

Dedilər: “Bizim kitablarımızda altı peyğəmbərin adı yazılmış böyük bir daşdan söz açılır və biz o daşı nə qədər axtarıyıqsa, tapa bilmirik. Əgər sən imamsansa, onu bizim üçün tap!”

Həzrət buyurdu: “Mənim ardımca gəlin!” Yəhudilər həzrətin ardınca getdilər. Onlar bir səhralığa çatdılar ki, orada çınqıl daşlı böyük bir təpə var idi. İmam buyurdu: “Ey külək, Allahın böyük adlarına xatir, çınqıl daşları böyük daşın üzərindən qaldır!” Bu zaman külək əsib, çınqıl daşları apardı və həmin böyük daş göründü.¹

Həm şüə, həm də sünnilərin tarix, təfsir və hədis kitablarında, İslamın müxtəlif mənbələrində belə misallar olduqca çoxdur. Biz isə qeyd etdiyimiz bir neçə nümunə ilə kifayətlənirik. Qeyd edilən ayə və rəvayətlərdə açıq-aşkar göstərilir ki, ilahi övliyələr, peyğəmbərlər və imamlar Allahın əmri və izni ilə təkvini aləmə tə'sir və nüfuz etmək imkanına malik olmuşlar. Bu qüvvə yalnız dua və Allahdan istəklə yaranmır. Təkvini tə'sir Allah tərəfindən verilən xüsusi qüdrətdir və biz buna “təkvini vilayət” deyirik. Əlbəttə, “təkvini vilayət”in mə'nəvi yardımlarla haqqı qəbul etməyə hazır olan qəlblərə tə'sir, mə'nəvi nüfuzla ləyaqətli şəxsləri hidayət və tərbiyə etmək kimi nümunələri var. Məsələn, Peyğəmbər (s), yaxud mə'sum imamların hüzuruna gələn şəxslər bə'zən bir an içində qərribə hala düşür, yaşayışlarını tamamilə dəyişirdilər.

Belə qərribə və ani dəyişikliklər də “təkvini vilayət”in tə'sirlərindəndir.

¹ “Biharul-ənvar”, 41-ci cild, səh. 237. (Biz bu əhvalatı qısa şəkildə bəyan etdik!)

BEŞİNCİ FƏSİL

XÜSUSİ İMAMƏT VƏ VİLAYƏT

İşarə:

“Ümumi imamət”dən sonra “xüsusi imamət” məsələsini, Peyğəmbərdən (s) sonrakı mə’sum imam və ilahi canişinin kim olması mövzusunı araşdırmağa başlayırıq. Bu araşdırmada İslamın müxtəlif mənbələrinə, ayə və rəvayətlərə, eləcə də, ilahi rəhbərlərin tanınmasında ən gözəl üsullardan olan “şahidlər toplusu”na istinad edəcəyik.

Allahdan düşüncəmiz, qələmimiz və bəyanımıza haqq və həqiqəti cari etməyi, hər bir büdrəmə və çaşqınlıqdan uzaq olmağı diləyirik!

Əvvəlcə, Qur’an ayələrinə üz tutaraq “xüsusi imamət”lə əlaqədar ayələri araşdırırıq. Bu ayələri iki qismə bölmək olar:

1. İmamət haqda aşkar söz açan ayələr;

2. Bu haqda qeyri-müstəqim (və dolayısı yolla) söz açan ayələr.

Ümumiyyətlə, hər iki qismə aid olan ayələr çoxdur. Lakin məqsədimiz imamətə dəlalat edən daha aydın ayələri araşdırmaqdır.

Birinci qismə aid ayələr:

1-“Təbliğ” ayəsi və “Qədir-Xum” əhvalatı;

2-“Vilayət” ayəsi;

3-“Ulil-əmr” (əmr sahibləri) ayəsi;

4-“Sadıqın” (sadiq olanlar) ayəsi;

5-“Qurba” (ən yaxınlar) ayəsi.

İkinci qismə aid ayələr:

Bu ayələr imamət və xilafət məsələsini birbaşa açıqlamasa da, Əmirəl-mö’minin Əlinin (ə) fəzilətlərini sübut edir. Uyğun ayələr Həzrətin İslam ümmətinin ən fəzilətlisi, Peyğəmbərdən (s) sonra ən üstün şəxsiyyət olduğunu göstərir. Belə nəticə alırıq ki, Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra ümmətin rəhbərliyini öhdəsinə götürməyə ən layiqli şəxs odur.

Bu ayələr daha çox olduğundan, yalnız iyirmi beş ayəni qeyd edəcəyik:

1-“Mübahilə” ayəsi;

- 2-“Xeyrul-bəriyyə” (yaradılmışların ən yaxşısı) ayəsi;
- 3-“Leylətül-məbit” ayəsi;
- 4-“Hikmət” ayəsi;
- 5-“Həl-əta” surəsinin ayələri;
- 6-“Bəraət” surəsinin ilk ayələri;
- 7-“Siqayətul-hacc” (hacılara su vermə) ayəsi;
- 8-“Salihul-mu’minin” (mö’minlərin əməlisalehi) ayəsi;
- 9-“Vəzarət” (vəzirlik) ayəsi;
- 10 və 11-“Əhzab” surəsinin ayələri;
- 12-“Bəyyinə” (şahid) ayəsi;
- 13-“Siddiqun” (sadiqlər) ayəsi;
- 14-“Nur” ayəsi;
- 15-“İnzar” (qorxudan) ayəsi;
- 16-“Mərəcəl-bəhreyn” (iki dənizin bir-birinə qovuşma) ayəsi;
- 17-“Nəcva” (pıçıltı, gizli söhbət) ayəsi;
- 18-“Sabiqun” (öndə olanlar) ayəsi;
- 19-“Uzunun-vaiyə” (eşidib yadda saxlayan qulaq) ayəsi;
- 20-“Məvəddət” (məhəbbət) ayəsi;
- 21-“Münafiqun” (münafıqlar) ayəsi;
- 22-“İyza” (əziyyət) ayəsi;
- 23-“İnfaq” ayəsi;
- 24-“Məhəbbət” ayəsi;
- 25-“Məs’ulun” (sorgu-suala tutulanlar) ayəsi.

1-“TƏBLİĞ” AYƏSİ

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ
وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ya Peyğəmbər! Allah tərəfindən sənə nazil olanı (camaata) çatdır. Əgər (bunu) etməsən, Onun risalətini yerinə yetirməmişsən. Allah səni insanlardan (onların ehtimal verilən təhlükələrindən) qoruyacaq. Allah kafir camaatı hidayət etməz.”¹

¹ “Maidə” surəsi, ayə: 67.

AYƏNİN NAZİL OLMA SƏBƏBİ

Bir çox əhli-sünnə alimlərinin təfsir, hədis və tarix kitablarında (şüənin bütün məşhur kitablarında) yuxarıdakı ayənin imam Əli (ə) haqda nazil olduğu qeyd edilmişdir. Bu rəvayəti bir çox səhabələr, o cümlədən, Əbu Səid Xudri, Zeyd ibn Ərqəm, Cabir ibn Abdullah Ənsari, İbn Abbas, Bərra ibn Azib, Hüzeyfə, Əbu Hüreyrə, İbn Məs'ud və Amir ibn Leyli nəql etmişlər. Onların rəvayətlərində bu ayənin imam Əli (ə) və "Qədir-Xum" hadisəsi barəsində nazil olduğu göstərilmişdir.

Diqqəti cəlb edən budur ki, bu rəvayətlərin bə'zilərinin ravilər silsiləsi, o cümlədən, Əbu Səid Xudrinin və İbn Abbasın hədisinin on bir, Bərra ibn Azibin hədisinin isə üç qrupdan ibarət olduğu nəql olunmuşdur. Bu hədisləri öz əsərlərində (istər geniş, istərsə də qısa şəkildə) qeydə alan məşhur alimlər aşağıdakılardan ibarətdir:

–Hafiz Əbu Nəim İsfahani: "Ma nuzzilə minəl-Qur'an fi Əliyyin" kitabı ("Əl-xəsis" kitabından nəql, səh. 29);

–Əbülhəsən Vahidi Nişapuri: "Əsbabun-nüzul" kitabı, səh. 150;

–İbn Əsakir Şafei: ("Əd-durrul-mənsur" kitabından nəql, 2-ci cild, səh. 298);

–Fəxri-Razi: "Kəbir" təfsiri, 3-cü cild, səh. 636;

–Əbu İshaq Həməvini: "Fəraidus-səmtəyn" kitabı;

–İbn Səbbağ Maliki: "Füsusul-muhimmə" kitabı, səh. 27;

–Cəlaləddin Süyuti: "Əd-durrul-mənsur" kitabı, 2-ci cild, səh. 298;

–Qazi Şovkani: "Fəthul-qədir" kitabı, 3-cü cild, səh. 57;

–Şəhabuddin Alusi Şafei: "Ruhul-məani" kitabı, 6-cı cild, səh. 172;

–Şeyx Süleyman Qunduzi Hənəfi: "Yənabiul-məvəddət" kitabı, səh. 120;

–Bədrəddin Hənəfi: "Umdətul-qari fi şərhi Səhihi-Buxari" kitabı, 8-ci cild, səh. 584;

–Şeyx Məhəmməd Əbdüə Misri: "Əl-mənar" təfsiri, 6-cı cild, səh. 463;

–Hafiz ibn Mərdəveyh (vəfatı: 418 h.q) (Süyutin "Əd-durrul-mənsur" kitabından nəql) və s.

Əlbəttə, unutmaz ki, bu alimlərin bə'ziləri ayənin nazil olma səbəbini və rəvayətləri nəql etməklə yanaşı, sonradan işarə

edəcəyimiz dəlillərin üstündən asanlıqla keçmiş, yaxud məsələyə iradla yanaşmışlar. Biz gələcək bəhslərdə Allahın lütf və mərhəməti sayəsində onların nəzərlərini dəqiq araşdıracağıq.

“QƏDİR-XUM” HADİSƏSİ

Ötən bəhslərdəki bir dəlilə əsasən, “təbliğ” ayəsinin imam Əli (ə) barəsində nazil olduğu açıqlandı. Bu haqda (həm şiə, həm də) əhli-sünnənin məşhur kitablarında nəql olunan rəvayətlərin sayı o qədər çoxdur ki, heç kim onu inkar edə bilməz. Bu rəvayətlərdən əlavə, digər rəvayətlərdə də açıq-aşkar deyilir ki, bu ayə “Qədir-Xum” hadisəsinə və Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Əlini (ə) öz canişini, vəsisi tə'yin etdiyi zamana aiddir. Əllamə Əmini “Əl-qədir” kitabında “Qədir-Xum” hədisinin 110 səhabəsi, 84 təbein və 360 məşhur İslam alimi tərəfindən nəql olunduğunu qeydə almışdır. Kim bu sənəd və mənbələrə nəzər salsın, əmin olar ki, “Qədir-Xum” hədisi “təvatür” həddində çatmış mö'təbər hədislərin ən üstünüdür. Doğrusu, kim onun “təvatür” həddinə çatmasına şəkk etsə, “təvatür” həddində olan heç bir hədisi qəbul etməməlidir. Bu kimi bəhslər bizi təfsir üslubundan xaric etdiyindən, hədisin sənədləri və ayənin nazilolma səbəbləri barədə deyilənlərlə kifayətlənib, onun mə'nasını araşdırmağa başlayırıq. Hədislə bağlı geniş izah istəyənlər aşağıdakı kitablara müraciət edə bilərlər:

- “Əl-qədir” (Əllamə Əmini), 1-ci cild;
- “Ehqaqul-həqq” (Əllamə Qazi Nurullah Şuşteri) Ayətullah Nəcəfinin şərhilə 2-4 və 20-ci cildlər;
- “Əl-müraciət” (Seyid Şərəfuddin Amuli);
- “Əbəqatul-ənvar” (Mirhamid Hüseyni Hindi; bu kitabın xülasəsinin 7-9-cu cildlərinə müraciət etmək daha münasibdir);
- “Dəlailus-sidq”, (Mərhum Müzəffər), 2-ci cild.

“QƏDİR-XUM” RƏVAYƏTLƏRİNƏ BİR BAXIŞ

“Qədir-Xum” hadisəsinə qeydə alan rəvayətlərin məcmusundan (əlbəttə, bə'zi rəvayətlərdə bu hadisə daha geniş, bə'zilərində qısa, bə'zilərində hadisənin bir qismi, bə'zilərində isə digər bir qismi açıqlanmışdır) belə qənaətə gəlirik ki, İslam peyğəmbəri (s) ömrünün sonuncu ilindəki həcci (“Həccətül-vida”-nı) daha şövket və əzəmətlə

sona çatdırmışdır. Bu mövsümdə hacıların qəlbləri mə'nəvi hisslərlə dolmuş, böyük ibadətin ləzzətini bütün varlıqları ilə duymuşdular. Peyğəmbərin (s) səhabələri¹ bu böyük səadətə çatdıqları üçün böyük sevinc hissi keçirirdilər. Bu səfərdə Peyğəmbərlə (s) birgə yalnız Mədinə əhalisi deyildi. İftixar və səadətə nail olmaq üçün Ərəbistan yarımadasının müxtəlif məntəqələrindən xeyli müsəlman həzrəti müşayiət edirdi.

Hicazın qızmar günəşi dağ və düzənlikləri yandırır. Amma bu misilsiz mə'nəvi səfərin ləzzəti bütün çətinlikləri asanlaşdırmışdı. Günorta yaxınlaşır və yavaş-yavaş Cəhəfə məntəqəsi, ondan sonra isə Qədir-Xumun quru, yandırıcı səhralıqları görünürdü. Hicazı digər məntəqələrdən ayıran dörd yolayrıcı vardı: biri şimala (Mədinəyə), biri şərqə (İraqa), biri qərbə (Misirə), biri də cənuba (Yəmənə) doğru. Camaat bura çatdıqda, artıq bir-birindən ayrılır və həcc səfərinin son xatirəsi burada sona yetirdi. Bu yerdə müsəlmanlar İslam peyğəmbərindən (s) son göstərişləri almaqla bir-birlərindən ayrılırdılar.

Hicri-qəmər ilə 10-cu il cümə axşamı idi. Qurban bayramından səkkiz gün keçirdi. Bu vaxt Peyğəmbər (s) tərəfindən hacılara dayanmaq göstərişi verildi. Müsəlmanlar uca səslə e'lan etdilər ki, karvanın önündə hərəkət edənlər geri qayıtsınlar. Nəhayət, geridə qalanlar da gəlib çatdılar. Günorta vaxtı Peyğəmbərin (s) azançısı "Allah-Əkbər" səsi ilə camaatı namaza çağırdı. Camaat tez namaza hazırlaşdılar. Havanın qızmar istisindən hacılardan bə'ziləri əbalarının bir ucunu ayaqlarının altına, o biri ucunu da başlarına atmışdılar; çünki səhranın yandırıcı çınqılları və günəşin şüası onların əl-ayaqlarını yandırır. Bu səhralıqda bir neçə çılpaq ağacdən başqa nə gölgəlik, nə də ot-ələf görünürdü. Bə'ziləri də bu çılpaq ağaca sığınmışdılar.

Nəhayət, günorta namazı qurtardı. Ağacların birinin üstünə parça atıb Peyğəmbər (s) üçün kölgəlik düzəldilər. Amma yandırıcı hava onları kölgəlikdə də rahat qoymurdu. Müsəlmanlar özləri ilə gətirdikləri çadırlara girmək istədikdə, Peyğəmbər (s) xəbərdarlıq etdi ki, hamı Allah tərəfindən nazil olan yeni bir xəbəri eşitmək üçün hazır olsun. Peyğəmbərdən (s) uzaq olanlar cəmiyyətin içərisindən o

¹ Bə'zi alimlər Peyğəmbərlə (s) birgə həcdə olanların sayını 90 min, bə'ziləri 112 min, bə'ziləri 120 min, bə'ziləri isə 124 min qeyd etmişdir.

həzrətin nurani surətini görə bilmədikləri üçün dəvələrin kəcavəsindən hündür bir yer düzəltdilər. Peyğəmbər (s) onun üstünə qalxıb, əvvəlcə Allaha həmd-səna dedi və özünü Allaha tapşıraraq camaata belə buyurdu: *“Mən tezliklə Allahın də'vətini qəbul edib, sizin aranızdan gedəcəyəm. (Allah qarşısında) həm mən məs'uliyət daşıyıram, həm də siz! Siz mənim haqda necə şəhadət verirsiniz?”*

Camaat uca səslə dedi: *“Biz şəhadət veririk ki, sən peyğəmbərlik borcunu kamil yerinə yetirdin, xeyirxahlıq etdin və bizim hidayətimiz yolunda çalışdın. Allah sənə yaxşı mükafat versin!”*

Sonra Peyğəmbər (s) buyurdu: *“Siz Allahın təkliyinə, mənim peyğəmbərliyimə, qiyamətin və ölümlərin diriləcəyi günün haqq olmasına şəhadət verirsinizmi?”*

Hamı bir ağızdan *“Bəli, şəhadət veririk”* – dedi.

Peyğəmbər (s) dedi: *“İlahi, şahid ol...”* Sonra davam etdi: *“Ey camaat, səsimi eşidirsinizmi?”*

Dedilər: *“Bəli!”*

Bundan sonra səhra tamamilə sükuta büründü, isti küləyin züm-züməsindən başqa bir səs eşidilmirdi. Bu vaxt Peyğəmbərin (s) səsi eşidildi: *“İndi baxın görün, mənim aranızda yadigar qoyduğum iki böyük və ağır əmanətlə necə davranacaqsınız?!”*

Cəmiyyətin içərisindən bir səs gəldi: *“Ey Allahın Rəsulu! Bu iki ağır əmanət nədir?”*

Peyğəmbər (s) dərhal buyurdu: *“Birincisi bir tərəfi Allahın, digər tərəfi isə sizin əlinizdə olan Allahın kitabıdır! Ondan əlinizi çəkməyin, yoxsa zəlalətə düşərsiniz. Mənim ikinci ağır yadigarım Əhli-beytimdir. Hər şeyi bilən Allah mənə xəbər verib ki, bu iki əmanət behiştə mənə qovuşana qədər, heç vaxt bir-birindən ayrılmayacaq. Onlardan irəli keçməyin, yoxsa həlak olarsınız. Geridə də qalmayın ki, yenə həlak olarsınız!”*

Bu zaman hamı gördü ki, Peyğəmbər (s) öz ətrafına baxır və kimisə axtarır. Əlini (ə) görən kimi əyilib, onun əlindən tutdu və o qədər yuxarı qaldırdı ki, hətta onun qolunun altı göründü. Hamı onu tanıdı və bildi ki, o, İslamın yenilməz sərkərdəsidir. Bu zaman Peyğəmbər (s) səsini bir az da ucaldaraq buyurdu: *“Ey camaat! Mö'minlərə onların özlərindən daha artıq ixtiyar sahibi kimdir?!”*

Dedilər: *“Allah və Peyğəmbəri daha yaxşı bilir!”*

Peyğəmbər (s) buyurdu: “Allah mənim mövlam və rəhbərim, mən də mö'minlərin mövlası və rəhbəriyəm. Onlar üzərində özlərindən daha artıq ixtiyar sahibiyəm (mənim əmrim onların hər bir istəyindən irəlidir!)” Sonra buyurdu: “Mən kimin mövlası və rəhbəriyəmsə, Əli də onun mövlası və rəhbəridir.” O həzrət bunu üç dəfə (bə'zi rəvayətlərdə dediyinə görə, dörd dəfə) təkrar etdi. Sonra başını səmaya qaldıraraq belə dua etdi:

اَللّٰهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادَ مَنْ عَادَاهُ وَاَحْبَ مَنْ اَحَبَّهٗ وَابْغَضَ مَنْ ابْغَضَهُ
وَانْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَاَدْرِ الْحَقَّ مَعَهُ حَيْثُ دَارَ:

“İlahi! Onun dostunu Sən də dost bil, onun düşməni Sən də düşmən bil, onu sevəni Sən də sev, onu qəzəbləndirənə Sən də qəzəbli ol, dostlarına kömək et, onu tək qoyub xar edənləri Sən də xar və zəlil et, haqqı həmişə onunla qərar ver və onu haqdan ayırma!”

Sonra buyurdu: “Hazır olanlar bu xəbəri burada olmayanlara çatdırsınlar!”

Peyğəmbərin (s) xütbəsi sona yetdi. Həzrətin, Əlinin (ə) və camaatın üz-gözündən təpə axırdı. Hələ camaat dağılmamışdı ki, vəhy mələyi nazil olub, Peyğəmbərə (s) bu ayəni çatdırdı:

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاتَّمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي...

“Bu gün sizin dininizi təkmilləşdirdim, ne'mətimi sizə tamamladım...”

Peyğəmbər (s) buyurdu: “Allahu-Əkbər, Allahu-Əkbər! Allah Öz dinini kamil etdi, ne'mətinə bizə tamamladı. Mənim risalət və peyğəmbərliyimdən, məndən sonra isə Əlinin vilayətindən razıdır!”

Bundan sonra hacılar Əliyə (ə) doğru gəlməyə başladılar və onu bu məqama nail olduğuna görə təbrik etdilər. Onu təbrik edən tanınmış şəxslərdən Əbu Bəkr və Öməri misal göstərmək olar. Onlar cəmiyyətin qarşısında bu sözləri dillərinə gətirdilər:

بِخَيْرِ بَخٍ لَكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ أَصْبَحْتَ وَأَمْسَيْتَ مَوْلَايَ وَمَوْلَا كُلِّ مُؤْمِنٍ
وَمُؤْمِنَةٍ:

“Afərin sənə, afərin sənə, ey Əbu Talibin oğlu! Sən mənim, bütün mö'min kişi və qadınların mövlası və rəhbəri oldun.” Bu zaman İbn Abbas dedi: “Allaha and olsun! Bu əhd-peyman hamının boynunda qalacaqdır.”

Məşhur şair Həssan ibn Sabit Peyğəmbərdən (s) bu münasibətlə bir şe'r söyləmək üçün icazə istədi, sonra belə dedi:

Yunadihim yovməl-Ğədiri Nəbiyyuhum,
Bi-Xummin və-əsmi bir-Rəsuli munadiyən.
Fəqalə, fəməni movlakum və nəbiyyukum?
Fəqalu, və ləm yəbdu hunakət-təamiyən,
İlahukə movlana və əntə nəbiyyuna,
Və ləm təlqi minna fil-vəlayəti asiyən.
Fəqalə ləhu, qum ya Əliyyu, fə-innəni,
Rəziytukə min bə'di imamən və hadiyən,
Fə-mən kuntu movlahu, fə-haza vəliyyəhu,
Fəkunu ləhu ətbəə sidqin muvaliyən!
Hunakə dəə, Əllahummə, vali vəliyyuhu,
Və kun lilləzi ada Əliyyən muadiyən!

*“Qədir-Xumda Peyğəmbər nidası,
Yayıldı carçısıyla hər sədası.
Dedi: “Kimdir sizin mövla, nəbiniz?”
Bir ağızdan: “Allah bizim Rəbbimiz!
Ondan sonra sən də peyğəmbərimiz!
Vilayətə asi olmaz birimiz!”
Peyğəmbərin Əliyə buyruğuyla:
“Qalx ayağa, həqiqət sorağıyla.
Məndən sonra imam, hidayətçisən,
Mövlası olduğumun rəhbərisən!
Bəs, itaət edin buyruqlarıma,
Allahdan əmanət qoyduqlarıma!
Allah, Sən də sev, onu sevənləri
Düşməninə düşməni olsan, var yeri*

Bu, şiə və sünni alimlərinin kitablarında nəql olunan “Qədir-Xum” hadisəsinin xülasəsi idi!

“TƏBLİĞ” AYƏSİ ÜZƏRİNDƏ YENİ BİR TƏHLİL

Əgər biz “təbliğ” ayəsinin nazil olma səbəbi, eləcə də, “Qədir-Xum” barəsində nəql olunan bütün rəvayətləri nəzərə almayıb, elə bu və bundan sonrakı ayələrin mə’nasını diqqətlə nəzərdən keçirək,

İslam peyğəmbərinin (s) canişinlik və xəlifəliyi ilə bağlı vəzifəmizi ayırd edə bilərik.

İzah: Bu ayə özü müxtəlif ifadələrlə üç mühüm məsələyə toxunur:

1. Ayədən mə'lum olur ki, bu məsələ İslam baxımından yüksək əhəmiyyətə malik olmuşdur. Hətta Allah tərəfindən Peyğəmbəri-əkrəmə (s) göstəriş verilmişdir ki, mütləq onu xalqa çatdırsın. Əgər çatdırmasa, vəzifəsini yerinə yetirməmiş olacaqdır! Başqa sözlə, bu məsələ peyğəmbərlik qədər ağır vəzifə imiş. Əgər e'lan edilməsəydi, sanki Peyğəmbərin (s) vəzifəsi yarımçıq qalacaqdı!

Mə'lum olduğu kimi, burada sadə bir şərt nəzərdə tutulmayıb. Əgər o pozulsa, Peyğəmbərin (s) risaləti şübhə altına düşür. Ayənin zahirindən göründüyü kimi, burada çox mühüm məsələnin qarşıya qoyulduğu və onun birbaşa peyğəmbərlik məqamı ilə əlaqələndiyi vurğulanmışdır.

2. Bu ilahi əmr sözsüz ki, namaz, oruc, həcc, cihad, zəkat və digər əməli vəzifələrlə bağlı deyildir. Çünki bu ayə "Maidə" surəsində yerləşir və İslam peyğəmbərinə (s) nazil olan sonuncu surədir (yaxud sonuncu surələrdən biridir). Yə'ni bu surə nazil olanda artıq İslamın əməli vəzifələrilə əlaqədar bütün məsələləri bəyan edilmişdi.¹

3. Ayənin ifadələri göstərir ki, e'lan olunacaq xəbər bə'zilərinin sərt mövqeyi ilə qarşılanacaq və bu işdə Peyğəmbərin (s) həyatı təhlükəyə düşəcəkdir. Lakin Allah-taala o həzrətə qarşı xüsusi himayəsini bildirərək buyurur: ***"Allah səni xalqdan (onların ehtimal verilən təhlükələrindən) qoruyacaq!"***

Ayənin sonunda daha tə'kidlə buyurur: ***"Allah kafir cəmiyyəti hidayət etməz!"***

Bu ifadə qəti şəkildə bir qrup müxaliflərin əks mövqe tutacaqlarını göstərir.

¹ Fəxri-Razi bu ayənin təfsirində yazır: "Hədis raviləri və "sirə" yazanların nəql etdiklərinə əsasən, yuxarıdakı ayə nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) 81, yaxud 82 gündən artıq həyat sürmədi. ("Kəbir" təfsiri, 11-ci cild, səh. 139.) "Əl-mənar" və digər kitablarda da "Maidə" surəsinin bütövlükdə sonuncu həcc mərasimində nazil olduğu qeyd olunmuşdur. ("Əl-mənar", 6-cı cild, səh. 116.) Əlbəttə, bə'ziləri "təbliğ" ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbəri-əkrəmin (s) qeyd edilən gündən də az həyat sürdüyünü nəql etmişlər.

Ayədən açıq-aşkar görünən bu üç məsələni nəzərə alsaq, o zaman Peyğəmbərə (s) xilafət və canişinliklə əlaqədar vəhyin nazil olduğunu başa düşərik. Bəli, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) ömrünün axırlarında ümmətə çatdıracağı son mühüm məsələ İslamın o vaxta qədər bəyan edilməyən əməli vəzifələri deyil, yalnız xəlifəliklə bağlı məsələ ola bilərdi. Çünki Peyğəmbərin (s) risalət və peyğəmbərliyi qədər mühüm olan və müxaliflərin sərt mövqə tutacaqlarına və o həzrətin canının təhlükəyə düşəcəyi ehtimal verilən məsələ məhz budur! Əgər “təbliğ” ayəsini imamət, vilayət və xilafət məsələsindən başqa bir yönə təfsir etsək, ayənin məqsədinə qətiyyənlə uyğunlaşmayacaq.

Əhli-sünnənin təfsir alimlərinin bu ayənin mə’nası ilə bağlı fikir və nəzərlərinin heç biri deyilən tə’kidlərlə əsla uyğunlaşmır və həqiqətdə ayəni təfsir etməkdə “acizdirlər” (çünki imamət və vilayət e’tiqadlı deyillər).

ŞƏRHLƏR

1-"QƏDİR-XUM" HƏDİSİNDƏKİ "MÖVLA" SÖZÜNÜN TƏFSİRİ

Biz “təvatür” həddində olan “Qədir-Xum” hədisini qısa şəkildə bəyan etdik. Peyğəmbərin (s) bu hədisdə buyurduğu *“Mən hər kəsin mövlasıyam, Əli də onun mövlasıdır”* kəlamı çox həqiqətləri aydınlaşdırır.

Əhli-sünnə alimlərinin bir çoxu “mövla” sözünü “dost” mə’nasına təfsir etməyə çalışsalar da¹, müxtəlif dəlillər göstərir ki, hədisdə bəyan olunan “mövla” sözü “vəli”, “başçı” və “rəhbər” mə’nasını ifadə edir. Bu dəlillərin bir qismini nəzərdən keçirək:

1. O zaman imam Əlinin (ə) bütün mö’minlərlə dostluq məsələsi elə də gizli və üstüörtülü bir məslə deyildi ki, bu qədər tə’kidə ehtiyac olsun. Əgər məqsəd Əlini sevməkdirsə, onda o böyük karvanın quru və yandırıcı bir səhrada dayandırılıb, Peyğəmbərin (s) uzun bir xütbə oxumasına və camaatdan ardıcıl e’tiraf istəməsinə nə ehtiyac var idi?! Həm də Qur’anda açıq-aşkar buyurulur ki,

¹ Çünki bu sözün mə’nalarından biri də budur və biz də bunu qəbul edirik.

mö'minlər bir-birlərilə qardaşdır.¹ Həmçinin başqa bir ayədə buyurulur: **“Mö'min kişilər və mö'min qadınlar bir-birinin dostudur!”**²

Bir sözlə, İslamda qardaşlıq və müsəlmanların bir-birilə dostluğu bu dinin aydın məsələlərindəndir. Bu İslamın ilk çağlarından olmuş, Peyğəmbər (s) də dəfələrlə bunu tə'kid etmişdir. Bundan əlavə, dostluq və qardaşlıq elə məsələlərdən deyil ki, Peyğəmbərin (s) onu bəyan etməsilə canı təhlükəyə düşsün.

2. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyurduğu “Ələstu ovla bikum min ənfusikum” (*Mən sizə özünüzdən daha artıq ixtiyar sahibi deyiləmmi?*) sualı əksər rəvayətlərdə nəql olunmuşdur və bu sadə bir dostluğu bəyan etməklə əsla uyğunlaşmır. Əksinə o həzrət bununla demək istəyirdi ki, mənimlə Əlinin (ə) sizin üzərinizdə olan ləyaqət, ixtiyar və rəhbərliyimiz eynidir. Burada bundan başqa bir təfsir yürütmək insafsızlıq və həqiqətdən uzaqdır.

3. Bu tarixi hadisədə camaat, xüsusilə Əbu Bəkr və Ömər tərəfindən Əliyə (ə) deyilən təbriklər həzrətin xilafət məqamına nail olmasını bir daha təsdiqləyir. Çünki ümumi şəkildə bütün müsəlmanlara dostluq məsələsinin e'lan olunmasında təbrikə ehtiyac duyulmur. Əhmədin “Müsnəd” kitabında yazılır: “Ömər, Peyğəmbərin (s) bəyanatından sonra Əliyə dedi:

هَئِنَا يَا بَنَ أَبِيطَالِبٍ أَصْبَحْتَ وَأَمْسَيْتَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ:

“Afərin sənə, ey Əbu Talibin oğlu! Sən hər bir mö'min kişi və qadının mövlası oldun.”³

Fəxri-Razinin “təbliğ” ayəsinin təfsirində yazdığı ifadə də belədir: “Ömər dedi:

هَئِنَا لَكَ أَصْبَحْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ:

“Afərin sənə! Sən mənim və bütün mö'min kişi və qadınların mövlası oldun!”

Beləliklə, Ömər onu özünün və bütün mö'minlərin mövlası hesab etdi.”

¹ “Hücurat” surəsi, ayə: 10.

² “Tövbə” surəsi, ayə: 71.

³ “Müsnədi-Əhməd”, 4-cü cild, səh. 281. (“Fəzailul-xəmsə” kitabından nəqlən, 1-ci cild, səh. 432.

“Tarixi-Bağdad” kitabında Ömər belə dediyi nəql olunur: “Afərin, afərin olsun sənə, ey Əbu Talibin oğlu! Sən mənim və bütün müsəlmanların mövlası oldun.”¹

“Feyzül-qədir” və “Əs-səvaiq” kitablarında da yazılır ki, bu təbriki Əliyə (ə) həm Əbu Bəkr, həm də Ömər demişdir.²

Aydındır ki, mö'minlər arasındakı sadə dostluğun bəyanı üçün böyük bir mərasim qurulmasına ehtiyac yoxdur. Deməli, hədisdəki “vilayət” sözü xilafətdən başqa bir mə'na daşıya bilməz.

4. Öncə qeyd etdiyimiz Həssan ibn Sabitin aydın ifadələrlə zəngin şe'ri bizim müddəamıza canlı bir şahiddir.

2-“QƏDİR-XUM” HƏDİSİNİ TƏSDİQ EDƏN DİGƏR AYƏLƏR

“Məaric” surəsinin başlanğıcında buyurulur:

سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ

“Bir nəfər vaqe olacaq əzab barədə soruşdu. O əzab kafirlərə məxsusdur və onu dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur. O əzab yüksək dərəcələr sahibi olan (mələklərini göylərə qaldıran) Allah tərəfindəndir!”³

Bir çox təfsirçilər və hədis rəvilər bu ayələrin nazil olma səbəbi barədə belə demişlər:

İslam peyğəmbəri (s) imam Əlini (ə) “Qədir-Xum”da xəlifəliyə seçib (مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ) “Mən hər kəsin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”, buyurandan sonra bu xəbər tez bir zamanda hər tərəfə yayıldı. Münafiqlərdən olan Nö'man ibn Haris Fəhri⁴ Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hüzuruna gəlib dedi: “Sən bizə göstəriş verdin ki, Allahın yeganəliyinə, sənin peyğəmbərliyinə şəhadət verək. Biz də şəhadət verdik. Sonra bizə cihad, namaz, həcc və

¹ “Tarixi-Bağdad”, 7-ci cild, səh. 290.

² “Feyzül-qədir”, 6-cı cild, səh. 217 və “Əs-səvaiq”, səh. 107.

³ “Məaric” surəsi, ayə: 1-3.

⁴ Bə'zi rəvayətlərdə Haris ibn Nö'man, bə'zilərində isə Nəzr ibn Haris adı ilə nəql olunmuşdur.

zəkati əmr etdin. Onları da qəbul etdik. Yenə bunlarla kifayətlənməyib, nəhayət, bu cavanı (Əliyə (ə) işarə etdi) öz yerinə canişin tə'yin edərək dedin: "Mən hər kəsin mövlasıyam, Əli də onun mövlasıdır!" Bu göstəriş özündəndir, yoxsa Allah-taala tərəfindən?"

Peyğəmbər (s) buyurdu: *"Yeganə mə'bud olan Allaha and olsun ki, Allah tərəfindəndir!"*

Bu vaxt Nö'man ibn Haris üzünü döndərərək dedi: "İlahi! Əgər bu söz haqq və Sənin tərəfindəndirsə, onda bizim başımıza bir daş endir!" Elə bu zaman birdən səmən bir daş düşüb, onun başını yardı və qeyd etdiyimiz ayələr nazil oldu.

Bu rəvayət "Məcməül-bəyan" kitabında Əbül-Qasim Həskanidən nəql olunmuşdur.¹ Uyğun rəvayəti əhli-sünnə təfsirçiləri də öz kitablarında, o cümlədən, Qurtubi (öz təfsirində), Alusi ("Ruhul-məani" kitabında) və Əbu İshaq Sə'ləbi (öz təfsirində) azacıq fərqlə nəql etmişlər.²

Əllamə Əmini "Əl-qədir" kitabında bu rəvayəti otuz nəfər əhli-sünnə alimindən (mənbə və mətnləri ilə birlikdə), o cümlədən, Hələbinin "Sirə", Həməvinin "Fəraidus-səmtəyn", Şeyx Məhəmməd Zərəndinin "Durərus-səmtəyn", Şəmsəddin Şafeinin "Əs-siracul-munir", Süyutinin "Şərhu-camiis-səğir", Hafiz Əbu Übeyd Hərəvinin "Təfsiru-ğəribil-Qur'an" və Əbu Bəkr Nəqqaşın "Təfsiru-şəfais-südur" kitablarından nəql etmişdir.

İmam Əlinin (ə) fəzilətlərini çarəsizlikdən və ikrahla qəbul edən təfsir və hədis alimlərindən bə'ziləri yuxarıdakı ayələrin nazil olma səbəbinə müxtəlif iradlar tutmuşlar. "Əl-mənar" kitabının müəllifi və digər əhli-sünnə alimləri qeyd etdiyimiz rəvayəti nəql etdikdən sonra belə iradlar irəli sürmüşlər:

Birinci irad: "Məaric" surəsi Məkkədə nazil olmuşdur. Belə isə, "Qədir-Xum" hadisəsi ilə necə uyğun gələ bilər?

Cavab: Bir surənin "məkki" (Məkkədə nazil olan) adlanması o demək deyil ki, onun bütün ayələri Məkkədə nazil olmuşdur. Qur'ani-kərimin bir sıra surələri məkki adlansa da, onların bə'zi ayələri Mədinədə nazil olmuşdur. Eynilə bunun əksinə, "mədəni" (Mədinədə nazil olan) adlanan surələrin də bə'zi ayələri Məkkədə

¹ "Məcməül-bəyan", 9-10-cu cild, səh. 352.

² "Təfsiri-Sə'ləbi", 10-cu cild, səh. 6757.

nazil olmuşdur. Buna “məkki” adlanan “Ənkəbut” surəsini misal göstərmək olar. Halbuki Təbəri, Qurtubi və digər alimlərin yazdıqlarına əsasən, bu surənin ilk on ayəsi Mədinədə nazil olmuşdur.¹ Yaxud “Kəhf” surəsi “məkki” adlansa da, Qurtubi və Süyutinin öz kitablarında yazdıqlarına görə, onun ilk yeddi ayəsi Mədinədə nazil olmuşdur.² Həmçinin bunun əksi olaraq, “mədəni” adlanan, lakin bəzi ayələri Məkkədə nazil olan surələrdən də “Mücadilə” surəsini misal göstərmək olar. Bəzi təfsirçilərin yazdıqlarına əsasən, bu surənin ilk on ayəsi Məkkədə nazil olmuşdur.³ Bir sözlə, Qur’ani-kərimdə bəzi surələr vardır ki, Məkkədə, yaxud Mədinədə nazil olsa da, onların bir neçə ayəsi həmin şəhərdə nazil olmamışdır. “Məaric” surəsi də bu qəbildəndir.

İkinci irad: “Məaric” surəsinin ilk ayələrinin nazil olma səbəbi nəql olunan rəvayətdə göstərilir ki, Haris ibn Nö’mən “Əbtəh” adlı yerdə Peyğəmbərlə (s) görüşmüşdür. “Əbtəh” Məkkədə bir dərənin adıdır. Bu isə “Qədir-Xum” hadisəsi ilə uyğunlaşmır.

Cavab: Əvvəla, “əbtəh” sözü bütün rəvayətlərdə yox, bəzi rəvayətlərdə nəql olunmuşdur. İkincisi, “əbtəh” və “bətha” sözləri ümumiyyətlə, içərisində çınqıl daşları olan arxlara və qumsal yerlərə deyilir. Mədinədə və başqa məntəqələrdə belə yerlər az deyil. Maraqlıdır ki, ərəb ədəbiyyatında dəfələrlə buna işarə edilmişdir. O cümlədən, Şəhabəddinin Əhli-beytin (ə) şə’ninə söylədiyi məşhur şe’rlərində onların qatilləri ilə bağlı belə deyilir:

“Mələkna fəkanəl-əfvu minna səciyyədən,
Fələmma mələktum, salə bid-dəmi əbtəhu,
Və həlləltumu qətləl-usari və taləma,
Gədəvna ənil-əsra nə’fu və nəsfuhu.”

¹ “Təfsiri-Təbəri”, 20-ci cüz, səh. 86 və “Təfsiri-Qurtubi”, 13-cü cüz, səh. 323.

² Əlavə məlumat əldə etmək istəyənlər “Əl-qədir” kitabının 1-ci cildinin 256-257-ci səhifələrinə müraciət edə bilərlər.

³ “Təfsiri-Əbis-Süud” (Fəxri-Razinin “Kəbir” təfsirinin haşiyəsində), 8-ci cüz, səh. 148 və “Əs-siracul-munir”, 4-cü cild, səh. 310.

*“Qurduğumuz dövlətdə səciyyəimiz əfv idi
Sizə hakim olandan, “əbtəh” qan ilə dolmuş!
Siz həttə keçmədiniz əsirlərin qanından,
Bizimsə güzəştimiz könüllərdə yer almış!”*

Aydındır ki, Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinin əksər övladları İraq, Kərbəla, Kufə və Mədinədə qətlə yetirilmişdir və Məkkədə yerləşən “Əbtəh” adlı məntəqədə qan tökülməmişdir. Bəli, Məkkədən təxminən, on fərsəx aralı yerləşən “Fəxx” məntəqəsində də şəhadətə yetənlər olmuşdur. Lakin “Əbtəh” məntəqəsi Məkkənin lap yaxınlığındadır.¹

Şairlərdən başqa birisi şəhidlərin sərvəri imam Hüseyni (ə) bu sayaq mədh edir:

Və təinnu nəfsi lər-rübui və qəd gəda,
Bəytun-nəbiyyi muqəttəul-ətnabi,
Bəytun li-alil-Mustəva fi Kərbəla,
Zərbuhu bəynə əbatihin və rəvabi.

“Mənim canım Peyğəmbərin (s) viran edilmiş evlərinin əsər-ələmətindən nalə edir. O cümlədən, Kərbəlada Peyğəmbərin (s) Əhli-beytindən bir ev “əbtəh”lərin və hündür təpələrin arasında bərpa edilmişdi.” (Burada “əbtəh” qumluq yerlər mə’nasındadır.)

İçərisində “əbtəh”, yaxud “əbatih” ifadələri olan və Məkkədəki müəyyən məntəqəyə aid olmayan şe’rlər çoxdur. Bir sözlə, “əbtəh” Məkkədə bir məntəqənin adı olsa da, onun ümumi mə’nası bir məntəqəyə məxsus deyil.

3-BU AYƏLƏRİN ÖZÜNDƏN ƏVVƏL VƏ SONRAKI AYƏLƏRLƏ ƏLAQƏSİ NECƏDİR?

Bə’zi təfsirçilər “təbliğ” ayəsindəki həqiqətdən yayınmaq məqsədilə bəhanəyə əl atmış, demişlər ki, bu ayənin əvvəlki və sonrakı hissələri “kitab əhli” barəsində söz açdığından, onun imamət,

¹ “Əl-qədir”, 1-ci cild, səh. 255.

vilayət və xilafət məsələsilə heç bir uyğunluğu yoxdur. Belə bir fərq qoyulması isə Qur'ani-kərimin bəlağət və fəsaahətinə ziddir.¹

Qur'an ayələrinin toplanması ilə tanış olanlar yaxşı bilirlər ki, ayələr tədricən və müxtəlif münasibətlərlə nazil olmuşdur. Buna görə də çox vaxt surələrdə müxtəlif mövzulardan söz açılır. Məsələn, eyni bir surədə həm müəyyən bir müharibədən, həm İslamın hökmlərindən, həm münafıqlardan, həm də mö'minlərdən danışılır. “Nur” surəsinə diqqət yetirsək, tövhid, məad, zinanın hökmü, “ifk” hadisəsi, münafıqlar, hicab və digər məsələlərə işarə edildiyinə şahid olacağıq (Qur'anın digər böyük surələri də az-çox bu qəbildəndir). Hərçənd, bir surənin məcmusu arasında ümumi bağlılıq həmişə qorunur.

Bir surənin məzmunca müxtəlifliyi Qur'ani-kərimin tədricən və zərurəti nəzərə almaqla, müxtəlif münasibətlərdə nazil olması ilə əlaqəlidir. Qur'ani-kərim əvvəlcədən tə'yin olunan bir mövzu haqqında danışan klassik kitab deyil. Buna əsasən, “Maidə” surəsinin bir hissəsinin “kitab əhli”, digər bir hissəsinin isə “Qədir-Xum” hadisəsindən söz açmasında heç bir anlaşılmazlıq yoxdur. Əlbəttə, ümumi götürsək, bu mövzular arasında da müəyyən bağlılıq var. Peyğəmbərin (s) yerinə canişin tə'yin edilməsinin də “kitab əhli”nə tə'siri vardır, çünki onlar Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra İslamın dağılacağına ümidvar idilər.

4-NƏ ÜÇÜN ƏLİ (ə) “QƏDİR-XUM” HƏDİSİNƏ İSTİNAD ETMƏDİ?

Bə'ziləri bəhanə axtarıb deyirlər ki, əgər əzəmətlə yad edilən “Qədir-Xum” hədisi həqiqətdirsə, nə üçün Əli (ə), onun Əhli-beyti və dostları zəruri hallarda ona istinad etmirdilər? Onların Əlinin (ə) xilafətini sübut etmək üçün bu mühüm sənədə əsaslanmaları daha yaxşı olmazdı mı?

Bu irad da digər iradlar kimi təfsir, tarix və hədis kitablarından mə'lumatsızlıqdan irəli gəlmişdir. Çünki əhli-sünnə alimlərinin bir çox kitablarında nəql olunmuşdur ki, Əli (ə) özü, Əhli-beyt imamları, eləcə də onların dostları “Qədir-Xum” hədisinə istinad etmişlər. Maraqlıdır ki, irad tutanlar bunları necə görməmişlər?

¹ “Əl-mənar”, 6-cı cild, səh. 466.

Xətib Xarəzmi Hənəfi “Mənaqib” kitabında Amir ibn Vasilədən nəql edir ki, (Ömərdən sonra xəlifə tə’yin etmək üçün altı nəfərdən ibarət) Şura günü Əli (ə) ilə birlikdə idim. O, şura üzvlərinə belə deyirdi: “Sizə tutarlı bir dəlil göstərirəm ki, ərəb və əcəm onu dəyişməyə qadir deyil... Sizi Allaha and verirəm! Sizin aranızda elə bir kəs varmı ki, Peyğəmbər (s) onun barəsində belə buyurmuş olsun: *“Mən hər kəsin mövlasıyam, Əli də onun mövlasıdır. İlahi! Onun dostunu Sən də dost bil, onu sevəni Sən də sev. Hazır olanlar bunu qaib olanlara çatdırsınlar!”*

Hamı dedi: “Xeyr!”¹

Bu rəvayəti Həməvinin “Fəraidus-səmtəyn” kitabının 58-ci bölümündə, İbn Hatəm “Durrun-nəzim” kitabında və İbn Əbil-Hədid “Nəhcül-bəlağə”nin şərhində, eləcə də İbn Həcər “Əs-səvaiq” kitabında Darü-Qutnidən nəql etmişlər.²

“Əl-qədir” kitabında imam Əlinin (ə) müxtəlif vaxtlarda, o cümlədən, Osmanın xilafəti və öz xilafəti dövründə, Cəməl müharibəsində və Kufədə Siffeyn müharibəsi günü Qədir-Xum hədisinə əsaslanmasına və uyğun mənbələr geniş yer verilmişdir. Bundan əlavə, Fatimeyi-Zəhra (ə.s), imam Həsən (ə), imam Hüseyin (ə), bir qrup səhabə və qeyri-səhabələrin də on altı yerdə bu hədisə istinad etmələrini nəql etmişdir. Bu da müəllifin geniş mə'lumatından və bu hədisin müxtəlif zamanlarda diqqət mərkəzində olmasından danışır. Hərçənd, hər dövrdə mövcud siyasətə uyğun olaraq bunu əhəmiyyətsiz qələmə verməyə çalışmışlar. Bu bəhsin əhatəsi geniş olduğundan deyilənlərlə kifayətlənirik.³

¹ “Mənaqib”, səh. 217.

² “Əl-qədir”, 1-ci cild, səh. 161.

³ Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Əl-qədir” kitabının 1-ci cildinin 159-213-cü səhifələrinə müraciət edə bilərlər.

2-“VILAYƏT” AYƏSİ

“Xüsusi imamət”ə dəlalət edən ayələrdən biri də “vilayət” ayəsidir. Bu ayədə buyurulur:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
وَهُمْ رَاكِعُونَ

“Həqiqətən, sizin vəliniz (rəhbəriniz) yalnız Allah, Onun Peyğəmbəri və iman gətirənlərdir. O kəslər ki, iman gətirib namaz qılır və rüku halında zəkat verirlər.”¹

AYƏNİN NAZİL OLMA SƏBƏBİ

Təfsir və hədis alimlərinin əksəriyyəti bu ayənin imam Əli (ə) haqda nazil olduğunu nəql etmişlər. Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında bu ayənin təfsiri ilə bağlı İbn Abbasdan belə nəql edir: “Əli (ə) namazda rüku halında olarkən, bir yoxsul ondan kömək istəyir. Əli (ə) də öz üzüyünü çıxarıb ona verir. Peyğəmbər (s) o yoxsuldən “Bu üzüyü sənə kim sədəqə verdi?” – deyə soruşduqda, o, imam Əliyə (ə) işarə edib deyir: “Rüku halında olan o kişi!” Bu zaman ***“Həqiqətən, sizin rəhbəriniz yalnız Allah, Onun Peyğəmbəri və iman gətirənlərdir...”*** – ayəsi nazil olur.”²

Bu kitabda elə həmin məzmunla İbn Abbasdan, Səlmət ibn Küheyldən və imam Əlinin (ə) özündən rəvayətlər nəql olunmuşdur.³

Bunu Vahidi də “Əsbabun-nüzul” kitabında Cabir ibn Abdullah və İbn Abbasdan nəql etmişdir.⁴

Məşhur təfsirçi Cəvahir Zəməxşəri “Kəşşaf” təfsirində yazır: “Bu ayə Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur. Bir gün Əli (ə) məsciddə

¹ “Maidə” surəsi, ayə: 55.

² “Əd-durrul-mənsur”, 2-ci cild, səh. 293.

³ Yenə orada.

⁴ “Əsbabun-nüzul”, səh. 148.

namaz qılırdı. Rükü halında bir yoxsul gəlib, ondan kömək istədi. Əli (ə) üzüyünü çıxarıb ona verdi.”¹

Fəxri-Razi öz təfsirində Abdullah ibn Salamdan belə nəql edir: “Bu ayə nazil olduqda, Allahın Rəsuluna (s) dedim: “Mən öz gözlərimlə gördüm ki, Əli (ə) rükü halında öz üzüyünü yoxsula sədəqə verdi. Buna görə də biz onun vilayət və rəhbərliyini qəbul edirik.” Həmçinin Əbuzərdən də belə nəql edir: “Bir gün Peyğəmbərlə (s) birgə günorta namazını qılırdım. Bu zaman bir yoxsul məscidə girib kömək istədi və heç kəs ona kömək etmədi. Yoxsul əlini göyə qaldıraraq dedi: “İlahi, şahid ol! Mən Peyğəmbərin (s) məscidində kömək istədim, lakin heç kim mənə kömək etmədi.” Əli (ə) namaz halında ikən o yoxsula sağ əli ilə kiçik barmağındakı üzüyü götürməsinə işarə etdi. O, Peyğəmbərin (s) gözü önündə gedib, Əlinin (ə) barmağından üzüyü çıxartdı. Peyğəmbər (s) dedi: *“İlahi! Qardaşım Musa Səndən sinəsinin genişlənməsini, qardaşı Harunun onun peyğəmbərliyinə şərik olmasını istəyəndə..., ona buyurdun: “Mən tezliklə səni qardaşın vasitəsilə gücləndirəcəm, sizə qüvvət və qələbə bəxş edəcəyəm.” İlahi! Mən Məhəmməd, Sənin peyğəmbərin və elçinəm. Mənim də sinəmi genişləndir, işləri mənə asanlaşdır, mənim üçün Əhli-beytimdən bir vəzir təyin et, məni onun vasitəsilə güclü və qüvvətli et!”*

Əbuzər deyir: “Allaha and olsun! Allahın Rəsulu (s) hələ sözünü qurtarmamışdı ki, Cəbrail nazil olub dedi: “Ey Məhəmməd! Oxu: “İnnəma vəliyyukumallahu və Rəsuluhu...”²

Əlbəttə, Fəxri-Razi bu rəvayəti nəql etdikdən sonra adəti üzrə bu ayənin imamətlə bağlılığına irad tutur. Biz bu iradı sonra qeyd edəcəyik.

Təbəri də öz təfsirində bu ayənin təfsiri və nazil olma səbəbi haqda müxtəlif rəvayətlər nəql edir ki, o rəvayətlərin çoxu bu ayənin Əli (ə) haqda nazil olduğunu açıqlayır.³

Alimlərin böyük bir dəstəsi bu ayənin nazil olma səbəbini açıqlayan rəvayəti müxtəlif ifadələrlə qeyd etmişlər. O cümlədən, “Kənzül-ümmal” kitabının 6-cı cildinin 319-cu səhifəsində bu rəvayət nəql olunmuşdur. Həmçinin 5-ci əsrin məşhur alimlərindən

¹ “Kəşşaf” təfsiri, 1-ci cild, səh. 649.

² “Kəbir” təfsiri, Fəxri-Razi, 12-ci cild, səh. 26.

³ “Təfsiri-Təbəri”, 6-cı cild, səh. 186.

olan Hakim Həskani Hənəfi onu “Şəvahidut-tənzil” kitabında altı müxtəlif silsilə sənədlə İbn Abbasdan, iki sənədlə Ənəs ibn Malikdən, iki sənədlə Məhəmməd ibn Hənəfiyyədən, bir sənədlə Əta ibn Saibdən, bir sənədlə Əbdül-Məlik ibn Cərih Məkkidən və onlar da Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql etmişlər ki, “innəma vəliyyukumullah...” – ayəsi namazın rükusunda öz üzüyünü yoxsula verən Əli (ə) haqda nazil olmuşdur.¹

Mərhum Əllamə Əmini bu rəvayəti və həmin ayənin imam Əli (ə) haqda nazil olduğunu əhli-sünnənin təqribən iyirmi kitabından (sənəd və mənbələri ilə birgə) nəql etmişdir.² “Əhqaqul-həqq” kitabında bu rəvayət müxtəlif kitablardan nəql olunmuşdur.³

Diqqəti cəlb edən budur ki, Peyğəmbərin (s) dövründə yaşayan məşhur şair Həssan ibn Sabit bunu şübhə doğurmayan bir məsələ kimi öz şe’rlərində nəzmə çəkmişdir. O, məşhur bir şe’rində imam Əliyə (ə) xitab edərək deyir:

*Və əntəlləzi ə’təytu iz kuntə rakiən,
Zəkātən fədətəkən-nəfsu, ya xəyrə rakiin!
Fə-ənzələ fikəllahu xəyrə vələyətini,
Və bəyyənəha fi muhkəmatiş-şəraye!*

“Rükusunda zəkat verən sən idin. Can sənə qurban olsun, ey rüku edənlərin ən yaxşısı! Bundan sonra Allah-taala sənə üçün ən gözəl vilayəti nazil edərək, onu Qur’anında bəyan etdi.”⁴

Onun başqa bir şe’rində belə deyilir:

*Mən za bixatəmihi təsəddəqə rakiən,
Və əsərrəha fi nəfsihi israrən?*

“Rükuda sədəqə verən və bunu öz qəlbində gizlədən kim idi?”¹

¹ Rəvayətin sənədləri haqda əlavə məlumat əldə etmək istəyənlər “Şəvahidut-tənzil” kitabının 161-168-ci səhifələrinə (Beyrutun “Əl-əmi” çapına) müraciət edə bilərlər.

² “Əl-qədir”, 2-ci cild, səh. 52-53.

³ “Əhqaqul-həqq”, 2-ci cild, səh. 399-407.

⁴ Həssan ibn Sabitin şe’rləri azacıq fərqlə bir çox kitablarda, o cümlədən, “Ruhul-məani” və “Kifayətut-talib” (Gənci Şafei) kitablarında qələmə alınmışdır.

Bir sözlə, “vilayət” ayəsinin imam Əli (ə) haqda nazil olmasına heç bir şübhə yoxdur. Hətta “Minhacul-bəraə fi şərhi Nəhcül-bəlağə” kitabının müəllifi yazır: “Bu haqda Əhli-beyt məktəbinin ardıcılıqları və əhli-sünnə vasitəsilə “mütəzafir”, hətta “mütəvatir” hədislər nəql olunmuşdur.”

Burada bizi maraqlandıran əsas məsələ bu ayənin Peyğəmbərin (s) xilafət və vilayət məsələsi ilə bağlılığıdır.

“VILAYƏT” AYƏSİNİN XİLAFƏTƏ DƏLALƏTİ

Bu ayədə gələn “vəli” sözü imam Əlinin (ə) müsəlmanların vəlisi və rəhbəri olmasını açıqlayır. Öncə işarə etdiyimiz kimi, “vəli” sözünün müxtəlif mə’naları vardır ki, bə’zən dost, bə’zən hakim və rəhbər mə’nasında işlədilir. Rəğib İsfahaninin yazdığına görə, bu sözün ilkin mə’nası aralarında heç bir fasilə olmayan iki şeyin sıx rabitəsini bildirir. Sonra əlavə edərək yazır: “Vilayət” dostluq və kömək, “vəlayət” isə rəhbər və ixtiyar sahibi mə’nasını ifadə edir.”²

Ayədə mövcud olan dəlillər göstərir ki, burada “vəli” rəhbər və ixtiyar sahibi mə’nasındadır. Çünki burada “vəli” dost və yardımçı mə’nası kimi işlənsə, onda bütün mö’minlərə aid olacaq. Necə ki, “Tövbə” surəsinin 71-ci ayəsində belə buyrulur:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

“Mö’min kişilər və qadınlar bir-birlərinin dostlarıdır...”

Lakin bəhs etdiyimiz ayədəki vilayət sözü xüsusi hala, rüku halında sədəqə verən şəxsə aid edilmiş və inhisar bildirən “innəma” (yalnız və yalnız) sözü ilə birgə qeyd olunmuşdur. Bu ifadə isə vilayət sözünün dostluq və yardım kimi (eləcə də buna oxşar digər) mə’nalar daşmasına imkan verir. Beləliklə, yeganə yol odur ki, “vəli” sözünün ixtiyar sahibi və rəhbər mə’nasını, Allahın və Peyğəmbərin (s) vilayəti ilə yanaşı tutulan cəhətini qəbul edək.

¹ “Təzkirətul-xəvass”, (Sibt ibn Covzi), səh. 10; “Kifayətut-talib”, (Şafei Gənci), səh. 123.

² Müfrədati-Rəğib”, “vəli” sözü. Bə’zi alimlər “mövla” sözünə iyirmi yeddi mə’na qeyd etmişlər. (“Əl-qədir”, 1-ci cild, səh. 362.) Lakin onun əsas mə’naları qeyd etdiyimiz iki mə’nadır, qalan mə’nalar da bu iki mə’naya qayıdır.

Sonrakı ayə (ayənin davamı):

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ

“Hər kəs Allahı, Onun Peyğəmbərini və iman gətirənləri özünə vəli seçsə, (qələbə çalar). Şübhəsiz ki, Allahın dəstəsi məhz qələbə çalanlardır!”

Həqiqətdə, bu ayə qabaqkı ayənin məzmununu tam dolğun ifadə edir. Bizi ondakı vilayət sözünün ixtiyar sahibi və rəhbər mənasında olmasını göstərən daha bir dəlillə qarşılaşdırır. Belə ki, “hizbullah” (Allahın dəstəsi) və “düşmənlərə qələbə çalma” ifadələri sadə və adi dostluqla deyil, İslam hökumətinin təşkili ilə əlaqədardır. Bu da göstərir ki, əvvəlki ayədə qeyd olunan “vəli” sözü müsəlmanların rəhbəri mənası ilə uyğundur. Hətta “hizb” (dəstə) sözünün müştərək hədəfləri təmin edən ictimai quruluşa aid olması vilayət və rəhbərliklə daha münasibdir.

İRADLAR VƏ BƏHANƏLƏR

Gördüyünüz kimi, bu ayə çox aydın surətdə imamət və xilafəti nəzərdə tutur. Əgər bu ayə başqaları barədə nazil olsaydı, bəlkə də onun haqqında kiçik mübahisəyə belə yol verilməzdi! Lakin o, imam Əli (ə) haqda nazil olduğundan və digər fırqələrin əqidələri ilə uyğun gəlmədiyindən çoxları israrla hər cür irad və bəhanə fikrinə düşmüşlər.

Bu iradları iki qismə bölmək olar. Bir qism zahirən elmi yönə malik olduğundan cavabı elmi olmalı, digər bir qism isə bəhanəyönlü olduğundan qısaca cavablandırılmalıdır:

1. Birinci qismə aid ilk irad budur ki, ayədəki “iman gətirənlər”, “namaz qılanlar”, “zəkat verənlər” və “rüku halında olanlar” ifadələri cəm formada işlədilmiş və buyurulmuşdur ki, bu xüsusiyyətlərə malik olanlar sizin rəhbərlərinizdir. Belə isə Əli (ə) bir nəfər olduğu halda, cəm formada işlənmiş ifadələr ona necə aid ola bilər?

Cavab: Həm şübhə, həm də sünnilərin kitablarında “müstəfiz”, hətta “mütəvatir” şəkildə nəql olunan rəvayətlərdə ayənin nazil olma səbəbinə diqqət yetirdikdə, onun bir fərdə aid olduğuna heç bir şübhə

qalmır. Başqa sözlə, hədislər və İslam tarixi şahiddir ki, rüku halında yoxsula üzüyünü sədəqə verən bir qrup yox, yalnız Əli (ə) olmuşdur. Buna əsasən, deyə bilərik ki, ayədəki ifadələrin cəm formada işlədilməsində məqsəd ehtiram və həmin şəxsin məqamını yüksəltməkdir. Çünki ərəb ədəbiyyatında cəm formada işlədilən sözdən bir nəfər nəzərdə tutulduğuna çox rast gəlinir. Məsələn, “mübahilə” ayəsində “nisaəna” (qadınlar) sözü cəm formada işlədilsə də, onun nazil olma səbəbini nəql edən rəvayətlərə əsasən, məqsəd, təkcə Fatimeyi-Zəhradır (ə.s). Eləcə də, həmin ayədə qeyd olunan “ənfusəna” (özlərimiz) sözünün cəm formasında işləndiyi halda, bütün alimlər qəbul edirlər ki, mübahilədə İslam peyğəmbərindən başqa camaatın arasından yalnız Əli (ə) iştirak etmişdir.

“Həmraul-əsəd” müharibəsi ilə bağlı nazil olan ayədə də belə buyurulur:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا

“...O kəslər ki, camaat onlara dedilər: “(Düşmən ordusundan) bir qrup sizə hücum etmək üçün əlbir olmuşlar. Onlardan qorxun. Lakin onlar (nəinki qorxmədilər, hətta) imanları daha da artdı.”¹

Bu ayədə xəbər verən kəsin cəm formada “nas” (camaat, insanlar) sözü ilə qeyd olunmasına baxmayaraq, tarixdə göstərilirdiyi kimi, o, yalnız Nəim ibn Məs’ud olmuşdur.

“Maidə” surəsinin 52-ci ayəsində buyurulur:

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ

“Ürəklərində xəstəlik (nifaq) olanları, onlarla (yəhudi və məsihilərlə) dostluq etməkdə bir-birini ötənləri və “Bizə bir fəlakət üz verməsindən (və onların köməyinə möhtac olacağımızdan) qorxuruq” deyənləri görərsən.” Bu ayə də təkcə Abdullah ibn Übeyy haqqında nazil olsa da, onun ifadələri cəm formasında işlədilmişdir.

“Mümtəhinə” surəsinin 1-ci ayəsindəki xitab ümumi olsa da, Hatib ibn Übeyy Bəltəə haqqında nazil olmuş, “Münafiqun” surəsinin 8-ci ayəsinin şəxs əvəzliyi cəm formasında işlənsə də,

¹ “Ali-İmran” surəsi, ayə: 173.

məqsəd Abdullah ibn Übeyydir. Bir çox hədislərə əsasən, “Bəqərə” surəsinin 274-cü ayəsi imam Əlinin (ə) haqqında nazil olmuş, onun bütün şəxs əvəzlilikləri isə cəm formasında gəlmişdir. “Bəqərə” surəsinin **“(Ya Məhəmməd!) Səndən Allah yolunda nə verəcəkləri haqqında soruşanlara söylə...”**¹ ayəsindəki əvəzlilik cəm formasında olsa da, soruşan şəxs yalnız Əmr ibn Cümuh olmuşdur.²

Görəsən, bu ayələrdə məqsəd bir nəfər olduğu halda, onun əvəzlilikləri nə üçün cəm formada işlənmişdir? Ola bilsin ki, səbəb nəzərdə tutulan şəxsə hörmət, bə’zən də başqalarının həmin şəxslə bir fikirdə olmasıdır. Ayələrə diqqət yetirdikdə, bunu (ehtiram və ya eyni fikirdə olma) bir-birindən ayırd etmək olar. Bundan əlavə, Qur’ani-kərimin əksər ayələrində Allah-taala Özünü haqda söz açdıqda, əvəzlilikləri cəm formasında işlədir. Halbuki Onun müqəddəs zəti tək və misilsiz, hər cəhətdən “əhəd” və “vahid”dir. Bunun cavabında deyə bilərik ki, böyük bir şəxsin idarəçiliyi və işlərini yerinə yetirməkdə ona tabe olan mə’murları var. Bu da səbəb olur ki, o, fərd olduğu halda, əvəzlilikləri cəm formasında işlətsin. Başqa sözlə, ayələrdəki bu cəm ifadələr Onun uca məqamını və böyüklüyünü göstərir.

2. Şübhəsiz, Əli (ə) Peyğəmbərin (s) dövründə müsəlmanların vilayət və rəhbərliyi məqamına malik deyildi. Belə isə, bu ayəni ona aid etmək olarmı?

Bu iradın da cavabı aydındır. Gündəlik danışığ və ifadələrdə dəfələrlə müşahidə edirik ki, müəyyən bir şəxs vəzifə və məqama seçilsə, yaxud namizəd olsa da, hələ rəsmi olaraq həmin vəzifəni idarə etmir. Məsələn, bir kəs bir nəfəri öz yerinə canişin seçir və özü hələ yaşasa da, “filankəs onun vəsisi və canişinidir” deyilir.

Peyğəmbəri-əkrəmin (s) həyatında imam Əliyə (ə) xəlifə və canişin adını vermək elə də anlaşılmaz deyil. Həzrət həyatda ikən imam Əlini (ə) Allahın əmrilə öz yerinə tə’yin etmişdir. Əlinin (ə) xəlifəliyi Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra qüvvəyə minmişdir.

Biz buna oxşar halı “Məryəm” surəsinin 5-ci ayəsində də müşahidə edirik. Belə ki, həzrət Zəkəriyyə (ə) Allahdan belə bir hacət istəyir:

¹ “Bəqərə” surəsi, ayə: 215.

² Bu rəvayətlərin sənəd və mənbələri haqda mə’lumat əldə etmək istəyənlər “Təfsiri-nümunə” kitabının həmin ayələrlə bağlı bəhslərinə müraciət etsinlər.

فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

“İlahi! Mənə bir vəli və canişin bağışla (seç)!” Allah-taala da onun duasını qəbul edərək, Yəhyanı ona əta edir. Şübhəsiz, Yəhya, Zəkəriyyənin həyatında canişin, vəli və varis olsa da, onun vəfatından sonra bu məqamı əlinə almışdır.

Bunun oxşarı “Yovmul-inzar” əhvalatında da (Peyğəmbər (s) öz yaxınlarını bir yerə yığaraq, ilk dəfə onları İslama dəvət etdiyi gün) baş vermişdir. Həm şiə, həm də əhli-sünnə tarixçilərinin və hədis alimlərinin yazdıqlarına görə, Peyğəmbər (s) həmin gün Əliyə (ə) işarə edərək buyurdu:

إِنَّ هَذَا أَخِي وَوَصِيَّيَ وَخَلِيفَتِي فَيُكْمُ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا

*“Bu, sizin aranızda mənim qardaşım, vəsim və xəlifəmdir. Onun sözünü eşidin və əmrinə itaət edin!”*¹

Peyğəmbəri-əkrəmin (s) həyatda belə buyuruqları heç bir iradla üzləşmədiyi halda, Qur’ani-kərimin də ayələri belə iradlardan uzaqdır.

İkinci qism iradlar (bəhanələr) çox olduğundan, onların bəzilərini qeyd edirik:

1. Bəs, siz deyirsiniz ki, “Əli (ə) dünya malından heç bir şey yığmamışdır. Bəs nə üçün boynunda vacib zəkat olsun? Əgər məqsəd müstəhəb sədəqədirsə, ona zəkat deyilmir.

Cavab: Qur’ani-kərimin bir çox ayələrində müstəhəb sədəqəyə zəkat adı verilmişdir. Hətta “məkki” surələrinin çoxunda zəkatdan söz açılır ki, məqsəd müstəhəb sədəqədir. Çünki zəkat Peyğəmbərin (s) Mədinəyə hicrətindən sonra vacib edilmişdir. Bu məsələ “Nəml” surəsinin 3-cü, “Hud” surəsinin 39-cu, “Loğman” surəsinin 4-cü, “Fussilət” surəsinin 7-ci ayələrində açıqlanmış və bu surələr Məkkədə nazil olsa da, onlarda müstəhəb zəkat nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə, imam Əli (ə) dünya malından özü üçün bir şey yığmasa da, müharibə qənimətlərindən pay alırdı. Şübhəsiz, öz zəhməti ilə də qazanc kəsb edirdi və yoxsula verdiyi çox da bahalı olmayan gümüş üzüyün bu yolla əldə edilməsi çətin bir iş deyildir.

¹ Bu hədisi əhli-sünnənin İbn Əbi Cüreyr, İbn Əbi Hatəm ibn Mərdəveyh, Əbu Nəim, Beyhəqi, Sə’ləbi və Təbəri kimi alimləri nəql etmişlər. Bu hədis İbn Əsirin “Kamilut-tarix” kitabının 2-ci cildində, eləcə də Əbül-Fidanın tarix kitabının 1-ci cildində vardır. (Bu hədisin barəsində söz açacağıq!)

Bə'ziləri Həzrətin gümüş üzüyünün qiymətini şişirtsə də, bu düz deyildir.

2. Fikrin yoxsula doğru yayılması ilə namazda qəlbin hazırlığının və ilahi münacata qərq olmağın nə qədər reallığı var? Halbuki onlar (şübhələr) deyirlər: “Namaz halında imam Əlinin (ə) ayağından oxu çıxartsalar da, o həzrət əsla bunu hiss etməmişdir! Belə isə namaz halında yoxsul bir şəxsin fikrində olmasını necə izah edirlər?

Cavab: Bu iradın sahibi bilməlidir ki, yoxsulun səsini eşitmək, kiməsə yardım etmək Allahdan qeyrisinin, özünün və dünya malının fikrində olmaq deyil, əksinə bu özü də bir növ ibadət və Allaha boyun əyməkdir.

Yoxsulların istək və səsləri qarşısında imam Əli (ə) kimi böyük şəxsiyyətin pak qəlbi həmişə həssas idi və həmişə onların səsinə cavab verirdi. O, bu işlə ibadəti ibadətə qoşur, namaz halında zəkat verməklə yalnız Allahın əmrlərini yerinə yetirirdi.

Doğrusu, bu irad Qur'ani-kərimə irad sayılır. Çünki Allah-taala bu ayədə rükuda zəkat verməyi tərifləyir, onu böyük adla yad edir. Əgər bu əməl qəflət və Allahdan yayınmaq sayılsaydı, onda yüksək və bəyənilmiş bir sifət kimi yad edilməzdi? Biz isə tamamilə bunun əksini görürük. Belə bir irad tutan təəssübkeşlər imam Əlinin (ə) fəzilətini inkar etmək istəsələr də, həqiqətdə Allaha irad tutmuşlar.

Fəxri-Razi yazır: “Əliyə (ə) yaraşan iş Allahın zikri ilə məşğul olmaqdır. Belə kəs isə başqasının sözünü eşidib başa düşə bilməz.” (Beləliklə, yoxsulun istəyini yerinə yetirmək namazın qaydaları ilə ziddir!)¹

Fəxri-Raziyə sual oluna bilər ki, əgər bu iş namazın qaydaları və qəlbin hazırlığı ilə uyğun gəlməsəydi, bəs, nə üçün Allah-taala bu işi tərifləmiş, mö'minlərin vilayətini belə bir kəsə layiq bilmişdir? Şübhəsiz, namaz halında yoxsulun səsini eşidib, istəyini yerinə yetirmək ani baş verən əlavə ibadətdir. (Bizi həqiqətdən uzaqlaşdıran təəssübkeşlikdən Allaha pənah aparırıq!)

3. Burada irad şəkilli bəhanələrdən biri də budur ki, namaz halında yoxsula üzük vermək namazda artıq bir iş sayılır və bu hərəkət namazı batil edir.

¹ “Kəbir” təfsiri, 12-ci cild, səh. 30.

(Doğrudan da, insan haqqı qəbul etməsə, necə bəhanələrə əl atır!)

Cavab: Müctəhidlərin heç birinin fətvasında bir işarə ilə üzüyü çıxarmaq, xüsusilə, işarə ilə yoxsulun özünün onu çıxarması namazda artıq iş və hərəkət sayılmır. Bu halda namazın batil olması ilə bağlı heç bir hökm yoxdur. Halbuki fəqihlərin aşkar fətvalarına görə, hətta namaz halında əqrəb kimi zərərli həşəratı öldürmək, körpə bir uşağı təhlükəli hadisədən xilas etmək, kiçik daşlarla namazın rəkətlərini saymaq, (namaz halında) nəcis libası təmizləmək və s. hərəkətlər belə, namazı batil etmir. Bütün bunları nəzərə aldıqda aydın olur ki, yoxsula üzük vermək, yaxud onu barmaqdan çıxartmaq daha asan və sadə bir işdir.

4. Başqa bir bəhanə ilə deyilir: “Əli (ə) bu bahalı üzüyü haradan almışdı? Onu barmağa taxmaq israf deyildimi?”

Cavab: Bu üzüyün bahalı olduğunu deyənlər yanılırlar. Axı, nə üçün belə mənbəsiz uydurmalara inanmalı, nəticədə müqəddəs Qur'anın ayəsini inkar etməliyik?!

Həmin üzüyün qiymətinin Şamın xəracı qədər olması ilə bağlı yalnız bir rəvayət nəql olunmuşdur ki, bu da əfsanəyə daha çox bənzəyir. Çox güman ki, bu zəif hədisi¹ imam Əlinin (ə) böyük fəzilətini dəyərsiz qələmə vermək üçün saxta hədis düzəldənlər nəql etmişlər. Halbuki belə hallarda əsas məsələ infaq olunan və xərclənən malın qiyməti deyil, yoxsula Allah yolunda yardım etmək, onun əlindən tutmaq və bu işin saf niyyətlə birgə olması nəzərdə tutulur. Əgər Qur'ani-kərimin bir surəsi (“Həl-əta” surəsi) Allah yolunda yetim və fəqirə bir neçə ədəd çörək verməyə görə nazil olursa, namaz halında bir üzüyün yoxsula bağışlanması ilə bağlı bir ayənin nazil olması təəccüblü deyil. Belə iradları qeyd edib cavablandırmaq məqsəddən yayınmağa və vaxtın tələfinə səbəb olduğundan, qeyd olunanlarla kifayətlənirik.

¹ “Zəif” – rəvilərdən birinin fəsiq, yaxud vəziyyətinin namə'lum, yaxud da hədis qondaran olması şübhəsi olan rəvayətə deyilir. (“Zühur əsri”, Əli Kurani, səh. 1 (Müt.)

3-“ULİL-ƏMR” AYƏSİ

“Nisa” surəsinin 59-cu ayəsində buyurulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

“Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan əmr sahiblərinə itaət edin.”

“Ümumi imamət və vilayət” bəhsində bu ayənin mə’nası və “əmr sahibləri”nin kimlərə aid olması haqda geniş söz açdıq. Dediymiz kimi, “əmr sahibləri”nə mütləq itaətin Allahın Rəsuluna (s) itaətlə bir qeyd edilməsinin səbəbi budur ki, “əmr sahibləri” Allahın Rəsulu (s) ilə bir səviyyədə olan kəslər, yə’ni o həzrətin mə’sum canişinləridir. Çünki mə’sumlardan başqalarına mütləq itaət düzgün deyildir.

“Əmr sahibləri” ilə əlaqədar deyilən bütün ehtimalları araşdırdıqda, görürük ki, onun mə’sum imamlardan başqası haqda düzgün məfhumu yoxdur. Burada isə bizim məqsədimiz xüsusi vilayət və imam Əlinin (ə) xilafətilə bağlı bu ayənin həzrətə tətbiqi və İslamın (xüsusilə, əhli-sünnənin) məşhur mənbələrində nəql olunan hədisləri araşdırmaqdır. Məşhur təfsirçi alim Hakim Həskani bu ayənin təfsirində beş hədis nəql etmişdir ki, onların hamısında “əmr sahibləri” ünvanı imam Əliyə (ə) (xarici bir nümunə və fərd kimi) tətbiq olunmuşdur. Birinci hədis həzrətin özündən nəql edilir: “Peyğəmbər (s) “Mənim (ümmətə rəhbərlikdə) şəriklərim o kəslərdir ki, Allah-taala onları Özünə və mənə yaxın etmişdir” deyərək buyurduğu zaman, **“Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan əmr sahiblərinə itaət edin”** ayəsi nazil oldu. Mən həzrətdən soruşdum: “Ya Peyğəmbər! Əmr sahibləri kimlərdir?” Həzrət buyurdu: *“Sən onların birincisisən!”*¹

İkinci hədis məşhur təfsirçi Mücahiddən nəql edilir: “Bu ayə Əmirəl-mö’minin Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur. Bu o zaman idi ki, Peyğəmbər (s) (“Təbuk” müharibəsinə gedərkən,) Mədinədə onu öz yerinə canişin seçmişdi.

Üçüncü hədisi imam Baqir (ə) və dördüncü hədisi Sə’d Vəqqasdan nəql edərək yazır: “Peyğəmbər (s) “Təbuk” müharibəsinə

¹ Bu hədislərin mənbəyi beş hədisin sonunda qeyd ediləcək.

gedərkən (Mədinənin yaxınlığındakı) Curuf adlı məntəqəyə çatdı. Əli (ə) həzrətin arxasınca gedirdi və əlində silah yox idi. O, Peyğəmbərə (s) dedi: “Ey Allahın Rəsulu! Məni öz yerinə qoydun (məni özündən ayırdın), halbuki mən heç bir müharibədə səndən ayrılmamışam! Münafıqlar şayiə yayıblar ki, məni Mədinədə ona görə saxlamısan ki, yanında olmağımı istəmirsən!”

Sə'd deyir: “Öz qulağımla eşitdim ki, Allahın Rəsulu (s) buyurdu:

يَا عَلِيُّ لَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَارْجِعْ
فَاخْلُفْنِي فِي أَهْلِي وَ أَهْلِكَ:

“Ya Əli! “Razı olmazsanmı ki, sənənlə mənim nisbətım Harunla Musanın nisbəti kimi olsun? Bu fərqlə ki, məndən sonra bir peyğəmbər yoxdur. (Yə’ni sən də Harun kimi peyğəmbərlikdən başqa bütün məqamlara sahibsən!) Buna görə də geri qayıt, mənim və öz əhli-əyalın arasında canişinim ol (və Mədinəni münafıqların şərinə qorun)!”

Buna oxşar beşinci hədis yenə imam Əlidən (ə) nəql edilmişdir.¹

Əbu Həyyan Əndəlusli Məğribi “Əl-bəhrul-muhit” təfsirində “əmr sahibləri” ilə bağlı (üç təfsir alimi) Müqatil, Məymun və Kəlbidən nəql edir ki, ondan məqsəd “sərəya əmirləri”, yaxud Əhli-beyt imamlarıdır. Sonra isə ayənin imam Əli (ə) haqqında nazil olduğuna qarşı çıxaraq iki irad irəli sürür:

1. Əli (ə) bir nəfər olduğu halda, necə ola bilər ki, cəm formasında buyurulan “əmr sahibləri” ona aid olsun?

2. Ayənin zahiri camaatın əmr sahiblərinə itaətinin Peyğəmbəri-əkrəmin (s) həyatına aid olduğunu göstərir. Halbuki Əli (ə) o həzrətin həyatında imam deyildi?

Bu kimi irad, yaxud bəhanələr eynilə “vilayət” ayəsinə də tutulmuşdu. Biz onların cavablarını açıqladıq. Dedik ki, tarixdə göstərildiyi kimi, insanlar həyatda öz yerlərinə vəsi və canişin tə’yin edir. Bunu kəlamlarında deyir və yazırlar ki, filankəs mənim vəsim və canişinimdir. O, bu işləri görməkdə ixtiyar sahibidir və s. Bu sözlərin mə’nası odur ki, onun vəfatından sonra vəsiyyətləri icra edilməlidir.

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 148-151.

Ayədə işlənən cəm ifadələrə gəldikdə isə, onun da cavabı verildi. Belə ki, Qur'ani-kərimdə, eləcə də ərəb ədəbiyyatında cəm əvəzliyinin bir nəfərə şamil olma halları çoxdur. Bu ayədə də “əmr sahibləri” hər dövrdə bir imama aid olsa da, həqiqətdə cəm şəklində bütün mə'sumlara şamil olunur. Hər bir dövrdə yalnız bir mə'sum yaşasa da, hamısı birlikdə bir qrupu təşkil edirlər. Bu iki iradın cavabını daha geniş şəkildə “vilayət” ayəsinin təfsirində bəyan etdik.

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında, eləcə də digər alimlər bu ayənin nazil olma səbəbini açıqlayan müxtəlif rəvayətlər nəql edərkən demişlər ki, o, imam Əlinin (ə) xilafətinə aiddir. O cümlədən, məşhur alim Əbu Bəkr ibn Mö'min Şirazi “E'tiqad” risaləsində (Kəşinin “Mənaqib” kitabına istinadən) İbn Abbasdan nəql edir ki, “ulil-əmr” ayəsi Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur. Peyğəmbər (s) “Təbuk” müharibəsinə gedərkən, onu Mədinədə öz yerinə qoydu. Əli (ə) dedi: “Ey Allahın Rəsulu! Məni Mədinədə qadın və uşaqlarla birgə qoyub gedirsən?” Peyğəmbər (s) buyurdu: *“Razi olmazsanmı ki, səninlə mənim nisbətim Harunla Musanın nisbəti kimi olsun? O zaman ki, Musa ona dedi: “Tayfamın arasında qal və onları islah et!” Sonra Allah-taala buyurdu: “Əmr sahibləri də sizdən olacaqlar!”*¹

“Yənabiul-məvəddət” kitabının müəllifi Şeyx Süleyman Hənəfi Qunduzi özünün “Mənaqib” kitabında Süleym ibn Qeydən belə nəql edir: “Bir gün bir kişi Əlinin (ə) hüzuruna gəlib soruşdu: “İnsanı mö'minlərin, yaxud kafirlər və azğınların sırasına qatan ən kiçik əməl hansıdır?” İmam (ə) buyurdu: “İnsanı azğınların dəstəsinə qatan ən kiçik əməl vilayəti vacib olan ilahi höccəti tanımaqdır.” O kişi dedi: “Ya Əmirəl-mö'minin! Onları (ilahi höccətləri) mənə tanıtdır!” Əli (ə) buyurdu: “Allah-taala onları Özü və Peyğəmbərlə (s) birgə qərar verərək buyurmuşdur: **“Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan əmr sahiblərinə itaət edin!”**”²

Bu hədis çox aydın surətdə əmr sahiblərinin camaatın seçdiyi şəxslər deyil, ilahi höccət və nümayəndə olduqlarını göstərir.

“Burhan” təfsirində də bu ayə ilə bağlı Əhli-beytdən (ə) nəql olunan bir çox rəvayətlərdə deyilir ki, “ulil-əmr” ayəsi Əli (ə) və Əhli-beytdən olan digər imamlar haqqında nazil olmuşdur. Hətta bu

¹ “Ehqaqul-həqq”, 3-cü cild, səh. 425.

² “Yənabiul-məvəddət”, səh. 116. (İraqın “Darul-kutub” çapı.)

rəvayətlərin bir qisminə Əhli-beyt imamlarının adları bir-bir qeyd edilmişdir.¹

4-“*SADİQİN*” (*SADİQ OLANLAR*) *AYƏSİ*

“Tövbə” surəsinin 119-cu ayəsində buyrulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun (təqvalı olun) və sadıqlərlə birgə olun!”

Bu ayənin təfsiri “ümumi vilayət” bəhsində geniş izah edildi. Burada isə ayənin imam Əliyə (ə), yaxud bütün Əhli-beyt imamlarına aid olması ilə bağlı rəvayətləri qeyd etməyi lazım bilirik:

1. Məşhur təfsirçi alim Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında **“Allahdan qorxun (təqvalı olun) və sadıqlərlə birgə olun”** ayəsinin təfsirində İbn Abbasın belə dediyini nəql edir: “Yə’ni Əli ibn Əbi Taliblə birgə olun!”

Bu məzmunun oxşarını Xarəzmi “Mənaqib”, Zərəndi “Durərus-səmtəyn”, Abdullah Şafei “Mənaqib” və Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitablarında nəql etmişlər; bu fərqlə ki, bə’ziləri “O, Əli ibn Əbi Talibdir”, bə’ziləri “Ayə Əli ibn Əbi Talib haqqında nazil olmuşdur”, bə’ziləri isə “Əli və səhəbələrə ilə birgə olun” ifadələrini qeyd etmişlər.²

2. Hafiz Süleyman Qunduzi Hənəfi “Yənabiul-məvəddət” kitabında Salman Farsidən belə nəql etmişdir: **“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun (təqvalı olun) və sadıqlərlə birgə olun”** ayəsi nazil olduqda, Salman soruşdu: “Ey Allahın Rəsulu! Ayənin məfhumu ümumidir, yoxsa xüsusi?” Peyğəmbər (s) buyurdu:

أَمَّا الْمَأْمُورُونَ فَعَامَّةُ الْمُؤْمِنِينَ، وَأَمَّا الصَّادِقُونَ فَخَاصَّةُ أَخِي عَلِيٍّ
وَأَوْصِيَاءِهِ مِنْ بَعْدِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ:

¹ “Burhan” təfsiri, 1-ci cild, səh. 381-387.

² “Mənaqib”, səh. 189; “Durərus-səmtəyn”, səh. 91; “Mənaqib” (Abdullah Şafei), səh. 154 və “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 259.

“Bu göstərişə əmr olunanlar bütün mö'minlər, sadıq olanlar isə məhz qardaşım Əli və məndən sonra qiyamət gününə qədərki vəsilərimdir!”¹

3. Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında **“Sadıq olanlarla birgə olun”** ayəsinin təfsirində Abdullah ibn Ömər belə dediyini nəql edir: “Sadıq olanlardan məqsəd Məhəmməd (s) və onun Əhli-beytidir!”²

4. “Fəraidus-səmtəyn” kitabının müəllifi Əllamə Həməvini, “Şərəfun-Nəbiyy” kitabının müəllifi Şeyx Əbülhəsən Kaziruni kimi bir qrup əhli-sünnə aliminin (bu ayənin təfsirində) imam Baqirdən (ə) nəql etdikləri hədis də eyni mə'nanı daşıyır, yə'ni “Məhəmməd (s) və onun Əhli-beyti ilə birgə olun!”³

Bu ayənin təfsirində yuxarıdakı hədisləri yalnız adlarını çəkdiqlərimiz yox, digər alimlər də öz kitablarında nəql etmişlər.

Bunu da qeyd etməliyik ki, Allah-taalanın “mö'minlər həmişə sadıqlarla birgə olsunlar” göstərişi mütləq və qeyd-şərtsizdir. Yə'ni bu göstəriş mə'sum imamlardan başqasına aid ola bilməz. Çünki mə'sum olmayanların xəta və səhvə yol verməsi qətidir və insan belələrindən mütləq ayrılmalıdır. Hər halda itaəti vacib olan, xəta və səhvə əsla yol verməyən kəslər məhz mə'sum imamlardır. Buna əsasən, ayədəki “sadıqlar”da məqsəd düz danışan hər kəs deyil. Əksinə, istər səhvən, istərsə də bilərəkdən haqqa qarşı çıxmayanlardır. Bununla belə, “Ruhul-məani” kitabının müəllifi (Alusi) kimi bə'zi məşhur əhli-sünnə alimləri ayədəki “sadıqlar” ifadəsini imam Əliyə (ə) aid edən rəvayətləri qeyd etdikdən sonra demişlər: “Şiələr Əlinin (ə) canişinliyinin haqq olduğunu sübut etmək üçün bu ayəyə istinad edirlər. Belə bir istinad batildir!” Lakin onlar bunu deyib, məsələnin üstündən asanlıqla keçmiş və öz müddəalarına bir dəlil gətirməmişlər. Onların belə mövqeləri göstərir ki, təəssübkeşlik hissi təfəkkür nurunun qarşısını alimlərdən belə alır! Amma Doktor Məhəmməd Tıcani Səməvi kimi azad düşüncəli insanlar da vardır ki, bu ayə və onunla bağlı rəvayətlərin nuru sayəsində yolunu düzgün görür, Əli (ə) və digər Əhli-beyt (ə)

¹ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 115.

² “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 262.

³ Bax: “Ehqaqul-həqq”, 14-cü cild, səh. 274-275; 3-cü cild, səh. 296-297, 14-cü cild, səh. 170-277 və “Əl-qədir”, 2-ci cild, səh. 277.

imamlarına olan imanını şücaətlə açıqlayır, bu zəmində “Lə əkunə məəs-sadiqin” (Sadiq olanlarla birgə olam) adlı dəyərli bir kitab yazır ki, bir çox müsəlmanlara böyük təsir bağışlayır.

5-“QURBA” AYƏSİ

“Şura” surəsinin 23-cü ayəsində Peyğəmbəri-əkrəmə (s) xitab olunaraq buyurulur:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərlik və risalətimin) müqabilində ən yaxınlarımı sevməkdən başqa bir şey istəmirəm.”

Bütün şiələr və bir qrup əhli-sünnə təfsirçiləri bu ayədə qeyd olunan “zil-qurba” sözünün kimlərə aid olması barədə demişlər: “Zil-qurba”da məqsəd Peyğəmbəri-əkrəmin (s) ən yaxınlarıdır!” Bu təfsir müqabilində digər ehtimallar verilsə də, belə görünür ki, onların əsas məqsədi Peyğəmbərin (s) xilafət məsələsini və Əhli-beytin (ə) məqamını gözdən salmaqdır. O cümlədən:

1. Risalət savab və mükafatı dedikdə, müsəlmanları Allaha yaxınlaşdıran nöqtələr nəzərdə tutulur. Buna əsasən, “qurba” Allaha yaxınlaşmağa səbəb olan bir amildir.

Əvvəla, bu təfsir ayənin zahiri ilə əsla uyğun deyil; çünki namaz, oruc, cihad və bu kimi insanı Allaha yaxınlaşdıran göstərişlərdə ən əhəmiyyətli cəhət onlara məhəbbət yox, əməldir. Görəsən, Peyğəmbərin (s) səhabələri arasında bunları sevməyən bir kəs varmı? Təbii ki, xeyr! Hətta əməldə səhlənkarlıq edənlər belə, Allaha və Qur’ana iman gətirdikləri üçün İslamın qanunlarını sevirtilər, hərçənd, onlara əməl etməsəydilər də...

İkinci də “əl-qurba” “yaxınlaşdıran” yox, “ən yaxın” mənasındadır. Buna görə də Qur’ani-kərimin hər bir ayəsində (başqa on beş ayədə) işlədilən bu söz yaxın (xüsusilə, qohum) olan şəxslərə aid edilmişdir.

Bəs, bu alimlər hansı səbəbə görə bu ayədəki “qurba” sözünü həm lüğət, həm də Qur’anın bütün ayələrində gələn mənanın əksinə təfsir etmişlər? Bunun səbəbi öncə qeyd etdiyimiz qərəzli məsələlər deyilmi?

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, bir çox lüğət alimləri açıq-aşkar bildirmişlər ki, “qurba”, yaxud “zil-qurba” dedikdə, nəsil yaxınlığı və qohumluq nəzərdə tutulur. “Məqayisul-lüğət” kitabında yazılır: “Fulanun zu qərabətin – huvə mən yəqrəbu minkə rəhimən.”

“Filankəs (qohum olan şəxs barəsində) mənə yaxındır”, deyildikdə, həmin şəxsin nəsil qohumluğu nəzərdə tutulur.” Və yaxud: “Əl-qurba və əl-qərabət hər ikisi bir mə’nanı ifadə edir, o da nəsəbi qohumluqdur.”

“Lisanul-ərəb” kitabında belə yazılır:

والقربة والقربي؛ الدنو في النسب

“Qərabət və qurba nəsəbi yaxınlıq və qohumluğa deyilir!”

2. “Məqsəd budur ki, siz müsəlmanlar öz yaxın adamlarınız və qohumlarınızı risaləti qiymətləndirdiyiniz kimi sevin!”

İnsanın öz qohumlarını sevməsi risalət prinsiplərinə uyğun olmadığı halda, ayənin daha münasib mə’nasını – Peyğəmbərin (s) öz yaxınlarını sevməsini nəzərə almayıb, onu qohum-əqrəbanı sevmək kimi açıqlamaq nə qədər həqiqətə uyğundur?!

3. Təfsir alimlərinin digər bir qrupu belə deyir ki, Peyğəmbərin (s) məqsədi budur: “Mənim risalətimin mükafatı olan qohum-əqrəbama hörmət qoyun. Çünki mənim bir çox qəbilələrlə nəsil və yaxud başqa vasitələrlə qohumluğum var. Bu işdə mənə əziyyət verməyin!”

Bu baxış ayəyə zorla qəbul etdirilən ən əsassız təfsirdir. Çünki Peyğəmbər (s) risalətinin əvəzi o kəslərdən istənilə bilər ki, bu risaləti qəbul etmiş olsunlar. Belə isə onların Peyğəmbərə (s) əziyyət verməsi mə’nasızdır. Burada Peyğəmbərə (s) əziyyət verənlər düşmənlədirsə, onlar həzrətin peyğəmbərliyini qəbul etmirdilər. Necə ola bilər ki, o həzrət desin: “Risalət və peyğəmbərliyim müqabilində sizdən yalnız bir xahişim var, o da budur ki, sizinlə qohumluğa xatir mənə əziyyət verməyin!”

Əvvəla, Qur’ani-kərimdə peyğəmbərlərin dilindən nəql edilən ifadələrdə buyrulur: **“Biz sizdən heç bir mükafat istəmirik, bizim mükafatımız aləmlərin Rəbbinin yanındadır!”**

Bu ayədə buyurulanlar təkcə beş peyğəmbərin (Nuh, Hud, Saleh, Lut və Şüeybin) dilindən nəql edilmişdir.¹

¹ “Şüəra” surəsi, ayə: 109, 127, 145, 164 və 180.

İkincisi, “qurba” ayəsində Peyğəmbər (s) buyurur ki, mən siz müsəlmanlardan yaxın adamlarıma və qohumlarıma sevgidən başqa bir mükafat istəmirəm.

Üçüncüsü, “Fürqan” surəsinin 57-ci ayəsində Peyğəmbərə (s) belə buyurulur:

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərliyimin) müqabilində Rəbbinə tərəf doğru yol tapmaq istəyən kimsələrdən başqa heç bir mükafat istəmirəm!”

Dördüncüsü, “Səba” surəsinin 47-ci ayəsində yenə Peyğəmbər (s) haqda belə buyurulur:

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرِ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ

“(Ya Peyğəmbər) De: “Sizdən (peyğəmbərliyimin müqabilində) istədiyim mükafat yalnız sizin xeyrinizədir, çünki mənim muzd və mükafatım yalnız Allaha aiddir!”

Bu dörd ayəni nəzərdən keçirməklə belə bir nəticəyə gəlirik ki, İslam peyğəmbəri (s) də digər ilahi peyğəmbərlər kimi camaatdan özünə heç bir muzd və mükafat istəməmişdir. O həzrətin yaxın adamlarını sevmək Allaha tərəf doğru yol kimi göstərilmiş və bu, sözsüz ki, müsəlmanların öz xeyrinədir! Çünki bu məhəbbət imamət, xilafət, Peyğəmbərin (s) canişinliyi, ümmətə rəhbərliyinin davamı və insanların hidayəti üçün açılmış qapıdır.

Bəli, hər vaxt bu ayələri zahirinə görə təfsir etsək, qaranlıq və anlaşılmaz bir nöqtə qalmayacaq. Əks halda ya onlara zidd, ya da əsla uyğun gəlməyən uzun-uzadı təfsirlərə əl atacağıq. Düzgün təfsir bir qrup alimin əqidəsinə zidd olduğundan, belə demişlər: “Camaatdan muzd və mükafat istəmək İslam peyğəmbərinin (s) məqamına münasib deyil. Buna görə də “qurba” ayəsi istisna olunmalıdır.” Bə’zən “Bu ayə “Qul ma əs’əlukum ələyhi min əcrin və ma ənə minəl-mutəkəllifin!” ayəsi ilə ziddiyyət təşkil edir” demiş, bə’zən də mə’nasız yozumlara əl atmışlar.

Həqiqət isə Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql olunan rəvayətləri toplayıb yanaşı qoyduqda aydın olur. Ayənin təfsiri ilə əlaqəli rəvayətlərin məcmusundan belə nəticə çıxarıyıq ki, risalət və

peyğəmbərliyin mükafatı sayılan “zil-qurba” müsəlmanları Allaha yaxınlaşdırən və onların özlərinə xeyirli imamət və xilafətdən ibarətdir. Beləse, əks mövqe tutan bə’zi təfsir alimlərinin iradları aydınlaşır.

Alusi “Ruhul-məani” kitabında “qurba” ayəsinin təfsirində yazır: “Şiələr məntiq qaydalarına əsaslanaraq, bu ayəni Əlinin (ə) imamətinə dəlil göstərir və deyirlər: “(Ayənin tələbinə görə) Ona məhəbbət bəsləmək vacib, məhəbbət bəslənməsi vacib kəsə itaət etmək vacib və itaət olunması vacib kəs isə imamət məqamına malikdir. Deməli, Əli (ə) imamdır!” Sonra o, bu dəlilə irad tutmağa başlayır.¹

Əvvəla, qeyd etdiyimiz mətləblərdən mə’lum olduğu kimi, biz ayədən belə bir əsassız nəticə çıxarmaq istəmirik. Ayədəki mühüm incəlik də bu deyil. Burada əsas məsələ Peyğəmbərin (s) risalət və peyğəmbərliyinin mükafatı sayılan yaxın adamlarına məhəbbət bəsləməkdir. Başqa ayələrdə də qeyd olunduğu kimi, bu mükafat Allaha yaxınlaşmağa vasitədir və müsəlmanların öz xeyrinədir. Onların kimlərdən ibarət olduğuna gəldikdə, öncə şərh etdiyimiz kimi, bu, imamlardan başqası ola bilməz. Peyğəmbərin (s) buyurduğu rəvayətlər isə bu məsələnin sübutu üçün əlavə dəlillərdəndir.

İSLAM RƏVAYƏTLƏRİNDƏ “QURBA” AYƏSİ

Həm şüə, həm də əhli-sünnə mənbələrində ***“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən bunun (risalət və peyğəmbərliyimin) müqabilində ən yaxınlarımı sevməkdən başqa bir şey istəmirəm”*** ayəsinin mə’na və təfsirini tam açıqlayan xeyli rəvayət nəql olunmuşdur. O cümlədən:

1. 5-ci əsrin məşhur əhli-sünnə alimi Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Səid ibn Cübeyrdən, o da İbn Abbasdan belə nəql edir: “Qurba” ayəsi nazil olandan sonra Peyğəmbərə (s) dedilər: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Sevlməsi Allah tərəfindən vacib

¹ “Ruhul-məani”, 25-ci cild, səh. 30.

edilən kəslər kimlərdir?” O həzrət belə buyurdu: “Əli, Fatimə və onların iki oğlu!”¹

Həmin kitabda müxtəlif sənədlərlə İbn Abbasdan həmin məzmununda digər rəvayətlər də nəql olunmuşdur.²

2. Yenə həmin kitabda Əbu Əmamə Bahilidən nəql olunur ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) belə buyurmuşdur:

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْأَنْبِيَاءَ مِنْ أَشْجَارٍ شَتَّى، وَخَلَقْتُ وَعَلَى مِنْ شَجَرَةٍ وَاحِدَةٍ،
فَأَنَا أَصْلُهَا وَعَلَى فَرْعُهَا، (وَفَاطِمَةُ لِقَاحُهَا) وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ ثَمَارُهَا، وَ
أَشْيَاعُنَا أَوْرَاقُهَا، فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا نَجَى وَمَنْ زَاغَ هَوَى، وَلَوْ
أَنَّ عَبْدًا عَبْدَ اللَّهِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَلْفَ عَامٍ، ثُمَّ أَلْفَ عَامٍ، ثُمَّ أَلْفَ عَامٍ، حَتَّى
يَصِيرَ كَالشَّنِّ الْبَالِسِ، ثُمَّ لَمْ يُدْرِكْ مَحَبَّتَنَا أَكْبَهُ اللَّهُ عَلَى مَنْخَرِيهِ فِي النَّارِ ثُمَّ
قَرَأَ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى:

“Allah-taala peyğəmbərləri müxtəlif ağaclardan, mənimlə Əlini isə eyni bir ağacdən yaratdı. Mən həmin ağacın köküyəm, Əli budaqlarıdır, (Fatimə o ağacın bar verməsi üçün bir vasitə,) Həsən və Hüseyin meyvələridir, şialərimiz isə yarpaqlarıdır. Onun hər bir budağından yapışan kəs nicat tapar, ayrı düşən kəs zəlalətə uğrayar. Allaha Səfa və Mərvə (dağları) arasında min il sonra daha min il sonra başqa bir min il ibadət edib, nəticədə tuluq kimi köhnəlib quruyan, lakin bizi sevməyən bəndəni Allah-taala üzü üstə oda (cəhənnəmə) atar.” Sonra o həzrət bu ayəni (şahid və sübut olaraq) tilavət edir: **“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərlik və risalətimin) müqabilində ən yaxınlarımı sevməkdən başqa bir şey istəmirəm.”**³

3. Əhli-sünnənin məşhur təfsir alimi Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında bəhs etdiyimiz ayənin təfsiri ilə bağlı Mücahiddən, o da İbn Abbasdan nəql edirlər ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) **“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərlik və risalətimin) müqabilində ən yaxınlarımı sevməkdən başqa bir şey istəmirəm”** ayəsinin təfsirində buyurdu: “Məqsəd budur ki, Əhli-beytimə münasibətdə haqqımı qoruyun və onları mənə xatir sevin!”⁴

4. Əhməd ibn Hənbəl “Fəzailul-xəmsə” kitabında Səid ibn Cübeyrdən, o da Amirdən belə nəql edir: “Qurba” ayəsi nazil

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 130.

² Yenə orada, səh. 131-135.

³ Yenə orada, səh. 141.

⁴ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 7.

olandan sonra Peyğəmbərə (s) dedilər: “Ey Allahın Rəsulu! Məhəbbət bəslənilməsi vacib olan yaxın adamların kimlərdir?” O həzrət buyurdu: “*Əli, Fatimə və onların iki oğlu!*” Peyğəmbər (s) bu cümləni üç dəfə təkrar etdi.”¹

Bu rəvayəti Qurtubi həmin ayənin təfsirində azacıq fərqlə Səid ibn Cübeyrdən, o da İbn Abbasdan nəql etmişlər.

5. Hafiz Əbu Nəim İsfahani “Hilyətül-övliya” kitabında Cabirdən belə nəql edir: “Bir ərəb kişi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hüzuruna gəlib dedi: “Ey Məhəmməd! İslamı mənə öyrət.” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Şəhadət verirsən ki, Allahdan başqa bir mə’bud yoxdur, O təkdir, şəriksizdir, Məhəmməd Onun bəndəsi və peyğəmbəridir?” Dedi: “Bunun müqabilində məndən bir muzd istəyəcəksənmi?” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Xeyr, yalnız qohumları sevməyini istəyirəm!” Dedi: “Öz qohumlarımı, yoxsa sənin qohumlarını?” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Mənim qohumlarımı!” Dedi: “Əlini uzat, sənə bey’ət edim! Hər kəs səni və yaxınlarını sevməsə, Allah ona lə’nət etsin!” Peyğəmbər (ə) buyurdu: “Amin!”²

6. Məşhur təfsir alimi İbn Cərir Təbəri də “qurba” ayəsinin təfsirində İbn Cübeyrdən belə nəql edir: “Məqsəd Peyğəmbəri-əkrəmin (s) yaxın adamlarıdır!”

7. Hakim “Müstədrəküs-səhiheyn” kitabında imam Zeynəlabidindən (ə) belə nəql edir: “Əlinin (ə) şəhadətindən sonra Həsən ibn Əli (ə) camaata xütbə oxudu və xütbəsində özünü tanıtdıraraq buyurdu: “Mən elə bir ailədənəm ki, Allah-taala onları sevməyi hər bir müsəlmana vacib etmiş və Peyğəmbərinə (s) buyurmuşdur: ***“De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərlik və risalətimin) müqabilində yaxınlarıma sevgidən başqa bir muzd istəmirəm.”***”

Əhli-sünnənin digər alimləri də bu hədisi nəql etmişlər. O cümlədən, Muhibbuddin Təbəri “Zəxair”də səh. 138; İbn Həcər “Əs-səvaiq”də səh. 101; Süyuti “Əd-durrul-mənsur”da, “qurba” ayəsinin təfsirində.

8. Əbu Cə’fər Məhəmməd ibn Cərir Təbəri “Camiul-bəyan” kitabında Əbud-Deyləmdən belə nəql edir: “Zeynəlabidini (ə) Şama əsir aparıb Dəməşqin (darvazasının) pillələrində saxladılar. Şam

¹ “Ehqaqul-həqq”, 3-cü cild, səh. 2.

² “Hilyətül-övliya”, 3-cü cild, səh. 201.

əhalisindən bir nəfər ayağa qalxıb dedi: “Allaha şükür olsun ki, sizi öldürüb, kökünüzü kəsdi!” Zeynəlabidin (ə) ona buyurdu: “Heç Qur’an oxuyubsanmı?” Dedi: “Bəli!” Buyurdu: “Qur’anda “Ha-mim” övladlarını oxuyubsanmı?” Dedi: “Qur’anı oxumuşam, amma “Ha-mim” övladlarını görməmişəm!” Buyurdu: “Qul la əs’əlukə ələyhi əcrən illəl-məvəddətə fil-qurba! **(Ya Peyğəmbər) De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərlik və risalətimin) müqabilində yaxınlarıma sevgidən başqa bir şey istəmirəm.)**” Dedi: “Peyğəmbərin yaxınları sizmisiniz?” Buyurdu: “Bəli!”¹

9. İbn Həcər “Əs-səvaiqul-muhriqə” kitabında imam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Biz “Ha-mim” övladları haqda bir ayə nazil olmuşdur və o budur ki, bizim dostluq və məhəbbətimizi mö’mirlərdən başqa kimsə (qəlbində) saxlamaz.” Sonra bu ayəni tilavət etdi: **“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən bunun (peyğəmbərlik və risalətimin) müqabilində yaxınlarıma sevgidən başqa bir şey istəmirəm.”**²

Bu rəvayət azacıq fərqlə “Kənzül-ümmal” kitabında da nəql olunmuşdur.³ Bu rəvayətdən açıq-aşkar başa düşülür ki, bəhs etdiyimiz ayədəki “qurba”da məqsəd Peyğəmbərin (s) yaxın adamlarıdır. “Ha-mim övladları”ndan məqsəd, əvvəli “Ha-mim”lə başlayan surələrdir. Bunlar yeddi surədir: “Mu’mın”, “Fussilət”, “Şura”, “Zuxruf”, “Duxan”, “Casiyə” və “Əhqaf”. Qeyd etdiyimiz ayə isə “Şura” surəsindədir.⁴

10. Zəməxşəri, Fəxri-Razi və Qurtubi öz təfsir kitablarında “qurba” ayəsinin təfsirində Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bir hədis nəql edirlər. Bu hədisdə Əhli-beyt (ə) sevgisi yüksək qiymətləndirilir. Zəməxşərinin “Kəşşaf” təfsirindəki hədisi olduğu kimi yazırıq. Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurmuşdur: *“Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə ölsə, dünyadan şəhid olaraq getmişdir.*

Ağah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, bağışlanmışdır.

¹ “Camiul-bəyan”, 25-ci cild, səh. 16.

² “Əs-səvaiqul-muhriqə”, səh. 101.

³ “Kənzül-ümmal”, 1-ci cild, səh. 118.

⁴ Bax: “Məcməül-bəyan” təfsiri, “Mu’mın” surəsinin başlanğıcı, vərəqəlti haşiyyə, 7-8-ci cild, səh. 512.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, tövbə ilə dünyadan getmişdir.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, kamil imanla dünyadan getmişdir.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, ölüm mələyi ona behişt müjdəsi verər, sonra Nəkir və Münkər (adlı sorğu-sual mələkləri) onu müjdələyər.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, gəlin bəy evinə aparılan kimi, ehtirmlə behiştə aparılır.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, onun qəbrindən behiştə doğru iki qapı açılır.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, qəbri rəhmət mələklərinə ziyarətگاه olar.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə məhəbbətlə dünyadan getsə, sünnə ilə dünyadan getmişdir.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə ədavətlə dünyadan getsə, qiyamət günü alınma “Allahın rəhmətindən mə'yusdur” yazıldığı halda məhşərə çıxar!

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə ədavət və kin-küdurətlə dünyadan getsə, kafir halda dünyadan getmişdir.

Agah olun! Hər kəs Məhəmmədin (s) Əhli-beytinə ədavət və kin-küdurətlə dünyadan getsə, behişt qoxusu duymaz!”¹

Maraqlıdır ki, bə'zi təəssübkeş sünni alimləri “Kəşşaf” təfsirinə yazdıqları haşiyədə bu hədisin nəqlindən sonra belə qeyd etmişlər: “Bu hədisin saxtılığı əsər-əlamətindən bəllidir!”

Amma onlar hədisin saxta olmasına dəlil göstərməmiş, yaxud saxtılığının necə bəlli olmasını açıqlamamışlar. Səbəb budur ki, hədisdə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Əhli-beytinin məqam və dərəcəsi əzəmətlə bəyan olunmuşdur. Bu isə onların əqidəsinə uyğun deyil. Bəlkə də, onlar ilk dəfə bu şərif hədisdə Peyğəmbər (s) Əhli-beytinin əzəmətli məqamını müşahidə edirdilər. Bu hədisi eyni əqidəli üç böyük təfsir alimi nəql etsə də, onlara irad tutmamışlar. Fəxri-Razi bu hədisi nəql etdikdən sonra belə yazır: “Hədisdəki “ali” sözü haqda fikir ayrılığı olsa da, mənim nəzərimcə “ali-Məhəmməd”

¹ “Kəşşaf” təfsiri, 4-cü cild, səh. 220-221; “Kəbir” təfsiri, 27-ci cild, səh. 165-166 və “Təfsiri-Qurtubi” səh. 5843.

(Məhəmmədin (s) Əhli-beyti) Peyğəmbərlə (s) rabitə və əlaqələri daha sıx olan şəxslərdir. Bu rabitə nə qədər güclü və kamil olarsa, yaxınlıq da bir o qədər güclənər. Şübhəsiz, Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyinin (ə) həzrət Peyğəmbərlə (s) rabitəsi hamıdan artıqdır. Bunun inkaredilməz həqiqət olduğu hamı tərəfindən söylənilmiş və mütəvatir hədislərə sübuta yetirilmişdir. Buna əsasən, (hamının əqidəsinə görə) onlar Peyğəmbərin (s) övladları, Əhli-beytidir. Amma onlardan başqalarının “ali-Məhəmməd”ə aid olması ilə bağlı ixtilaf var. Həqiqətən də, ayrı-ayrı şəxsləri “ali” sözünün əhatəsinə daxil etmək ağıl və məntiqə, nəql olunmuş rəvayətlərə qarşı çıxmazdır.” Fəxri-Razi əlavə dəlil və sübutlar da göstərir ki, bu ayə Əli (ə), Fatimə (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) aiddir.¹

Mə'lum olur ki, “qurba” ayəsini təfsir edən “Ayədə Qüreyş kafirlərinə xitabda məqsəd budur ki, mənim onlarla yaxınlığımı unutmayın, bu yaxınlıq və qohumluğa görə onlara əziyyət verməyin” kimi rəvayətlər düzgün deyil. Çox ehtimal ki, bu saxta hədisləri düzəldənlər Əhli-beytin (ə) məqamını uca göstərən hədisləri əhəmiyyətsiz qələmə vermək istəmişlər. Çünki Qüreyş kafirlərinə belə bir xitab ayənin məfhumuna tam ziddir və Peyğəmbərin (s) kafirlərə “Mən sizdən heç bir mizd istəmirəm, lakin mənimlə qohumluq əlaqələri olanları unutmayın və onlara əziyyət verməyin” buyurması qeyri-mümkündür. Onlar Peyğəmbərin (s) risalət və peyğəmbərliyini əsla qəbul etməmişlər.

Bu bəhsimizi Fəxri-Razinin “Kəbir” və Alusinin “Ruhul-məani” kitablarında “qurba” ayəsinin təfsiri ilə bağlı qeyd etdikləri misralarla sona çatdırırıq. Bu misralar sünni təriqətlərindən birinin banisi Şafeinindir. O, belə deyir:

Ya rakibən, qif bil-muhəssəbi min Məna,
Vəhtif bi-sakini xifiha və-n-nahizi,
Səhərən, iza qazəl-həcicu ilə Mina,
Fəyzən kə-multətəmil-furatil-faizi.
İn kanə rəfzən hubbu ali-Muhəmməd,
Fəl-yəşhidis-səqəlanu: inni rafiziyyun!

¹ Bax: “Kəbir” təfsiri, 27-ci cild, səh. 166-167.

“Ey (Allah evinin ziyarəti üçün) süvar olan, Minanın yaxınlığında şeytana daş atılan yerdə (Allah evinin zəvvarlarının toplaşdıqları böyük mərkəzdə) dayan. Xif məscidində (ibadətlə məşğul olan), yaxud Kə'bəyə doğru hərəkət edən bütün kəsləri çağır; səhər vaxtı hacıların sel kimi Mina məntəqəsinə çatdığını gördükdə, fəryad edərək söylə: “Əgər Məhəmmədin Əhli-beytini sevmək dini tərk etmək hesab edilərsə, onda bütün insanlar və cinlər şahid olsunlar ki, mən rafiziyəm (dindən çıxmışam)!”¹

İlahi! Bizi namazda salam və salavat göndərdiyimiz Əhli-beyti (ə) sevənlərdən qərar ver!

İlahi! Bu sevgini vilayət məqamını tanımaq üçün vasitəyə, bu tanışlığı Əhli-beyt (ə) məktəbinə təbəçiliyə çevir. Bu, İslamın ən mühüm məqsədidir!

FƏZİLƏT AYƏLƏRİ

İşarə:

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, bu fəsildə araşdıracağımız ayələr imamət və xilafətlə birbaşa bağlı deyil. Lakin onlar imam Əli (ə) üçün böyük fəzilət sayılır və o həzrətin şəxsiyyətini başqalarından tamamilə ayırır.

İslam ümməti arasında onun kimisi var ikən imamət və xilafətin başqa birinə verilməsi əsla düzgün deyil. Başqa sözlə, əqli dəlilə əsasən, imamət və xilafət kimi bir məqamın hikmətli Allah tərəfindən “əfzəl”ə (daha fəzilətliyə) yox, “məzfəl”ə (fəzilətcə aşağı şəxsə) verilməsi mümkün deyil. Hətta dünyanın ağıllı insanları belə bir işi məzəmmət edər, bunu tədbirsizlik nişanəsi sayar. Çünki burada üstün şəxs ondan aşağı səviyyədə olan şəxsə təbə edilmişdir.

Bu fəsildəki ayələr daha çox olduğundan bə'zi alimlər bu mövzuda ayrıca kitab yazmışlar. Biz onların içərisindən daha barizlərini seçib nəzərdə tutduğumuz həcmə uyğun şərh edəcəyik!

Əhli-sünnənin məşhur mənbə və kitablarına istinad etməklə Əhli-beyt (ə) məktəbinin ardıcıllarının sözlərinə cüzi toxunacağıq ki, kimsə bu məktəb ardıcıllarının təəssüb üzündən çıxış etdiyini təsəvvür etməsin. Bu ayələr qədərincə çoxdur. Biz 25 ayəni seçib, onların təfsiri ilə sizi tanış edəcəyik:

¹ “Kəbir” təfsiri, 27-ci cild, səh. 166 və “Ruhul-məani”, 25-ci cild, səh. 32.

1-“MÜBAHİLƏ” AYƏSİ

“Ali-İmran” surəsinin 61-ci ayəsində buyurulur:

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ
وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ

“(Ya Peyğəmbər!) Hər kəs sənə elm gəldikdən sonra sənənlə mübahisə etsə, onlara de: “Gəlin biz də oğullarımızı, siz də oğullarınızı; biz də qadınlarımızı, siz də qadınlarınızı; biz də özümüzü, siz də özünüzü çağıraraq! Sonra mübahilə edib (yalvarıb) yalançılara Allahdan lə’nət istəyək.”

Bu ayə ilə bağlı bir neçə nöqtəni aydınlaşdırmaq lazımdır:

1. Ayənin məfhumu.
2. İslamın məşhur mənbələrində bu ayənin təfsirində nəql olunan rəvayətlər kimləri tanıtdırır?
3. Ayənin Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) fəzilət və üstünlüyünü göstərməsi.
4. Bə’zi irad və bəhanələrin cavabı.

“MÜBAHİLƏ” AYƏSİNİN MƏFHUMU

Bu ayə özündən əvvəlki və sonrakı ayələrlə birgə göstərir ki, xristianlar yanlış əqidələrindən əl çəkmədikləri, o cümlədən, heç bir məntiq və dəlilə əsaslanmadan həzrət İsanın (ə) allahlıq məqamına şərikin olduğunu iddia etdikləri zaman İslam peyğəmbəri (s) haqqın üzə çıxmağı üçün “mübahilə”yə çağırılır. Belə ki, hər iki qrup Allaha yalvarıb qarşı tərəfin yalanının ifşa olmasını diləməli idi!

“Mübahilə” əslində “azad, özbaşına buraxmaq, bir şeyi qeyd-şərtsiz nəzərə almaq” mə’nasını bildirən “bəhl” sözündən götürülmüşdür. Məsələn, balasına süd vermək üçün özbaşına buraxılan heyvana “bahil” deyilir. Dualarda da “ibtihal”ın mə’nası işlərin Allaha tapşırılmasından ibarətdir.

Bə’zən bu sözü “həlakət, lə’nət və Allahdan uzaqlaşmaq” kimi mə’nalandırmışlar. Bəndənin Allahın lütf və mərhəmətindən üzüldü özbaşına buraxılmasını misal göstərmək olar.

“Mübahilə”nin bu ayədəki məfhum və mə’nasına gəldikdə isə “mübahilə” iki nəfərin bir-birinə qarşı nifrin və qargışı mə’nasını

ifadə edir. Belə ki, hər şey şüur və məntiq baxımından aydın olduqdan sonra mübahisə kəsilməyəndə iki nəfər, yaxud iki qrup bir yerə toplaşır, Allaha dua edir və Ondən yalançının rüsvay olmasını, cəzalanmasını diləyir. Ayədə qeyd olunduğu kimi, İslam peyğəmbəri (s) mübahiləyə Nəcran xristianlarını də'vət etmişdi. Həmin ayənin təfsiri ilə tanış olaq. Ayədə belə buyurulur:

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ
وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ

“(Ya Peyğəmbər!) Hər kəs sənə elm gəldikdən sonra sənənlə mübahisə etsə, onlara de: “Gəlin biz də oğullarımızı, siz də oğullarınızı; biz də qadınlarımızı, siz də qadınlarınızı; biz də özümüzü, siz də özünüzü çağırmaq!”

ثُمَّ نَبَيِّهْهُمْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ

“Sonra mübahilə edib (yalvarıb) yalançılara Allahdan lə'nət istəyək.”

Şübhəsiz, belə bir hadisə baş vermiş və Peyğəmbəri-əkrəm (s) bir neçə nəfəri özü ilə mübahiləyə aparmışdır. Təfsir və hədis alimlərinin nəql etdikləri rəvayətlərdə buyurulur: Mübahilə ayəsi nazil olandan sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) Nəcran xristianlarını mübahiləyə çağırırdı. Onlar o həzrətdən fikirləşmək üçün bir gün möhlət istədilər. Xristianların başçısı və alimi¹ dedi: “Əgər sabah Məhəmməd öz ailəsi və övladları ilə birgə mübahiləyə gəlsə, onunla mübahilə etmədən geri qayıdırıq; amma öz müridlərini gətirsə, onunla mübahilə edərik.”

Ertəsi gün Peyğəmbər (s) Əli (ə), Fatimə (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyinlə (ə) birlikdə xristianların qarşısına çıxdı. Xristianların başçısı ətrafındakılardan soruşdu: “Bunlar kimdir?” (Bu hadisəni Peyğəmbər (s) özü müşahidə edirdi.) Ona dedilər: “Biri əmisi oğlu və kürəkəni, o iki oğlan uşağı qız nəvələri və o qadın da hamıdan əziz bildiyi qızıdır!” Xristianların başçısı onlara dedi: “Mənim

¹ Nəcran xristianlarının hey'əti üç nəfərdən ibarət idi. Bunlardan biri Əbdül-Məsihi adı ilə məşhur olan Aqib idi. Bu şəxs hey'ətin rəisi, elmi rəhbəri və fikir sahibi idi. İkincisi Eyhəm idi ki, onların yığıncaqlarının rəisi sayılırdı. Üçüncüsü isə Əbu Hatəm ibn Əlqəmə idi ki, onların dini rəhbəri sayılırdı. (“Əl-füsulul-muhimmə”, İbn Səbbəğ Maliki, kitabın müqəddiməsi.) (Müt.)

gördüyüm kişi öz qərarında möhkəmdir, mübahiləyə şücaət və cür'ətlə gəlmişdir. Qorxuram ki, haqq olsa, ağır bəlaya düşər olaq!” Sonra üzünü Peyğəmbərə tutub dedi: “Ey Məhəmməd! Biz qərara gəldik ki, sən ilə mübahilə yox, sülh edək!” Bə’zi rəvayətlərdə isə onun belə dediyi nəql olunmuşdur: “Ey xristianlar! Mən elə nurlu simalar görürəm ki, əgər onlar Allahdan istəsələr, dağ yerindən qopar! Onlarla mübahilə etməyin, yoxsa həlak olarsınız!”¹

Bu hadisə azacıq fərqlə bir çox təfsir kitablarında nəql olunmuşdur. O cümlədən, Fəxri-Razinin “Kəbir” təfsiri, 8-ci cild, səh. 10; “Təfsiri-Qurtubi”, 2-ci cild, səh. 1346; “Ruhul-bəyan”, 2-ci cild, səh. 44; “Ruhul-məani”, 3-cü cild, səh. 188; “Bəhrul-muhit”, 2-ci cild, səh. 472; “Təfsiri-Beyzavi”, “mübahilə” ayəsinin təfsiri və digər təfsir kitablarında qeyd olunmuşdur.

“MÜBAHİLƏ” HƏDİS ALİMLƏRİNİN KƏLAMLARINDA

Əhli-sünnə və Əhli-beyt (ə) ardıcıllarının mö’təbər və məşhur mənbələrində nəql olunan bir çox rəvayətlərə əsasən, Mübahilə ayəsi Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyn (ə) haqqında nazil olmuşdur. O cümlədən:

1. “Səhihi-Müslim”in “Səhabələrin fəzilətləri” kitabının “Əli ibn Əbi Talibin (ə) fəzilətləri” bölümündə Sə’d ibn Əbi Vəqqasdan nəql olunan rəvayətdə deyilir ki, Müaviyə ondan soruşdu: “Nə üçün sən Əbu Turabı (Əlini (ə)) söymürsən?” Sə’d cavabında dedi: “Peyğəmbəri-əkrəmin (s) üç buyuruğu yadımda olduğu üçün Əlini söyə bilmərəm. Əgər onlardan biri mənim haqqımda deyilsəydi, xeyli qırmızı tüklü dəvəyə sahib olmağımdan daha yaxşı idi. (Bu ən bahalı dəvədir!)” Sonra o, “Mənzilət” hədisini (Əlinin (ə) “Təbuk” müharibəsində Mədinədə Peyğəmbərin (s) yerində canişin qalmasını), “Xeybər” müharibəsində Peyğəmbərin (s) bayrağı Əliyə (ə) verməsini və mübahilə hadisəsini qeyd edir: “Mübahilə” ayəsi nazil olandan sonra Allahın Peyğəmbəri (s) Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra

¹ “Məcməül-bəyan”, 1-2-ci cild, səh. 452 (ixtisarla).

(ə.s), Həsən (ə) və Hüseyni (ə) çağırıb dedi: *“İlahi! Bunlar mənim Əhli-beytimdir.”*¹

Bu hədisi əhli-sünnənin digər alimləri də nəql etmişlər. O cümlədən:

Termizi “Səhih” kitabında² bu hədisi nəql etdikdən sonra yazır: “Əbu İsa deyir ki, bu hədis “həsən”, “səhih”, eyni zamanda “qərib”dir.” (Hədisin “qərib” və nadirliyi fikri təəssübkeşlik ucbatındandır.) Həmçinin bunu Əhməd ibn Hənbəl “Müsnəd”,³ Beyhəqi “Əs-sünənül-kubra”⁴ və Süyuti “Əd-durrul-mənsur”⁵ kitablarında qeyd etmişlər.

2. Termizi “Səhih” kitabının başqa bir yerində Sə’d ibn Vəqqasdan nəql edir ki, “Mübahilə” ayəsi nazil olanda, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyni (ə) çağırıb dedi: *“İlahi! Bunlar mənim Əhli-beytimdir!”*⁶

Bu hədisi Hakim “Müstədrəküs-səhiheyn” kitabında nəql etdikdən sonra yazır: “Bu hədis səhih və doğrudur, Şeyxeynin (Buxari və Müslimin səhih və doğru bildikləri) şərtləri ilə tam uyğundur!”⁷

Bunu Beyhəqi də “Əs-sünənül-kubra” kitabında nəql etmişdir.⁸

3. Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında Hakim və İbn Mərdəveyhdən, eləcə də, Əbu Nəim “Dəlail” kitabında Cabir ibn Abdullah Ənsaridən belə nəql edirlər: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) xristianları mübahiləyə çağırdığı günün səhəri Əli, Fatimə, Həsən və Hüseynin (ə) əlindən tutub tə’yin olunmuş yerə getdi. Lakin onlar

¹ “Səhihi-Müslim”, 4-cü cild, səh. 1871, 4-cü bölüm, hədis: 32.

² “Səhihi-Termizi”, 5-ci cild, səh. 637, 21-ci bölüm (“Əlinin (ə) fəzilətləri” bölümü), hədis: 3724.

³ “Müsnədi-Əhməd”, 1-ci cild, səh. 185.

⁴ “Əs-sünənül-kubra”, “Fəzailul-xəmsə” kitabından nəqlən, 1-ci cild, səh. 291.

⁵ “Əd-durrul-mənsur”, “Ali-İmran” surəsinin 61-ci ayəsinin təfsirində.

⁶ “Səhihi-Termizi”, 5-ci cild, səh. 2256, 4-cü bölüm, hədis: 2999, Beyrutun “Daru ehya-it-turasi-ərəbi”, çapı.

⁷ “Müstədrəküs-səhiheyn”, 3-cü cild, səh. 150.

⁸ “Əs-sünənül-kubra”, 7-ci cild, səh. 63.

mübahiləyə razı olmadılar.” Cabir əlavə edərək deyir: “Mübahilə ayəsi onların haqqında nazil olmuşdur!”¹

Süyuti yazır: “Hakim bu hədisi səhih və doğru hesab etmişdir!”

4. Yenə “Əd-durrul-mənsur” kitabında İbn Abbasdan belə nəql olunmuşdur: “Nəcran xristianları Peyğəmbərin (s) hüzuruna gedib mübahilə istədilər... Peyğəmbər (s) mübahiləyə Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyini (ə) gətirib, onlara buyurdu: “*Mən dua edirəm, siz də “amin” deyin!*” Bu vaxt Nəcran xristianları mübahilədən çəkinib, Peyğəmbərlə (s) sülh etdilər və cizyə verməyə razı oldular.”²

5. Yenə həmin kitabda İbn Cəridən, (o da İlba ibn Əhmər Yəşkəridən) belə nəql edilir: “Mübahilə ayəsi nazil olandan sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyinlə (ə) birgə müxalifləri mübahiləyə çağırdı, amma onlar razı olmadılar.”³

6. Əllamə Təbəri “Təfsir” kitabında “mübahilə” ayəsinin təfsiri ilə bağlı Zeyd ibn Əlidən belə nəql edir: “(Mübahilədə) Peyğəmbərlə (s) Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin (ə) da vardı!”⁴

7. Yenə həmin kitabda bu ayənin təfsiri ilə bağlı Sədiyyin vasitəsilə belə nəql olunur: “Peyğəmbər (s) Fatimə, Həsən və Hüseyinin (ə) əlindən tutub, Əliyə (ə) buyurdu: “*Bizim arxamızca gəl!*”⁵

8. Hicri qəməri tarixi ilə 4-cü əsrin alimlərindən olan Əllamə Əbu Bəkr Cəssas “Əhkamul-Qur’an” kitabında “mübahilə” barəsində belə yazır: “Tarix rəvayəti Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Həsən, Hüseyin, Əli və Fatimənin əlindən tutub, məsihiylərlə mübahiləyə çıxmasını yekdilliklə qəbul edirlər!”⁶ Cəssasın yazdığına görə, bütün tarix və hədis alimlərinin bu məsələdə icması və yekdilliyi aydın bir məsələdir.

9. Əllamə Əbu Bəkr Cəssas “Mə’rifətu-ülumil-hədis” adlı başqa bir kitabında “mübahilə” əhvalatını nəql etdikdən sonra yazır:

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 2-ci cild, səh. 38, “mübahilə” ayəsinin təfsirində. Biz onu ixtisarla qeyd etdik.

² Yenə orada, səh. 39.

³ Yenə orada.

⁴ “Təfsiri-Təbəri”, 3-cü cild, səh. 192. (“Əhqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 3-cü cild, səh. 47.)

⁵ Yenə orada.

⁶ “Əhkamul-Qur’an”, 3-cü cild, səh. 14.

“Hakim demişdir: Təfsir kitablarında İbn Abbas və başqalarından nəql olunan “mütəvatir” hədislərdə buyrulur: “Allahın Peyğəmbəri (s) mübahiləyə getdiyi gün Əli, Həsən və Hüseyin əlindən tutmuşdu və Fatimə də onların arxasınca gedirdi. Sonra o həzrət buyurdu: “Bunlar bizim oğullarımız, özümüz və qadınlarımızdır. Siz də özünüzü, övladlarınızı və qadınlarınızı gətirin (ki, dua edib, Allahdan yalançılara lə'nət diləyək!)”¹

Qeyd etdiklərimiz “mübahilə” ayəsinin nazil olma səbəbi ilə əlaqədar nəql olunan rəvayətlərin bir qismi idi. Gördüyünüz kimi, hədislərdəki fərq, yalnız Fatimənin (ə.s), yaxud imam Əlinin (ə) Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) yanaşı, yaxud həzrətin arxasınca hərəkət etməsi idi. Bu da əslində elə də fərq sayılmır. Çünki “Bədr”, “Xeybər”, “Əhzab” müharibələri, hətta Məkkənin fəthi kimi qəti və şübhəsiz olan bir çox tarixi hadisələrdə fikir ayrılığı gözə dəyir. Tarixdə baş vermiş ən mühüm hadisələrə münasibətdə azacıq fərq və ixtilaf olmaması gözə çarpır.

Ümumiyyətlə, qeyd etdiyimiz rəvayətlərin sayı olduqca çoxdur. Bir qrup əhli-sünnə aliminin fikrinə görə, bu rəvayətlər “təvatür” həddinə çatmışdır. Bununla belə, “Əl-mənar” kitabının müəllifinin “mübahilə” ayəsinin təfsirindəki qeydləri doğrudan da çox qəribədir! O yazır: “İstisnasız olaraq bütün rəvayətlərdə deyilir ki, Peyğəmbər (s) mübahiləyə Əli, Fatimə və onların iki övladını tə'yin etdi. (Ayədə qeyd olunan) “nisaəna” (qadınlarımız) sözü Fatiməyə, “ənfusəna” (özümüz) sözü isə yalnız Əliyə aid edilir. Bu rəvayətlərin hamısı şiələrdəndir və onların da məqsədi bəllidir!”²

Doğrudan da, maraqlıdır! Firqə təəssübkeşlikləri baş qaldırıqda, “Əl-mənar”ın müəllifi kimi məşhur bir alimin məntiqsiz mövqeyi hamıya bəlli olur. Görəsən, “Səhihi-Müslim”, “Səhihi-Termizi” və “Müsnədi-Əhməd” şiənin, yoxsa əhli-sünnənin məşhur mənbələridir?! Görəsən, “Əd-durrul-mənsur” (Süyuti), “Təfsiri-Təbəri”, “Müstədrəki-Hakim” kitablarını şiə alimlərimi yazıblar?! Belə böyük yanlışlıqlar yalnız təəssübkeşlik üzündəndir. “Əl-mənar”ın müəllifi bir tərəfdən “istisnasız bütün rəvayətlərdə belə deyilir...” ifadəsini işlədir, digər tərəfdən isə məsələyə şübhə ilə

¹ “Mə'rifətu ʿulumil-hədis”, səh. 50, Misir çapı. “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 3-cü cild, səh. 48.

² “Əl-mənar”, 3-cü cild, səh. 322.

yanaşır. Əgər “Səhihi-Müslim”, “Səhihi-Termizi”, “Müsnədi-Əhməd” və s. kitablarda şiələrin saxta hədisləri “təvatür” həddində nəql olunubsa, onda belə kitabları “səhih” və “mö’təbər” adlandırmaq, onun hətta bir hədisini belə qəbul etmək olarmı?! Həqiqətdə “Əl-mənar”ın müəllifi belə sözlərlə əhli-sünnənin bütün kitab və mənbələrini gözdən salır və onların mö’təbərliyini şübhə altına alır. Bəli, o, Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s) və onların övladlarının fəzilətini inkar etmək istəsə də, əksinə, əhli-sünnə məzhəbinə zərbə endirmişdir!

Burada təkcə bir şübhə qalır ki, o da ayədəki cəm ifadələrlə bağlıdır. Biz bu haqda sonra geniş söz açacağıq.

“MÜBAHİLƏ”NİN ƏHƏMİYYƏTİ

“Mübahilə” hadisəsi İslam peyğəmbərinin (s) risalətinin doğru və haqq olduğunu göstərən aydın bir nişanə və dəlildir. Çünki Allahla qəti və mə’nəvi əlaqəsi olmayan şəxsin belə təhlükəli işə razı olması mümkün deyildir. Peyğəmbəri-əkrəm (s) çəkinmədən müxaliflərinə deyir ki, gəlin, birlikdə dua edib Allahdan yalançıları rüsvay etməsini diləyək. Bunun mə’nası odur ki, sözsüz, mənim nifrin və qarğışım sizi tutacaq və siz bunun nəticəsini görəcəksiniz!

Şübhəsiz, belə bir meydana girmək asan iş deyil; əgər qarğış Allah dərğahında qəbul olunmasa və qarşı tərəf cəzasına çatmasa, bu özü böyük rüsvayçılıq olar. Heç bir ağıllı insan qarşı tərəfin məğlub olacağına inanmadan belə bir işə əl atmaz. Məhz bu səbəbdən də rəvayətlərdə deyildiyi kimi, mübahilədən söz düşdükdə, Nəcran xristianları Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bir qədər fikirləşmək üçün möhlət istədilər. Onlar Peyğəmbərin (s) özü ilə gətirdiyi şəxslərin yalnız dörd nəfərdən ibarət olduğunu, səs-küy salmadan, qəti inam və xatircəmliliklə və’d edilmiş yerə gəldiyini gördükdə, dəhşətə gələrək mübahilədən boyun qaçırdılar və o həzrətin haqq olduğuna inanmaqla əzabdan amanda qaldılar.

Digər tərəfdən bu ayə Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinin (Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin (ə)) yüksək məqama malik olduğunu göstərən ən aydın və möhkəm sübutdur. Şübhəsiz, ayədə qeyd olunan “əbnaəna” (oğullarımız) sözündə məqsəd imam Həsən və imam Hüseyin (ə), “nisaəna” (qadınlarımız) sözündə məqsəd

Fatimeyi-Zəhradır (ə.s). “Ənfüsəna” (özümüz) sözünə gəldikdə isə, şübhəsiz məqsəd təkcə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) özü deyil. Çünki ayədə “özümüzü də’vət edək” ifadəsi vardır ki, əgər yalnız Peyğəmbər (s) nəzərdə tutulsaydı, onda insanın öz-özünü də’vət etməsinin heç bir mə’nası olmazdı. Buna əsasən, yeganə yol budur ki, belə deyək: “Məqsəd yalnız Əlidir (ə)!”

Fəxri-Razi bu ayənin təfsirində şiə alimi Mahmud ibn Həsən Həmsidən maraqlı bir mətləb nəql edir. O, bu ayəyə əsasən, Əlinin (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra bütün peyğəmbər və səhabələrdən fəzilətli olduğunu sübut edərək deyir: “İnsanın öz-özünü müəyyən bir işə də’vət etməsi qeyri-mümkündür. Buna əsasən, “ənfüsəna”da (özümüzdən) məqsəd başqa bir şəxsdir. Alimlər də yekdil fikirdədirlər ki, həmin şəxs yalnız Əlidir (ə). Buna əsasən, Əli (ə) Peyğəmbərin (s) özü kimidir. Şübhəsiz, eynən onun kimi olmasa da, o həzrətin peyğəmbərlik məqamını, eləcə də, bütün insanlardan üstünlüyünü istisna etməklə, bütün xüsusiyyətlərdə onun kimidir. Əgər Peyğəmbəri-əkrəm (s) bütün peyğəmbərlərdən üstün və fəzilətlidirsə, deməli, Əli (ə) də onların hamısından fəzilətli olmalıdır.” Sonra o, öz kəlamını sona yetirərək hamının qəbul etdiyi Peyğəmbər (s) hədisinə istinad edir:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَرَى آدَمَ فِي عِلْمِهِ وَنُوحًا فِي طَاعَتِهِ وَإِبْرَاهِيمَ فِي خُلَّتِهِ
وَمُوسَى فِي هَيْبَتِهِ وَعِيسَى فِي صَفْوَتِهِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع):

“Hər kəs Adəmin elmini, Nuhun (Allaha) itaətini, İbrahimin dostluğunu, Musanın heybətini, İsanın pak və saflığını görmək istəyirsə, Əli ibn Əbi Talibə (ə) baxsın!” Bu hədisdə göstərilir ki, Əli (ə) müqəddəs insanların ayrı-ayrılıqda malik olduqları xislətlərin hamısına sahib idi!

Fəxri-Razi bundan sonra yazır: “Həm keçmişdə, həm də indinin özündə şiələr də bu ayəyə istinad edərək, Əlini (ə) Peyğəmbərin (s) nəfsi və özü kimi bilirlər. Belə ki, bu ifadə onun Peyğəmbəri-əkrəmin (s) bütün xüsusiyyətlərinə malik olduğunu və bütün səhabələrdən üstünlüyünü göstərir. Buna əsasən, Əli (ə) hamıdan fəzilətli sayılır.¹

Fəxri-Razi bu dəlili qeyd etdikdən sonra onun üstündən asanlıqla keçərək, yalnız belə bir cavabla kifayətlənir: “Bütün müsəlmanlar Məhəmmədi (s) Əli ibn Əbi Talibdən fəzilətli bildikləri

¹ “Kəbir” təfsiri, 8-ci cild, səh. 81.

kimi, hər bir peyğəmbərin də peyğəmbər olmayanlardan üstün və fəzilətli olduğunu bilirlər. Şübhəsiz, Əli peyğəmbər deyildir. Nəticə alırıq ki, digər ilahi peyğəmbərlər də Əlidən üstün və fəzilətlidirlər.”¹

Fəxri-Razinin sözlərindən mə'lumdur ki, onun möhkəm və tutarlı dəlili yoxdur. Sanki o, səhifənin boş qalmaması üçün bir söz yazmaq istəmişdir. Halbuki “hər bir ilahi peyğəmbər qeyri-peyğəmbərdən üstün və fəzilətlidir” fikri qəti söz deyil. Çünki bu üstünlük yalnız vəhy məsələsində şübhəsizdir. Lakin vəhydən başqa hallarda Peyğəmbəri (s) istisna etməklə, digər peyğəmbərlərdən üstün və fəzilətli bir ilahi insanın olması ehtimalı vardır. Bir də bizim söhbətimiz imam Əlinin (ə) İslam ümmətində olan üstünlük və fəzilətləridir. Burada isə həzrətin digər peyğəmbərlərdən fəzilətli olmasını sübut etməyə ehtiyac yoxdur.

Beləliklə, “mübahilə” ayəsinə və onunla bağlı “mütəvatir” hədislərə əsasən, fəzilətli şəxsin Peyğəmbərin (s) xilafət və canişinliyinə daha layiq olduğu aydınlaşır. Çünki Allah-taala heç vaxt daha üstün və fəzilətli, eləcə də, Peyğəmbərin (s) canı kimi olan şəxsi mə'mum və mürid, ondan aşağı olan şəxsi isə imam və rəhbər etməz!

Bu məsələdə (bizim e'tiqadımıza görə) imamın Allah, yaxud (əhli-sünnənin e'tiqadına görə) camaat tərəfindən seçilməsində heç bir fərq yoxdur. Çünki birinci surətdə Allah-taala heç vaxt fəzilətli şəxsi ondan aşağı olan şəxsdən üstün bilməz. İkinci surətdə isə sağlam kütlə heç vaxt ağılın qəti hökmünə qarşı çıxmaz; əgər belə bir iş tutsa, qətiyyəən bəyənilməz və məqbul sayılmaz.

“MÜBAHİLƏ” AYƏSİ VƏ İRADLAR

“Əl-mənar” kitabının müəllifi və digər alimlərin bu ayənin Əhli-beyt (ə) haqqında nazil olması müddəasına tutduqları iradlardan biri budur ki, onda qeyd olunan “əbnaəna” (oğullarımız) sözü cəm formasında işlənmiş və onun iki nəfərə Həsən və Hüseyinə (ə) aid etmək düzgün deyildir. Eləcə də “nisaəna” (qadınlarımız) sözü cəm olduğu halda, necə ola bilər ki, yalnız Fatimeyi-Zəhraya (ə.s) aid

¹ Yenə orada.

olsun?! Cəm formalı “ənfüsəna” (özümüz) sözünü də yalnız Əliyə (ə) şamil etmək düzgün deyil.

Cavab: Burada diqqətinizi bir neçə məsələyə yönəldirik:

1. Əvvəlcə geniş izah verildiyi kimi, həm şiə, həm də sünnilərin məşhur və mö'təbər mənbələrindəki rəvayətlər “mübahilə” ayəsinin Əhli-beyt (ə) barəsində nazil olduğunu, eləcə də, Peyğəmbərin (s) Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyndən (ə) başqa bir kəsi mübahiləyə aparmadığını açıq-aşkar qeyd etmişlər. Bunlar ayənin təfsiri üçün aydın sübutdur. Çünki Qur'an ayələrini təfsir edən, onların nazil olma səbəbini açıqlayan şahid və sübutlardan biri də qəti sünnədir! Buna əsasən, yuxarıdakı irada yalnız şiələr deyil, həm də bütün İslam alimləri cavab verməlidir.

2. Cəm formasının bir, yaxud bir neçə nəfərə şamil olması yeni bir məsələ deyil. Qur'ani-kərimdə, ərəb və qeyri-ərəb ədəbiyyatında belə hallara çox rast gəlmək olar.

İzah: Adətən, hər hansı bir qanun qoyularkən, yaxud bir əhdnamə yazılarkən, hökm ümumi şəkildə və cəm formasında qeyd edilir. Məsələn, əhdnamədə belə yazırlar: “İcraata məs'ul şəxslər – əhdnaməni imzalayanlar və onların övladlarıdır!” Burada ola bilər ki, kiminsə bir, yaxud iki uşağı olsun. Bu isə qanunun, yaxud əhdnamənin “cəm formada” nəzərə alınması ilə heç bir ziddiyyət təşkil etmir. Bir sözlə, burada iki mərhələ vardır: 1. Müqavilə zamanı; 2. İcra zamanı.

Müqavilə zamanı ifadələrin hamıya aid olması üçün buyuruqlar cəm formada qeyd olunur. İcra zamanı isə mümkündür ki, bu iş bir nəfərin üzərinə düşsün. Bu da məsələnin ümumiliyinə heç bir xələl gətirmir.

Başqa sözlə, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Nəcran xristianları ilə bağladığı müqaviləyə əsasən, bütün övladlarını, qadınlarını və onun canı sayılan kəsləri mübahiləyə aparmalı idi. Lakin onlar bir neçə nəfərdən artıq deyildilər. Öncə deyildiyi kimi, Qur'ani-kərimin bir çox ayələrində bə'zi ifadələr bir nəfərə aid olduğu halda, cəm formasında işlədilmişdir. Məsələn, “Ali-İmran” surəsinin 173-cü ayəsində buyrulur:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

“O kəslər ki, xalq onlara dedi: “Düşmənlər (hücum etmək üçün) sizə qarşı toplaşmışlar, onlardan qorxun!”

Bu ayədəki “ən-nas” (xalq) sözündə məqsəd, bir qrup təfsir aliminin yazdığına əsasən, Nəim ibn Məs’uddur. O, müsəlmanları müşriklərin qüdrəti ilə qorxutmaq üçün Əbu Süfyandan bir qədər mal (rüşvət) almışdı.

Həmçinin “Ali-İmran” surəsinin 181-ci ayəsində buyrulur:

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ

“Allah kasıbdır, biz isə dövlətliyik! (Buna görə də Allah bizdən zəkat istəyir)” deyənlərin sözünü Allah, əlbəttə, eşitdi!”

Bir qrup təfsirçinin nəzərinə, bu ayədə “qovləlləzinə” (deyənlərin sözünü) kəlməsində məqsəd Həyy ibn Xətib və ya Fənhəs adlı şəxs olmuşdur.

Bə’zən də cəm formasında işlədilən söz nəzərdə tutulan şəxsə hörmət məqsədilədir. Necə ki, “Nəhl” surəsinin 120-ci ayəsində həzrət İbrahim (ə) haqqında belə buyrulur:

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا

“Həqiqətən, İbrahim Allaha müt’i və baş əyən bir ümmət idi.”

Bu ayədə cəm mə’nasını daşıyan “ümmət” sözü bir nəfərə – (İbrahimə (ə)) deyilmişdir.

3. “Mübahilə” ayəsindən başa düşülür ki, (oğlan olan) qız nəvələrə də “ibn” (oğul) deyilir. Cahillik dövründə isə ərəblər yalnız oğul tərəfindən olan nəvələri övlad hesab edib deyirdilər:

Bənuna bənu əbnauna və bənatina,
Bənuhunna əbnaur-ricali əbaidi.

“Bizim övladlarımız, yalnız oğullarımızın övladlarıdır. Qızlarımızın övladları isə bizim deyil, yadların övladları sayılırlar.”

Belə təfəkkür tərz-i cahillik dövrünün yanlış adət-ən’ənələrindən qaynaqlanırdı. Onlar qızları və qadınları bəşər qismindən saymır və onlara oğullarını saxlamaq üçün bir əşya kimi baxırdılar. Necə ki, o dövrün şairi deyir:

Və innəma ummuhatun-nasi əv'iyətun,
Mustəvdəatun və lil-ənsabi abaun.

“Analar onların böyüməsi üçün bir qabdır (əşyadır), nəsil isə yalnız ataların hesabınadır.”

İslam dini isə belə təfəkkürü şiddətlə məhkum edərək, oğlanla qız övladları arasında olan fərqi aradan götürdü. Qur'ani-kərimin “Ən'am” surəsinin 85-ci ayəsində İbrahimin övladları haqqında buyrulur:

وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ

“Davud, Süleyman, Əyyub, Yusif, Musa və Harun da onun (İbrahimin) övladlarından idilər. Biz yaxşı iş görənləri belə mükafatlandırırıq. Zəkəriyyə, İsa və İlyas da əməlisalehlərdən idi.”

Bu ayədə həzrət İsa (ə) İbrahim peyğəmbərin övladlarından sayılmışdır, halbuki o, Məryəmin oğlu idi (yə'ni İbrahimin (ə) qız nəvəsi idi).

Şiə və sünnilərin vasitəsilə nəql olunan rəvayətlərdə “ibn Rəsulillah” (Peyğəmbərin övladı) sözünün imam Həsən və imam Hüseyinə (ə) deyilməsi müşahidə olunur.

Evlənmək üçün haram olan qadınlar barəsindəki ayədə buyrulur: **“Sizin oğullarınızın zövcələri.”** İslam fəqihləri və alimlərinin nəzərinə, oğulların və nəvələrin (istər qız, istərsə də oğlan) zövcələri insana məhrəmdir və bu ayə onlara şamil olunur.

“Mübahilə” ayəsinin təfsirində nəql olunan məşhur bir hədis insanın diqqətini özünə daha çox cəlb edir. Hədisdə deyilir: “Bir gün xəlifə Mə'mun imam Rizadan (ə) “Baban Əli ibn Əbi Talibin (ə) Peyğəmbərin (s) xəlifəsi olmasına dəlilin varmı?” deyər soruşduqda, həzrət buyurdu: “Ənfüsəna” ayəsi (buna dəlildir).”

Mə'mun dedi: “Əgər “nisaəna” olmasaydı (sözün düz olardı!)”

İmam Riza (ə) buyurdu: “Əgər “əbnaəna” olmasaydı (sən deyən olardı!)”

Əllamə Təbatəbai bu qısa və eyni zamanda mə'nalı sözləri şərh edərək yazır: “İmam Rizanın (ə) “ənfüsəna” ayəsinə istinad etməsinin səbəbi budur ki, Allah-taala Əlini (ə) Peyğəmbərin (s) canı

və nəfsi kimi tanıtdırmışdır. (Buna əsasən, Əli (ə) xilafət və imamət məqamına hamıdan layıqdır, risalət və peyğəmbərlikdən başqa hər bir məqamında Peyğəmbərlə (s) eynidir.)

Mə'munun cavabı isə buna bir növ irad idi. Belə ki, ayədə qeyd olunan “nisaəna” (qadınlarımız) sözü göstərir ki, “ənfüsəna” sözü Peyğəmbərin (s) canı və nəfsi kimi şəxsi deyil, ümumi olaraq “ricaləna” (kişilərimiz) mə'nasını bildirir.

İmam Riza (ə) da növbəti cavabı ilə bildirir ki, “ənfüsəna” “kişilərimiz” mə'nasını daşısaydı, artıq “əbnaəna” (oğullarımız) sözünə ehtiyac olmazdı. Çünki oğullar ifadəsi də kişi cinsinə daxildir. Buna əsasən, ayədəki “ənfüsəna” sözü “kişilərimiz” mə'nasında deyil.¹

“Biharul-ənvar” kitabında Mə'munla imam Rizanın (ə) arasındakı söhbət belə nəql olunmuşdur: “Bir gün Mə'mun imam Rizaya (ə) dedi: “Qur'ani-kərimdə Əli ibn Əbi Talibin (ə) ən böyük fəzilətini göstərən ayə hansıdır?”

İmam (ə) buyurdu: “Mübahilə ayəsi! Bu ayə nazil olduqda, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Həsən və Hüseyini (ə) çağırırdı (onları özü ilə mübahiləyə apardı). Buna əsasən, ayədəki “əbnaəna” (oğullarımız) sözündə məqsəd onlardır. Sonra Fatimeyi-Zəhranı (ə.s) çağırırdı. Ayədəki “nisaəna” (qadınlarımız) sözü də ona aiddir. Daha sonra Əmirəl-mö'minin Əlini (ə) çağırırdı. Allahın hökmünə əsasən, o, Peyğəmbərin (s) canı və nəfsi kimidir. Həç kim Peyğəmbərdən (s) üstün və fəzilətli olmadığı kimi, o həzrətin canı və nəfsindən, yə'ni Əli ibn Əbi Talibdən (ə) də üstünü və fəzilətliyi yoxdur.”

Mə'mun dedi: “Ola bilər ki, “ənfüsəna” (özümüz) sözü başqasına yox, yalnız Peyğəmbərin (s) özünə aid olsun.”

İmam (s) buyurdu: “Məgər insan özünü bir işə çağıra bilərmi? Peyğəmbər (s) Fatimə (ə.s), Həsən və Hüseyindən (ə) əlavə, Əlini (ə) da çağırırdı. Buradan mə'lum olur ki, Əli (ə) Peyğəmbərin (s) canı və nəfsi kimidir!”²

¹ “Əl-mizan”, 3-cü cild, səh. 230, “mübahilə” ayəsinin təfsiri.

² “Biharul-ənvar”, 10-cu cild, səh. 350 (ixtisarla).

2-“XEYRUL-BƏRİYYƏ” (YARADILMIŞLARIN ƏN YAXŞISI) AYƏSİ

“Bəyyinə” surəsinin 7-8-ci ayələrində buyurulur:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Həqiqətən, iman gətirib saleh əməllər edənlər yaradılmışların ən yaxşılarıdır. Onların öz Rəbbi yanındakı mükafatı (ağacları) altından çaylar axan behişt bağlarıdır. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan. Bu (yüksək məqam) Rəbbindən qorxanlar üçündür!”

Allah-taala bu iki və bundan öncəki ayələrdə ən pis və ən yaxşı məxluqların kimlər olduğunu açıqlayır. Haqq nurunu söndürmək istəyən, müxtəlif hiylələrə əl atan, həm özlərini, həm də başqalarını azgınlığa sürükləyən kafirləri və kitab əhlindən olan müşrikləri “şərrul-bəriyyə” (yaradılmışların ən pisi), bunun müqabilində isə iman nuru sayəsində haqq yol seçən, yaxşı əməllər edən, həm özlərini, həm də başqalarını doğru yola çağıranları “xeyrul-bəriyyə” (yaradılmışların ən yaxşısı) adlandırır.

Göründüyü kimi, ayənin məfhumu müəyyən bir fərd və ya qrupa aid olmasa da, şiə və əhli-sünnənin hədis mənbələrində nəql olunan bir çox rəvayətlərə görə, Allahın bəndələri sırasında ən üstün və öncül şəxs yalnız bir nəfərdir. Bu hədislərin mənasına diqqət yetirdikdə, indiyə qədər bə’zilərinə qaranlıq qalan bir çox həqiqətlər aydınlaşır və xəbərsizlərin ittihamlarına tutarlı cavablar vermək olur. Burada oxucuların diqqətini bu hədislərin bir qisminə yönəldirik:

1. Məşhur təfsir alimi Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında bu ayənin təfsirində İbn Əsakirdən, o da Cabir ibn Abdullaha belə nəql edir: “Biz Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) bir yerdə idik. Bu vaxt Əli (ə) bizə tərəf gəlirdi. Peyğəmbər (s) onu görcək belə buyurdu: “*Canım əlində olan Allaha and olsun ki, bu kişi və onun şiələri qiyamət günü nicat tapanlardandır!*” Bundan sonra ***“İman gətirib saleh iş görənlər yaradılmışların ən yaxşılarıdır”*** ayəsi nazil oldu.

Beləliklə, Əli (ə) gələrkən Peyğəmbərin (s) səhabələri ona “Yaradılmışların ən yaxşısı gəlir” dedilər.”¹

Bu rəvayəti eynilə Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında nəql etmişdir.²

2. İbn Abbasdan nəql olunan başqa bir rəvayətdə belə buyurulur: **“İman gətirib saleh iş görənlər yaradılmışların ən yaxşılarıdır”** ayəsi nazil olandan sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əliyə (ə) buyurdu:

هُوَ أَنْتَ وَشِيعَتُكَ تَأْتِي أَنْتَ وَشِيعَتُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَاضِينَ مَرْضِيَيْنَ وَتَأْتِي
عَذُوكَ غَضَبَانَا مُفْجِحِينَ:

“Sən və şialərin qiyamət günü yaradılmışların ən yaxşılarısınız. Həm Allah sizdən razıdır, həm də siz Allahdan. Sənin düşmənin isə (qiyamətdə) əzab içərisində olar və boynuna zəncir bağlanar!”³

3. Əbu Bərzədən də belə nəql olunur: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) bu ayəni tilavət edərkən, üzünü Əliyə (ə) tutub buyurdu: “Ya Əli! Yaradılmışların ən yaxşısı sən və şialəridir. Mənim və sənin və ’dən “Kövsər” hovuzunun kənarındadır.”⁴

4. “Əd-durrul-mənsur” təfsirində yazılır: “İbn Mərdəveyh, Əlidən (ə) nəql edir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) mənə belə buyurdu: “Məgər Allahın **“İman gətirib saleh iş görənlər yaradılmışların ən yaxşılarıdır”** kəlamını eşitməmisən? Bunlar sən və şialəridir. Mənim sizinlə və ’də yerimiz (görüşəcək yerimiz) “Kövsər” hovuzunun kənarıdır! Mən ümmətlərdən hesab çəkməyə gəldiyim zaman siz seçilərək alnıaçıq halda çağırılacaqsınız!”⁵

5. Yenə “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Ətiyyə Ovfinin belə dediyi nəql olunur: “Bir dəfə biz Cabir ibn Abdullah Ənsarinin yanına getmişdik. Artıq o vaxt qocalığından qaşları gözünün üstünə tökülürdü. Ona dedik: “Bizə Əlidən danış!”

O, əli ilə qaşlarını qaldırıb dedi: “O, yaradılmışların ən yaxşısıdır!”⁶

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 379.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 357.

³ Yenə orada, hədis: 1126; “Əs-səvaiq”, İbn Həcər, səh. 96 və “Nurul-əbsar”, Şəblənci, səh. 70 və 101.

⁴ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 359, hədis: 1130.

⁵ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 379.

⁶ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 364, hədis: 1142.

6. Gənci Şafei “Kifayətut-talib” kitabında Ətadan belə nəql edir: “Ayişədən Əli (ə) haqda soruşdum. Mənə dedi: “O, bəşərin ən yaxşısıdır və buna yalnız kafirlər şəkk edərlər!”¹

Yenə həmin kitabda Hüzeyfin belə dediyi nəql olunur: “Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu eşitdim: “Əli insanların ən yaxşısıdır, hər kəs bunu qəbul etməsə, kafirdir!”²

Mə'lum olduğu üzrə, bütün bu ifadələr İslam peyğəmbərindən (s) sonra imam Əliyə (ə) aid olur, yə'ni o, Peyğəmbərdən (s) sonra insanların ən yaxşısıdır.

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, Əlinin (ə) fəzilətlərinə şübhə ilə yanaşan əhli-sünnənin məşhur təfsir alimi Alusi bu ayənin təfsiri ilə bağlı Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyurduqlarının bir çoxunu nəql etdikdən sonra yazır: “Rəvayətlərin məfhum və mə'nası bu deyil ki, ayə məhz Əli (ə), onun şialəri və ardıcıllarına aiddir. Hərçənd, onlar bu ayəyə daxildir və yaradılmışların ən yaxşılarının önündə dururlar.” Sonra yazır: “İmamıyyə şialəri Əlini (ə) peyğəmbərlər və mələklərdən üstün bilsələr də, Peyğəmbəri (s) ondan üstün hesab edirlər!”

Bir sözlə, alimlərin böyük bir qrupu İslamın məşhur mənbələrində “xeyrul-bəriyyə” ayəsi ilə bağlı hədislər nəql etmişlər. Bu hədislər Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra imam Əlinin (ə) bütün müsəlmanlardan və səhabələrdən üstün, fəzilətli olmasına aydın bir dəlildir. Lakin əməvilərin zülmkar hakimiyyətindən bəri həmişə düşmənlər o həzrətin fəzilətlərini gizlətməyə çalışmış, dostları belə canlarının qorxusundan heç bir söz deməmişlər. Bununla belə, bu böyük fəzilətlər bütün o qaranlıq, irticaçı dövrləri arxada qoyaraq bizim əlimizə gəlib çatmışdır. Bunu isə ilahi və qeybi yardımdan başqa bir şey adlandırmaq olmaz! Bundan əlavə, bu ayə və hədislərdən iki mühüm məsələ başa düşülür:

1. Dərəcəsi aşağı olan bir kəsi fəzilətli bir insandan üstün bilmək bəyənilməz bir iş sayıldığından, imam Əlini (ə) fəzilət və üstünlüyünə görə, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) xəlifəsi və canişini sayırıq; xəlifənin istər (bizim e'tiqadımıza görə) Allah, istərsə də (sünnilərin e'tiqadına görə) xalq tərəfindən seçilməsini qəbul edək.

¹ “Kifayətut-talib”, səh. 118, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 3-cü cild, səh. 288.

² Yenə orada.

2. Əksər hədislərdə qeyd olunduğu kimi, imam Əlinin (ə) ardıcıllarının “şiə” adlandırılması Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dilindən götürülmüşdür. Bu ada belə düşmən olanlar, ona nifrət bəsləyənlər və onun “ş” hərfini “şər” sözü kimi tərcümə edənlər həqiqətdə İslam peyğəmbəri (s) ilə müxalifdirlər və o həzrətin kəlamlarına nifrət bəsləyirlər. Əgər doğrudan da onlar belə ittihamları agahlıq üzündən və bilə-bilə dillərinə gətirirsə, onların işləri çətin olacaqdır! Onların bu hədislərdən xəbərsiz olduğunu düşünsək, daha yaxşıdır.

Bəli, “şiə” adı nifrət doğurmur, əksinə mö'təbər rəvayətdə qeyd olunduğu kimi, İslam peyğəmbərinin (s) Əlinin (ə) ardıcıllarına qoyduğu iftixarlı addır. Allahdan arzumuz budur ki, hamımız bu iftixara layiq olaq!

3-“*LEYLƏTÜL-MƏBİT*” AYƏSİ

“Bəqərə” surəsinin 207-ci ayəsində buyurulur:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ

“İnsanlardan bə'zisi Allahın razılığını qazanmaq üçün öz canını fəda edər. Allah Öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”

Bu ayənin nazil olması haqda İslamın məşhur mənbələrində çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur. O cümlədən:

1. Əhli-sünnənin məşhur təfsir alimlərindən olan Sə'ləbi öz təfsir kitabında bu ayənin nazil olma səbəbini belə nəql edir: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) Mədinəyə hicrəti zamanı Əli ibn Əbi Talibi (ə) camaata olan əmanətlərini qaytarmaq üçün Məkkədə qoymalı oldu. Özü isə gecə yola düşmək istəyərkən, müşriklər tərəfindən evin mühasirəyə alındığını gördü, Əliyə (ə) onun öz yerində yatmağını göstəriş verib buyurdu: “Mənim yaşıl rəngli örtüyümü üstünə atıb, mənim yerimdə yatarsan. Allahın köməyi ilə sənə heç bir zərər dəyməyəcəkdir!” Əli (ə) də həzrətin göstərişinə əməl etdi.

Bu zaman Allah-taala Cəbrail və Mikailə vəhy etdi ki, mən sizin aranızda qardaşlıq peymanı bağladım və ikinizdən birinizin ömrünü uzatdım. İndi sizin hansı biriniz digərinin uzun ömürlü olmasını istəyir? Onların hər biri bunu özü üçün istədikdə, Allah-taala buyurdu: “Nə üçün siz Əli ibn Əbi Talib kimi deyilsiniz? Mən onunla Məhəmməd arasında qardaşlıq peymanı bağladım. O,

Peyğəmbərin yatağında yatdı və onun həyatını öz həyatından üstün bildi. Yerə enin və onu düşmənlərdən qoruyun!” Onlar yerə endilər. Cəbrail Əlinin başı üstə, Mikail isə ayaq tərəfində durdu. Cəbrail dedi: “Afərin, afərin! Ya Əli, kim sənin kimi ola bilər?! Allah-taala mələklərin yanında sənənlə fəxr edir!”

Peyğəmbər (s) Mədinəyə tərəf yola düşdüyü zaman bu ayə nazil oldu: ***“İnsanlardan bə’zisi Allahın razılığını qazanmaq yolunda öz canını fəda edir. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”***

Sə’ləbinin nəql etdiyi bu hədisi təfsilatı ilə Qəzzali “Ehyaul-ülum” (3-cü cild, səh. 237), Gənci “Kifayətut-talib” (səh. 114), İbn Səbbağ Maliki “Əl-füsulul-muhimmə” (səh. 33), Sibti ibn Covzi Hənəfi “Təzkirətul-xəvass” (səh. 21), Şəblənci “Nurul-əbsar” (səh. 82) kitablarında nəql etmişlər.¹

2. Bu rəvayəti Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında azacıq fərqlə Hakim Əbu Səid Xudridən nəql etmişdir.²

3. Yenə həmin kitabda İbn Abbasdan belə nəql olunur: “Əli (ə) Xədicədən (ə.s) sonra Peyğəmbərə (s) iman gətirən, onun libasını geyinən və yatağında yatan birinci şəxsdir...” (Burada həmin ayəyə işarə edilmişdir.)³

4. Yenə həmin kitabda Abdullah ibn Süleymandan (başqa bir nüsxədə Abdullah ibn Abbasdan) belə nəql olunur: Peyğəmbər (s) mağaraya doğru getdiyi zaman gecə Əlini (ə) öz yatağında yatırtdı, özü isə Əbu Bəkrin ardınca getdi. Qüreyşlilər Əliyə (ə) baxır və elə güman edirdilər ki, Peyğəmbərdir. Sübh açıldıqda, gördülər ki, o Əlidir. Ondan “Məhəmməd haradadır” deyər soruşduqda, dedi: “Mənim xəbərim yoxdur!” Dedilər: “Nahaq təəccüblənmədik ki, sənə tərəf daş atdıqda, o tərəf–bu tərəfə çevrildin, halbuki Məhəmmədə tərəf daş atdıqda, o yerindən tərpənməzdi. ***“İnsanlardan bə’zisi Allahın razılığını qazanmaq yolunda öz canını fəda edir. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır”*** ayəsi bu hadisə ilə bağlı nazil olmuşdur.”⁴

5. Hakim Nişapuri “Müstədrəküs-səhiheyn” adlı məşhur kitabında İbn Abbasdan belə nəql edir: “Əli (ə) Allah yolunda öz

¹ “Əl-qədir”, 2-ci cild, səh. 48.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 196, hədis: 133.

³ Yenə orada, səh. 98.

⁴ Yenə orada, səh. 100.

canını qurban etdi – Peyğəmbərin (s) libasını geyinib, onun yerində yatdı...” Hədisin sonunda isə belə oxuyuruq: “Bu hədis mö’təbərdir, hərçənd, onu Buxari və Müslim öz kitablarında nəql etməmişlər!”¹

6. Yenə həmin kitabda Həkim ibn Cübeyr imam Zeyənləbidindən (ə) belə nəql edir: “Allahın razılığı yolunda canını fəda edən ilk şəxs Əli ibn Əbi Talibdir.”²

Sonra yazır: “Əli (ə) Peyğəmbəri-əkrəmin (s) yerində yatanda, bu şe’ri zümzümə edirdi:

Vəqəytu binəfsi xəyrə mən vətəəl-həsə,
Və mən tafə bil-bəytil-ətiqi və bil-hicri
Rəsulillahi xafə ən yəmkuru bihi,
Fənəccahu zut-təvlil-ilahi minəl-məkri,
Və batə Rəsulullahi fil-ğari aminən,
Muvəqqəən və fi hifzil-ilahi və fi sətri,
Və bittu iraihim və ləm yəthəmunəni,
Və qəd vətəntu nəfsi ələl-qətli vəl-əsri.

“Mən Yer üzünə qədəm qoymuş ən fəzilətli insanı, Kə’bə evini və Həcərül-əsvədi təvaf edən kəsi canımla qorudum.

O, Allahın Rəsulu idi. Düşmənlərin məkr və hiyləsindən qorxsa da, qüdrətli Allah onu müxaliflərin hiyləsindən qorudu.

Allahın Rəsulu (s) mağarada əmin-amanlıqda olan zaman mən onları (düşmənləri) gözləyirdim.

Onlar mənim Peyğəmbərin (s) yerində yatmağını güman etmirdilər. Bir halda ki, mən ölüm və əsirliyə hazır idim.”³

İmam Əlinin (ə) iman və fədakarlığını göstərən bu şe’rə digər kitablarda da təsadüf edilir.

7. Məşhur tarixçi Təbəri Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hicrəti ilə əlaqədar belə yazır: “Əli (ə) Peyğəmbərin (s) yerində yatmışdı, düşmənlər isə pusquda durub Peyğəmbərə (s) hücum çəkməyi gözləyir və onu öz yatağında uzandığını görüb deyirdilər: “And olsun ki, o, Məhəmməddir!” Nəhayət, sübh açıldı və Əli (ə) Peyğəmbərin (s) yatağından qalxdı.” (Təbəri bu rəvayəti

¹ “Müstədrəküs-səhiheyn”, 3-cü cild, səh. 4, Beyrutun “Darul-mə’rifət” çapı.

² Yenə orada.

³ “Müstədrəküs-səhiheyn”, 3-cü cild, səh. 4.

Peyğəmbərin (s) hicrəti ilə bağlı “Ənfal” surəsinin **“(Ya Məhəmməd!) Yadına sal ki, bir zaman kafirlər səni həbs etmək və ya öldürmək, yaxud da (Məkkədən) çıxarıb qovmaq üçün sənə qarşı hiylə qurmuşdular. Allah da tədbir tökdü...”**¹ ayəsinin təfsirində yazmışdır.)

8. İbn Əsir “Usdul-ğabə” kitabında imam Əlinin (ə) fəziləti haqda yazır: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) hicrət etmək istədikdə, əmanətləri camaata qaytarmaq üçün Əlini (ə) Məkkədə qoydu və elə həmin gecə Məkkədən mağaraya doğru yola düşdü. Halbuki müşriklər onun evini mühasirəyə almışdılar. O, Əliyə (ə) göstəriş verdi ki, onun yerində yatıb, yorğanını üstünə atsın.” Sonra o, “Leylətül-məbit” əhvalatını və Allah-taalanın Cəbrail və Mikailə vəhyini nəql edərək yazır: “Peyğəmbər (s) Mədinəyə hərəkət etdiyi zaman Allah-taala bu ayəni ona nazil etdi: **“İnsanlardan bə’zisi Allahın razılığını qazanmaq üçün öz canını fəda edər. Allah Öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”**

9. Əhli-sünnənin dörd imamından biri olan Əhməd ibn Hənbəl məşhur “Müsnəd” kitabında İbn Abbasdan **“(Ya Məhəmməd!) Yadına sal ki, bir zaman kafirlər səni həbs etmək, ya öldürmək, ya da (Məkkədən) çıxarıb qovmaq (sürgün etmək) üçün hiylə qurmuşdular. Allah da tədbir gördü. Allah tədbirlilərin ən yaxşısıdır”**² ayəsinin təfsirində belə nəql edir: “Qüreyşlilər Məkkədə bir-birlərilə məsləhətləşib, bə’ziləri “Onu öldürün”, bə’ziləri isə “Onu sürgün edin!” – dedikləri zaman Allah-taala Peyğəmbəri bu hadisədən xəbərdar etdi. Bu zaman Əli (ə) Peyğəmbərin (s) yatağında yatdı... (və Peyğəmbər (s) Məkkədən çıxdı.)”³

Əhməd ibn Hənbəl bu rəvayəti **“İnsanlardan bə’zisi Allahın razılığını qazanmaq üçün öz canını fəda edər. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır”** ayəsinin təfsirində deyil, “Leylətül-məbit” ayəsi ilə əlaqədar nazil olan “Ənfal” surəsinin 30-cu ayəsinin təfsirində nəql etmişdir.

“Leylətül-məbit” hadisəsi ilə bağlı rəvayətlər bununla başa çatmır. Digər məşhur mənbələrdə də çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur.

¹ “Ənfal” surəsi, ayə: 30.

² “Ənfal” surəsi, ayə: 30.

³ “Müsnədi-Əhməd”, 1-ci cild, səh. 347. (Beyrutun “Darus-sadiq” çapı.)

Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Ehqaqul-həqq”¹, “Şəvahidut-tənzil”², “Fəzailul-xəmsə”³, “Əl-qədir”⁴ və “Burhan”⁵ kitablarına müraciət edə bilərlər.

4-“HİKMƏT” AYƏSİ

“Bəqərə” surəsinin 269-cu ayəsində buyurulur:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

“Allah hikməti (elmi) istədiyi (və layiq gördüyü) şəxsə bəxş edər. Hər kimə də hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir verilmişdir.”

Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında Rəbi ibn Xeymədən belə nəql edir: “Elə bir kəs görmədim ki, Əlinin hökm və qəzavətinə irad tuta bilsin. Həqiqətən, Allah-taala buyurur: **“Allah hikməti (elmi) istədiyi (və layiq gördüyü) şəxsə bəxş edər. Hər kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir verilmişdir.”**⁶

Həmin kitabda bu məzmununda əlavə rəvayətlər nəql olunmuşdur ki, o cümlədən, İbn Abbas Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu demişdir:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ فِي حُكْمِهِ وَالْيُوسُفَ فِي حُكْمَتِهِ وَالْيُوسُفَ فِي إِجْتِمَاعِهِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ:

“Hər kəs İbrahimin helmini, Nuhun hikmətini və Yusifin insanpərvərliyini görmək istəyirsə, Əli ibn Əbi Talibə baxsın!”⁷

Başqa bir yerdə isə Əbil-Həmrədən belə nəql edir: “Biz Peyğəmbərin (s) yanında idik və Əli (ə) bizə tərəf gəlirdi. Bu vaxt Peyğəmbər (s) buyurdu:

¹ “Ehqaqul-həqq”, 3-cü cild, səh. 23-45, 6-cı cild, səh. 479-481, 8-ci cild, səh. 335-348 və 14-cü cild, səh. 116-130.

² “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 96-97.

³ “Fəzailul-xəmsə”, 2-ci cild, səh. 345-346.

⁴ “Əl-qədir”, 2-ci cild, səh. 49-50.

⁵ “Burhan” təfsiri, 1-ci cild, səh. 206-207.

⁶ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 107, hədis: 150.

⁷ Yenə orada, 1-ci cild, səh. 106, hədis: 147.

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى آدَمَ فِي عِلْمِهِ وَ نُوحَ فِي فَهْمِهِ وَ إِبْرَاهِيمَ فِي خُلُقِهِ
فَلْيَنْظُرْ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ:

*“Hər kəs Adəmin elmini, Nuhun düşüncəsini və İbrahimin Allahla dostluğunu müşahidə edib sevinmək istəyirsə, Əli ibn Əbi Talibə baxsın!”*¹

Yenə orada Abdullah ibn Abbasdan belə nəql olunur: “Biz Peyğəmbərin (s) yanında idik və həzrətdən Əlinin (ə) haqqında soruşulduqda, buyurdu:

قُسِمَتِ الْحِكْمَةُ عَشْرَةَ أَجْزَاءٍ فَأُعْطِيَ عَلَى تِسْعَةِ أَجْزَاءٍ وَ أُعْطِيَ النَّاسُ جُزْءٌ
وَاحِدًا:

*“Elm və hikmət on qismdir ki, onun doqquzu Əliyə, biri isə camaata verilmişdir!”*²

Bu rəvayətlər açıq-aydın göstərir ki, Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra İslam ümməti arasında elm, bilik və hikmətdə Əliyə (ə) çatan bir kəs yoxdur. İmamətin əsas və mühüm şərti elm və hikmət olduğundan, İslam peyğəmbərindən (s) sonra imamət və xilafət məqamına ən layiq şəxs yalnız Əlidir (ə).

Termizinin “Səhih” kitabında Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğu nəql olunur:

أَنَا دَارُ الْحِكْمَةِ وَ عَلِيُّ بَابُهَا:

*“Mən hikmət eviyəm, Əli isə onun qapısıdır!”*³

Şübhəsiz, kim bir evə girmək istəsə, mütləq onun qapısından daxil olmalıdır; necə ki, Qur’ani-kərimdə buyurulur: **“Evlərə qapılardan daxil olun!”** Beləliklə, hər kim İslam peyğəmbərinin (s) elm və hikmət xəzinəsinə yol tapmaq istəyirsə, mütləq imam Əlidən (ə) başlamalı və bu xəzinənin açarını ondan almalıdır.

5-“HƏL-ƏTA” (İNSAN) SURƏSİ

İmam Əli (ə) və Əhli-beytin fəzilətlərini sübut edən mühüm sənədlərdən biri də “Həl-əta” surəsidir. Bu surənin mə’nasına, ifadələrinə, eləcə də, nazil olma səbəbinə diqqət yetirdikdə, bir çox həqiqətlər üzə çıxacaq. Əlbəttə, bu surənin ayələri ümumilik kəsb

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 79, hədis: 116.

² Yenə orada, səh. 105, hədis: 146.

³ “Səhihi-Termizi”, 5-ci cild, səh. 637 (“Mənaqib” kitabı, “Əli ibn Əbi Talibin (ə) fəzilətləri” bölümü, hədis: 3723).

etsə də, onun “İnnəl-əbrarə yəşrəbunə min kə’sin...” (*Şübhəsiz, yaxşı əməl və itaət sahibləri kafur qatılmış şərbət içəcəklər...*) ayəsindən başlayaraq 22-ci ayəsinədək (on yeddi ayə) “əbrar” (yaxşılar) adlı qrup haqda söz açır. İslamın məşhur mənbələrində nəql olunan çoxlu rəvayətə və bu ayənin nazil olma səbəbinə əsasən, “əbrar”ın tam mə’nada nümunələri Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyndir (ə). Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu on yeddi ayədə behiştin ən üstün maddi və mə’nəvi ne’mətlərinin (cənnət bağları, pak şərbət çeşmələri, geyimlər, zinətlər, yeməklər, taxtlar, xidmətçilər və s.) adı çəkilsə də, digər ne’mətlərdən olan behişt qadınları və hurilərindən söz açılmamışdır. Qur’anın sirlərindən agah olan bə’zilərinin nəzərincə, bunun səbəbi aləmlərin ən üstün qadını Fatimeyi-Zəhraya (ə.s) ehtiramdır. Qur’ani-kərimin çox az surəsində behiştin bu yüksək ne’mətləri birgə qeyd olunmuşdur. Bu da onu göstərir ki, ayədə qeyd olunan “əbrar” (yaxşı əməl sahibləri) sözündə məqsəd adi şəxslər yox, Allaha yaxın pak, yaxşı və alicənab kəslərdir.

Bunu da qeyd edək ki, yaxşı əməl sahiblərinin nişanələrini göstərən bu surənin 5-10-cu ayələrində belə buyurulur:

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا يُوفُونَ بِالْأَنْذَرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا وَيُطْعَمُونَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا

“Şübhəsiz ki, yaxşı əməl və itaət sahibləri kafur qatılmış şərab içəcəklər. O (kafur) elə bir çeşmədir ki, Allahın bəndələri ondan içəcək və onu istədikləri yerə asanlıqla axıdacaqlar. Onlar elə kəslərdir ki, etdikləri nəzərə vafa edər və əzabı büriyəcək gündən qorxarlar. Onlar öz iştahaları çəkdiyi, özləri yemək istədikləri (yeməyə möhtac olduqları) halda (və ya Allahın razılığını qazanmaq üçün) yeməyi yoxsula, yetimə və əsirə yedirərlər. (Və sonra da yedirdikləri kimsələrə belə deyərlər) “Biz sizi yalnız Allah razılığından ötrü yedirir və sizdən nə bir mükafat, nə də təşəkkür istəyirik. Həqiqətən, biz çox sərt və çətin bir gündə Rəbbimizdən qorxuruq!”

Bu ayələrin nazilolma səbəbi haqda Zəməxşəri məşhur “Kəşşaf” təfsirində İbn Abbasdan belə nəql edir: “Bir gün Həsən və

Hüseyn (ə) xəstələnmişdi. Peyğəmbər (s) bir qrup səhabə ilə onlara baş çəkməyə gəldi. Səhabələr Əliyə (ə) müraciət edərək dedilər: “Ya Əbəl-Həsən! Nə yaxşı olardı ki, uşaqlarının şəfa tapması üçün nəzir edəsən.” Əli (ə) bu təklifi məmuniyyətlə qəbul etdi. Üstəlik Fatimeyi-Zəhra (ə.s) və xidmətçi Fizzə də uşaqların sağalacağı təqdirdə üç gün oruc tutmağı nəzir etdilər. (Bə’zi rəvayətlərə əsasən, Həsən və Hüseyn (ə) də nəzir etdilər.¹) Nəhayət, uşaqlar şəfa tapıb sağaldılar. Lakin o ərəfələrdə Əlinin (ə) evində iftar üçün ərzaq yox idi. Odur ki, gedib bir nəfərdən üç “sa” (təxminən 10 kq) arpa borc aldı. Fatimə (ə.s) onun üçdə bir hissəsini üyüdüb un etdi və ailə üzvlərinin sayı qədər (beş ədəd) çörək bişirdi. İftar vaxtı çörəklər süfrəyə qoyuldu. Yeməyə hazırlaşarkən, qapı döyüldü. Yoxsul bir şəxs dedi: “Salam olsun sizə, ey Məhəmmədin Əhli-beyti! Mən bir müsəlman yoxsulam, mənə də yeməyə bir şey verin. Allah sizə cənnət süfrələri nəsib etsin!” Bu sözləri eşidən Əhli-beyt (ə) heç nə fikirləşmədən süfrədə olan çörəklərin hamısını ona verdi, özləri isə su ilə iftar edib gecəni belə keçirdilər. Səhəri gün yenə ac halda oruc tutdular. Ötən gün kimi, Fatimeyi-Zəhra (ə.s) yenə çörək bişirdi. Onlar axşam iftar üçün süfrə başına əyləşərkən, bir yetim qapıya gəlib yemək istədi. Onlar bu dəfə süfrədəkiləri o yetimə verib, özləri ac qaldılar. Üçüncü axşam da qapıya bir əsir gəlib yemək istədikdə, bu müqəddəs şəxslər iftara hazırladıqlarını ona verdilər. Ertəsi gün Əli (ə) Həsən və Hüseynlə (ə) birlikdə Peyğəmbərin (s) hüzuruna getmişdi. Peyğəmbər (s) onların aclıqdan titrədiklərini görüb buyurdu: “*Sizi bu halda görmək mənə çox ağırdır!*” Sonra onlarla birlikdə Fatimənin (ə.s) evinə getdi. Peyğəmbər (s) gördü ki, qızı Fatimə (ə.s) acından zəifləmiş və gözləri çuxura düşdüyü halda, mehrabda ibadət edir. Bu mənzərə Peyğəmbərə (s) çox tə’sir etdi. Cəbrail nazil olub dedi: “Ey Məhəmməd! Allah səni belə bir Əhli-beytin olduğuna görə təbrik edir.” Sonra “Həl-əta” surəsi nazil oldu.”²

Bu rəvayəti Qurtubi öz təfsir kitabında azacıq fərqlə vermiş və bu haqda bir şe’r də qeyd etmişdir.³

¹ “Təfsiri-Qurtubi”, 10-cu cild, səh. 6922.

² “Kəşşaf” təfsiri, 4-cü cild, səh. 670.

³ “Təfsiri-Qurtubi”, 10-cu cild, səh. 6922.

Fəxri-Razi də bu rəvayəti “Əl-vəsit” kitabında Vahididən nəql etmişdir. Həm o, həm də Zəməxsəri uyğun rəvayəti qeyd etdikdən sonra belə yazmışlar: **“Şübhəsiz, yaxşı əməl və itaət sahibləri kafur qatılmış şərab içəcəklər...”** ayəsindəki əvəzliliklər cəm formada işləndiyi üçün bir nəfərə (Əliyə (ə) deyil, bütün yaxşı əməl və itaət sahiblərinə aiddir. Əlbəttə, Əlini (ə) bu ayələrdən ayrı bilmək olmaz, lakin bunlar təkcə ona aid deyil... (Ayələrin nazil olma səbəbini açıqlayan rəvayətlərə gəldikdə isə) qeyd etməliyik ki, bu surə Əlinin (ə) itaəti haqda nazil olsa da, “üsuli-fiqh” elminin qaydalarına əsasən, ayələrdəki me’yar xüsusi deyil, ümumilik daşıyır.”¹

Fəxri-Razi guya, cəm formasında deyilən ayələrin təkcə imam Əliyə (ə) yox, həm də Fatimeyi-Zəhra, Həsən, Hüseyn (ə) və Fizzəyə aid olduğunu unutmuşdur.

Ayələrin məfhumunu ümumiləşdirməklə onların nazil olma səbəbini aradan qaldırmaq olmaz. Əksinə belə yerlərdə ayələr birbaşa Əhli-beyt (ə) (və yaxud hər kim) tərəfindən yerinə yetirilən itaət və fədakarlıqla əlaqədar nazil olur. Bu da onların Allah tərəfindən qiymətləndirilməsi deməkdir. Başqa sözlə, imam Əli (ə) və onun ailəsi bu ayələrin ən kamil nümunələridir. Çünki bu ayələr onların xalis əməli ilə bağlı nazil olmuşdur. Əgər kimsə bu böyük fəziləti inkar etmək istəyirsə, sözsüz, özünü aldadır.

Alusi “Ruhul-məani” kitabında bu rəvayəti əvvəldən axıradək olduğu kimi İbn Abbasdan nəql edib yazır: “Bu rəvayət camaat arasında məşhurdur.” Sonra adəti üzrə onu əhəmiyyətsiz qələmə verməyə çalışır və bu məqsədlə onun sənədləri haqda söz açır: “Bu ayələrin Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyn (ə) haqda nazil olma ehtimalı varsa da, onun isbat, yaxud inkarı qəti deyildir. Çünki bu zəmində olan rəvayətlər çox və ziddiyyətlidir. Hətta bu ayələrin onlar barəsində nazil olmadığını desək, yenə onların yüksək məqamından bir şey azalmır. Çünki onların “əbrar”dan (yaxşı əməl və itaət sahiblərindən) olmaları tam aydındır. Onlar bəlkə də, bu cərgədə başqalarından öndədirlər. Onların şə’ni ilə bağlı bunu demək olar ki, Əli (ə) mö’mirlərin vəlisi, Peyğəmbərin (s) canişini, Fatimeyi-Zəhra (ə.s) Peyğəmbərin (s) canının bir parası, Həsən və Hüseyn (ə) isə Peyğəmbərin (s) ruhu və reyhanı, behişt cavanlarının rəhbəridirlər.”²

¹ “Əl-vəsit”, 3-cü cild, səh. 244.

² “Ruhul-məani”, 29-cu cild, səh. 158.

Belə misilsiz fəziləti görməməzliyə vurmaq, digər fəzilətlərin də yavaş-yavaş aradan qalxmasına səbəb olacaq. Deməli, bir gün Əli, Fatimeyi-Zəhra, Həsən və Hüseynin (ə) fəzilətlərinin və onların başqalarından üstünlüyünün unudulacağı şübhəsizdir. Axı, nə üçün təfsir və hədis alimlərinin nəql etdiyi bu məşhur rəvayətə e'tinasız yanaşmalı və o ilahi şəxsiyyətlərin irsinə göz yummalıyıq?!

Məşhur sünni alimi Süyuti də “Əd-durrul-mənsur” kitabında İbn Mərdəveyhdən, o da İbn Abbasdan belə nəql edir: **“Onlar öz iştahaları çəkdiyi (və möhtac olduğu), özləri yemək istədikləri halda, onu yoxsula, yetimə və əsirə yedirirlər”** ayəsi Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyn (ə) barəsində nazil olmuşdur.

Eləcə də Şəblənci “Nurul-əbsar” kitabında bəhs etdiyimiz ayələrin nazil olma səbəbilə əlaqədar bu rəvayəti olduğu kimi qeyd etmişdir.¹

“HƏL-ƏTA” SURƏSİ ŞE’R ƏDƏBİYYATINDA

“Həl-əta” surəsinin Əhli-beyt (ə) barəsində nazil olması o qədər aydındır ki, bir çox məşhur şairlər öz şe’rlərində ona toxunmuşlar. O cümlədən, müxtəlif kitablarda nəql olunan “şafei məzhəbi”nin imam və rəhbəri Məhəmməd ibn İdris Şafeinin bu misraları məşhurdur:

İla mə, ila mə, və hətta mətə?
Uatəbu fi hubbi hazəl-fəta!
Və həl zuvvicət Fatimu ğəyrəhu?
Və fi ğəyrihi “Həl-əta”, həl-əta?

“Nə vaxta, nə vaxta, nə vaxta qədər?
Ona olan sevgi danlaq gətirər?
Könül verərdimi Zəhra özgəyə?
Onunçün enmədi “həl-əta” məgər?”²

¹ “Nurul-əbsar”, səh. 62.

² “Ehqaqul-həqq”, 3-cü cild, səh. 158 və “Əliyyun fil-kitabı vəs-sünnə”, 1-ci cild, səh. 447.

Hicri qəməri tarixlə 6-cı əsr alimlərindən olan İbn Bitriq “Umdətu-üyuni sihahil-əxbar” kitabında Əbu İshaq Sə'ləbinin təfsir kitabından bir şe'r nəql edir ki, onun bir misrası belədir:

Ənə movla li-fəta,
Unzilə fihi “Həl-əta”!

“Mən o comərd şəxsin quluyam ki, “Həl-əta” surəsi onun haqqında nazil olmuşdur!”¹

Məhəmməd ibn Təlhə Şafei (7-ci əsr alimi) “Mətalibus-sual” kitabında Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti (ə) barəsində belə bir şe'r söyləmişdir:

Humul-urvətul-vusqa li-mo'təsimin biha,
Mənaqibuhum cəət bi-vəhiyin və inzali,
Mənaqibu fiş-Şura və surətu “Həl-əta”
Və fi surətil-“Əhzab”i yə'rifuhət-tali.

“Onlar sarılmaq istəyənlər üçün “ürvətül-vüsqa”dırlar (möhkəm dayaqlardır). Onların fəzilətləri Qur'an və vəhydə, “Şura” və “Həl-əta” surələrində qeyd edilmişdir. “Əhzab” surəsində gəlmişdir ki, (Qur'anı) tilavət edən hər kəs bunu yaxşı bilir.”²

Əhli-beytin “Şura” surəsindəki fəzilətləri dedikdə, “qurba” ayəsi nəzərdə tutulur. **“(Ya Peyğəmbər!) De ki, mən sizdən risalətim və peyğəmbərliyim müqabilində ən yaxın adamlarıma sevgidən başqa bir mükafat istəmirəm!”**³

“Əhzab” surəsindəki fəziləti isə “Təthir” ayəsi ilə bağlıdır: **“Həqiqətən, Allah siz Əhli-beytdən hər bir çirkinliyi uzaqlaşdırıb, sizi pak-pakizə etmək istəyir!”**⁴

Bu zəmində Əbul-Qarat ibn Rəzikin “Təlaye” kitabında daha çox şe'rlər nəql olunmuşdur.⁵

¹ “Umdətu-üyuni sihahis-sittə”, səh. 344, “Camiətul-mudərrisin” çapı.

² “Mətalibus-sual”, səh. 8. (“Əl-qədir” kitabından nəqlən, 3-cü cild, səh.109.)

³ “Şura” surəsi, ayə: 23.

⁴ “Əhzab” surəsi, ayə: 33.

⁵ Bax: “Əliyyun fil-kitabi vəs-sünnə”, 1-ci cild, səh. 447.

“HƏL-ƏTA” SURƏSİ VƏ İRADLAR

Əhli-sünnənin tarix, hədis və təfsir kitabları ilə tanış olanlar yaxşı bilirlər ki, hər vaxt Əli ibn Əbi Talibin (ə) və Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinin (s) fəzilətlərindən söz açıldıqda, bə'zi təəssübkeş alimlər müxtəlif bəhanələrlə hər bir hədisin məzmunu və sənədinə irad tutmuş, onu qiymətdən salmağa çalışmışlar. Bu yersiz iradlar göstərir ki, sanki onlar bu fəzilətləri inkar etmək üçün möhkəm əhd-peyman bağlamışlar.

“Ruhul-məani”, “Əl-mənar” və “Kəbir” (Fəxri-Razi) kitablarını müəllif etdikdə, görürük ki, Əhli-beytin (ə) fəzilətlərini göstərən hədislər ya tam mə'nada qəbul edilməmiş, ya da çoxlu iradlara mə'ruz qalmışdır. Bunlar doğrudan da insanı heyretə gətirir! Çünki bunun əksi olan çox zəif hədislərdə bə'zilərini “fəzilətləri” gözübağlı qəbul edilir. Bununla belə, Əhli-beytin fəzilətləri bir çox rəvayətlərdə onların irad və tənqid qılınclarından amanda qalmışdır. Bunu başa düşmək isə elə də çətin deyil.

Burada “Həl-əta” surəsinin nazilolma şəraiti ilə bağlı iradların mühüm bir hissəsini cavablandırmağı lazım görürük:

1. “Həl-əta” surəsi Mədinədə Həsən və Hüseyin (ə) təvəllüdündən sonra nazil olduğu üçün bu fəzilətin Əhli-beytə aid olduğunu doğru hesab edə bilərik. (Məşhur nəzərə görə, imam Həsən (ə) hicrətin 3-cü, imam Hüseyin (ə) isə hicrətin 4-cü ilində dünyaya gəlmişlər.) Halbuki bir çox alimlərin nəzərinə, bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Demək, onun Əhli-beyt (ə) barəsində nazil olması şübhəlidir!

Cavab: Əhli-sünnə alimi Qurtubinin yazdığı kimi, məşhur alimlərin nəzərinə əsasən, bu surə Mədinədə nazil olmuşdur.¹ Hakim Həskani isə bu surənin “Ər-rəhman” və “Təlaq” surələrindən sonra Məkkədə nazil olduğunu söyləmişdir.

Diqqət yetirmək lazımdır ki, adları çəkilən alimlər bu zəmində səkkiz rəvayət nəql etmişlər. Onların hamısı “Həl-əta” surəsinin Mədinədə nazil olduğunu demişlər. Bu rəvayətlərin bə'zisi İbn Abbasdan, bə'zisi Əkrəmədən, bə'zisi də başqalarından nəql olunmuşdur.

¹ “Təfsiri-Qurtubi”, 10-cu cild, səh. 6909.

Hakim Həskani öz qeydlərində belə yazır: “Əhli-beyt düşmənlərindən bə’ziləri (“Həl-əta” surəsinin nazil olma səbəbinə) e’tiraz edərək demişlər ki, bütün təfsir alimlərinin yekdil nəzərinə görə, bu surə Məkkədə nazil olmuşdur, halbuki Əhli-beyt (ə) barəsində nəql olunan əhvalat Mədinədə baş vermişdir.”

Sonra yazır: “Bu şəxs bütün alimlərin yekdil fikirdə olduğunu necə iddia edə bilər?! Halbuki alimlərin əksəriyyəti bu fikirdə deyil və “Həl-əta” surəsinin Mədinədə nazil olduğunu söyləmişlər.”¹

Əbu Abdullah Zəncani “Tarixul-Qur’an” kitabında “Nəzmud-durər və tənəşuxul-ayati vəs-suvər” kitabına istinadən nəql edir ki, bir qrup əhli-sünnə aliminin fikrincə, bu surə Mədinədə nazil olmuşdur.²

Süyuti bu rəvayəti “Əd-durrul-mənsur” kitabında İbn Abbasdan müxtəlif sənədlərlə nəql etmişdir. Həmçinin onun “Əl-itqan” və Beyhəqinin “Dəlailun-nubuvvət” kitablarında Əkrəmədən nəql olunur ki, “Həl-əta” surəsi Mədinədə nazil olmuşdur.³

Bu surənin Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin (ə) barəsində nazil olduğunu deyən alimlər böyük bir qrup təşkil edir. Adları öncə qeyd olunan həmin şəxslər bu surənin Mədinədə nazil olduğunu demişlər.

Bütün bunlardan əlavə, bu surənin bir qisminin Məkkədə nazil olduğunu fərz etsək belə, Əli (ə) və ailəsinin nəzri ilə bağlı hadisəni açıqlayan ayələr Mədinədə nazil olmuşdur. Qur’ani-kərimdə bir çox surələrin bir hissəsi Məkkədə, digər bir hissəsi Mədinədə nazil olmuşdur. “Həl-əta” surəsi də bu qəbildəndir.

Məhz bu səbəbdən də “Ruhul-bəyan” əsərinin müəllifi (Bursui Hənəfi) “Həl-əta” surəsinin Mədinədə nazil olduğunu söyləyir. Bir qrup böyük alimin fikrini bəyan etdikdən sonra surənin bir hissəsinin Məkkədə, digər bir hissəsinin Mədinədə nazil olması ilə bağlı yazır: “Deyə bilərik ki, bu surə həm Məkkə, həm də Mədinədə nazil olmuşdur. Amma, onun Mədinədə nazil olan ayələrinin sayı çoxdur. Demək, bu surənin Mədinədə nazil olması fikri daha məntiqlidir. Ümumiyyətlə, biz bu surənin nazilolma səbəbini açıqlayan əhvalatın (Əlinin (ə) və ailəsinin nəzrinin) doğruluğuna şübhə etmirik!”⁴

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 310-315.

² “Tarixul-Qur’an”, səh. 55.

³ “Əl-mizan”, 20-ci cild, səh. 221.

⁴ “Ruhul-bəyan”, 10-cu cild, səh. 269.

Bu təfsir alimi və digərlərinin “Həl-əta” surəsinin Mədinədə nazil olmasına əsasları onda qeyd edilən “əsir” sözüdür. Bildiyimiz kimi, Peyğəmbər (s) Məkkədə olduğu zaman kimsə əsir olmamışdır və əsirlik Mədinədə cihad hökmü nazil olduqdan sonraya aiddir.

Həmin alim yazır: “Bu ayələrin Mədinədə nazil olduğunu göstərən dəlil onda qeyd olunan “əsir” sözü ilə əlaqədardır. Çünki əsirlik cihad ayəsi və onun hökmü nazil olduqdan sonra Mədinədə müşahidə olunmuşdur.”¹

Maraqlıdır ki, imam Əlinin (ə) vilayət və xilafətinə qarşı çıxan bə’zi təəssübkeş alimlər bu ayədə qeyd olunan “əsir” sözünə də müəyyən yozumlar tapmışlar. Onlardan bə’ziləri burada arvadının əsarəti altında olanların, bə’ziləri də borc içində əsir olanların nəzərdə tutulduğunu qeyd etmişlər!...²

Bu alimlərdən soruşmaq lazımdır ki, “əsir” sözü nə üçün həqiqi mə’nada yox, məcazi mə’nada götürülməlidir?! Axı nə üçün?!

2. Ayənin bəyanı ümumi olduğu halda, onu müəyyən fərdlərə necə aid etmək olar?

Dəfələrlə işarə edildiyi kimi, ayələrin məfhumunun ümumiliyi ilə onun xüsusi bir məsələ ilə bağlı nazil olması arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Bunu Qur’ani-kərimin bir çox ayələrində müşahidə etmək olar. Qəribədir ki, Qur’ani-kərimdə məfhum və mə’nası ümumi olub, xüsusi bir məsələ ilə əlaqədar nazil olan digər ayələrə bu iradlar tutulmadığı halda, imam Əlidən (ə) söz açıldıqda münasibət tamamilə dəyişilir!

3. Bir insanın üç gün ac qalıb, yalnız su ilə iftar etməsi mümkündürmü?

Bu bəhanə isə doğrudan insanı heyratə gətirir! Dəfələrlə görmüşük ki, müalicə məqsədi ilə nəinki üç gün, hətta on gün, bəlkə də qırx gün ac qalıb su ilə keçinənlər var. Bə’zi həkimlər hətta bu yolla xəstələri müalicə edirlər. Qeyri-müsəlman doktor Aleksey

¹ Yenə orada.

² “Bəhrul-muhit”, 8-ci cild, səh. 395. Bu kitabın müəllifinin nəzərinə görə, burada məqsəd kafirlərin əlində olan əsirlərdir.

Sufurin dəqiq proqramlara əsasən, bə'zi xəstəliklərin qırx gün ac qalmaqla müalicəsi haqda ayrıca bir kitab yazmışdır.¹

Bir növ “su orucu” sayılan “aclıq e'tirazi” da müasir dövrdə yayılmışdır və bə'zən qırx günü ötüb keçir.

Bəs nə üçün inadkarlar üç gün oruc tutub, su ilə iftar edilməsinə təəccüblənirlər?! Məqsəd, mümkün olan hər yolla Əhli-beytin (ə) bu böyük fəzilətini inkar etmək deyilmi?!

6-“BƏRƏƏT” AYƏLƏRİ

“Tövbə” surəsində də bir neçə ayə vardır ki, onların nazilolma səbəbilə əlaqədar təfsir, hədis və tarix kitablarında nəql olunan rəvayətlərə diqqət yetirdikdə, Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə) fəzilətləri aşkar olur.

Bu surənin ilk ayələrində əhd-peymanı pozan müşriklərə müharibə elan olunur. Demək olar ki, bütün tarixçi və təfsirçilərin nəzərincə, hicrətin 9-cu ili bu ayələr nazil olanda, İslam peyğəmbəri (s) həmin əmri Məkkədə həcc mərasimində hamıya çatdırmağı Əbu Bəkrə tapşırırdı. Lakin Əbu Bəkr yolun bir miqdarını getdikdən sonra bu iş Əliyə (ə) həvalə olundu və Əbu Bəkr geri çağırıldı. Əli (ə) Peyğəmbərin (s) əmrini olduğu kimi icra etdi. Tarix, təfsir və hədis alimləri bu hadisəni azacıq fərqlə nəql etmişlər. İndi həmin rəvayətlərdən bir qismini nəzərdən keçiririk:

1. Əhli-sünnənin hənbəli məzhəbinin rəhbəri Əhməd ibn Hənbəl “Müsnəd” kitabında yazır: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) “Bərəət” ayələrini Əbu Bəkrə verib, Məkkəyə göndərdi ki, onu Məkkə əhlinə çatdırıb desin: “Bu ildən heç bir müşrik Allah evi Kə'bəni ziyarət etmək hüququna malik deyil. Heç kəs çılpaq halda Kə'bəni təvaf edə bilməz...” Sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əliyə (ə) buyurdu ki, özünü (Məkkə ilə Mədinə yolu arasında) Əbu Bəkrə çatdırıb, onu geri qaytarsın və “Bərəət” ayələrini özü aparsın. Əli (ə) belə də etdi. Hədisin axırında deyilir: “Əbu Bəkr Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) “Mənim geri qayıtmağımla əlaqədar bir ayəmi nazil olub” soruşduqda Həzrət buyurdu:

¹ Onun bu əsəri “Ət-təbibu bis-sovm” (Oruc vasitəsilə təbabət) adı ilə ərəb dilinə, “Ruze – rəvişi novin bəraye-dərmane-bimariha” adı ilə fars dilinə tərcümə olunmuşdur.

أَمَرْتُ أَنْ لَا يُبَلِّغَهُ إِلَّا أَنَا أَوْ رَجُلٌ مِنِّي:

“Mənə əmr gəlib ki, bu surəni camaata ya özüm çatdırım, ya da məndən olan bir kəs!”¹

Əhli-sünnənin mö'təbər mənbələrindən sayılan “Sünəni-Termizi”də bu rəvayət başqa şəkildə Ənəs ibn Malikdən nəql olunur. Peyğəmbəri-əkrəm (s) “Bəraət” ayələrini Əbu Bəkrə verəndən sonra onu geri çağırırdır buyurdu:

لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُبَلِّغَ إِلَّا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ قَدَا عَلِيًّا فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ:

“Bu surəni mənim Əhli-beytimdən olan kişidən başqa heç kəs camaata çatdırmağa layiq deyil.” Sonra Əlini çağırıb, bu surəni ona verdi!²

Termizi İbn Abbasdan təfəsilatı ilə başqa bir hədis nəql edir.³ Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, o, hər iki hədisi qeyd etdikdən sonra bu barədə həm özünün, həm də başqalarının nəzərini belə açıqlayır: “Bu hədis “həsən” (yaxşı) və “qərib”dir!” Lakin o, bu sözü nə ondan qabaqkı, nə də sonrakı hədislər barəsində demir. Bu da öz növbəsində qəribə münasibətdir. İmam Əlinin (ə) məqamı və fəziləti haqda nəql olunan bütün hədislər onlara qəribə görünür!

2. Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında Abdullah ibn Əhməd Hənbəldən və İbn Mərdəveyhdən, onlar da imam Əlidən (ə) belə nəql edirlər: “Bəraət” surəsinin ilk on ayəsi nazil olanda, Peyğəmbər (s) Əbu Bəkri çağırıb, ayələri ona verdi ki, Məkkə əhəlisinə yetirsin. Sonra isə məni çağırıb buyurdu: “Əbu Bəkrə çatıb, məktubu (ayələri) ondan al (və özün e'lan et)! Əbu Bəkr geri qayıdıb dedi: “Ya Peyğəmbər (s)! Mənim haqqımda (bu işə layiq olmadığımı göstərən) bir şeymi nazil olub?!”

Peyğəmbər (s) buyurdu: “Xeyr, lakin Cəbrail gəlib mənə dedi: “Bu xəbəri başqası oxuya bilməz, ya özün, ya da sənin Əhli-beytimdən bir kişi oxumalıdır!”⁴

3. Yenə həmin kitabda Əhməddən, Termizidən, eləcə də, İbn Mərdəveyhdən, onlar da Ənəs ibn Malikdən belə nəql edirlər: “Peyğəmbər (s) “Bəraət” ayələrini Əbu Bəkrə verib Məkkəyə göndərdi. Sonra onu geri çağırırdır buyurdu:

¹ “Müsnədi-Əhməd”, 1-ci cild, səh. 3, “Darus-sadiq” çapı.

² “Sünəni-Termizi”, 5-ci cild, səh. 275, hədis: 3090.

³ Yenə orada, hədis: 3091.

⁴ “Əd-durrul-mənsur”, 3-cü cild, səh. 209.

لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُبَلِّغَ هَذَا إِلَّا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِي، فَدَعَا عَلِيًّا فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ:

“Bu surəni camaata çatdırmağa mənim Əhli-beytimdən olan kişidən başqa bir kəs layiq deyil.” Sonra Əlini çağıraraq, “Bəraət” ayələrini ona verdi!”¹

4. Yenə orada Sə'd ibn Əbi Vəqqasdan belə nəql edilir: “Peyğəmbər (s) “Bəraət” ayələrini Əbu Bəkrə verib Məkkəyə göndərdi. Sonra Əlini (ə) onun ardınca göndərərək tapşırırdı ki, ayələri ondan alsın. Əbu Bəkr narahat olub, bunu Peyğəmbərə (s) dedikdə, Həzrət buyurdu:

إِنَّهُ لَا يُؤَدِّي عَنِّي إِلَّا أَنَا أَوْ رَجُلٌ مِنِّي

“Şübhəsiz, məndən, yaxud mənim əhli-beytimdən olan kəsdən başqa birinin onu mənim tərəfimdən camaata çatdırma bilməz!”²

5. Yenə orada məşhur səhabə Əbu Səid Xudridən belə nəql edilir: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) “Bəraət” ayələrini Məkkə camaatına e’lan etmək üçün əvvəlcə Əbu Bəkrə göndərdi. Sonra Əlini çağıraraq dedi: “Ya Əli! (Bu ayələri) mənim özümdən, yaxud səndən başqa kimsə camaata çatdırma bilməz.” Sonra onu öz dəvəsinə mindirib Əbu Bəkrin ardınca göndərdi. Əli (ə) yola düşüb, Əbu Bəkrə çatdı və “Bəraət” ayələrini ondan aldı. Əbu Bəkr qorxa-qorxa Peyğəmbərin (s) hüsuruna gəlib “Ya Peyğəmbər (s), mənim haqqımda bir şeymi nazil olub deyə soruşduqda o həzrət Əliyə (ə) dediyi sözləri buyurdu.”³

6. Yenə həmin kitabda Peyğəmbərin (s) məşhur səhabəsi Əbu Rafedən belə nəql edilir: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əbu Bəkrə “Bəraət” ayələri ilə birlikdə həccə göndərdi. Cəbrail nazil olub dedi: “Şübhəsiz, onu səndən, yaxud sənin Əhli-beytimdən başqa kimsə camaata çatdırma bilməz!” Bundan sonra Peyğəmbər (s) Əlini (ə) Əbu Bəkrin ardınca göndərdi. Əli (ə) Məkkə ilə Mədinə arasında ona çatıb, ayələri ondan aldı və həcc mövsümündə camaata e’lan etdi.”⁴

7. Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Ənəs ibn Malik, İbn Abbas, Sə’d, Əbu Səid Xudri, Əbu Hüreyrə və başqalarından bu

¹ Yenə orada.

² Yenə orada.

³ “Əd-durrul-mənsur”, səh. 230 (azacıq ixtisarla).

⁴ Yenə orada.

haqda on iki rəvayət nəql etmişdir. (Əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər o kitaba müraciət etsinlər.)¹

Digər alimlər də bu rəvayəti müxtəlif sənədlərlə nəql etmişlər. Onun rəvayətlərinin sayı olduqca çoxdur. Əllamə Əmini bu barədə yazır: “Bu hədis “təvatür” həddinə çatmış, hətta bə'zilərinin nəzərinə “təvatür” həddini keçmişdir.” Sonra bu hədisi öz kitablarında nəql edən 73 əhli-sünnə aliminin qeydlərini təfəsilatı – mənbə və sənədləri ilə birlikdə qeyd etmiş², sonra yazmışdır: “Bu hədisin rəvayətləri aşağıda adları çəkilən səhabələrdir: Əli (ə), Əbu Bəkr, İbn Abbas, Cabir ibn Abdullah Ənsari, Ənəs ibn Malik, Əbu Səid Xudri, Sə'd ibn Əbi Vəqqas, Əbu Hürayrə, Abdullah ibn Ömər, Həbəş ibn Cünadə, İmran ibn Həsən və Əbuzər Qifari.”³

Bu mövzunu da səkkizinci (h.q) əsrin məşhur şairlərindən olan Şəmsəddin Malikin şərhlə sona çatdırırıq:

Və ərsələhu ənhur-Rəsulu mubəlliğən,
Və xəssə bihazəl-əmri təxsisə mufrədi,
Və qalə: “həlit-təbliğü ənni yənbəği,
Li-mən ləysə min bəyti minəl-qovmi fəqtəda.”

“Peyğəmbər (ə) onu (Əlini) onun (Əbu Bəkrin) əvəzinə öz təbliğatçısı kimi göndərdi və bu əmri yalnız ona tapşırıb buyurdu: “Görəsən, layiqdirmi ki, Əhli-beytimdən kənar bir şəxs bunu mənim tərəfimdən yetirsin ?! Əli də ona tabe oldu!”⁴

Nəticə:

Bu hədis mənbə və sənədləri ilə birgə imam Əlinin (ə) Allah dərğahında Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra bütün insanlardan üstün və fəzilətli olduğunu göstərən aydın və möhkəm dəlildir. Çünki bu hədisdə açıq-aydın buyurulur: “Cəbrail Allah tərəfindən nazil olub Peyğəmbərə (s) dedi ki, “Bəraət” ayələrini ya özün elan et, ya da Əli

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 232-243, hədis: 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 323, 324 və 325.

² Bu alimlərin adlarını bilmək istəyənlər “Əl-qədir” kitabının, 7-ci cildinin 341-388-ci səhifələrinə müraciət etsinlər.

³ “Əl-qədir”, 6-cı cild, səh. 341-348.

⁴ Yəni orada, səh. 338.

(ə)!” Peyğəmbər (s) də buyurdu: “*Bu, ya mənim, ya da mənim Əhli-beytimdən olan bir kişinin işidir. Bu işə yalnız Əli layiqdir!*”

Müşriklərin əhd-peymanları pozması o zaman ən həssas və mühüm hadisələrdən olduğu üçün İslamın göstərişlərinin şücaət və yüksək tədbirlə həyata keçirilməsi tələb olunurdu. Həcc mərasimində müxaliflərin sərt rəftar edəcəyi ehtimalı güclü idi. İmam Əlinin (ə) bu işə seçilməsi onun ümmət arasında ən şücaətli və tədbirli bir şəxs olduğunu göstərir. Belə bir mühüm işə seçilən şəxs sözsüz ki, İslam peyğəmbərinin (s) canişini olmağa hamıdan layiqdir.

Diqqət yetirmək lazımdır ki, Əbu Bəkrin özü də Peyğəmbərin (s) hüsuruna gəldikdə, tam nigarançılıqla “Mənim haqqımda bir şeymi nazil olub, deyə soruşur. Peyğəmbər (ə) buyurur: “Bu iş mənim yaxınlarımdan olan bir şəxsin vasitəsilə yerinə yetirilməlidir.”

Yenə də bəhanə axtaranlar bu işin imam Əli (ə) üçün fəzilət olmadığını göstərmək üçün məntiqsiz təhlillərlə çıxış edirlər. Məsələn, Alusi “Ruhul-məani” kitabında bu hədisi nəql etdikdən sonra yazır: “Bu rəvayət qısa şəkildə Əli (ə) və qüreyşin fəzilətini göstərir. Bunu heç bir mö'min inkar etmir. Lakin bu fəzilət xilafət məsələsində Əlinin (ə) Əbu Bəkrdən üstün və layiqli olmasına dəlil sayıla bilməz!” Sonra belə əlavə edir: “Bə'zi sünnilər burada Əbu Bəkrin hacıların başçısı, Əlini (ə) isə “Bəraət” ayələrinin e'lanı üçün təbliğatçı seçilməsi ilə bağlı bir incəliyi qeyd etmişlər. O da budur ki, Əbu Bəkr camal və rəhmət sifətinin cəlvəsi olduğu üçün Peyğəmbəri-əkrəm (s) müsəlmanların rəhmətlə bağlı işlərini ona tapşırırdı. Lakin Əli (ə) Allahın aslanı və cəlal sifətinin məzhəri olduğundan (Allahın qəzəbinə səbəb olan kafirləri əhd-peymanı pozduqlarına görə) həmin ayələrin e'lanını onun öhdəsinə qoymuşdur. Onlar hər ikisi qaynar bulağa bənzəyir. Biri camal, digəri isə cəlal sifətlərinin nümunəsidir.” Daha sonra yazır: “Amma Peyğəmbərin (s) söylədiyi səbəb olmasaydı, bu təhlil daha münasib sayılardı.”¹

O, sözünün sonunda yazır: “Bu təhlil özü Peyğəmbərin (s) buyuruğu ilə uyğun gəlmir. Peyğəmbər (s) açıq-aydın buyurur: “Cabrail Allah tərəfindən mənə göstəriş verdi ki, bu işi ya özüm, ya da mənim Əhli-beytimdən olan bir şəxs yerinə yetirsin.” Yə'ni o şəxs Peyğəmbərə (s) bənzəməli, onun xüsusiyyətlərinə malik

¹ “Ruhul-məani”, 10-cu cild, səh. 47.

olmalıdır. Bildiyimiz kimi, Peyğəmbər (s) bütün camal və cəlal sifətlərinə malik idi.”

Görəsən, nə üçün bizim sünni qardaşlarımız imam Əlinin (ə) misilsiz fəzilətlərini inkar etməyə, yaxud müxtəlif yozumlarla örtbasdır etməyə çalışırlar?! Şübhəsiz, qorxurlar ki, şiələr ona istinad etməklə öz məzhəblərinin doğru olduğunu sübut etsinlər.

Bu bəhsi də “Mətəlibus-sual” kitabında Əbuzər Qifaridən nəql olunan bir hədislə sona yetiririk. O deyir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurmuşdur

عَلَيَّ مِنْي وَأَنَا مِنْ عَلَيٍّ وَلَا يُؤَدَى إِلَّا أَنَا أَوْ عَلَيٌّ:

“Əli məndəndir, mən də Əlidənəm. Bu risaləti (“Bəraət” ayələrinin e’lanını) mən və Əlidən başqa heç kim yerinə yetirə bilməz!”¹

7-“SİQAYƏTÜL-HACC” (HACILARA SU VERMƏ) AYƏSİ

“Bəraət” surəsinin 19-cu ayəsində buyurulur:

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Yoxsa siz hacılara su verməyi və Məscidül-Həramı tə’mir etməyi Allaha və qiyamət gününə iman gətirib Allah yolunda cihad edənlərlə eyni bilirsiniz?! Onlar Allah yanında eyni deyillər. Allah zalım tayfanı hidayət etməz.”

Hakim Həskani Hənəfi “Şəvahidut-tənzil” kitabında müxtəlif sənədlərlə bu ayənin imam Əli (ə) haqda nazil olduğunu göstərən ondan çox rəvayət nəql etmişdir. Rəvayətlərin birində Ənəs ibn Malikdən belə nəql edir: “Abbas ibn Əbdül-Müttəliblə Şeybə (Allah evinin qarovulçusu) hər biri özünün üstün və fəzilətli olduğunu deyəndə, Əli onların yanına gəldi. Abbas dedi: “Qardaşoğlu, dayan, sənə sözüm var!” Əli dayandı. Abbas dedi: “Şeybə mənə deyir ki, mən səndən üstün və şərəfətliyəm!” Əli (ə) buyurdu: “Əmican! Sən ona nə cavab verdin?” Abbas dedi: “Dedim ki, mən Peyğəmbərin (s) əmisi, onun atasının vəsisi və hacıları su ilə tə’min edənəm! Buna

¹ “Mətəlibus-sual”, səh. 18 (“Əl-qədir” kitabından nəqlən, 6-cı cild, səh. 348).

görə də mən səndən üstünəm.” Əli (ə) üzünü Şeybəyə tutub buyurdu: “Bəs, sən ona nə dedin?” Şeybə dedi: “Dedim ki, mən səndən şərəfətliyəm; çünki mən Kə'bəni qorumaqla Allaha əmanətdarlıq edirəm. Onun evinin qapısını açıb-bağlamaq mənim öhdəmədir. Əgər Abbas şərəfətli olsaydı, bu işə o seçilər və onu əmanətdar bilərdilər!”

Əli (ə) buyurdu: “Mən isə fəxr edirəm ki, bu ümmətin içərisində Peyğəmbərə (s) iman gətirən, hicrət edən və cihad edən birinci şəxsəm!”

Nəhayət, onların hər üçü Peyğəmbərin (s) yanına gedib, öz sözünü ərz etdi. Peyğəmbər (s) onlara heç bir cavab vermədi. Onlar geri qayıtdılar. Bir neçə gündən sonra bu haqda vəhy nazil oldu. Bu zaman Peyğəmbər (s) onların yanına gedib, yuxarıdakı ayəni tilavət etdi.”¹

Bu hadisə azacıq fərqlə digər rəvayətlərdə də bəyan edilmişdir. Onların bə'zində belə nəql olunur: “Abbas həmin ayənin nazil olduğunu eşitdikdə, üç dəfə “biz təslimik” dedi.”

Hakim Həskanidən başqa alimlər də bunu öz kitablarında geniş, ya qısa şəkildə nəql etmişlər. Aşağıda adı çəkilən alimləri misal göstərmək olar:

–Təbəri: “Təfsir” kitabında, Ənəs ibn Malikdən²;

–Vahidi: “Əsbabun-nüzul” kitabında³;

–Qurtubi: “Təfsir” kitabında⁴;

–Fəxri-Razi: “Kəbir” təfsirində⁵;

–Xazin: “Xazin” təfsirində⁶;

–Əbul-Bərəkət Nəsəfi: “Təfsir” kitabında⁷;

–İbn Səbbəğ Maliki: “Füsulul-muhimmə” kitabında⁸;

Əhli-sünnənin öz hədisləri əsasında yazılmış “Əd-durrul-mənsur” kitabında haqqında danışılan ayənin imam Əli (ə) barəsində

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 249.

² “Təfsiri-Təbəri”, 10-cu cild, səh. 59.

³ “Əsbabun-nüzul”, səh. 182.

⁴ “Təfsiri-Qurtubi”, 8-ci cild, səh. 91.

⁵ “Kəbir” təfsiri, 4-cü cild, səh. 422.

⁶ “Xazin” təfsiri, 2-ci cild, səh. 221.

⁷ “Təfsiri Əbul-Bərəkət”, 2-ci cild, səh. 221.

⁸ “Əl-füsulul-muhimmə”, səh. 123.

nazil olması ilə bağlı həm yuxarıdakı rəvayət, həm də başqa rəvayətlər nəql edilmişdir.¹

Burada bir sual qarşıya çıxır: Məgər, müsəlmanların öz üstünlüklərini bir-birlərinə deyib, onunla qürrələnməsi İslamda məzzəmət olunmayıbmı? Əgər bu iş pis və bəyənilməzdirsə, nə üçün Əli (ə) bu işi görüb?

Burada bir incəliyə diqqət yetirdikdə sualın cavabı aydın olur. Bə'zən insanlar dəyərləri müəyyənləşdirərək səhvə düşər olurlar, həqiqi dəyəri buraxıb, qiymətsiz işlərin ardınca düşürlər. Belə bir şəraitdə insanın öz üstünlüyünü bəyan etməsi nəinki eyib deyil, hətta onun üzərinə düşən vəzifədir. Məsələn, məclisdə bir nəfər fəxrlə böyük imarət tikdirdiyini, başqa birisi idarə rəisi olduğunu deyərkən, məclisin bir guşəsində əyləşən şəxsin həqiqi dəyərləri göstərmək üçün “mən sərvət, mal-dövlət və vəzifə sahibi olmasam da, Qur'anı əzbər bilirəm” deməsi nəinki pis iş deyil, üstəlik dəyərli bir dərslərdir.

8-“SALİHUL-MU'MİNİN” (MÖ'MİNLƏRİN ƏMƏLİSALEHİ) AYƏSİ

“Təhrim” surəsinin 4-cü ayəsində Allah-taala Peyğəmbəri-əkrəmin (s) bə'zi zövcələrinə xitabən buyurur:

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ
وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ

“Əgər (siz iki qadın) ona qarşı bir-birinizə kömək etsəniz də (əlinizdən bir iş gəlməyəcək), çünki Allah onun mövlası (hamisi), Cəbrail və əməlisaleh mö'minlər, bunlardan sonra mələklər onun köməkçiləridir.”

“Əməlisaleh” mö'minlər ifadəsi ümumi mə'na daşıyır, Peyğəmbərə (s) kömək edən bütün imanlı, əməlisaleh kəslərə, (təkcə o həzrətin dövründə yaşayan əməlisaleh səhabələr və mö'minlərə yox, bütün dövrlərdə yaşamış mö'minlərə aiddir. Onların hər biri öz növbəsində İslamın, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) və onun məktəbinin köməkçiləridir.

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 3-cü cild, səh. 218-219.

Mühüm məsələ budur ki, bir çox rəvayətlərdə bu ayədə qeyd olunmuş “əməlisaleh mö'minlər” ifadəsi birbaşa Əliyə (ə) aid edilmişdir. Mə'lum olur ki, o həzrət bu ayə üçün ən kamil nümunədir. Bu sözün “Cəbrail” sözünün kənarında yerləşməsinə diqqət yetirdikdə imam Əlinin (ə) məqamının böyüklüyü və bu fəzilətin əhəmiyyəti aydın olur.

Bəli, Allah-taala və Cəbrail-Əmindən sonra İslam peyğəmbərinin (s) ömür boyu ən yaxın köməkçisi və hamisi imam Əli (ə) olmuşdur. Buna əsasən xilafətə və Peyğəmbəri-əkrəmin (s) canişinliyinə ondan başqa heç kim layiq deyil. Məgər bu rəvayətlər İmam Əlinin (ə) Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra ümmətin ən fəzilətlisi və ən üstünü olduğunu göstərən tutarlı dəlil deyilmi?

İndi də əhli-sünnə mənbələrində nəql olunan bə'zi rəvayətlərin sənədlərini araşdıraq: Hakim Həskani Hənəfi “Şəvahidut-tənzil” kitabında bu ayədə qeyd olunan “əməlisaleh mö'minlər” ifadəsinin imam Əliyə (ə) işarə olması ilə bağlı müxtəlif sənədlərlə on səkkiz hədis nəql etmişdir. O cümlədən, Əsma binti Ümeys belə nəql edir: “İslam peyğəmbəri buyurdu:

صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى بْنِ أَبِي طَالِبٍ:

“Əməlisaleh mö'minlər Əli ibn Əbi Talibdir.”¹

Yenə həmin kitabda İbn Abbasın nəqlinə görə, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əli ibn Əbi Talib (ə) haqda buyurmuşdur: “Əməlisaleh mö'min odur!”²

Həmçinin Əmmar Yasirdən belə nəql olunur: “Əli (ə) deyirdi ki, Peyğəmbər (s) məni çağırır buyurdu: “Sənə bir müjdə verimmimi?” Dedim: “Bəli, ya Rəsuləllah! Sən həmişə xeyirli müjdə verənsən!” Buyurdu: “Allah-taala sənə haqqında bir ayə nazil etmişdir.” Dedim: “Hansı ayədir?” Buyurdu: “Sən Cəbrailə eyni səviyyədə nəzərdə tutulmusan!” Sonra bu ayəni söylədi.”³

Bu məzmun başqa hədislərdə Hüzeyfədən, İbn Sirindən və imam Əlidən (ə) eynilə nəql edilir. Peyğəmbər (s) buyurur: “Əməlisaleh mö'min Əli ibn Əbi Talibdir!”⁴

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 256, hədis: 982.

² Yenə orada, səh. 258, hədis: 987.

³ Yenə orada, səh. 259, hədis: 989.

⁴ Yenə orada, səh. 255-263.

Bir çox təfsir alimləri bu hədisi öz təfsir kitablarında, o cümlədən, Süyuti “Əddurrul-mənsur”da həmin ayənin təfsirində İbn Abbas və Əsma binti Ümeysdən nəql etmişdir.

Bursui “Ruhul-bəyan” kitabında bu ayənin təfsiri ilə bağlı alimlərin nəzərini qeyd etdikdən sonra Mücahidin bu barədəki fikrini belə açıqlayır: “Əməlisaleh mö'min” dedikdə Əli ibn Əbi Talib (ə) nəzərdə tutulur.” O yazır: “Mücahidin bu sözünün dəlili Peyğəmbərin (s) buyurduğu başqa bir hədisdir: “*Ya Əli! Sən mənim üçün Harun Musa üçün olduğu kimisən!*”

Sonra o, bir sıra ayələri misal çəkir. Onlarda Allah-taala “əməlisalehlər” sözünü İslam peyğəmbərinə (s) aid etmişdir. Belə bir nəticə alınır ki, əgər Əli (ə) Allahın peyğəmbəri Harun (ə) kimidirsə, deməli, “əməlisaleh” adına layiqdir.¹

Bu hədisi Əsqəlani, (“Fəthül-Bari”də), İbn Həcər (“Əs-səvaiq”də), Əlaəddin Müttəqi (“Kənzül-ümmal”da) kimi alimlər də nəql etmişlər.

Bir sözlə, “əməlisaleh mö'minlər”dən olmaq böyük bir fəzilətdir. Belə bir şəxs Cəbrail-Əminlə eyni səviyyədə durur. Qeyd etdiyimiz rəvayətlərə əsasən, onun ən kamil nümunəsi imam Əlidir (ə). Bəli, Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) bütün hadisələrdə çiyin-çiyinə dayanan, həmişə o həzrətin köməkçisi olan Əmirəl-mö'minin Əli (ə) imamət və canişinlik məqamına hamıdan çox layiqdir.

9-“VƏZİRLİK” AYƏSİ

“Taha” surəsinin 29-32-ci ayələrində (Musa peyğəmbərin dili ilə) buyurulur:

وَاجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ۚ هَارُونَ أَخِي ۖ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ۖ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي

“(İlahi!) Mənə öz ailəmdən bir vəzir qərar ver – qardaşım Harunu! Onunla arxamı möhkəmləndir. Onu işimə şərik et.”

Bu ayələrin təfsirində əhli-sünnə mənbələrində çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur. İslam peyğəmbəri (s) risalet vəzifələrini həyata keçirmək üçün həzrət Musanın (ə) Allahdan istədiyini istəyir; bir fərqlə ki, Peyğəmbər (s) Harunun (ə) yerinə imam Əlinin (ə) adını çəkir. Biz həmin rəvayətlərin bir qismini qeyd edirik:

¹ “Ruhul-bəyan”, 10-cu cild, səh. 53.

1. “Şəvahidut-tənzil” kitabında Hüzeyfə ibn Üseyddən belə nəql olunur: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əmirəl-mö'minin Əli ibn Əbi Talibin (ə) əlindən tutub buyurdu:

أَبَشِّرْ، وَأَبَشِّرْ، إِنَّ مُوسَى دَعَا رَبَّهُ أَنْ يَجْعَلَ لَهُ وَزِيرًا مِنْ أَهْلِهِ هَارُونَ، وَإِنِّي
أَدْعُوا رَبِّي أَنْ يَجْعَلَ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي عَلِيٌّ أَخِي، أَشَدُّدٌ بِهِ ظَهْرِي
وَأَشْرَكُهُ فِي أَمْرِي:

“(Ya Əli!) Müjdə verirəm, müjdə verirəm! Həqiqətən, Musa (ə) Allahdan qardaşı Harunun ona xəlifə və işlərində şərik olmasını istədiyi kimi, mən də Allahdan istədim ki, öz əhlimdən olan bir nəfəri – Əlini mənim üçün vəzir və xəlifə seçsin. İlahi! Onunla arxamı möhkəmləndir və onu işimə ortaq et!”¹

2. Başqa bir rəvayətdə Əsma binti Ümeysdən belə nəql olunur: “Allahın Peyğəmbəri (s) buyurmuşdur:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَقُولُ كَمَا قَالَ أَخِي مُوسَى اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي عَلِيًّا أَخِي،
أَشَدُّدٌ بِهِ أَرْزِي وَأَشْرَكُهُ فِي أَمْرِي، كَيْ نَسْبَحَكَ كَثِيرًا، وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا، إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا
بَصِيرًا:

“İlahi! Mən Səndən qardaşım Musanın (ə) istədiyini istəyirəm: İlahi! Mənim Əhli-beytimdən bir nəfəri – qardaşım Əlini mənə vəzir qərar ver! Onunla arxamı möhkəmləndir, onu işimə şərik et ki, Sənə çoxlu həmd-səna deyim, Səni çoxlu yad edim. Həqiqətən, Sən bizi görürsən (və bizim vəziyyətimizdən xəbərdarsan)!”²

Mə'lum olduğu kimi, İslam peyğəmbərinin (s) işlərinə şərik olmaq nübüvvət və peyğəmbərlik yox, xalqa rəhbərlik vəzifəsidir.

3. Ənəs ibn Malikdən nəql olunan hədisdə yalnız xəlifəlik və vəzirlik məsələsi açıqlanır: “Allahın Peyğəmbəri (s) buyurur:

إِنَّ خَلِيلِي وَوَزِيرِي وَخَلِيفَتِي فِي أَهْلِي، وَخَيْرَ مَنْ أَتْرَكَ بَعْدِي، يُنْجِزُ مَوْعُودِي
وَيَقْضِي دِينِي، عَلِيُّ بْنُ أَبِيطَالِبٍ:

“Həqiqətən, Əhli-beytimdən olan dostum, vəzirim, xəlifəm və özümdən sonra vədlərimə sadıq qalaraq borclarımı ödəyəcək ən layiqli insan Əli ibn Əbi Talibdir!”³

4. Bu hədis azacıq fərqlə Salman ibn Farsidən də nəql olunmuşdur.⁴

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 368, hədis: 510.

² Yenə orada, səh. 370, hədis: 511.

³ Yenə orada, səh. 374, hədis: 516.

⁴ Yenə orada, səh. 77, hədis: 115.

5. Beşinci (h.q) əsrin alimlərindən olan Hafiz Əbu Nəim İsfahani “Ma nəzələ minəl-Qur’ani fi Əliyyin” (Qur’ani-kərimdə Əli (ə) haqda nazil olan ayələr) adlı kitabında Əsma binti Ümeysin nəql etdiyi hədisi İbn Abbasdan nəql edir. Sonda İbn Abbas deyir: “Peyğəmbərin (s) duasından sonra qeybdən belə bir səs eşitdim: “Ya Əhməd! Allahdan istədiyən şey sənə verildi.”¹

6. Fəxri-Razi “Kəbir” təfsirində bu hədisi daha geniş şəkildə Əbuzər Qifaridən nəql edir: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əlinin (ə) namaz üstə üzüyünü yoxsula verdiyini gördükdə, dedi: *“İlahi! Qardaşım Musa səndən istədi ki, onun sinəsini genişləndirəsən..., əhli-beytindən bir nəfəri vəzir seçib işlərinə orta qədər (və Sən də qəbul etdin). İlahi! Sən onun duasının qəbul olduğunu bildirən Qur’ani-natiq (danışan Qur’an) nazil etmisən. İlahi! Mən Məhəmməd də Sənin peyğəmbərin və elçinəm. Mənim də sinəmi genişləndir, işlərimi mənə asan et və Əhli-beytimdən olan Əlini vəzirim seç, onunla arxamı möhkəmləndir!”*

Hələ Peyğəmbərin (s) duası qurtarmamışdı ki, Cəbrail **“Sizin vəliniz, rəhbəriniz Allah, Onun Rəsulu və sizlərdən olan əmr sahibləridir”** ayəsini nazil etdi.”²

Bu rəvayətin sənədlərini nəql edən kitabların sayı olduqca çoxdur. Biz isə kitabın həcmi nəzərə alaraq deyilənlərlə kifayətlənirik.

“VƏZİRLİK” AYƏSİ VƏ HƏDİSLƏRİNİN MƏZMUNU

Bu hədislərdə açıq-aşkar belə deyilir: “Peyğəmbəri-əkrəmin (s) duasından sonra Allah-taala Musanın (ə) duası kimi o həzrətin də duasını qəbul etdi. Peyğəmbərin (s) duası belə idi: *“İlahi! (Harun (ə) Musanın (ə) vəziri, xəlifəsi olduğu kimi,) Əhli-beytimdən bir nəfəri vəzirim seç, onunla arxamı möhkəmləndir və onu işlərimə şərik et.”*

Deyildiyi kimi, burada imam Əlinin (ə) Peyğəmbərin (s) işlərinə şərik olması peyğəmbərlik məqamına aid deyil. Çünki İslam peyğəmbəri (s) peyğəmbərlərin sonuncusudur. Bəllidir ki, məqsəd əmr be mə’ruf (yaxşı işlərə də’vət), nəhy əz münkər (pis işlərdən

¹ “Mülhəqati Ehqaqul-həqq”, 20-ci cild, səh. 128.

² “Kəbir” təfsiri, Fəxri-Razi, 12-ci cild, səh. 26. (“Maidə” surəsinin 55-ci ayəsinin təfsirində.)

çəkəndirmək) və dinin təbliği ilə bağlı digər məsələlər də deyil. Çünki bunlar, bütün müsəlmanların vəzifəsidir. Hamı gücü çatdığı qədər əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər etməli, İslamı yaymalıdır.

Beləliklə, Peyğəmbərin (s) duasında məqsəd peyğəmbərlik və ümumi vəzifələrdən fərqli xüsusi bir məqamdır. Bu məqam Peyğəmbərdən (s) sonra xilafət və imamət məqamı ola bilər. Başqa sözlə, elə vəzifələr var ki, onun öhdəsindən hamı gələ bilmir. O da dini hər bir təhrif və azgınlıqdan qorumaq, Peyğəmbərdən (s) sonra ümmətə rəhbərlik etmək və o həzrətin hədəflərini həyata keçirməkdir. Bütün bunlar “vəzir” sözündə cəmlənmişdir.¹

Demək, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Allahdan imam Əlinin (ə) müsəlmanların xəlifəsi və imamı olmasını istədikdə, Allah onun duasını qəbul etmişdir.

Amma imam Əlinin (ə) bu qəbil fəzilətlərini qəbul etməyən bə'zi əhli-sünnə alimləri “Peyğəmbərin (s) işlərinə şəriklik” məsələsini əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər kimi yozmuşlar. Bildiyiniz kimi, bu vəzifə bütün müsəlmanlara aid olduğundan, ondan ötrü Allah tərəfindən bir nəfərin vəzir tə'yin olunmasına ehtiyac qalmır.

10-11-“ƏHZAB” SURƏSİNİN AYƏLƏRİ

Bir qrup təfsir aliminin fikrincə, “Əhzab” surəsinin bir neçə ayəsi imam Əli (ə) və onun misilsiz fədakarlığı haqda nazil olmuşdur. Bu surənin 23-cü ayəsində buyrulur:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ
وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“Mö'minlərdən bə'ziləri Allahla əhdlərinə sadıqdirlər. Onlardan kimisi öz əhdini sona çatdırmış (və bu yolda şəhid olmuş), kimisi də intizardadır. Onlar (əhd-peymanlarını, verdikləri sözü) əsla dəyişməzlər.”

Bu surənin 25-ci ayəsində buyrulur:

¹ “Vizir” sözündən götürülən “vəzir” sözü ağır iş mə'nasını daşıyır. Vəzirlik məqamını tutan şəxs öhdəsinə müxtəlif ağır məs'ulyyətlər götürüdüüyündən, bu söz ona aid edilmişdir.

وَرَدَ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ
وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا

“Allah kafirləri qəzəbli olduqları halda geri döndərdi. Onlar heç bir xeyir əldə edə bilmədilər. Döyüşdə Allah mö'minləri ehtiyacsız (və onlara qələbəni nəsib) etdi. Allah qüvvət və qüdrət sahibidir!”

Bildiyimiz kimi, İslamın ən mühüm müharibələrindən biri “Əhzab” (ordular) müharibəsidir. Adından bəlli olduğu kimi, bu müharibə bütün İslam düşmənlərinin müsəlmanların əleyhinə hərtərəfli mübarizə tədbiri idi. İslam dininin tərəqqisi ilə öz mənafehlərinin təhlükəyə düşdüyünü görən bütün müxaliflər əl-ələ verib, İslama və İslam peyğəmbərinin (s) fəaliyyətlərinə son qoymaq, bununla da həmişəlik rahat olmaq istəyirdilər. “Əhzab” surəsinin 17 ayəsində bu müharibədən danışılır, onun incəlikləri, o cümlədən, müharibə zamanı müsəlmanların parçalanması açıqlanır. Bu müharibədə müsəlmanlar çox ağır və təhlükəli hadisələrlə üzləşdilər. Düşmənin sayının çox, İslam qoşununun isə azlığı, eləcə də, düşmənin hərtərəfli hazırlığı onları daha böyük çətinliklərə məruz qoydu.

Qeyd etdiyimiz iki ayə də bu on yeddi ayələrdir. “Şəvəhidut-tənzil” kitabında qeyd etdiyimiz birinci ayənin təfsirində silsilə sənədlə imam Əlinin (ə) belə buyurduğu nəql olunur: ***“Mö'minlərdən bə'ziləri Allahla əhdlərinə sadıqdirlər...”*** ayəsi bizim haqqımızda nazil olmuşdur. And olsun Allaha, şəhadət intizarında olan şəxs mənəm!”¹

Yenə həmin kitabda Abdullah ibn Abbasdan belə nəql olunur: ***“Mö'minlərdən bə'ziləri Allahla əhdlərinə sadıqdirlər”*** – ayəsi Əli (ə), Həməzə və Cə'fər haqqında nazil olmuşdur. (Ayədə qeyd olunan) ***“Bə'zisi də intizardadır”*** cümləsi Allah yolunda şəhadət intizarı çəkən Əliyə (ə) işarədir. Allaha and olsun ki, şəhadət ona nəsib oldu!”²

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 1-2, hədis: 627.

² Yenə orada, hədis: 628.

Bu rəvayət İbn Həcərin “Əs-səvaiq”, İbn Səbbağ Malikin “Füsulul-muhimmə” və Nişapurinin “Əl-kəşfu vəl-bəyan” kitablarında da nəql olunmuşdur.¹

İkinci ayədə bu haqda söhbət daha genişdir. Bir çox hədis və təfsir alimlərinin yazdıqlarına görə, “Kəfəllahul-mu’mininəl-qital” (***Döyüşdə Allah mö’mirlərə qurtuluş verdi***) ayəsi Əmr ibn Əbdəvudu məğlub etməklə kafirlərin kələyini kəsən imam Əliyə (ə) işarədir. Bunu nəql edən kəslərdən biri də Abdullah ibn Məs’uddur. Belə ki, o, bu ayəni oxuyarkən, onun təfsirində deyir: “Mö’mirləri döyüş zamanı qoruyan şəxs Əli ibn Əbi Talib olmuşdur!”²

Hakim Həskani bu məzmununda Abdullah ibn Məs’uddan bir neçə³ və İbn Abbasdan bir hədis nəql etmişdir: ***“Döyüşdə Allah mö’mirlərə qurtuluş verdi (və onlara qələbəni nəsib etdi)”*** ayəsini oxuyarkən, buyurdu: “Allah-taala “Xəndək” günü Əli ibn Əbi Talib (ə) vasitəsilə Əmr ibn Əbdəvudu öldürüb mö’mirləri (döyüşdən) xilas etdi.”⁴

Məşhur səhabə Hüzeyfədən imam Əlinin (ə) Əmr ibn Əbdəvudla döyüşü və onu qətlə yetirməsi ilə bağlı uzun bir hədis nəql etdikdən sonra Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu yazır:

بَشِّرْ يَا عَلِيُّ! فَلَوْ وَزَنَ الْيَوْمُ عَمَلَكَ بِعَمَلِ أُمِّهِ مُحَمَّدٍ (ص) لَرَجَحَ عَمَلُكَ بِعَمَلِهِمْ وَذَلِكَ أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ بَيْتٌ مِنْ بُيُوتِ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا وَقَدْ دَخَلَهُ عِرْ بِقَتْلِ عَمْرٍو:

“Ya Əli, sənə müjdə olsun! Əgər bu gün sənin bu işin Məhəmməd ümmətinin bütün əməlləri ilə müqayisə edilsə, sözsüz ki, sənin əməlin onların əməllərindən üstün olacaq. Çünki Əmr ibn Əbdəvudun ölümü ilə bütün müsəlman evlərinə izzət verildi.”⁵

O, bu rəvayəti İbn Həkimdən də nəql edir.

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında İbn Əbi Hatəm, İbn Mərdəveyh, İbn Əsakir və İbn Məs’uddan nəql edir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) həmin ayəni oxuyarkən (onun şərhində) belə buyururdu:

¹ “Əliyyun fil-kitabi vəs-sünnə”, səh. 218.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 3, hədis: 629.

³ Yenə orada, hədis: 630, 631 və 632.

⁴ Yenə orada, səh. 5, hədis: 633.

⁵ Yenə orada, səh. 7, hədis: 634.

“Allah-taala mö'minləri Əli ibn Əbi Talib vasitəsilə döyüşdən xilas etdi.”¹

Bunu Əllamə Şeyx Süleyman Qunduzi də “Yənabiul-məvəddət” kitabında nəql etmişdir.² Ayə ilə bağlı başqa rəvayətlər də nəql olunmuşdur. Kitabın həcmi nəzərə alaraq qeyd etdiklərimizlə kifayətlənirik. Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, “Əhzab” müharibəsində İslamın düşmənləri və müşriklərin atdıqları “sonuncu oxu” Əli (ə) Allahın əmrilə sındırır və döyüş müsəlmanların qələbəsilə sona çatır. Bəli, bu fəzilət Peyğəmbərin (s) ümməti içərisində imam Əlidən (ə) başqasına aid deyildir. İndi görək, Peyğəmbərin (s) canişinliyi bir əməli ilə bütün İslam ümmətinin əməllərindən üstün olan kəsə layiqdir, yoxsa başqalarına?!

Sual: Sual verilə bilər ki, “Əhzab” surəsinin 9-cu ayəsində bu müharibəyə işarə ilə buyrulur: ***“Ey iman gətirənlər! Ordular sizin üstünüzə gəldiyi zaman Allahın sizə olan ne'mətini yadınıza salın. O vaxt Biz onların üstünə külək və sizin görmədiyiniz qoşun göndərmişdik (ki, bununla da onları məhv etdik). Allah sizin nə etdiyinizi görürdü!”***

Ayəyə əsasən, bu müharibədə düşmən ordusunun məğlubiyyət amillərindən biri onların üstünə əsən şiddətli külək və gözə görünməyən mələklərdən ibarət ilahi ordu olmuşdur. Belə isə necə deyə bilərik ki, müsəlmanların qələbəsinin səbəbi Əlidir (ə)?

Cavab: Bir müharibədə qələbənin müxtəlif amilləri ola bilər; təbii amil, hərbi amil, mə'nəvi amil və s. “Əhzab” müharibəsində də şübhəsiz, hər üç amil birləşərək, düşmənləri məğlub etdi. Onların ayrı-ayrılıqda tə'sirini inkar etmək olmaz. Düşmən ordusunun cəsur döyüşçüsü Əmr ibn Əbdəvud həm imam Əli (ə), həm külək, həm də mələklər vasitəsilə öldürüldü. Bu amillərin yanaşı tə'siri ilə nəhayətdə, müsəlmanlar qələbə qazandılar.

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 5-ci cild, səh. 192.

² “Yənabiul-məvəddət”, səh. 94.

12-“BƏYYİNƏ” (ŞAHİD) AYƏSİ

“Hud” surəsinin 17-ci ayəsində buyurulur:

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً
أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

“Məgər Allahdan açıq-aydın bir dəlilə istinad edən, ardınca Allah tərəfindən bir şahid gələn, ondan da əvvəl Musanın bir rəhbər və mərhəmət olan kitabının təsdiq etdiyi kimsə (başqaları kimi ola bilərmidi?!). Bunlar (haqq-ədalət istəyənlər) ona iman gətirmişlər!”

Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında bu ayənin təfsiri ilə bağlı on altıya yaxın rəvayət nəql edir. Ondakı “şahid” sözündə məqsədin imam Əli (ə) olduğu qeyd edilir. Məsələn, Ənəs ibn Malikdən belə nəql olunur: **“Məgər Allahdan açıq-aydın bir dəlilə istinad edən...”** ifadəsində məqsəd Məhəmməd (s), **“Ardınca Allah tərəfindən bir şahid gələn...”** ifadəsində məqsəd Əli ibn Əbi Talibdir (ə). Müşriklər əhd-peymanlarını pozduqları zaman Məkkədə Peyğəmbəri-əkrəm (s) tərəfindən həmin ayələri tilavət edən şəxs Əli (ə) idi.”¹

Başqa bir hədisdə İbn Abbasın belə dediyi nəql olunur: **“Ardınca Allah tərəfindən bir şahid gələn...”** ifadəsindən məqsəd yalnız Əli ibn Əbi Talibdir!”²

Həmçinin, imam Əlinin (ə) xüsusi səhabələrindən olan Zazan o həzrətdən belə nəql edir: **“Əgər mənim üçün qəzavət kürsüsü hazırlansa və mən onda əyləşsəm, Tövrat əhli ilə öz kitabları – Tövrat, İncil əhli ilə öz kitabları – İncil, Zəbur əhli ilə öz kitabları – Zəbur və Qur’an əhli ilə öz kitabları – Qur’an əsasında qəzavət və hökm edərəm... Allaha and olsun! Gecə, yaxud gündüz, çöldə, yaxud dağda, səhralıqda, yaxud suda elə bir ayə nazil olmayıb ki, hansı saatda, yaxud kimin haqqında nazil olduğundan xəbərdar olmayım!”**

Bir nəfər “Ya Əmirəl-mö’minin! Qur’anda sənə haqqında bir ayə nazil olubmu” soruşduqda, o həzrət buyurdu: **“Məgər Allahdan açıq-aydın bir dəlilə istinad edən, ardınca Allah tərəfindən bir**

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 280, hədis: 383.

² Yenə orada, səh. 282, hədis: 387.

şahid gələn... kimsə (başqaları kimi ola bilərmimi?!) ayəsində “Allah tərəfindən açıq-aydın dəlilə istinad edən Məhəmməddir (s), ona şahid və onun ardınca qədəm götürən şəxs isə mənəm!”¹

Süyuti də “Əd-durrul-mənsur” kitabında bu haqda çoxlu rəvayət nəql etmişdir. İbn Əbi Hatəm, İbn Mərdəveyh və Əbu Nəimin Əli ibn Əbi Talibdən (ə) nəql etdikləri hədisdə belə buyurulur: “*Qüreyşdən elə bir kişi yoxdur ki, Qur’anda onun barəsində ayə nazil olmasın!*”

Bir nəfər o həzrətdən soruşdu: “Qur’anda sənə də haqqında ayə varmı?”

Buyurdu: “Məgər “Hud” surəsini oxumayıbsınızmı ki, Allah-taala buyurur: **“Məgər Allahdan açıq-aydın bir dəlilə istinad edən, ardınca Allah tərəfindən bir şahid gələn... kimsə (başqaları kimi ola bilərmimi?!)”**²

Həmin kitabda bu məzmununda hədislər də nəql edilmişdir.

“Ruhul-məani” təfsirində də İbn Əbi Hatəmin və İbn Mərdəveyhin Əlidən (ə) nəql etdikləri hədisdən sonra Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql olunur: **“Allahdan açıq-aydın bir dəlilə istinad edən...”** şəxs mənəm, **“Ardınca Allah tərəfindən bir şahid gələn...”** şəxs isə Əlidir.”

Həmin kitabda yazılır: “Bə’zi şüərlər bu hədisləri Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra Əlinin (ə) xəlifəliyi ilə əlaqələndirirlər. Çünki bu ayədə Əli “şahid” sayılmış və “İnna ərsəlnakə şahidən və mübəşşirən və nəzirən” (**Həqiqətən, Biz səni şahid, müjdə verən və qorxudan göndərdik!**) ayəsində isə Peyğəmbəri-əkrəm (s) şahid kimi göndərilmişdir. Mə’lum olur ki, İslam ümməti arasında Əlinin (ə) məqamı Peyğəmbəri-əkrəmin (s) məqamı ilə eynidir. Çünki Allah-taalanın Qur’ani-kərimdə buyurduğu kimi, Əli (ə) də Allah tərəfindən bir şahid olaraq gəlmişdir. Nəticə budur ki, Əli (ə) İslam peyğəmbərindən (s) sonra xəlifədir!”

Sonra belə yazır: “Bu düzgün deyil!” Ardınca sonra bir rəvayət nəql edərək “şahid” sözünü Peyğəmbərin (s) zamanına aid edir.³

Həmişə şüərlərə və imam Əlinin (ə) imaməti ilə bağlı açıqlamalara qarşı çıxan “Əl-mənar” müəllifi “Ruhul-məani”nin

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 280, hədis: 384.

² “Əd-durrul-mənsur”, 3-cü cild, səh. 324.

³ “Ruhul-məani”, 12-ci cild, səh. 28.

müəllifi Alusidən geri qalmır. O da bu ayənin təfsirində əl-ayağa düşərək yazmışdır: “Ayənin zahiri mənası budur ki, “bəyyinə” (dəlil) Peyğəmbərin (s) öz nübüvvətinə olan qəti elmi, “şahid” isə Qur’andır.” Bu barədə Səid ibn Cübeyrdən bir hədis nəql olunur. Orada “bəyyinə” Qur’an, “şahid” isə Cəbrail sayılır. Ayədəki “yətluhu” sözünün isə Qur’ani-kərimin Peyğəmbərə (s) tilavət edilməsi mənasını daşdığı göstərilir. Əlavə edərək yazır: “Əlbəttə, zəif bir hədisdə deyilir ki, “şahid” Peyğəmbərin (s) Qur’anı camaata tilavət etdiyi dilidir. Şiələrin nəql etdikləri başqa bir hədisdə “şahid”in Əli (ə) olduğu göstərilir.”¹

Belə yozumlar və təəssübkeşliklər Qur’an ayələrinin və rəvayətlərin düzgün başa düşülməsi yolunda ən böyük maneədir. Burada bir neçə məsələni qeyd etməyi lazım görürük:

1. Şiə və sünnilərin məşhur kitablarında müxtəlif sənədlərlə nəql olunan çox saylı hədislər müqabilində “Əl-mənar” müəllifinin “Şiələrin nəql etdikləri zəif bir hədisdə “şahid”in Əli (ə) olduğu göstərilir” deməsi çox təəccüblüdür! Görəsən, o, əhli-sünnənin “Əd-durrul-mənsur”, “Şəvahidut-tənzil”, hətta “Ruhul-məani” kitablarında “şahid” sözünün imam Əliyə (ə) aid edilməsini təsdiqləyən hədisləri görməyibmi?! Məgər bu rəvayətləri təkcə şiələrmə nəql edib? Yoxsa şiənin xeyrinə tamamlanan rəvayətlər əhli-sünnə alimləri tərəfindən nəql edilsə belə, şiə rəvayəti hesab edilməlidir?!

2. Bir qrup əhli-sünnə aliminin bu ayədə qeyd olunan “şahid” sözünü Peyğəmbəri-əkrəmin (s) “dili” kimi (Qur’anın heç bir yerində görünməyən məfhuma) təfsiri daha maraqlıdır. Çünki “Əl-mənar” müəllifi bu haqda yalnız zəif bir rəvayətin nəql olunduğunu bildirmişdir. Bəlkə də, o, “şahid” sözünün Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dili, eləcə də, “yətluhu” sözünün Qur’anın tilavəti kimi təfsirinin həqiqətdən çox uzaq olduğuna diqqət yetirmişdir. Çünki bu təfsirə əsasən, ayənin mənası belədir: “Məgər Allahdan açıq-aydın bir dəlilə, yə’ni Qur’ani-kərimə istinad edən, ardınca onu tilavət edən... kimsə (başqaları kimi ola bilərmimi?!)” Belə çıxır ki, Peyğəmbər (s) özü özünə şahiddir. Görəsən, iddialı kəs özü özünə şahid ola bilərmimi?! Yoxsa başqa bir kəsin şahidliyi lazımdır? Məgər Qur’an Peyğəmbərin (s) dilindən çıxmayıbmı? Necə ola bilər ki,

¹ “Əl-mənar”, 12-ci cild, səh. 53.

Peyğəmbərin (s) dili Qur'ana şahid olsun? Məgər Peyğəmbərin (s) dili onun özündən ayırdır mı? Bəli, həqiqəti e'tiraf etmək istəməyənlər müxtəlif yollara əl atırlar.

3. “Şahid” sözünün Cəbrail kimi təfsiri də düzgün deyil; çünki kimsə bu şahidi görmür. Bu halda onun şahidliyi səmərəsizdir.

Görəsən, onları belə əsassız yozumlara nə vadar edir?!

4. Ən maraqlısı Alusinin “Ruhul-məani”də yazdıqlarıdır: “Ayədə qeyd olunan “bəyyinə” (dəlil) Qur'an, “şahid” isə Qur'anın e'cazkarlığıdır. Qur'anın “dəlil” olmasını yalnız onun e'cazkarlığı ilə başa düşməliyik və e'cazkarlığı nəzərə almadan onu dəlil hesab etmək olmaz.”

Burada “bəyyinə” ilə “şahid” bir mənada olacaq. Bu da ayənin təfsirinə uyğun gəlmir.

5. “Bəyyinə” (dəlil) sözünün Peyğəmbəri-əkrəmin (s) öz peyğəmbərliyinə olan batini və qəti elmi, “şahid” sözünün isə Qur'ani-kərim kimi təfsiri də qəribədir. “Bəyyinə” sözünün mənasını öncə Qur'andan öyrənməliyik. Qur'ani-kərimdə bu söz 19 dəfə, onun cəm forması olan “bəyyinat” sözü 52 dəfə işlədilmişdir. Bu söz adətən batini və qəti elm “mö'cüzə”, yaxud “səmavi kitablar və Qur'ani-kərim” mə'nalarında verilir. Qətiyyətlə deyirik ki, burada “bəyyinə” sözü İslam peyğəmbərinin (s) əbədi mö'cüzəsi olan Qur'ani-kərimə, “şahid” sözü isə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) haqq olduğuna şəhadət verən başqa bir şəxsə işarədir.

Bu düzgün təfsirdən əndişələnənlər onu hansı mə'naya yozurlarsa yozsunlar, yenə də əsassız iradlardan başqa bir nəticə almayacaqlar. Halbuki həqiqətin qəbulu çox da çətin deyil!

13-“SİDDİQUN” (SADIQLƏR) AYƏSİ

“Hədid” surəsinin 19-cu ayəsində buyurulur:

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّاهِدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ
وَنُورُهُمْ

“Allaha və Peyğəmbərinə iman gətirənlər – məhz onlar Allah dərgahında olan siddiqlər (sözündə və əməlində doğru olanlar) və şəhadət verənlərdir. Onların öz mükafatları və nurları vardır!”

“Şəvahidut-tənzil” kitabında İbn Əbi Leylinin öz atasından belə nəql etdiyi qeyd olunmuşdur: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurub: **الصِّدِّيقُونَ ثَلَاثَةٌ: حَبِيبُ النَّجَارِ مُؤْمِنُ آلِ يَاسِينَ، حَزْبِيلُ (حَزَقِيلُ) مُؤْمِنُ آلِ فِرْعَوْنَ، وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الثَّالِثُ وَهُوَ أَفْضَلُهُمْ:**”

“*Sadiqlər (düzdanışanlar) üç nəfərdir: Ali-Yasin mö'mini Həbib Nəccar, ali-Fir'on mö'mini Hizbil (Hizqil) və onların fəzilətli olan Əli ibn Əbi Talib.*”¹

Bu hədis Əhməd ibn Hənbəlin “Fəzailul-xəmsə”, Əbu Nəimin “Mə'rifətus-səhabə” və İbn Məğazilinin “Mənaqib” kitablarında da nəql olunmuşdur.²

“Şəvahidut-tənzil” kitabında bu məzmununda müxtəlif sənədlərlə qırx hədis nəql olunmuşdur.³

Şeyx Süleyman Qunduzi “Yənabiul-məvəddət” kitabında bu hədisi Əbu Nəimə, İbn Məğaziliyə, Müvəffəq Xarəzmiyə və Əhməd ibn Hənbəlin “Müsnəd” kitabına istinad edərək, Əbu Leyli və Əbu Əyyub Ənsaridən nəql etmişdir.

“Kənzül-ümmal” kitabında İbn Abbasdan, ⁴ “Ehqaqul-həqq” kitabında silsilə sənədlərlə müxtəlif kitablardan çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur.⁵

Bu hədislər xilafət haqda birbaşa söz açmasa da, İslam ümməti arasında “siddiq” məqamını imam Əliyə (ə) aid edir. Bu bir fəzilətdir və başqaları ilə müqayisədə o həzrətin üstünlüyünü göstərir. Bununla da Peyğəmbərin (s) xəlifəlik məqamına Əlinin daha layiq olduğu aydınlaşır.

Bir çox rəvayətlərdə imam Əli (ə) İslam ümmətinin siddiqi kimi tanıtılırsa da, bəzi alimlər bu ləqəbi başqalarına vermişlər. Bu ayənin təfsirində nəql olunan bir sıra rəvayətlərdə siddiqlərin səkkiz nəfər (o cümlədən imam Əli (ə) və Əbu Bəkr) olduğu göstərilir. Bu rəvayətlər Peyğəmbərdən (s) nəql olunmamışdır. Peyğəmbərdən (s) nəql olunan hədisdə buyurulur ki, Əli (ə) bu ümmətin siddiqidir. Bu da ayənin ümumi məfhumu ilə ziddiyyət təşkil etmir. Dəfələrlə dediyimiz kimi, belə rəvayətlər ən kamil fərdə aid olub, İslam

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 223, hədis: 937.

² “Şəvahidut-tənzil” kitabının haşiyəsi, Məhmudi, 2-ci cild, səh. 224.

³ “Şəvahidut-tənzil”, hədis: 939-942.

⁴ “Kənzül-ümmal”, 11-ci cild, səh. 601, hədis: 32897.

⁵ “Ehqaqul-həqq”, 3-cü cild, səh. 243.

ümməti içərisində “siddiq”in ən kamil nümunəsini, sözündə və əməlində doğru olanı, Peyğəmbərə (s) hamıdan öncə iman gətirəni, o həzrəti birinci təsdiq edən şəxsi (imam Əlini (ə)) nəzərdə tutur.

14-“NUR” AYƏSİ

“Hədid” surəsinin 28-ci ayəsində buyurulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا
تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey iman gətirənlər! Allaha təqvalı olun və Onun Peyğəmbərinə iman gətirin ki, Allah sizə Öz mərhəmətindən iki pay versin. Sizə yol getməyiniz üçün nur bəxş etsin və sizi bağışlasın. Allah bağışlayan, rəhm edəndir.”

“Şəvahidut-tənzil” kitabında bu ayənin təfsirində İbn Abbasdan belə nəql edilir: “Ayədə qeyd olunan **“Allah sizə Öz mərhəmətindən iki pay versin”** ifadəsindən məqsəd (Allah-taalanın Əliyə (ə) mərhəmət etdiyi) Həsən və Hüseyin (ə), **“Sizə yol getməyiniz üçün nur bəxş etsin”** ifadəsindən məqsəd (İslam ümmətinin nuru və hidayət nişanəsi) Əli ibn Əbi Talibdir (ə).”¹

İbn Abbas bu sözü özündən deməmişdir; çünki elə həmin kitabda müəllif Cabir ibn Abdullah Ənsaridən başqa bir hədis nəql edir. Orada Peyğəmbəri-əkrəm (s) belə buyurmuşdur: **“...Allah sizə Öz mərhəmətindən iki pay versin”** ifadəsindən məqsəd Həsən və Hüseyin (ə), **“Sizə yol getməyiniz üçün nur bəxş etsin”** ifadəsində məqsəd isə Əli ibn Əbi Talibdir (ə).”²

Yenə həmin kitabda imam Baqirin (ə) belə buyurduğu nəql olunmuşdur:

مَنْ تَمَسَّكَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ فَلَهُ نُورٌ:

“Əlinin (ə) vilayətindən yapışan şəxs üçün nur və aydınlıq var!”³

O, bunu da əsaslandırmaq məqsədilə Əbu Səid Xudridən bir hədis nəql edir ki, orada Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurmuşdur:

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 227, hədis: 943.

² Yenə orada, səh. 228, hədis: 944.

³ Yenə orada, hədis: 946.

أَمَّا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ أَهْلَ بَيْتِي عَبْدٌ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ نُورًا حَتَّى يَرِدَ عَلَى الْحَوْضِ!:

“Allaha and olsun! Allah-taala Əhli-beytimi sevən hər bir kəsə (qiyamətdə) Kövsər hovuzunun kənarına, mənim yanıma gəlmək üçün bir nur verəcəkdir!”¹

“Kənzül-ümmal” kitabında imam Əlinin (ə) belə buyurduğu nəql olunmuşdur:

أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَأَخُو رَسُولِهِ وَأَنَا الصِّدِّيقُ الْأَكْبَرُ لَا يَقُولُهَا بَعْدِي إِلَّا كَذَّابٌ مُفْتَرٍ وَلَقَدْ صَلَّيْتُ قَبْلَ النَّاسِ سَبْعَ سِنِينَ:

“Allahın bəndəsi, Peyğəmbərinin qardaşı və böyük siddiq mənəm! Bu sözü məndən sonra yalançılardan başqa kimsə iddia etməz. Mən camaatdan yeddi il qabaq (Peyğəmbərlə (s) birlikdə) namaz qılırdım!”²

Həmin kitabda Məaz Ədviyyədən belə nəql edilmişdir: “Bəsrənin minbərində Əlinin (ə) belə buyurduğunu eşitdim:

أَنَا الصِّدِّيقُ الْأَكْبَرُ آمَنْتُ قَبْلَ أَنْ يُؤْمِنَ أَبُو بَكْرٍ وَأَسْلَمْتُ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ:

“Böyük siddiq mənəm! (Çünki) Mən Əbu Bəkr iman gətirməzdən öncə iman gətirmişəm, o, İslamı qəbul etməzdən qabaq İslamı qəbul etmişəm!”³

Ümumiyyətlə, əhli-sünnə kitablarından qeyd etdiyimiz hədislərə əsasən, imam Əli (ə) fəzilətcə, Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra imamət və xilafət məqamına hamıdan artıq layiq olan şəxsdir.

Əllamə Əmini “Əl-qədir” adlı dəyərli əsərinin 3-cü cildində imam Əlinin (ə) kişilər içərisində Peyğəmbəri-əkrəmə (s) iman gətirən ilk şəxs olduğu ilə bağlı geniş söz açmışdır. Məşhur əhli-sünnə alimlərinin kitablarından çoxlu rəvayət nəql etmiş, hətta bir çox İslam şairlərinin də şe’rlərini dəlil kimi qeyd etmişdir.⁴ Bu məsələ ilə əlaqədar “ilk müsəlman” adı ilə ayrıca bir fəsildə bəhs edəcəyik.

¹ Yenə orada, hədis: 947.

² “Kənzül-ümmal”, 13-cü cild, səh. 122, hədis: 36389. (Beyrutun “Müəssisətur-risələ” çapı.)

³ Yenə orada, səh. 164, hədis: 36497.

⁴ “Əl-qədir”, 3-cü cild, səh. 221-241.

15-“İNZAR” AYƏSİ

“Şüəra” surəsinin 214-215-ci ayələrində buyurulur:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Ən yaxın qohumlarını qorxut. Sənə tabe olan mö'minləri qanadın altına al!”

Bu ayələr bütün İslam tarixçilərinin qeydə aldığı bir hadisədən söz açır. Təbərsinin “Məcməül-bəyan” kitabında yazdığına əsasən, bu məsələ şiə və sünnilərin nəzərində məşhurdur. Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında Bərra ibn Azibdən belə nəql edir: **“Ən yaxın qohumlarını qorxut”** ayəsi nazil olandan sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) qırx nəfərdən ibarət Əbdülmüttəlib övladlarını bir yerə yığdı və onlara süfrə açıb buyurdu: “Allahın adı ilə (süfrəyə) yaxınlaşın və yeyin!” Sonra südlə dolu bir qab gətirib buyurdu: “Allahın adı ilə için!” Ertəsi gün yenə onları bir yerə yığıb, süfrə başına də'vət etdi. Bu vaxt onları həm qorxudub, həm də müjdələyərək buyurdu: *“Mən sizə dünya və axirət xeyri gətirmişəm. İslamı qəbul edin və doğru yola yönəlmək üçün mənə tabe olun!”* Sonra əlavə edərək buyurdu: *“Sizlərdən mənimlə (bu yolda) qardaş olmağa, mənə kömək etməyə, məndən sonra da əhli-əyalım arasında vəsim və canişinim olmağa, dinimi yaymağa kim hazırdır?”*

Məclisə sükut çökdü. Həzrət bu sözü üç dəfə təkrarladıqdan sonra kimsə yox, məhz Əli (ə) ayağa durub dedi: “Mən bu işə hazıram!” Peyğəmbər (s) buyurdu: *“Beləsə, mənim vəsim və canişinim sən olacaqsan!”*

Məclisdə iştirak edənlər durub gedərkən, istehza ilə Əbu Talibə deyirdilər: “Get, oğluna (Əliyə) itaət et. Məhəmməd (s) onu sənin əmirin seçdi!”¹

“Şəvahidut-tənzil” kitabının haşiyəsində bu hədis Abdullah ibn Abbasdan və Əbu Rafedən də nəql olunmuşdur.

Nisai “Xəsaıs” kitabında Rəbiə ibn Nəcizdən belə nəql edir: “Bir nəfər Əliyə (ə) “Sənin, əmin oğlu Məhəmmədə (s) varis olmağına səbəb nə idi? Halbuki səndən öndə duran əmin buna layiq

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 420 (ixtisarla) və “Məcməül-bəyan”, 7-8-ci cild, səh. 206.

olmadı” deyə soruşduqda, Əli (ə) onun cavabında “Yovmul-inzar”ı (Peyğəmbərin (s) qırx nəfər qohumlarından ibarət təşkil etdiyi məclisi) vurğuladı və nəhayət, Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql etdi: “Sizdən hansı biriniz mənə bey’ət etməklə mənim qardaşım, dostum və varisim olmaq istəyir?” Heç kim cavab vermədi. Mən ayağa qalxdım, halbuki hamıdan kiçik idim. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Sən otur!” Peyğəmbər (s) sözünü üç dəfə təkrar etsə də, məndən başqa heç kim ona cavab vermədi. Axırda əlini mənim əlimə qoyub buyurdu: “Buna görə də əmimi deyil, əmim oğlumu özümə varis edirəm!”¹

Məşhur tarixçi Təbəri də bu hədisi geniş şəkildə nəql etdikdən sonra yazır: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əliyə (ə) işarə edərək buyurdu:

أَنَّ هَذَا أَخِي وَوَصِيَّيْ وَخَلِيفَتِي فَيُكْمُ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا:

“Bu sizin aranızda mənim qardaşım, vəsim və xəlifəmdir. Ona qulaq asın və itaət edin!” Camaat gülə-gülə (istehza ilə) ayağa qalxıb gedərkən, Əbu Talibə (Əlinin (ə) atasına) dedilər: “Məhəmməd (s) əmr etdi ki, sən öz oğlunun sözünə qulaq asasan və itaət edəsən!”²

Təbəri bu hədisi başqa ravilərdən də nəql etmişdir.

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, Təbəri kimi əhli-sünnənin böyük tarixçi və müfəssiri “Tarix” kitabında³ bu hadisəni yuxarıdakı kimi qeyd etsə də, “Camiul-bəyan” təfsirində bu ayənin təfsirinə çatanda, Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Sizdən hansı biriniz bu işdə mənə kömək edə bilər ki, sonra mənim qardaşım... sair və sair olsun!” Əli (ə) dedi: “Ey Allahın Peyğəmbəri (s)! Mən sənə kömək edə bilərəm!” Peyğəmbər (s) də buyurdu: أَنَّ هَذَا أَخِي وَكَذَا: “Həqiqətən, bu mənim qardaşımdır... sair və sair”⁴

Gördüyünüz kimi, Təbəri Peyğəmbərin (s) buyurduğu “vəsiyyəi və xəlifəti fikum” (Əli sizin aranızda mənim vəsim və xəlifəmdir) ifadələrinin yerinə “kəza və kəza” (sair və sair) sözlərilə kifayətlənir ki, məbada “vəsi və xəlifə” sözləri Əhli-beyt məktəbinin

¹ “Tə’liqati Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 423.

² “Tarixi-Təbəri”, 2-ci cild, səh. 63. Beyrut çapı.

³ Təbərinin “Tarix” kitabından əlavə, 30 cildən ibarət təfsir kitabı da vardır.

⁴ “Təfsiru camiul-bəyan”, Təbəri, 19-cu cild, səh. 75, “Şüəara” surəsinin 214-cü ayəsi.

ardıcılıklarının əlinə düşsün. Bunlar imam Əlinin (ə) xəlifəliyi üçün ən böyük dəlillərdir.

Bəli, bu da əhli-sünnənin Təbəri kimi aliminin təəssübkeşliyi və həqiqəti gizlətməsi idi! Görəsən, kitab yazmaq və Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hədislərinə qarşı əmanətdarlıq budurmu? Görəsən, alim fikirləşmirdimi ki, bir gün gələcək, onun “Tarix” kitabındakı ifadələrini “Təfsir” kitabındakı ifadələrlə müqayisə edəcəklər? Doğrusu, bu sahədə Təbəri tək deyil, onunla eyni əqidədə olanlara çox rast gəlmək mümkündür.

Alusi “Ruhul-məani” kitabında bu rəvayəti naqis və natamam şəkildə nəql etdikdən sonra yazır: “Şiələr xilafətlə bağlı məqsədlərinə çatmaq üçün bu rəvayətə istinad edirlərsə, biz də onu təvil etməli, yozmalı, yaxud da onun saxta və zəif olduğunu deməliyik!”¹

Bu məşhur təfsir aliminin sözləri adamı dəhşətə gətirir! O deyir ki, bu rəvayətin şiələrin xeyrinə qurtarmaması üçün onu təvil etmək, yozmaq, yaxud da saxta və zəif hesab etmək lazımdır. Belə çıxır ki, Qur’an, hədis və tarixi həqiqətləri təhrif etmək olar. Demək onların əqidələrinə münasib olmayan hədisləri gözüyumlu saxta və zəif hesab etməliyik! Şübhəsiz ki, bütün peyğəmbərlər və səmavi kitablar səhnəyə çıxsın da bu təfəkkür tərzinə malik şəxsin əqidəsini dəyişdirə bilməzlər.

Əhli-sünnənin hənbəli məzhəbinin rəhbəri Əhməd ibn Hənbəl isə “Müsnəd” adlı məşhur kitabında “Yovmul-inzar” hadisəsini, Peyğəmbərin (s) buyurduğunu belə nəql edir: “Kim mənim borclarımı ödəmək, vədlərimə vəfa etmək, mənimlə behiştə və əhli-beytimin içərisində canişnim olmaq istəyir?” Əli (ə) Peyğəmbərə (s) müsbət cavab verib deyir: “Mən bu işi görərəm!”²

İbn Əbil-Hədid Mö’təzili yazır: “Təbəri ”vəzirlik” hadisini (Əlinin (ə) vəzirliyini isbat edən yuxarıdakı hadisəni) “Tarix” kitabında Abdullah ibn Abbasdan, o da Əli ibn Əbi Talibdən (ə) belə nəql etmişdir: “İnzar” ayəsi nazil olandan sonra Peyğəmbər (s) mənə (Əli (ə) çağırırdı...” Sonra hadisəni geniş şəkildə yazır və nəhayət, Peyğəmbərin (s) bu kəlamını nəql edir: “Allah mənə sizi Onun

¹ “Ruhul-məani”, 19-cu cild, səh. 135, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

² “Müsnədi-Əhməd”, 1-ci cild, səh. 111 (azacıq ixtisarla).

dininə də'vət etməyi göstəriş vermişdir. Sizdən hansı biriniz bu işdə mənə yardımçı olsa, mənim qardaşım, vəsim və canişinimdir..."

Əli (ə) ayağa qalxıb dedi: "Ya Rəsuləllah! Mən bu işdə sənə vəzir və yardımçı olmağa hazıram!"

Peyğəmbər (s) buyurdu: "O mənim sizin aranızda qardaşım, vəsim və xəlifəmdir."¹

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu rəvayətdə və öncə qeyd etdiyimiz rəvayətlərin bir qismində işlənən "xəlifəti fikum" (sizin aranızda mənim xəlifəm) ifadəsindən mə'lum olur ki, digər rəvayətlərdə qeyd olunan "əhl" sözündən də məqsəd eyni mə'nadır.

İbn Əsir² "Kamil" kitabında da bu hadisəni həтта bir çox tarix və hədis alimlərindən daha geniş şəkildə nəql edərək yazır ki, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Sizdən hansı biriniz bu işdə mənə kömək etsə, o, sizin aranızda mənim qardaşım, vəsim və xəlifəmdir" Heç kim cavab verməyib sakit durduğu zaman Əli (ə) dedi: "Ey Allahın Peyğəmbəri! Mən bu işdə sənə kömək edərəm!" Peyğəmbər (s) buyurdu:

إِنَّ هَذَا أَخِي وَوَصِيَّ وَخَلِيفَتِي فَيَكُنْ فَاَسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوهُ:

"Bu sizin aranızda mənim qardaşım, vəsim və xəlifəmdir. Ona qulaq asın və tabe olun!"³

Bəli, İbn Əsirin nəql etdiyi bu hədisdə "xəlifəti fikum" (sizin aranızda mənim xəlifəm) ifadəsindən görünür ki, Peyğəmbərin (s) mö'cüzələrindən biri də Əlini (ə) on üç yaşında ikən özündən sonraya xəlifə kimi tanıtdırması idi. Kim deyə bilərdi ki, on üç yaşlı bir uşaq gələcəkdə varlıq aləminin ən böyük şəxsiyyəti, Peyğəmbərin (s) canişini olacaq?! Peyğəmbəri-əkrəm (s) isə bunu həm də'vətinin ilk çağlarında, həm də ömrünün sonunda ("Qədir-Xum" da) bəyan etmişdir. Məgər bunlar imam Əlinin (ə) imamətini sübut edən aydın dəlillər deyilmi?

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, İbn Əbil-Hədid, 13-cü cild, səh. 210.

² İbn Əsir hicri qəməri tarixi ilə 7-ci əsrin ən məşhur tarixçisi olmuş və onun yazdığı "Tarix" kitabı 13 cildəndən ibarətdir.

³ "Kamil", 2-ci cild, səh. 63, Beyrutun "Darus-sadir" çapı.

16-“MƏRƏCƏL-BƏHREYN” AYƏSİ

“Ər-rəhman” surəsinin 19-22-ci ayələrində buyurulur:

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ

“O, iki dənizi bir-birinə qovuşdurdu. Halbuki onların arasında maneə var və bir-birinə qarışmırlar. Belə olduqda, Rəbbinizin hansı ne'mətlərini danırsınız? O iki dənizdən inci və mərcan çıxır!”

Alimlərin bu ayələrin təfsirində çoxlu mübahisəli fikirləri var. Biz bu barədə “Təfsiri-nümunə” kitabında geniş söz açmışıq.

Bə'ziləri demişlər: “Ayədə qeyd olunan iki dənizdən məqsəd suları şirin və şor olan, eyni zamanda bir-birlərinə qarışmayan iki dənizdir. Dünyanın bir çox məntəqələrində bunu müşahidə etmək olar.

Diqqəti cəlb edən digər bir təfsirə görə, burada məqsəd dünya okeanının ekvator boyu isti sularını hər iki qütbə doğru yönəldən (Qolfştrem cərəyanı kimi) böyük axın və cərəyanlardır. Bə'zən onların rəngi də ətraf suların rəngindən fərqlənir. Hətta bə'zən onların eni 150 km, dərinliyi 100-200 metr olur. Gün ərzində saatda 160 km sür'ətlə hərəkət edir və istiliyi ətraf sulardan fərqlənərək, 10-15 dərəcəyə çatır. Belə isti su cərəyanları isti küləklər yaradır. O şimal istiqamətindəki məntəqə və ölkələrin havasını dəyişir, mülayimləşdirir. Əgər bu cərəyanlar baş verməsə həmin ölkələrdə həyat tərzı çətin və dözülməz olar.

Əlbəttə, bu iqlim hadisəsi dünyanın beş qitəsinin sularında müşahidə olunur. Bu prosesin əsas amili suyun ekvator xətti boyunca, hər iki qütbə fərqliliyidir. (Bu barədə əlavə izahat istəyənlər “Təfsiri-nümunə” kitabının 23-cü cildinin 131-ci səhifəsinə müraciət etsinlər.)

Qur'an ayələrinin zahiri və batini mə'naları olduğundan, bə'zən ayələr həm zahiri, həm də batini baxımdan təfsir edilir. İslam rəvayətlərində bu “iki dəniz”in batini təfsiri Əli (ə) və Fatimeyi-Zəhra (ə.s), ayədə qeyd olunan inci və mərcan sözlərinin təfsiri isə Həsən və Hüseyndir (ə).

“Şəvahidut-tənzil” kitabında **“O, iki dənizi bir-birinə qovuşdurdu”** ayəsinin təfsirində Salman Farsidən nəql olunan rəvayətdə deyilir ki, məqsəd Əli (ə) və Fatimeyi-Zəhradır (ə.s). Sonra əlavə edərək Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu yazır: **“O iki dənizdən inci və mərcan çıxır”** ayəsindən məqsəd Həsən və Hüseyndir (ə).¹ Bu məzmununda digər bir oxşar rəvayət İbn Abbas və Zəhhakdan nəql olunmuşdur.² Yenə həmin kitabda Səid ibn Cübeyrdən, o da İbn Abbasdan belə nəql edilir ki, **“O, iki dənizi bir-birinə qovuşdurdu”** ifadəsində məqsəd Əli (ə) və Fatimeyi-Zəhra (ə.s), **“Onların arasında maneə vardır və bir-birinə qatışmırlar”** ifadəsində məqsəd sonsuz və kəsilməyən əbədi məhəbbət, **“O iki dənizdən inci və mərcan çıxır”** ifadəsində isə məqsəd Həsən və Hüseyndir (ə).³

Başqa bir hədisdə **“Onların arasında maneə vardır və bir-birinə qarışmırlar”** ayəsinin təfsirində İbn Abbasdan nəql olunan açıq-aydın bir rəvayətdə belə deyilir: “Əli (ə) ilə Fatimeyi-Zəhranın (ə.s) arasında elə sevgi və məhəbbət vardır ki, kin-küdurəti tamamilə uzaqlaşdırır.”⁴

Ayədə qeyd olunan “bərzəx” sözü lüğətdə iki şey arasındakı maneə mə’nasını daşıyır. Burada da məqsəd kin-küdurəti qovan dostluq və məhəbbətdir.

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında bu ayənin zahiri mə’nası ilə bağlı rəvayətləri qeyd etdikdən sonra, öncə vurğuladığımız hədislərin batini mə’nası ilə bağlı İbn Abbasdan, o da Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql edərək yazır: “İbn Mərdəveyh **“O, iki dənizi bir-birinə qovuşdurdu”** ifadəsinin təfsirində İbn Abbasdan nəql edir ki, məqsəd Əli (ə) və Fatimeyi-Zəhra (ə.s), **“O iki dənizdən inci və mərcan çıxır”** ifadəsində isə məqsəd Həsən və Hüseyndir (ə).”⁵

O, bu rəvayəti Ənəs ibn Malikdən də nəql etmişdir.⁶

Məşhur təfsir alimi Alusi “Ruhul-məani” kitabında yuxarıdakı rəvayəti İbn Abbas və Əyas ibn Malikdən, eləcə də Təbərsinin

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 209, hədis: 919.

² Yenə orada, səh. 208.

³ Yenə orada, səh. 210.

⁴ Yenə orada, səh. 230.

⁵ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 143.

⁶ Yenə orada.

vasitsilə Salman Farsi, Səid ibn Cübeyr və Süfyan Suridən nəql etdikdən sonra belə yazır: “Mənim nəzərimcə, bu rəvayətlər səhih və düzgün olsa da, bu ayənin təfsiri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Üstəlik sufilərin bir çox ayələrlə bağlı yozumlarına bənzəyir. Əlbəttə, bizim nəzərimizcə, Əli və Fatimə elm və fəzilət baxımından dəryalardan da böyükdür. Həmçinin Həsən və Hüseyin inci və mərcandan daha gözəl, daha cəlbedicidir.”¹

Həqiqətdə, onun Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinə münasibətdə bu e'tirafı tərifləyicidir; bu şərtlə ki, qeyd etdiyimiz rəvayətləri dəyərdən salmaq məqsədi olmasın. Alusi guya unutmuşdur ki, bu hədis müxtəlif sənədlərlə Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql olunmuş və o həzrətin də ayələri yozmağa ixtiyarı var! Amma bunun sufilərin azğın fikirləri və sənədsiz yozumları ilə müqayisəsi zülm, haqsızlıqdır və belə bir alimin şə'nindən uzaqdır.

Ümumiyyətlə, bu ayə də imam Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s), Həsən (ə) və Hüseynin (ə) böyük fəzilətini sübuta yetirən ayələrdən biridir. Çünki Əli (ə) və Fatimeyi-Zəhra (ə.s) Alusinin yazdığı kimi, iki böyük dəryaya bənzəyirlər. Belə ki, onlar Allahın əzəmətli nişanələri, xeyir-bərəkət mənbəyi, elm və biliklərin başlanğıcı, ismət, paklıq, səxavət, əxlaq və s. göstəriciləridir. Alusi onların övladlarını elm və təqvada, fəzilət və paklıq baxımından dəryanın tayı-bərabəri olmayan, qiymətli, misilsiz ləl-cavahirinə bənzədir. Axı, İslamda kimin haqqında bu qədər fəzilət sadalanmışdır?! Peyğəmbərin (s) canişinliyinə Əli (ə) və onun övladlarından başqa kim layiq ola bilər?! Alimlər özlərinə bu qədər fəzilətlərə etinasızlıqla yanaşmağa necə icazə verirlər?!

¹ “Ruhul-məani”, 37-ci cild, səh. 93 (bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində).

17-“NƏCVA” (PIÇILTI) AYƏSİ

“Mücadilə” surəsinin 12-13-cü ayələrində buyurulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Ey iman gətirənlər! Peyğəmbərlə məxfi danışığa getməzdən öncə (Allah yolunda) sədəqə verin. Bu sizin üçün daha xeyirli, daha pakdır. Əgər bir şey tapmasanız, (bilin ki,) Allah bağışlayan və rəhm edəndir. Yoxsa siz məxfi danışmazdan əvvəl sədəqə verməkdən qorxdunuz?! İndi ki, siz bu işi etmədiniz və Allah da tövbənizi qəbul etdi, onda namaz qılın, zəkat verin, Allaha, Onun Peyğəmbərinə itaət edin (və bilin ki,) Allah nə etdiklərinizdən xəbərdardır!”

Bu iki ayədə mövcud olan dəlillərdən, eləcə də, bir çox alimlərin, o cümlədən, Təbərsinin “Məcməül-bəyan”, Fəxri-Razinin “Kəbir”, Qurtubinin “Əl-camiu li-əhkamil-Qur’an”, Alusinin “Ruhul-məani” və digər təfsir kitablarında onun nazil olma səbəbilə əlaqədar qeydlərindən belə başa düşülür ki, bə’zən müsəlmanlar (bə’zi təfsirçilərin yazdıqları kimi, sərvətli müsəlmanlar) Peyğəmbərin (s) yanında mövqə qazanmaq üçün hər bir kiçik və əhəmiyyətsiz məsələni ona pıçiltı ilə və məxfi şəkildə bildirirdilər. Nədanlar anlamırdılar ki, Peyğəmbər (s) vaxtını bir fərdin əhəmiyyətsiz sözlərinə sərf etməklə mühüm işlərdən qalır. Bu iş həm də zəif və yoxsul təbəqəni narahat edirdi. Bu zaman qeyd etdiyimiz birinci ayə nazil oldu və müsəlmanlara belə bir göstəriş verildi: **“Əgər Peyğəmbərlə məxfi şəkildə danışmaq istəyirsinizsə, bu işdən öncə Allah yolunda sədəqə verin.”** Bu göstəriş maraqlı bir sınaqla yanaşı, Peyğəmbərlə (s) səmimi əlaqədə olduğunu iddia edənlərə tutarlı bir cavab oldu. Bir nəfərdən (yalnız imam Əmirəl-mö’minin Əlidən (ə)) başqa heç kim Peyğəmbərlə (ə) məxfi danışmaqdan əvvəl sədəqə vermədi.

Bununla da müsəlmanlar imam Əlinin (ə) Allah və Onun Peyğəmbərinin (s) yanında yüksək məqama malik olduğunun şahidi oldular. Qısa bir müddətdən sonra ikinci ayə nazil olub, birinci ayədə qeyd olunan hökmü ləğv etdi. Bununla da mə'lum oldu ki, bə'zilərinin ürəklərində sərvət, mal-dövlət sevgisi Peyğəmbərlə (s) məxfi danışmaqdan artıqdır. Həm də aydın oldu ki, məxfi danışmaq istəyənlərin sözləri əhəmiyyətsizdir. Onların bu işdə məqsədi yalnız ictimai mövqə qazanmaq idi.

Bu ayənin təfsiri ilə bağlı çoxlu rəvayət nəql olunmuşdur ki, onun hökmünə əməl edən şəxs yalnız imam Əli (ə) olmuşdur. “Şəvahidut-tənzil” kitabında nəql olunur ki, Mücahid imam Əlinin (ə) belə buyurduğunu demişdir:

إِنَّ فِي الْقُرْآنِ لَآيَةً مَا عَمِلَ بِهَا أَحَدٌ قَبْلِي وَلَا بَعْدِي وَهِيَ آيَةُ النَّجْوَى، قَالَ كَانَ لِي دِينَارٌ فَبِعْتُهُ بِعَشْرَةِ دَرَاهِمٍ، فَكُلَّمَا أَرَدْتُ أَنْ أُنَاجِيَ النَّبِيَّ (ص) تَصَدَّقْتُ بِدِرْهَمٍ مِنْهُ ثُمَّ نُسِخَتْ:

“Qur’anda bir ayə var ki, məndən qabaq və məndən sonra ona əməl edən bir kəs olmayıb və olmayacaq da; bu “nəcvə” ayəsidir. Mənim bir dinar pulum var idi, onu on dirhəmə satdım. Bununla da hər vaxt Peyğəmbərlə (s) məxfi danışmaq istəsəydim, bir dirhəm sədəqə verərdim. Lakin bir müddətdən sonra o ayənin hökmü (sonrakı ayənin vasitəsilə) ləğv oldu.”¹

Başqa bir rəvayətdə Əbu Əyyub Ənsaridən belə nəql olunur: “Bu ayə Əli (ə) haqda nazil olmuşdur. Əli (ə) Peyğəmbərlə (s) on dəfə məxfi danışdı və hər danışığından əvvəl bir dirhəm sədəqə verdi.”²

Növbəti rəvayətdə Mücahiddən belə nəql olunur: “Qur’ani-kərimdə bir ayə var ki, hökmü ləğv olana qədər Əli ibn Əbi Talibdən (ə) başqa heç kim ona əməl etmədi. Həmin ayə “nəcvə” ayəsidir. O, Allahın Peyğəmbəri ilə məxfi danışdı və bir dinar pul sədəqə verdi.”³

Həmin kitabda bu barədə təxminən, on rəvayət nəql olunmuşdur.

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” təfsirində də bu rəvayəti (yeddi müxtəlif sənədlə), onun düzgünlüyü ilə bağlı Hakim Nişapurinin e’tirafını və imam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: “Qur’ani-kərimdə bir ayə var ki, məndən qabaq və sonra ona əməl edən

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 231, hədis: 951.

² Yenə orada, səh. 240, hədis: 946.

³ Yenə orada.

olmayıb və olmayacaq.” Sonra hədisin davamını “Şəvahidut-tənzil” kitabında nəql olunduğu kimi qeyd etmişdir.¹

Yenə həmin kitabda müxtəlif rəvayətlərdən belə nəql olunmuşdur: “Peyğəmbər (s) (şəxsi danışığa gəlmək istəyənlərin nə qədər sədəqə verəcəkləri barədə Əli (ə) ilə məsləhətləşib) buyurdu: (Ya Əli!) Bir dinar necədir? Əli (ə) dedi: (Ya Peyğəmbər (s)) Camaatın ona gücü çatmaz. Peyğəmbər (s) buyurdu: Bir dinarın yarısı necə? Əli (ə) dedi: Buna da camaatın gücü çatmaz. Buyurdu: Bəs, nə qədər olsa, yaxşıdır? Dedi: Bir arpa ağırlığı qədər qızıl pul! Peyğəmbər (s) buyurdu: (Ya Əli!) Onun miqdarını çox az dedin!

Onların söhbətindən bir az keçməmişdi ki, ***”Yoxsa siz məxfi danışmazdan əvvəl sədəqə verməkdən qorxdunuz?! İndi ki, siz bu işi etmədiniz və Allah da tövbənizi qəbul etdi, onda namaz qılın, zəkat verin...”*** ayəsi nazil olub, ötən hökmü ləğv etdi.

Əli (ə) buyurur: “Allah-taala mənim vasitəmlə bu ümmətin yükünü yüngülləşdirdi.”²

Bu məsələ ilə əlaqədar Bursuinin “Ruhul-bəyan” təfsirində Abdullah ibn Ömər ibn Xəttabdan nəql etdiyi bir hədis diqqəti daha çox cəlb edir. O deyir: “Əgər Əlinin (ə) malik olduğu üç fəzilətdən biri məndə olsaydı, bir dəstə qırmızı dəvəyə³ (ən qiymətli mala) sahib olmağımdan daha yaxşı olardı. Birincisi, Əlinin (ə) Fatimeyi-Zəhrə (ə.s) ilə evlənməsi, ikincisi, “Xeybər” müharibəsində qələbə bayrağını əlinə götürməsi, üçüncüsü, “nəcvə” ayəsidir.”⁴

Bu hədisi Zəməxşəri “Kəşşaf”, Qurtubi “Əl-camiu li-əhkamil-Qur’an” və Təbərsi “Məcməül-bəyan” kitablarında nəql etmişlər.⁵

Həqiqətdə, Abdullah ibn Ömər üç həssas və mühüm məsələyə işarə etmişdir. Çünki Peyğəmbərin (s) buyurduğu kimi, bütün dünya qadınlarının ən fəzilətli Fatimeyi-Zəhraya (ə.s) layiq, yalnız Əlidir (ə) və Peyğəmbərdən (s) sonra bəşəriyyətin qəhrəmanı odur!

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 185.

² Yenə orada, 6-cı cild, səh. 185.

³ Bu söz ərəblər arasında daha qiymətli əşyalar barəsində işlədilir. Onlar nəfis, qiymətli və inci əşyaları bəyan edərkən, bu sözü işlədirlər. Bu söz atalar sözü formasına düşmüşdür.

⁴ “Ruhul-bəyan”, 9-cu cild, səh. 406.

⁵ “Kəşşaf”, 4-cü cild, səh. 494; “Əl-camiu li-əhkamil-Qur’an”, 9-cu cild, səh. 6472 və “Məcməül-bəyan”, 9-10-cu cild, səh. 252, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

“Xeybər” döyüşündə İslam sərkərdələrinin məğlub olduğu zaman Peyğəmbərin (s) bayrağı imam Əliyə (ə) verməsi və bununla da müsəlmanların bu döyüşdə qələbə qazanması başqalarının arzuladığı misilsiz bir fəzilətdir. “Nəcvə” ayəsinə gəldikdə isə, bu ayəyə əməl edən yeganə şəxs imam Əli (ə) olmuşdur.

Qəribədir ki, bə'ziləri bu məsələni əhəmiyyətsiz göstərməyə, hətta Əlinin (ə) bu fəzilətini ört-basdır etməyə cəhd göstərmişlər! Onlar adəti üzrə, həmişə bəhanələr, məntiqsiz və əsassız dəlillər girdabındadırlar. Bə'zən deyirlər ki, səhabələrin böyükləri (sədəqə verməyə) ehtiyac bilmədikləri üçün bu işə əməl etməmişlər; bə'zən deyirlər ki, səhabələrin bu işi görməyə (sədəqə verməyə) kifayət qədər vaxtı yox idi. Çünki bu hökm tez bir zamanda ləğv olundu; bə'ziləri də deyirlər ki, sədəqə verib, Peyğəmbərlə (s) məxfi danışığa getmək, yoxsulları narahat edər, sərvətliləri qorxuya salar. Çünki yoxsulların sədəqə verməyə gücləri çatmırdı və sərvətlilər də gücləri çatdıqları halda, əgər bu işi tərk etsəydilər, danlanacaqdılar. Buna görə də digər səhabələrin bu ayənin hökmünə əməl etməməsi, onları fəzilətdən salmır.”¹

Amma bu böyük təfsir alimləri sanki ikinci ayəni bəhanə gətirdikləri zaman tamamilə unutmuşlar ki, Allah-taala elə həmin ayədə əvvəlcə Peyğəmbərlə (s) məxfi danışanları hökm nazil olduqdan sonra sədəqəni tərk etdikləri üçün danlayır və məzəmmət edir. Ayədə buyrulur: **“Yoxsa siz məxfi danışmazdan əvvəl sədəqə verməkdən qorxdunuz?”** Allah-taala bu işi tərk etməyi bir növ günah hesab edərək buyurur: **“Allah tövbənizi qəbul etdi!”** Bu ayədə sədəqə verməyi tərk edənlərin bağışlandığı bildirilir. Onun əvəzində namaz qılmaq, zəkat vermək, Allaha və Peyğəmbərə (s) itaət etmək əmri verilir. Əgər digər səhabələrin vaxtı yox idisə, məqsədləri yoxsulların qəlbini ələ almaq, sərvətlilərin qorxusunu aradan qaldırmaq idisə, onda nə üçün Allah-taala onları məzəmmət edir və tövbə məsələsini gündəmə gətirir?! Ayəyə diqqət yetirməklə mə'lum olur ki, onların tutduğu iş düzgün deyilmiş. Bu mövqedən çıxış edən alimlər əqidələrinə uyğun gəlməyən məsələlərdə Qur'an ayələrinin münasibətini görə bilmirlər.

¹ “Kəbir” təfsiri, Fəxri-Razi, 29-cu cild, səh. 272 və “Ruhul-məani”, 28-ci cild, səh. 28.

İmam Əlinin (ə) fəzilətini əhəmiyyətsiz göstərmək üçün demişlər: “Nəcva” ayəsi ilə onun hökmünü ləğv edən sonrakı ayə arasında yalnız bir saat fasilə olmuşdur. Buna görə də, digər səhabələr onun hökmünə əməl etməyə müvəffəq olmamışlar.” Belələri də yaddaşı zəif qrupdan sayılır. Çünki onlar hökmü ləğv edən ayənin tonuna diqqət yetirməmişlər. Həmin ayədə bir qrup səhabə məzəmmət olunur ki, nə üçün yoxsulluq qorxusundan sədəqə verməyi və Peyğəmbərlə (s) məxfi danışmağı tərk etmişlər! Düzdür, onlar bu işi tərk etsələr də, Allah rəhm edəndir və onların tövbəsini qəbul etmişdir. Əgər bu iki ayə arasında fasilə bir saat olsaydı, Allah-taala onları məzəmmət etməzdi. Bir sıra rəvayətlərdə *“bu iki ayə arasında fasilə on gün olmuşdur”* fikri daha münasibdir.¹

Sual: Bu məsələ ilə bağlı bir sual qalır. Bu işi necə fəzilət hesab etmək olar? Bə’zi təəssübkeş təfsirçilərin dedikləri kimi, nə ona əməl etmək bir fəzilətdir, nə də onu tərk etmək bir nöqsan və xəta.

Cavab: Bu sual da keçən bəhslərdə cavablandırıldı. Əlavə olaraq deyə bilərik ki, sualın cavabını tapmaq üçün ən yaxşı yol Qur’ani-kərimə müraciət edib, hökmü ləğv edən (ikinci) ayəyə diqqət yetirməkdir. Bu ayədən göründüyü kimi, Allah-taalanın əmrilə müsəlmanlar sınağa çəkilir. Belə ki, Peyğəmbərlə (s) şəxsi danışmaq istəyənlər müsəlmanları nəzərə alaraq yenidən danışmaq üçün, Allah yolunda sədəqə verməli idilər. Burada yalnız bir nəfər bu ilahi sınaqdan layiqincə keçdi və o da Əli ibn Əbi Talib (ə) oldu. Məgər bu böyük bir iftixar və fəzilət deyilmi?! Başqa sözlə, bütün səhabələr ayədə məzəmmət olunduğu və onların tövbəsindən söz açıldığı halda, burada istisna edilən şəxs yalnız imam Əlidir (ə).

Bəs, nə üçün bə’zi alimlər belə açıq-aydın həqiqəti inkar etmək istəyirlər? Bunun səbəbi haqda özünüz düşünün!

¹ “Ruhul-məani” təfsirində bu nəzər xəlifə Mənsur Dəvaniqinin dövründə yaşayan və “təbein” şagirdlərindən olan Müqatildən nəql olunmuşdur.

18-“SABİQUN” (ÖNDƏ OLANLAR) AYƏSİ

“Vaqiə” surəsinin 10-14-cü ayələrində buyurulur:

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِنَ
الْآخِرِينَ

“Öndə olanlar, öndə olanlar! Onlar yaxın olanlardır. Onlar behiştin ne’mətlə dolu bağlarında olacaqlar. Bir qrupu əvvəlki ümmətlərdən, az bir qismi də sonrakılardandır!”

Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında İbn Abbasdan belə nəql edir: “(İmanda) Öndə olanlar üç nəfərdir: Musaya iman gətirən Yuşə ibn Nun, İsaya iman gətirən Sahibi-Yasin (Həbib Nəccar) və Peyğəmbəri-əkrəmə (s) ilk iman gətirən Əli!”¹

Yenə həmin kitabda İbn Abbasın belə dediyi nəql olunur: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bu ayənin təfsirini soruşdum. Həzrət buyurdu:

حَدَّثَنِي جَبْرِئِيلُ بِتَفْسِيرِهَا، قَالَ ذَاكَ عَلِيٌّ وَشِيعَتُهُ إِلَى الْجَنَّةِ:

“Mən onun təfsirini Cəbraildən soruşdum. O dedi: “Ayə Əli və onun şialərinə aiddir, onlar hamıdan öncə behiştə girəcəklər!”²

Bu iki hədis və təfsir bir-birilə ziddiyyət təşkil etmir; çünki Əli (ə) həm Peyğəmbərə (s) iman gətirməkdə, həm də behiştə daxil olmaqda hamıdan öndədir. Həqiqətdə, bu iki təfsirin bir-birilə sıx rəbitəsi var. (Yə’ni hamıdan əvvəl Peyğəmbərə (s) iman gətirən şəxs hamıdan əvvəl də behiştə daxil olacaqdır!)

Həmin kitabda bu barədə əlavə olaraq bir neçə hədis də nəql olunmuşdur.

“Əd-durrul-mənsur” kitabında da İbn Əbi Hatəm və İbn Mərdəveyh həmin ayənin təfsiri ilə bağlı İbn Abbasdan iki rəvayət nəql edirlər. Hədislərin birində belə deyilir: “Musaya (ə) iman gətirən birinci şəxs Yuşə ibn Nun, İsaya (ə) iman gətirən birinci şəxs

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 213, hədis: 924.

² Yenə orada, səh. 215-216, hədis: 927.

Həbib Nəccar və İslam peyğəmbərinə (s) iman gətirən birinci şəxs isə Əli ibn Əbi Talibdir (ə)!"¹

Həmin kitabda bu məzmununda daha bir neçə hədis də nəql olunmuşdur.²Bu hədisi nəql edən alimlər aşağıdakılardır:

- İbn Məğazili, “Əl-ümdə” kitabı (İbn Bitriqdən nəqlən);
- Sibt ibn Cövzi, “Təzkirə” kitabı;
- İbn Kəsir, “Təfsir” kitabı;
- İbn Həcər, “Əs-səvaiq” kitabı;
- Əllamə Şövkani, “Fəthul-qədir” kitabı;
- Şeyx Süleyman Qunduzi, “Yənabiul-məvəddət” kitabı.

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, imamət və xilafətə münasibətdə təəssübkeş Qazi Ruzbehan “İbtalu-nəhcil-həqq” kitabında qeyd etdiyimiz ayələrin təfsiri ilə bağlı sünni mənbələrində İbn Abbasdan nəql olunan “İmanda bu ümmətin qabaqcılı (bu ümmətin birinci iman gətirəni) Əli ibn Əbi Talibdir (ə)” hədisinə istinad edən Əllamə Hillinin cavabında yazır: “Bu hədisin əhli-sünnə mənbələrindəki mətni belədir: “Ümmətin önündə gedənlər üç nəfərdir: Ali-Fir’ onun mö’mini (Asiya), Həbib Nəccar və Əli ibn Əbi Talib.” Sonra əlavə edərək yazır: “Şübhəsiz, Əli (ə) İslamda hamıdan öndə idi və onun saysız fəzilətləri var. Lakin bu onun imamətinə dəlil deyil!”³

Hələ ki, bu hədisləri Əli ibn Əbi Talibin (ə) imamətinə dəlil göstərmək fikrində deyilik. Lakin ayə və rəvayətləri ardıcıl nəzərdən keçirdikdə Əlinin (ə) İslam ümmətinin ən fəzilətli və bu məqama daha layiq şəxs olduğunu görürük. Görəsən, bu qədər inkaredilməz fəzilətləri olduğu halda, başqalarını o həzrətdən üstün tutmağımız düzgün işdirmi?! Əlbəttə, yox!

Burada bir neçə mühüm məsələni qeyd etməklə bəhsimizi tamamlayırıq:

1) Ayədə qeyd olunan “qəlilun minəl-axirin” (az bir qismi də sonrakılardır) ifadəsindən məqsəd kimlərdir?

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 154.

² Yenə orada.

³ Onun ibarəsi olduğu kimi “Ehqaqul-həqq” kitabının 3-cü cildinin 121-ci səhifəsində qeyd olunmuşdur.

Ötən ayələrdə öndə gedənlərin yüksək məqamından, Allah dərğahına yaxın olmalarından və onların behiştin ne'mətlə dolu bağlarında yaşayacaqlarından söz açıldı. Həmin ayələrin davamında belə buyurulur:

ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ

“Bir qismi əvvəlki ümmətlərdən, az bir qismi də sonrakılardandır!”¹

Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Məhəmməd ibn Fərat, Məhəmməd ibn Səhl və Əli ibn Abbasdan bir neçə rəvayət nəql etmişdir ki, Cə'fər ibn Məhəmməd (s) **“az bir qismi də sonrakılardır”** ayəsinin təfsirində buyurmuşdur: **“O, Əli ibn Əbi Talibdir!”²**

Mə'lum olduğu kimi, ayənin mə'nası bu deyil ki, İslam ümməti içərisində behiştə yalnız Əli (ə) gedəcək; əksinə imanda hamıdan öndə olmaq behiştə yüksək məqam tələb edir. Bu da Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra imam Əli ibn Əbi Talibə (ə) məxsusdur. Buna görə də behiştə öndə gedənlərin (“Əshabul-Yəmin”in, sağ tərəf sahiblərinin) məqamlarından söz açan “Vaqiə” surəsinin sonrakı ayələrində buyurulur ki, bir qrup əvvəlki ümmətlərdən, bir qrup da sonrakı ümmətdən, yə'ni Məhəmmədin (s) ümmətindən behiştə daxil olacaq. Aydınır ki, əməl dəftəri sağ əlinə verilən kəslər behişt əhlidirlər, lakin onların məqamı öndə gedən və Allah dərğahına yaxın olanların məqamına çata bilməz.

2) Birinci müsəlman kimdir?

Bu məsələ ilə əlaqədar ən mühüm bəhlərdən biri də İslam peyğəmbərinə (s) iman gətirən və bey'ət edən birinci şəxsin kim olmasıdır. Bütün İslam ümmətinin yekdil fikrinə əsasən, qadınlar içərisində Peyğəmbərə (s) iman gətirən birinci şəxs Xədicə (ə.s), kişilər içərisində isə Əlidir (ə). O, Peyğəmbərə (s) iman gətirən, onunla bey'ət edib namaz qılan, rüku və səcdə edən birinci şəxsdir.

¹ “Vaqiə” surəsi, ayə: 13-14.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 218, hədis: 932-935.

Bu, bütün İslam mənbələrində açıq-aydın göstərilmişdir. Biz burada həmin mənbələrin bir qisminə işarə edirik:

Səhabələrdən on səkkiz nəfəri müxtəlif silsilə sənədlərlə Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql etmişlər ki, İslamı qəbul edən və Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) namaz qılan birinci kişi imam Əli (ə) olmuşdur:

1. Əbu Səid Xidri deyir: Peyğəmbəri-əkrəm (s) əlini Əlinin (ə) kürəyinə vurub buyurdu:

يَا عَلِيُّ لَكَ سَبْعَ خِصَالٍ لَا يُحَاجُّوكَ فِيهِنَّ أَحَدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْتَ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيْمَانًا بِاللَّهِ...

“Ya Əli! Sən yeddi xislətə maliksən ki, qiyamət günü heç kəs sənə tay ola bilməz (səninlə mübahisə edə bilməz): “Birincisi budur ki, Allaha iman gətirən (və İslamı qəbul edən) ilk şəxs sənsən...”¹

2. Ayişə deyir: Məhəmmədin (s) qızı Fatimə mənə o həzrətin belə buyurduğunu dedi: “Səni elmi bütün mö'minlərin elmindən çox, İslamı hamıdan əvvəl qəbul edən və helmi hamının helmindən çox olan bir nəfərlə evləndirəcəyəm!”²

3. İbn Abbas deyir ki, Ömər ibn Xəttabın belə dediyini eşitdim: “Əlini pis adla çağırmayın. Mən onun haqqında Peyğəmbərdən bə'zi fəzilətlər eşitmişəm ki, əgər onların biri Xəttab övladlarında olsaydı, mənim üçün günəşin saçdığı hər bir şeydən sevimli olardı. Əbu Bəkr, Əbu Übeydə və bir qrup səhabə ilə Ümmü Sələmənin evinə getdik. Əlini onun evinin kəndarında görüb dedik: “Peyğəmbəri (s) görmək istəyirik!” Əli buyurdu: “İndi gələcək.” Peyğəmbər gələrkən, biz də həzrətə tərəf getdik. Həzrət, Əliyə söykəndi və əli ilə onun çiyininə vurub buyurdu:

إِنَّكَ مُخَاصِمٌ، أَنْتَ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيْمَانًا وَ أَعْلَمُهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ وَ أَوْفَاهُمْ بِعَهْدِهِ وَأَقْسَمُهُمْ بِالسَّوِيَّةِ وَأَرَأَفُهُمْ بِالرَّعِيَّةِ وَ أَعْظَمُهُمُ الرِّزْيَةَ:

Səninlə müxalifətə qalxacaqlar, halbuki sən iman gətirən ilk mö'minsən, ruzigardan hamıdan çox xəbərdarsan, ilahi əhd-peymanə ən vəfalısan, ədalətlə bölgüdə hamıdan dəqiqsən, rəiyyətə qarşı hamıdan mehribansan və sənin müsibətin də hamının müsibətindən böyükdür!”³

¹ “Hilyətül-övlia”, Əbu Nəim İsfahani, 1-ci cild, səh. 66.

² “Tarixi-Dəməşq”, İbn Əsakir, 1-ci cild, səh. 244, Beyrut çapı.

³ “Kənzül-ümmal”, 13-cü cild, səh. 117, Beyrutun “Müəssisətur-risalət” çapı.

4. Məaz ibn Cəbəl Peyğəmbəri-əkrəmin (s) imam Əliyə (ə) belə buyurduğunu nəql edir: *“Səni camaatdan ayıran yeddi xislətin var ki, Qüreyş tayfasından heç kim səninlə həmin yeddi məsələdə mübahisə (və bərabərlik iddiası) edə bilməz; sən Allaha iman gətirən birinci şəxssən...”*¹

5. Cə’fər ibn Əbi Talibin zövcəsi Əsma binti Ümeys nəql edir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) qızı Fatiməyi-Zəhraya (ə.s) buyurdu: *“Səni İslamda hamıdan öndə, helmi hamının helmindən böyük, elmi hamının elmindən çox olan bir şəxslə evləndirəcəyəm!”*²

6. Salman Farsi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu deyir: *“Kövsər hovuzunda mənə qovuşan birinci şəxs İslam dinini qəbul edən birinci şəxsdir: O, Əli ibn Əbi Talibdir!”*³

7. Əbu Süxeylə deyir: “Mən və Salman həcc əməllərini yerinə yetirdikdən sonra Əbuzərin yanına getdik və bir az onun yanında oturdum. Ayağa qalxıb qayıtmaq istədikdə, dedim: “Ey Əbuzər! Mən bir sıra işlərin baş verdiyini görür və camaatın arasında ixtilaf düşəcəyindən qorxuram. Əgər belə bir hadisə baş versə, mənə nə göstəriş verəcəksən?” Əbuzər dedi: “Allah-taalanın kitabı və Əli ibn Əbi Talibdən ayrılma! Şəhadət verirəm ki, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu özüm eşitmişəm: *“Əli mənə iman gətirən və qiyamət günü mənimlə görüşəcək birinci şəxsdir. O, “böyük siddiq” (sözündə və əməlində doğru) və “faruq”dur, yə’ni haqqı batildən ayırandır!”*⁴

8. Əbdür-Rəhman ibn Ovf bir hədisdə “əs-sabiqunəl-əvvəlun” (**öndə gedən birincilər**) ayəsinin təfsirində deyir: “Onlar Qüreyşdən olan on nəfərdir. Onların da içərisində birinci şəxs İslamı ilk qəbul edən Əli ibn Əbi Talibdir (ə).”⁵

¹ “Tovzihud-dəlail”, Şəhabəddin Hüseyni Şafei, səh. 171, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 20-ci cild, səh. 455.

² “Tarixi İbn Əsakir”, 1-ci cild, səh. 245, Beyrut çapı.

³ “Əl-cövharə”, Məhəmməd ibn Əbi Bəkr, səh. 8, Dəməşq çapı; “Kənzül-ümmal” (kitabın müəllifi bu hədisi sənədsiz nəql etmişdir), 11-ci cild, səh. 616, Beyrutun “Müəssisətur-risələt” çapı.

⁴ “Təlxisu tarixid-Dəməşq”, müəllif: “İbn Mənzur” adı ilə məşhur olan İmam Məhəmməd ibn Mükərrəm, 17-ci cild, səh. 306, Dəməşqin “Darul-fikr” çapı, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 20-ci cild, səh. 472 və “Kənzül-ümmal”, 11-ci cild, səh. 616, hədis: 32990.

⁵ “Təlxisu tarixid-Dəməşq”, 17-ci cild, səh. 307.

9. Cəmaləddin Əbül-Həccac “Təhziḡul-kəmal” kitabında Peyğəmbəri-əkrəmin (s) səhabəsi Əbu Rafedən belə nəql etmişdir:

أَوَّلُ مَنْ أَسْلَمَ مِنَ الرِّجَالِ عَلِيٌّ:

“Kişilərdən İslamı qəbul edən birinci şəxs Əli (ə) idi!”¹

10. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) xidmətçisi Ənəs ibn Malik o həzrətin belə buyurduğunu nəql edir:

أَوَّلُ هَذِهِ الْأَمَّةِ وَرُوداً عَلَى الْحَوْضِ أَوَّلُهَا إِسْلَاماً عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (ع):

“Bu ümmətdən Kövsər hovuzunda mənə qovuşan ilk şəxs İslam dinini qəbul edən ilk şəxsdir. O, Əli ibn Əbi Talibdir!”²

11. İbn Abbas deyir: “Əli (ə) heç kimdə olmayan dörd xislətə malik idi. “...O, ərəb-əcəm içərisində Peyğəmbəri-əkrəmlə (s) namaz qılan birinci şəxsdir!”³

Başqa bir hədisdə isə belə deyir: “Xədicədən sonra iman gətirən birinci şəxs Əli ibn Əbi Talibdir.”⁴

12. Məşhur hədis alimi Nisai “Sünən” kitabında Zeyd ibn Ərqəmdən belə nəql edir: “Peyğəmbərə (s) iman gətirən birinci şəxs Əli ibn Əbi Talibdir (ə)”⁵

13. Əbu Əhməd Cürcani Şafei “Əl-kamilu fir-ricāl” kitabında Malik ibn Hurisdən belə nəql edir: “Kişilərdən İslam dinini qəbul edən birinci şəxs Əli, qadınlardan isə Xədicə olmuşdur!”⁶

14. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dövründə müharibədə yaralananlara yardım edən Leyla Qifariyyə adlı bir qadın deyir: “Mən Əlinin (ə) qoşununda müharibə məqsədilə Bəsrəyə getdim. Ayişənin o həzrətə qarşı çıxdığını görüb, şübhəyə düşdüm. Onun yanına gedib soruşdum: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) Əli (ə) haqqında bir fəzilət eşitmişəm?” Dedi: “Bəli!” Sonra bir əhvalat danışdı və nəhayət, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu dedi: “Əli mənə iman gətirən birinci şəxsdir!”⁷

¹ “Təhziḡul-kəmal”, 3-cü cild, səh. 85, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 20-ci cild, səh. 367.

² “Tarixi-Hələbi”, İbn Ədim Hələbi, səh. 295.

³ “Əl-muxtar fi mənəqibil-əbrar”, səh. 16, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 20-ci cild, səh. 457.

⁴ “Ali-Məhəmməd (s)”, Hüsəməddin Hənəfi, səh. 174.

⁵ “Ehqaqul-həqq”, 20-ci cild, səh. 475.

⁶ “Əl-kamilu fir-ricāl”, 6-cı cild, səh. 2378, Beyrutun “Darul-fikr” çapı.

⁷ “Təlxisu tarixid-Dəməşq”, 17-ci cild, səh. 119.

15. Əhməd ibn Hənbəl "Müsnəd" kitabında məşhur səhabə Mə'qil ibn Yəsardan belə nəql edir: "Bir gün Peyğəmbərin (s) hüzuruna getmişdim. Peyğəmbər (s) mənə buyurdu: "Fatimə xəstədir, onu görməyə gedirəm!" Biz Fatimənin (ə.s) evinə getdik. Peyğəmbər (s) onun vəziyyətini soruşduqda, Fatimə (ə.s) dedi: "Qəm-qüssəm çox, yoxsulluğum şiddətli, xəstəliyim uzundur..." Peyğəmbər (s) (bu çətinliklərin müqabilində ona təsəlli verərək) buyurdu: *"Məgər İslam ümməti arasında hamıdan öndə olan, elmi hamının elmindən çox, helmi hamının helmindən böyük bir şəxslə ailə qurmağından razı deyilsən?"*¹

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu hədis İbn Əbil-Hədidin "Nəhcül-bəlağə"nin şərhində (3-cü cild, səh. 257), İbn Əsakirin "Dəməşqin tarixi" (1-ci cild, səh. 232), Əl-Heysəminin "Məcməüz-zəvaid" (9-cu cild, səh. 101), Müttəqi Hindinin "Kənzül-ümmal" (12-ci cild, səh. 205) və digər əhli-sünnə alimlərinin kitablarında da nəql olunmuşdur.

16. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) səhabəsi Abdullah ibn Sabit deyir: "Bir gün Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hüzuruna gedib dedim: "Ya Peyğəmbər! Sənin elə bir sevimli səhabən varmı ki, bir hadisə baş verdikdə, ona qoşulaq və bir təhlükə zamanı onun yolunda fədakarlıq göstərək?"

Peyğəmbər (s) buyurdu: *"O, hamıdan əvvəl müsəlman olan və İslamı qəbul edən Əlidir!"*²

Bu hədisdə açıq-aydın göstərilir ki, Abdullah ibn Sabit kimiləri Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra imamət və vilayət məqamına kimin hamıdan layiqli olduğunu bilmək istədikdə, Peyğəmbər (s) imam Əlini (ə) göstərmişdir.

17. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Büreydə adlı başqa bir səhabəsi də Mə'qil ibn Yəsarin nəql etdiyi hadisə bənzər bir hadisə nəql etmişdir ki, onun sonunda belə deyilir: "Peyğəmbəri-əkrəm (s) Fatiməyi-Zəhraya (ə.s) təsəlli verərək buyurdu: *"Allah-taala sənə İslamı hamıdan öncə qəbul edən, elmi hamının elmindən çox, helmi hamının helmindən böyük olan bir ər vermişdir."* Sonra Peyğəmbər

¹ "Müsnədi-Əhməd", 5-ci cild, səh. 26, "Darus-sadir" çapı.

² "Mənaqib", Əhməd ibn Mərdəveyh, "Ehqaqul-həqq" kitabından nəqlən, 15-ci cild, səh. 336.

(s) buyurdu: *“Allaha and olsun! Sənin iki övladın (Həsən və Hüseyn) behişt cavanlarının sərvəridir!”*¹

18. Məhəmməd ibn Əbi Bəkr Ənsarinin “Əl-cövhərə” kitabında nəql etdiyi hədisdə deyilir ki, Əli (ə) Bəsrənin minbərində buyurdu: *“Böyük siddiq mənəm. Mən Əbu Bəkrdən qabaq iman gətirdim və İslamı qəbul etdim.”*²

Şeyx Məhəmməd ibn Mükərrəm Ənsari “Təlxisu tarixid-Dəməşq” adlı kitabında imam Əlinin (ə) belə buyurduğunu nəql edir: *“İslamı qəbul edən birinci şəxs mənəm!”*³

“Nəhcül-bəlağə”də də dəfələrlə bu məsələ qeydə alınmış və imam Əli (ə) 131-ci xütbədə belə buyurmuşdur:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ مَنْ أَنَابَ وَ سَمِعَ وَ أَجَابَ لَمْ يَسْبِقْنِي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ (ص)
بِالصَّلَاةِ:

*“İlahi! Sənə üz tutub, əmrini eşidən və qəbul edən birinci şəxs mənəm. Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) başqa heç kim məndən öncə namaz qılmamışdır!”*⁴

Burada söhbəti nəzərə çarpacaq dərəcədə uzatdıq və təfsir üslubundan xaric olduq. Lakin məsələ bundan da artıq müzakirə tələb edir.

Bu məsələni də İbn Hişamın “Əs-sirətun-nəbəviyyə” adlı məşhur kitabında nəql etdiyi bir rəvayətlə sona çatdırırıq. Əlbəttə, e’tiraf etməliyik ki, bu haqda nəql olunan rəvayətlər olduqca çoxdur. O yazır: “İslamın ilk çağlarında Peyğəmbəri-əkrəm (s) namazı məxfi şəkildə, Məkkənin dərələrində qıllardı. Onunla bu yolda bir addım atan və namaz qılan şəxs yalnız Əli ibn Əbi Talib (ə) idi... Günlərin birində atası Əbu Talib ondan “Oğlum! Sənin qəbul etdiyin bu din nədir” deyər soruşduqda, Əli (ə) buyurdu: “Atacan! Mən Allaha, Peyğəmbərinə (s) və Allah tərəfindən göndərilənə iman gətirmişəm

¹ “Tarixud-Dəməşq”, İbn Əsakir, 1-ci cild, səh. 242, Beyrut çapı və “Ərcəhül-mətalib”, Əllamə Olmert Sirri, səh. 107 və 396.

² “Əl-cövhərə”, səh. 8, Dəməşq çapı. Başqa alimlər də bu hədisi nəql etmişlər: “Əl-kamilu fir-rical”, Əbu Əhməd Cürçani, 3-cü cild, səh. 1123; “Tovzihud-dəlail”, səh. 171 və “Təlxisu tarixid-Dəməşq” və s.

³ “Təlxisu tarixid-Dəməşq”, 17-ci cild, səh. 118.

⁴ Bu ibarə “Nəhcül-bəlağə”nin 71-192-ci xütbələrində də gəlmişdir.

və onunla birgə namaz qılıram...” Əbu Talib dedi: “Ağah ol ki, o, səni yalnız xeyir və yaxşılığa dəvət edir. Ondan heç vaxt ayrılma!”¹

İmam Əlinin (ə) ilk müsəlman olaraq iman gətirməsi o qədər aydın bir məsələdir ki, məşhur şairlər də şe'rlərində bunu həzrətin iftixar və fəziləti kimi qeyd etmişlər. Şairlərdən biri demişdir:

“Ələysə əvvələ mən səlla li-qiblətikum,
Və ələmənnasə bil-Qur'ani vəs-sünəni?”

“Məgər o, sizin qiblənizə tərəf namaz qılan, Qur'anı və sünnəni hamıdan yaxşı bilən birinci şəxs deyilmi?!”

Başqa bir şair isə belə demişdir:

“Fə-haza və fil-İslami əvvəlu muslimin,
Və əvvəlu mən səlla və samə və həllən.”

“O, İslam aləmində ilk müsəlman, namaz qılan, oruc tutan və “La ilahə illəllah” deyən şəxsdir!”

Mərhum Əllamə Əmini “Əl-qədir” kimi dəyərli əsərində buna toxunan on nəfərdən çox şairin adını və şe'rlərini qeyd etmişdir.² O, həmin kitabda Peyğəmbəri-əkrəm (s), Əmirəl-mö'minin Əli (ə), səhabə və təbəindən (tarix və hədis alimlərinin kitablarından) yüzdən artıq hədis nəql etmişdir. Onların hamısında imam Əlinin (ə) kişilər içərisində İslam peyğəmbərinə (s) iman gətirən ilk şəxs olduğu göstərilir.

Sual: Burada İslamın əvvəllərindən bə'zi bəhanə axtaranlar tərəfindən belə bir məşhur sual irəli sürülmüşdür: “Düzdür, Əli (ə) İslamı qəbul edən birinci şəxsdir, lakin yetkinlik həddinə çatmayan 10 yaşlı bir uşağın İslamı qəbul etməsi nə qədər mühüm ola bilər?! Halbuki onun yetkinlik dövrünü me'yar və əsas götürsək, başqaları ondan qabaq İslamı qəbul etmişlər.”

Cavab: Burada xəlifə Mə'munla onun müasiri İshaq adlı məşhur əhli-sünnə alimi arasında baş verən danışığı qeyd etməyi

¹ “Sireyi-İbn Hişam”, 1-ci cild, səh. 263, “Daru ehyait-turasil-ərəbi” çapı.

² “Əl-qədir”, 3-cü cild, səh. 231-233.

münasib görürük (bu əhvalatı İbn Əbdu Rəbbih “İqdul-fərid” kitabında qeyd etmişdir):

“Mə’mun, İshaqa deyir: “İslam peyğəmbərinin (s) peyğəmbərliyə seçildiyi gün ən fəzilətli əməl nə ola bilərdi?

İshaq: “Allahın yeganəliyinə və Peyğəmbərin (s) risalətinə səmimi qəlbədən şəhadət vermək.”

Mə’mun: “Əlidən öncə İslamı qəbul edən bir şəxsi tanıyırsanmı?”

İshaq: “Əli İslamı qəbul edəndə, yaşı çox az idi və ilahi hökmlər ona aid deyildi.”

Mə’mun: “Məgər Əlinin İslam dinini qəbul etməsi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) də’vəti ilə olmayıbmi? Məgər Peyğəmbər (s) onun İslama gəlişini qəbul etmədimi? Belə isə, necə ola bilər ki, Peyğəmbər (s) bir kəsi İslama də’vət etsin, amma onun İslama gəlişi qəbul olunmasın?”

İshaq, Mə’munun bu sualına cavab verə bilməyib susdu.¹

Mərhum Əllamə Əmini bu əhvalatı “İqdül-fərid” kitabından nəql etdikdən sonra yazır: “Əbu Cə’fər İskafi Mö’təzili (vəfatı: 240-cı h.q ili) öz risaləsində yazmışdır ki, hamının bildiyi kimi, imam Əli (ə) çərşənbə axşamı Peyğəmbərə (s) iman gətirmiş və özü buyurmuşdur ki, mən başqalarından yeddi il qabaq namaz qılmağa başlamışam! O, həmişə deyirdi: “Mən İslamı qəbul edən ilk şəxsəm.” Bu isə hər məşhur məsələdən məşhurdur. Biz keçmişdəkilər arasında elə bir şəxs tapa bilmədik ki, Əlinin (ə) İslamı qəbul etməsini yüngül saysın, yaxud “İslamı uşaq ikən qəbul etdi” desin. Maraqlıdır ki, Abbas və Hənzə kimi şəxsiyyətlər İslamı qəbul etmək üçün Əbu Talibin rəftarını gözləyirdilər. Lakin Əbu Talibin oğlu heç vaxt atasını gözləməyərək, Peyğəmbərə (s) iman gətirdi.”²

Bir sözlə, İslam peyğəmbəri (s) imam Əlinin (ə) imanını qəbul etdiyi halda, bunu mö’təbər saymayanlar həqiqətdə Peyğəmbəri-əkrəmə (s) irad tuturlar. Bir də “Yovmud-dar” hədisində dedik ki, Peyğəmbər (s) Qüreyşin mühüm adamlarını bir yere yığıb, onları İslam dininə də’vət edərkən belə buyurmuşdur: *“İslamın müdafiəsinə qalxaraq də’vətimi qəbul edən şəxs mənim qardaşım,*

¹ “İqdul-fərid”, 3-cü cild, səh. 43 (ixtisarla).

² “Əl-qədir”, 3-cü cild, səh. 237.

(məndən sonra) vəsim və xəlifəm olacaqdır.” O zaman Əli ibn Əbi Talibdən (ə) başqa heç kim bu işi qəbul etmədi və Peyğəmbərə (s) cavab olaraq dedi: “Mən sənə bey’ət edirəm və sənin köməkçinəm.” Peyğəmbər (s) də buyurdu: “Sən mənim qardaşım, (məndən sonra) vəsim və xəlifəmsən!”¹

Beləliklə, Peyğəmbəri-əkrəm (s) o gün yetkinlik həddinə çatmayan, bəhanə axtaranların dediyi kimi, imanı e’tibarsız olan bir kəsi öz qardaşı, vəsisi və canişini kimi tanıtdırır, başqalarına da ona tabe olmağı əmr etmədimi? Hətta müşriklərin böyükləri istehza ilə Əbu Talibə dedilər ki, get, oğluna tabe ol!

Şübhəsiz, bülüğ həddi İslamın qəbul şərtlərindən deyil. Kifayət qədər ağıl kəsən, yaxşı-pisi ayırd edən hər bir yeniyetmə uşaq İslamı qəbul etsə, atası müsəlman olmasa belə, müsəlmanların zümərəsinə daxil olur. Qur’ani-kərimin ayələrindən də başa düşülür ki, yetkinlik həddi hətta nübüvvət və peyğəmbərliyin şərtlərindən də sayılmaz. Peyğəmbərlərdən bə’zisi elə uşaq ikən bu məqama çatmışlar. Belə ki, Qur’ani-kərimdə Yəhya (ə) haqqında buyurulur: **“Biz ona uşaq ikən peyğəmbərlik verdik!”**² Həzrət İsanın (ə) əhvalatında onun uşaq ikən **“Mənə kitab verən, peyğəmbərliyə seçən Allahın bəndəsiyəm”**³ dedikləri qeyd olunmuşdur.

Qeyd olunanlar arasında ən aydın dəlil Peyğəmbərin (s) imam Əlinin (ə) imanını qəbul etməsi, də’vətinin ilkin çağlarında Qüreyş böyüklərinin qarşısında onu öz qardaşı, (özündən sonra) vəsi və xəlifəsi e’lan etmişdir. Beləliklə, “Əli (ə) Peyğəmbərin (ə) də’vətini qəbul edən ilk şəxsdir” deyən rəvayətlər imam Əlinin (ə) misilsiz fəzilətini açıqlayır. Heç kim bu işdə onunla qarşı-qarşıya dura bilməz və o, İslam ümməti içərisində Peyğəmbərin (s) canişinliyinə hamıdan layiqdir.

¹ Bu hədisin sənədlərini geniş şəkildə “Yovmud-dar” hədisində qeyd etdik.

² “Məryəm” surəsi, ayə: 12.

³ “Məryəm” surəsi, ayə: 30.

19-“UZUNUN-VAİYYƏ” (EŞİDİB YADDA SAXLAYAN QULAQ) AYƏSİ

“Haqqə” surəsinin 12-ci ayəsində buyurulur:

لَنَجْعَلَ لَكُم تَذَكُّرًا وَتَعِيَهَا أَذُنٌ وَاعِيَةٌ

“Məqsəd bu idi ki, bunu (mö'minlərə Nuhun gəmisi ilə nicat verib, tufan vasitəsilə kafirləri məhv etməyimizi) sizə bir ibrət dərsi edək və dərk edən qulaq bunu (və bu kimi hadisələri) eşidib yadda saxlayacaq (ki, başqaları da ibrət göürsünlər)!”

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında altı sənədlə məşhur səhabə Büreydədən nəql edir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əliyə (ə) buyurdu:

إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أُذْنِيكَ وَلَا أَقْصِيكَ، وَأَنْ أَعْلَمَكَ وَأَنْ تَعِيَ، وَحَقُّ لَكَ أَنْ تَعِيَ، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ وَتَعِيَهَا أَذُنٌ وَاعِيَةٌ:

“Allah-taala mənə əmr etdi ki, səni özümə yaxın bilim və özümdən uzaqlaşdırmayım, sənə tə'lim verim və səni saxlayım. Sən buna layiqsən!” Elə bu zaman bu ayə nazil oldu: **“Dərk edən qulaq bunu eşidib yadda saxlayacaq!”**¹

Yenə həmin kitabda (Əbu Nəim İsfahaninin “Hilyətül-övliya” kitabından) imam Əlidən (ə) bunu nəql edir və Peyğəmbəri-əkrəmin (s) yuxarıda qeyd etdiyimiz sözlərdən (Büreydənin nəql etdiyi hədisdən) sonra belə buyurduğunu yazır: “Ya Əli! Sən mənim elmimi qoruyub-saxlayacaqsan!”²

Yenə həmin kitabda beş sənədlə Peyğəmbərin (s) Məkhul adlı xidmətçisindən belə nəql edir: **“Dərk edən qulaq bunu eşidib yadda saxlayacaq”** ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) buyurdu: “Rəbbimdən istəyirəm ki, eşidib yadda saxlayan qulaq Əlinin olsun!” Əli (ə) deyir: “Bundan sonra Allahın Peyğəmbərindən (s) elə bir söz eşitmədim ki, onu yaddan çıxarım!”³

Eləcə də, Zəməxsəri “Kəşşaf” kitabında qeyd etdiyimiz sonuncu hədisi iradsız nəql etmişdir.⁴

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 260.

² Yenə orada.

³ Yenə orada.

⁴ “Kəşşaf”, 4-cü cild, səh. 600.

Digər təfsir alimləri də, o cümlədən, Fəxri-Razi “Kəbir”¹, Alusi “Ruhul-məani”², Borsui “Ruhul-bəyan”³ və Qurtubi “Təfsiri-came”də⁴ həmin ayənin təfsirində bu hədisi nəql etmişlər. Təbəri də “Təfsir” kitabında bu haqda bir sıra hədislər nəql etmişdir.⁵

Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında bu ayənin təfsirində müxtəlif rəvayətlərdən sonu Peyğəmbəri-əkrəm (s) çatan on üç hədis nəql etmişdir. Bu hədislərdən bə’zisini Peyğəmbəri-əkrəmin (s) xidmətçisi Məkhuldan, bə’zisini Büreydədən, bə’zisini imam Əli ibn Əbi Talibdən (ə), bə’zisini Cabir ibn Abdullah Ənsaridən nəql etmişdir. Onların bir qismini nəzərdən keçirək:

Əbud-Dünyanın imam Əlidən (ə) nəql etdiyi bir hədisdə belə deyilir: **“Dərk edən qulaq bunu eşidib yadda saxlayacaq”** ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) mənə buyurdu: **“Ya Əli! Mən Allahdan istəmişəm ki, o qulaq sənə qulağın olsun.”** (Eşitdiklərini yadda saxlayıb, başqalarına çatdırasan.)⁶

Məkhuldan nəql olunan başqa bir hədisdə belə buyurulur: “Peyğəmbəri-əkrəm (s) **“və təiyəha uzunun-vaiyəh” (Dərk edən qulaq bunu eşidib yadda saxlayacaq)** ayəsini tilavət etdikdən sonra üzünü Əliyə (ə) tutub buyurdu: **“Allahdan istəmişəm ki, eşidib yadda saxlayan qulaqlar sənə qulaqların olsun!”** Əli (ə) deyir: “Ondan sonra Peyğəmbərdən (s) hər nə eşidirdimsə, yadımdan çıxmırdı!”⁷

Həmin kitabda Büreydə Əsləminin hədisi olduğu kimi nəql edilir. Nəhayət, Cabir ibn Abdullah Ənsarinin belə dediyi yazılır: “Bu ayə nazil olduqdan sonra Peyğəmbəri-əkrəm (s) Allahdan istədi ki, bu fəzilət Əliyə (ə) nəsib olsun və Peyğəmbərin (s) də bu istəyi qəbul oldu.”⁸

“Fəzailul-xəmsə”nin müəllifi bu hədisi qeyd edilən kitablardan əlavə, “Kənzül-ümmal”, “Nurul-əbsar”, “Məcməüz-zəvaid”

¹ “Kəbir”, 30-cu cild, səh. 107.

² “Ruhul-məani”, 29-cu cild, səh. 43.

³ “Ruhul-bəyan”, 10-cu cild, səh. 136.

⁴ “Təfsiri-came”, 10-cu cild.

⁵ “Təfsiri-Təbəri”, 29-cu cild, səh. 35.

⁶ “Şəvəhidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 271.

⁷ Yəne orada, səh. 277, hədis: 1015.

⁸ Yəne orada, səh. 280, hədis: 1019.

(Heysəmi) və “Əsbabun-nüzul” (Vahidi) kitablarından da nəql etmişdir.¹

Nəticə: İmamət, vilayət və Peyğəmbərin (s) canişinliyinin şərtlərinə, ilahi rəhbərlərin elm və bilikdən kifayət qədər bəhrələnməsinə, eləcə də, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində nəql olunan rəvayətlərə əsasən, imam Əli (ə) imamət və vilayət məqamına daha çox layiqdir!

20-“MƏVƏDDƏT” (MƏHƏBBƏT) AYƏSİ

“Məryəm” surəsinin 96-cı ayəsində buyurulur:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

“Həqiqətən, iman gətirən və saleh iş görənlər üçün Allah (mö'minlərin ürəklərində) bir məhəbbət yaradacaqdır!”

Bu ayədə açıq-aydın göstərilir ki, iman və saleh əməl insanlar arasında məhəbbət və sevgiyə səbəb olur. Bəli, iman və saleh əməl qərribə cazibədarlığa malikdir ki, ürəkləri yumşaldır. Günahkar insanlar belə, pak və saleh əməldən ləzzət alırlar.

Bu ayənin təfsiri ilə əlaqədar əhli-sünnə mənbələrində Peyğəmbərdən müxtəlif rəvayətlər nəql olunmuşdur. Həmin rəvayətlərdə onun imam Əli (ə) haqqında nazil olması bildirilir. Qeyd etdiyimiz kimi, ayənin müəyyən bir şəxs haqqında nazil olması həmin şəxsin kamil nümunə olduğunu göstərir. Bu isə ayənin əhatəli mə'nası ilə əsla ziddiyyət təşkil etmir.

“Şəvahidut-tənzil” kitabında müxtəlif sənədlərlə Bərra ibn Azib, Əbu Rafe, Cabir ibn Abdullah Ənsari, İbn Abbas, Əbu Səid Xidri və Məhəmməd ibn Hənəfiyyədən nəql olunan hədisdə deyilir ki, bu ayə Əli ibn Əbi Talib (ə) haqqında nazil olmuşdur. Həzrətin məhəbbəti hər bir mö'minin qəlbində yer tutmuşdur.

Əbu Səid Xudridən nəql olunan hədisdə deyilir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əliyə (ə) buyurdu:

يَا أَبَا الْحَسَنِ! قُلْ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِيْ عِنْدَكَ عَهْدًا وَّاجْعَلْ لِيْ فِيْ صُدُوْرِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ مَوْدَّةً:

“Ya Əbəl-Həsən, de ki: “İlahi! Yanında əhd-peymanımı qəbul et¹ və məhəbbətimi mö'minlərin qəlbinə sal!”

¹ “Fəzailul-xəmsə”, 1-ci cild, səh. 320-321.

Bu zaman **“Həqiqətən, iman gətirən və saleh iş görənlər üçün Allah (mö'minlərin ürəklərində) bir məhəbbət yaradacaqdır”** ayəsi nazil oldu və Peyğəmbər (s) buyurdu:

لَا تَلْقَى رَجُلًا مُؤْمِنًا إِلَّا فِي قَلْبِهِ حُبٌّ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ:

“Buna görə də elə bir mö'min tapılmaz ki, onun qəlbində Əli ibn Əbi Talib məhəbbəti olmasın!”²

Bu hədis azacıq fərqlə Cabir ibn Əbdüllahtan, Bərra ibn Azibdən³, həmçinin (bir neçə sənədlə) Məhəmməd ibn Hənəfiyyədən nəql olunmuşdur. Bu hədisdə Əlidən (ə) əlavə, Əhli-beytin məhəbbəti qeyd olunmuşdur. Ümumiyyətlə, bu kitabda müxtəlif sənədlərlə eyni mə'nə daşıyan iyirmi rəvayət nəql olunmuşdur.⁴

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında bu hədisi müxtəlif sənədlərlə Bərra ibn Azib və İbn Abbasdan nəql etmişdir.⁵

Zəməxsəri “Kəşşaf” kitabında (bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində) Peyğəmbəri-əkrəmin (s) imam Əliyə (ə) belə buyurduğunu nəql edir: **“Allahdan istə ki, Öz dərgahında sənənlə əhd-peyman (şəfaət) bağlasın, məhəbbətini mö'minlərin qəlbinə yerləşdirsin.”** Elə bu zaman həmin ayə nazil oldu.”⁶

Məşhur təfsir alimi Qurtubi bu rəvayəti eynilə nəql etmiş və “Kəşşaf” kitabının müəllifi kimi rəvayətə irad tutmamışdır.⁷

Bu hədisi nəql edən digər alimlər aşağıdakılardır:

–Sibt ibn Cövzi: “Ət-təzkirə” kitabı⁸;

–Mühəbbuddin Təbəri: “Zəxairul-üqba” kitabı⁹;

–İbn Səbbəğ Maliki: “Əl-füsulul-muhimmə” kitabı¹⁰;

–Heysəmi: “Əs-səvaiq” kitabı¹¹;

¹ Bu tə'bir Qur'ani-kərimin “Məryəm” surəsinin şəfaət məsələsi haqda söz açan 78-ci ayəsinə işarədir: **“Allahla əhd-peyman bağlamış kəslər müstəsna olmaqla, heç kəs şəfaət etməyə qadir olmaz.”**

² “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 365, hədis: 504.

³ Yenə orada, səh. 359, hədis: 489-490.

⁴ Yenə orada, səh. 366-367, hədis: 505-509.

⁵ “Əd-durrul-mənsur”, 4-cü cild, səh. 278.

⁶ “Kəşşaf”, 3-cü cild, səh. 47.

⁷ “Təfsiri-Qurtubi”, 6-cı cild, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

⁸ “Ət-təzkir”, səh. 20.

⁹ “Zəxairul-üqba”, səh. 89.

¹⁰ “Füsulul-muhimmə”, səh. 106.

¹¹ “Əs-səvaiqul-muhriqə”, səh. 170.

–İbn Səbban: “Əs’afur-rağibin”¹ və imamət məsələsi ilə bağlı sair kitablar.

Bu hədislərə münasibətdə məşhur təfsir alimlərindən yalnız “Ruhul-məani” kitabının müəllifi Alusi mənfi mövqedədir. O bu hədisi nəql etdikdən sonra onu əhəmiyyətsiz qələmə vermək istəmişdir. Hədisi Bərra ibn Azibdən nəql edərək, onu Məhəmməd ibn Hənəfiyyədən nəql olunan hədislə təsdiqləyib yazır: “Ayə kiminsə haqqında nazil olmayıb, ümumi mə’na ifadə edir.”²

Dəfələrlə deyildiyi kimi, heç kim ayənin nazilolma səbəbi ilə onun ümumiliyini məhdudlaşdırmaq istəmir. Belə bir səbəb ayənin kamil nümunəsini göstərir. Başqa sözlə, bu rəvayətlərdə imam Əli (ə) haqqında deyilənlər, onun bütün mö’mirlərin ürəklərində yerləşən məhəbbəti həzrət üçün böyük fəzilət sayılır və bu baxımdan kimsə onunla müqayisə oluna bilməz.

Görəsən, məhəbbəti mö’mirlərin qəlbinə dolmuş bir kəs imamət və vilayət məqamına hamıdan artıq layiq deyilmi?!

21-“MÜNAFİQUN” (MÜNAFİQLƏR) AYƏSİ

“Məhəmməd” (s) surəsinin 30-cu ayəsində buyrulur:

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَاعْرِفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ

“Əgər Biz istəsəydik, onları (münafıqları) mütləq sənə göstərərdik, sən də onları mütləq tanıyardın. Sən onsuz da onları danışq tərzlərindən tanıyacaqsan!”

Bu ayədə isə düşmənçiliyə işarə olunur. Allah-taala münafıqlar və onların nişanələri haqda söz açaraq buyurur: “Əgər Biz istəsək, onları sənə göstərər, hətta onların çöhrələrinə əlamət və nişanə qoyarıq. Bununla da bir baxışla onları tanıyarsan.” Sonra əlavə edərək buyurur: **“Sən onsuz da onları danışq tərzlərindən tanıyacaqsan!”** Çünki hər vaxt cihad və müharibədən söz düşəndə, onlar bu işdən boyun qaçıрмаğa və camaatı ruhdan salmağa cəhd göstərəcəkdir, yaxşı və pak insanlardan söz düşdükdə isə onları ləkələməyə çalışacaqlar.

¹ “Əs’afur-rağibin”, “Nurul-əbsar” kitabının haşiyəsində çap olan, səh. 118.

² “Ruhul-məani”, 16-cı cild, səh. 130.

Əbu Səid Xudridən nəql olunan məşhur bir hədisdə **“Onsuz da onları danışığ tərzlərindən tanıyacaqsan”** cümləsinin təfsiri ilə bağlı belə deyilir: “Onlar Əli ibn Əbi Talibə olan kin-küdurət və ədavətləri ilə tanınarlar.”

Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında bu hədisi üç sənədlə, Süyuti isə “Əd-durrul-mənsur” təfsirində İbn Mərdəveyh və İbn Əsakirdən (onlar da Əbu Səid Xudridən) nəql etmişlər.¹

Süyuti İbn Abbasdan başqa bir rəvayət nəql edir: “Biz Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dövründə münafıqları yalnız Əli ibn Əbi Talibə (ə) kin-küdurət və ədavətləri ilə tanıyırdıq!”²

Bu hədisi nəql edən ravilər və kitablar yuxarıdakılarla bitmir. Onu Cabir ibn Abdullah Ənsari və Əbuzər Qifari də nəql etmişdir.

İbn Əbdül-Bir “İstiyab” kitabında Cabir ibn Abdullah Ənsaridən, Muhibbuddin Təbəri isə “Ər-riyazun-nuzrə” kitabında Əbuzər Qifaridən belə nəql etmişdir: “Biz Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dövründə münafıqları ancaq üç yolla tanıyırdıq: Allahı və Peyğəmbəri (s) təkzib etdikdə, namazdan (camaat namazından) boyun qaçırdıqda və Əli ibn Əbi Talibə (ə) ədavət bəslədikdə.”³

Əhli-sünnənin birinci dərəcəli mənbələrindən sayılan Termizinin “Səhih” kitabında da bu hədis iki sənədlə Əbu Səid Xidri və Ümmü Sələmədən nəql olunmuşdur. (Ümmü Sələmənin hədisinin yuxarıdakı hədislə azacıq fərqi var.)⁴

İbn Əsakir “Tarixud-Dəməşq” kitabında Əbu Səid Xudridən, Cabir ibn Abdullah Ənsaridən, İbadət ibn Samitdən və Məhəbb ibn Əbiz-Zənaddan bu məzmununda və buna oxşar bir neçə hədis nəql etmişdir.⁵

İbadət ibn Samitin rəvayətində belə deyilir: “Biz övladlarımızı Əli ibn Əbi Talibin (s) məhəbbəti ilə tanıyırdıq. Kimin Əli ibn Əbi Talibi (ə) sevmədiyini görsək, bilirik ki, bizdən deyil!”

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 178, hədis: 883-885; “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 66.

² Yenə orada.

³ “İstiyab”, 2-ci cild, səh. 464 və “Ər-riyazun-nəzrə”, səh. 214.

⁴ “Səhihi-Termizi”, 5-ci cild, səh. 635, hədis: 3717.

⁵ “Təlxisu tarixid-Dəməşq”, 17-ci cild, səh. 370-371, “Darul-fikr” çapı.

Məhəbub ibn Əbiz-Zənadin hədisində ənsarın dili ilə deyilir: “Nə vaxt bir kəs Əli ibn Əbi Talibə (ə) qarşı kin-küdurət və ədavət göstərsəydi, başa düşürdük ki, o, öz atasının oğlu deyil!”¹

Bu məzmununda rəvayətlər çoxdur və bəhsimizi Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyurduğu bir hədislə sona yetiririk. Peyğəmbəri-əkrəm “Xeybər” günü imam Əli (ə) haqqında geniş söhbəti əsnasında belə buyurmuşdur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ائْتَحِنُوا أَوْلَادَكُمْ بِحُبِّهِ، فَإِنَّ عَلِيًّا لَا يَدْعُو إِلَى ضَلَالَةٍ وَلَا يُبْعِدُ عَنْ هُدًى، فَمَنْ أَحَبَّهُ فَهُوَ مِنْكُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُ فَلَيْسَ مِنْكُمْ!:

“Ey camaat! Övladlarınızı Əli məhəbbəti ilə sınaqdan keçirin. Həqiqətən, Əli (heç kimi) azğınlığa də'vət etməz və hidayətdən uzaqlaşdırmaz. Onu sevən sizdəndir, ona kin-küdurət və ədavət bəsləyən isə sizdən deyil!”²

Bu rəvayətləri diqqətlə araşdırdıqda, elə bir şəxsiyyətlə üzləşirik ki, ona eşq və məhəbbət iman, onunla ədavət küfr və münafıqlıq nişanəsidir. Bu rəvayətlər imam Əlinin (ə) tərəfdarlarına ağır işkəncələr verən, düşmənlərini isə vəzifə kürsüsündə əyləşdirən “əməvilər” kimi azğın sülaləni ötüb-keçmiş, həmin dövrün insanların dilində dolanmışdır. Hətta ümumi məclislərdə o həzrəti söymək və lə'nətləmək vəzifəyə çatmaq üçün bir vasitə sayılırdı. Doğrudan da, dünyanın şərqini qərbini bürüyən, tarix, təfsir və hədis kitablarında tez-tez xatırlanan fəzilətlərin inadkar düşmənlərin nəzarətindən yayınıb, bu gün bizim əlimizə çatması təəccüblüdür. Bu bütün əsrlərdə haqq nurunun qorunmasının Əli ibn Əbi Talibin (ə) imamət və xilafətinin bütün nəsillərə çatdırılmasının yalnız ilahi yardımlarla mümkün olduğunu göstərir!

¹ Yenə orada.

² Yenə orada.

22-“İYZA” (ƏZİYYƏT) AYƏSİ

“Əhzab” surəsinin 57-ci ayəsində buyurulur:

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا

“Həqiqətən, Allaha və Onun Peyğəmbərinə əziyyət verənləri Allah dünya və axirətdə lə'nətləmiş (Öz rəhmətindən uzaqlaşdırmış) və onlar üçün alçaldıcı bir əzab hazırlamışdır!”

Mə'lum olduğu kimi, kimsə Allah-taalanın müqəddəs və pak zatına zərər yetirə bilməz. Demək, “Allaha əziyyət vermək” dedikdə təfsir alimlərinin qeyd etdikləri kimi Allahın qəzəbinə səbəb olan küfr və dinsizlik nəzərdə tutulur. Beləcə Peyğəmbəri (s) və mö'minləri incidən kəslərin cəzalanacağı xatırlanır və onları incidən kəs, şübhəsiz, Allahı incitmiş olur.

Ayənin təfsirində əhli-sünnə və Əhli-beyt (ə) ardıcılıqları vasitəsilə nəql olunan rəvayətlərdə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu oxuyuruq: “*Ya Əli! Hər kəs səni incitsə, şübhəsiz, məni incitmişdir!*”

Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında Cabir ibn Abdullah Ənsaridən belə nəql edir: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) eşitdim ki, Əliyə (s) belə buyurdu: “*Səni incidən kəs, şübhəsiz, məni incitmişdir!*”¹

Başqa bir hədisdə İbn Əbi Sələmə, Ümmü Sələmədən Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql edir: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) eşitdim ki, Əliyə (s) belə buyurdu:

أَنْتَ أَحْيَى وَحَبِيبِي، مَنْ أَذَاكَ فَقَدْ أَذَانِي:

“*Sən mənim qardaşım və həbibimsən. Sənə əziyyət verən, şübhəsiz, mənə əziyyət vermişdir!*”²

Sonra müəllif yazır: “Bu hədis Ömər, Sə'd ibn Əbi Vəqqas, Əbu Hüreyrə, İbn Abbas və Əbu Səid Xidri kimi səhabələrdən də nəql olunmuşdur.”³

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 98, hədis: 777.

² Yenə orada.

³ Yenə orada, səh. 99.

Başqa bir hədisdə isə Əli ibn Əbi Talibdən (ə) belə nəql edilir:
“Allahın Peyğəmbəri (s) öz tükündən tutub, mənə belə buyurdu:

مَنْ آذَى شَعْرَةَ مِنْكَ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ:

“Hər kəs sənə bir tükünü incitsə, mənə incitmişdir. Hər kəs mənə incitsə, şübhəsiz, Allahı incitmişdir. Hər kəs Allahı incitsə, ona Allahın lə'nəti olsun!”¹

Qeyd edilən hədislərdə imam Əlini (ə) incitmək, Peyğəmbəri (s) incitmək sayılsa da, bu ayəyə istinad edilməmişdir. Halbuki bə'zi rəvayətlərdə bu istinadı açıq-aydın görmək olar. Məsələn, Hakim Nişapurinin “Müstədrəküs-səhiheyne” kitabında İbn Abbasdan nəql olunan səhih və mö'təbər hədisdə belə deyilir: “Şam əhlindən bir kişi Əlini (ə) söydükdə, İbn Abbas ona dedi: “Ey Allahın düşməni! Sən bu sözlə Allahın Peyğəmbərini incitdin və ona əziyyət verdin. (Çünki Qur'ani-kərimdə buyrulur:) **“Allaha və Onun Peyğəmbərinə əziyyət verənləri Allah dünya və axirətdə lə'nətləmiş (Öz rəhmətindən uzaqlaşdırmış) və onlar üçün alçaldıcı bir əzab hazırlamışdır!”** Əgər Peyğəmbəri-əkrəm (s) sağ olsaydı, indi onu incitmiş olardın!”²

Zəhəbi bu hədisi “Təlxisul-müstədrək” kitabında nəql etmiş və onun doğru olduğunu vurğulamışdır.³

Süyuti də “Əd-durrul-mənsur” kitabında İbn Abbasın bu ayəyə istinadən nəql etdiyi hədisi qeydə almışdır.⁴

Həmçinin “Müstədrəküs-səhiheyne” kitabında Əmr ibn Şasdan ətraflı bir hədis nəql olunmuşdur. Onun bir qismi belədir: “Mən Peyğəmbərin (s) məscidində Əlinin (ə) Yəmən səfərində mənimlə rəftarına görə gileyləndim. Bu söz Peyğəmbərə (s) çatdı. Sübh vaxtı Peyğəmbər (s) bir qrup səhabə ilə məscidə daxil olanda mənə qaş-qabaqla baxıb buyurdu: “Ey Əmr! Allaha and olsun ki, mənə incitdin.” Mən dedim: “Ya Peyğəmbər (s)! Allaha pənah aparıram, bu nə sözdür?” Peyğəmbər (s) buyurdu:

مَنْ آذَى عَلِيًّا فَقَدْ آذَانِي:

¹ Yenə orada, səh. 97, hədis: 776.

² “Müstədrəküs-səhiheyne”, 3-cü cild, səh. 121, Beyrutun “Darul-mə'rifət” çapı.

³ “Müstədrəküs-səhiheyne” kitabının haşiyəsində çap olan “Təlxisul-müstədrək”, 3-cü cild, səh. 122.

⁴ “Əd-durrul-mənsur”, 5-ci cild, səh. 220.

“Əlini incidən məni incitmişdir!”

Hakim Nişapuri bu hədisi nəql etdikdən sonra onun səhih və mö'təbər olduğunu yazır.¹

“Təlxisu tarixid-Dəməşq” kitabının müəllifi də bu hədisi başqa hədislərlə yanaşı Cabir ibn Abdullah Ənsaridən, Sə'd ibn Əbi Vəqqasdan və Əmr ibn Şasdan nəql etmişdir.

Bütün bunlar göstərir ki, Əliyə (ə) əziyyət vermək Peyğəmbərə (s) əziyyət verməklə eynidir.² Əhli-sünnə alimlərinin düzgün saydıqları çox saylı hədislərə əsasən, Əli (ə) Peyğəmbərin (s) canı kimidir və ona məhəbbət eynilə Peyğəmbərə (s) məhəbbətdir, onu incitmək eynilə Peyğəmbəri (s) incitməkdir. Bundan sonra görəsən, İslam ümmətində imam Əlinin (ə) Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra ən fəzilətli, imamət, vilayət və xilafət məqamına ən layiqli şəxs olmasına şübhə qalır mı?!

23-“İNFAQ” AYƏSİ

“Bəqərə” surəsinin 274-cü ayəsində buyrulur:

الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Öz var-dövlətlərini gecə-gündüz, gizli və aşkar infaq (xərc) edənlərin mükafatı öz Rəbbinin yanındadır. Onlar üçün nə qorxu var, nə də qəm-qüssə görərlər!”

Şübhəsiz, bu ayənin əhatəsi ümumidir və o Allah yolunda var-dövlət xərcləməyin müxtəlif formalarını göstərir: gizli və aşkar, gecə və gündüz... Ayədə belə saleh iş görənlər böyük mükafatla müjdələnir. Onların mükafatı Allahın yanındadır, keçmiş və gələcək barəsində də qəmgin deyillər. Ayə ümumi məfhum ifadə etsə də, rəvayətlərdən belə başa düşülür ki, onun nazil olması imam Əli (ə) ilə bağlıdır. Çünki rəvayətlərin çoxunda bu ayənin ilk dəfə Əli (ə) haqqında nazil olduğu göstərilir.

¹ “Müstədrəküs-səhiheyin”, 3-cü cild, səh. 122. Zəhəbinin “Təlxisul-müstədrək” kitabında da bu hədis eynilə nəql olunmuşdur.

² “Təlxisu tarixid-Dəməşq”, 17-ci cild, səh. 352.

İbn Abbas deyir: “Bu ayə Əli ibn Əbi Talib (ə) haqqında nazil olmuşdur. Bir dəfə Həzrət Əlinin (ə) cəmi dörd dirhəm pulu var idi. Onun bir dirhəmini gecə, bir dirhəmini gündüz, bir dirhəmini aşkar, bir dirhəmini isə gizli şəkildə Allah yolunda ehsan etdi. Allahın Peyğəmbəri (s) ondan “(Ya Əli!) Səni bu işə nə vadar etdi?” soruşduqda, Əli (ə) belə cavab verdi: “Allahın mənə və'd etdiklərini qazanmaq istəyim!” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Agah ol ki, sən həmin və'dlərə nail oldun!” Bu zaman yuxarıdakı ayə nazil oldu.”

Hakim Həskani “Şəvahidut-tənzil” kitabında bu hədisi digər yeddi hədislə yanaşı müxtəlif ravilərdən nəql etmişdir.¹

Süyuti də “Əd-durrul-mənsur” kitabında bunu müxtəlif sənədlərlə İbn Abbasdan nəql edir və deyir ki, bu ayə Əli ibn Əbi Talib (ə) haqqında nazil olmuşdur. O həzrətin dörd dirhəm pulu vardı. Allah yolunda onun birini gecə, birini gündüz, birini aşkar və birini də gizli xərclədi. Bu zaman “infaq” ayəsi nazil oldu.²

Hədisin mənası budur ki, Əli (ə) öz var-dövlətini xərcləməkdə Allahın razılığını qazanmaq üçün heç nəyini əsirgəməmişdir. Birincisi, malik olduğu malı Allah yolunda xərc etmiş, ikincisi, bu iş həm gecə, həm gündüz, həm aşkar, həm də gizli yerinə yetirmişdir. Allahın razılığını qazanmaq üçün sevinclə yanaşı iqlas və fədakarlıq Onun dərgahında qəbul edilmiş və bu ayə nazil olmuşdur.

Bu hədisi Muhibbuddin Təbəri “Zəxairul-uqba”³, Sibti ibn Cövzi “Təzkirətul-xəvass”⁴, Əllamə Gənci “Kifayətut-talib”⁵, məşhur təfsir alimi Qurtubi “Təfsir”⁶, Şəblənci “Nurul-əbsar”⁷, Şeyx Süleyman Qunduzi “Yənabiul-məvəddət”⁸ və digər alimlər öz kitablarında (yuxarıda qeyd etdiyimiz mətndən azacıq fərqlə) nəql etmişlər.

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 109-115.

² “Əd-durrul-mənsur”, 1-ci cild, səh. 363.

³ “Zəxairul-üqba”, səh. 88.

⁴ “Təzkirətul-xəvass”, səh. 17.

⁵ “Kifayətut-talib”, səh. 108.

⁶ “Təfsiri-Qurtubi”, 2-ci cild, səh. 1115, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

⁷ “Nurul-əbsar”, səh. 105.

⁸ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 92.

“Fəzailul-xəmsə”də bu hədis digər kitablardan, o cümlədən, İbn Əsirin “Usdul-ğabə”¹, İbn Həcərin “Əs-səvaiqul-muhriqə”² və Vahidinin “Əsbabun-nüzul”³ kitablarından nəql edilmişdir.

Bu ayənin təfsirində nəql etdiyimiz hədisləri İbn Əbil-Hədid Mö'təzilinin rəvayəti ilə sona yetiririk. O, imam Əlinin (ə) fəzilətlərini qeyd edib, “səxavət” fəzilətinə çatdıqda, “Həl-əta” surəsinin ayələrinə işarə ilə yazır: “Təfsirçilərin nəqlinə görə, Əlinin (ə) yalnız dörd dirhəm pulu vardı. Allah yolunda onun birini gecə, birini gündüz, birini aşkar və birini də gizli infaq etdi. Bu zaman Allah-taala onun haqqında “infaq” ayəsini nazil etdi.”⁴

Qeyd olunduğu kimi, bu hadis də təfsirçilər arasında yekdil, qəbul edilən həm də məşhur bir hədisdir.

24-“MƏHƏBBƏT” AYƏSİ

“Maidə” surəsinin 54-cü ayəsində buyrulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ
أَذَلَّةً عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةً عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَا يُعِيمُ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Ey iman gətirənlər! Sizlərdən hər hansı biriniz öz dinindən qayıtsa, (Allaha heç bir zərər yetirmir). Allah gələcəkdə elə bir tayfa gətirəcək ki, həm Allah onları, həm də onlar Allahı sevirlər. Onlar mö'minlərin qarşısında təvazökar, kafirlərin qarşısında sərt dirlər. Allah yolunda cihad edir, məzəmmət edənlərin danlağından qorxmurlar. Bu Allah tərəfindən istədiyi (və layiq gördüyü) şəxsə əta olunan bir lütf və mərhəmətdir. Allahın elmi (lütf və mərhəməti) genişdir!”

Ayədən mə'lum olur ki, dini təzə qəbul edən müsəlmanların dindən çıxması İslama heç bir zərər yetirə bilməz. Allah-taala müqəddəs dininin müdafiəsini müəyyən xüsusiyyətlərə malik bir

¹ “Usdul-ğabə”, 4-cü cild, səh. 25.

² “Əs-səvaiqul-muhriqə”, səh. 78.

³ “Əsbabun-nüzul”, səh. 64, “Fəzailul-xəmsə” kitabının nəqlinə görə, 1-ci cild, səh. 321-322.

⁴ “Nəhcül-bəlağə”nin şərh, İbn Əbil-Hədid, 1-ci cild, səh. 21.

qrup mö'minə tapşırırmışdır. Həm Allah onları sevir, həm də onlar Allahı sevirlər. Onlar mö'minlərə qarşı təvazökar olar, düşmənlər və kafirlər qarşısında möhkəm duraraq, həmişə Allah yolunda cihad edər, məzəmmət edənlərin məzəmmət və danlağından əsla qorxmazlar. Bəli, bu xüsusiyyətlər bir nəfərə, yaxud bir qrup insana verilən ilahi lütf, mərhəmətdir və hər kəs ona layiq deyil.

Şübhəsiz, bu ayənin də məfhumu bir çox ayələr kimi ümumi və genişdir. Lakin həm şiə, həm də əhli-sünnə vasitəsilə nəql olunan rəvayətlərdən açıq-aydın başa düşülür ki, Əli (ə) bu ayənin ən kamil və bariz nümunəsidir.

Fəxri-Razi bu ayənin təfsirinə çatdıqda belə yazır: “Bə’zi mülahizələrə əsasən, bu ayə Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur.” Sonra özü bu müddəanın səhih olduğunu sübut etmək üçün iki dəlil göstərir; birincisi, Peyğəmbərin (s) Xeybər müharibəsində bayrağı Əliyə (ə) verib belə buyurduğunu nəql edir:

لَا دَفْعَ الرِّايَةِ عَدَاً إِلَى رَجُلٍ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ:

“*Mən sabah bayrağı elə bir kəsə verəcəyəm ki, həm o Allah və Peyğəmbəri, həm də Allah və Peyğəmbər onu sevir.*”

Sonra əlavə edir: “Bununla yuxarıdakı ayənin kimə aid olduğu başa düşülür. İkinci dəlil isə Əlinin (ə) haqqında nazil olan sonrakı ayədir. Orada buyurulur: **“Həqiqətən, sizin vəliniz və rəhbəriniz Allah, Peyğəmbəri və namaz qılıb rüku halında zəkat verənlərdir...”** Buna əsasən, öncəki ayənin də onun haqqında nazil olduğunu deməyimiz daha münasib olar!”¹

Fəxri-Razinin Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Xeybər günü haqqında kəlamına istinadı İmam Əli (ə) haqda nəql olunan və o həzrətin ən böyük fəzilətlərindən sayılan məşhur bir hadisədən qaynaqlanır. Belə ki, İslam ordusunun bir neçə sərkərdəsinin Xeybər qalasını fəth edə bilmədiyini görən Peyğəmbəri-əkrəm (s) üzünü orduya tutub buyurdu:

لَا أُعْطِينَ الرِّايَةَ عَدَاً رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ كَرَاراً غَيْرَ فَرَارٍ، لَا يَرْجِعُ حَتَّى يَفْتَحَ اللَّهُ عَلَى يَدِهِ:

“*Allaha and olsun! Sabah bayrağı elə bir kəsə verəcəyəm ki, həm o Allah və Peyğəmbərini, həm də Allah və Peyğəmbəri onu sevir. O, ardıcıl olaraq hücum edəcək, heç vaxt (meydandan)*

¹ “Kəbir” təfsiri, 12-ci cild, səh. 20.

qaçmayacaq və Allah onun vasitəsilə (müsəlmanlara) qələbəni nəşib etdiyi halda, geri qayıdacaqdır.”

Sabahı gün səbh Həzrət (s) buyurdu: “Əli haradadır?” Dedilər: “Xəstədir, gözü ağrıyır.” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ona xəbər verin, gəlsin!” Əli (ə) gəldi. Peyğəmbər (s) onun gözüne üfürdü (yaxud ağız suyunu onun gözüne sürtdü) və onun göz ağrısı çəkildi. Bayrağı ona verdi. Əli (ə) bir hücumla Xeybəri fəth etdi (və Peyğəmbərin (s) sözü gerçək çıxdı).

Bu hədisi Fəxri-Razidən başqa digər tarix və hədis alimləri də (azacıq fərqlə) öz əsərlərində nəql etmişlər. O cümlədən, Hakim Nişapuri “Müstədrəküs-səhiheyn” kitabında bu haqda üç hədis qeydə almışdır. Onların birincisi İbn Abbasdan nəql edilir: “Müsəlmanlardan bir qrupu onun yanında Əlini (ə) pislədikləri zaman qəzəblənib buyurdu: “Vay olsun bu camaatın halına ki, heç kəsin malik olmadığı on ikidən çox fəziləti olan bir şəxsin haqqında gör nə danışirlar?!” Sonra Əlinin (ə) fəzilətlərini bir-bir sadalayaraq, birinci fəziləti kimi Xeybər müharibəsindəki hadisəni yada saldı.”¹

İkinci hədisdə Sə'd ibn Əbi Vəqqasın oğlu Amirin belə dediyi nəql olunur: “Bir gün Müaviyə atam Sə'ddən soruşdu: “Nə üçün Əli ibn Əbi Talibi söymürsən?” Atam dedi: “Peyğəmbərin (s) onun haqqında buyurduğu üç fəzilət yadımda ikən onu söyməkdən çəkinirəm. Əgər bu üç fəzilətin biri məndə olsaydı, qiymətli qırmızı tüklü dəvələrə sahib olmağımdan daha sevimli olardı.” Müaviyə soruşdu: “Onlar hansılardır?” Sə'd dedi: “Birincisi “kisa” (əba) hədisi, ikincisi “mənzilət” hədisi (Peyğəmbər (s) “Təbuk” müharibəsinə gedərkən, Əliyə (ə) buyurmuşdu: “*Ya Əli! Mənimlə sənin nisbətin Musanın Harunla nisbəti kimidir!*”), üçüncüsü isə Əlinin (ə) “Xeybər” müharibəsindəki şücaəti və Peyğəmbərin (s) buyurduğu bu kəlamdır: “*Sabah bayrağı elə bir kəsə verəcəyəm ki, həm o Allahı və Peyğəmbərini, həm də Allah və Peyğəmbəri onu sevir. Allah onun vasitəsilə Xeybər qalalarını fəth edəcək.*” Sonra Peyğəmbər (s) Əlini (ə) çağırırdı və öz ağız suyunu onun gözlərinə sürtdü. Əlinin (ə) göz ağrısı kəsildi. Bundan sonra bayrağı ona verdi. Bu üç fəzilətə görə Əlini (ə) söyə bilmirəm. Bu zaman Müaviyə susub, bir söz demədi...”²

¹ “Müstədrəküs-səhiheyn”, 3-cü cild, səh. 132.

² “Təlxisul-müstədrək”, 3-cü cild, səh. 108-109.

Üçüncü hədisi isə Abdullah ibn Büreydadan, qeyd etdiyimiz Xeybər əhvalatı haqda bir sıra əlavələrlə yanaşı nəql etmişdir.¹

Sə'ləbi "Mənaqib" kitabında yazır: "Həqiqətən, bu ayə Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur."²

"Kənzül-ümmal" kitabında da bu hədis Sə'd ibn Əbi Vəqqasdan, eləcə də bir sıra əlavələrlə Amir ibn Sə'ddən nəql olunmuşdur.

Əhli-sünnə və Əhli-beyt məktəbinin ardıcılarının məşhur kitablarında nəql olunan bu hədislər elə bir fəziləti aşkar edir ki, Sə'd ibn Əbi Vəqqasın dediyi kimi, onun misli yoxdur. Hətta bə'ziləri bu fəzilətlərdən yalnız birini özləri üçün böyük iftixar bilmişlər. Görəsən, İslam ümməti arasında bu kimi fəzilətlərə sahib insanların varlığı onların Peyğəmbərin (s) canişinliyini göstərmirmi?!

Bu ayədəki ifadələrdən və məşhur kitablarda nəql olunan rəvayətlərdən mə'lum olur ki, Əli (ə) nəinki Peyğəmbərin (s) sevdiyi və Allahın lütf etdiyi şəxsdir, hətta Allaha və Peyğəmbərə (s) görə, yaradılmışların ən sevimlisidir! Buna şahid məşhur "Teyr" (quş) hədisidir. "Əl-müstədrəkü ələs-səhiheyne" kitabında yazılır: "Peyğəmbərin (s) uzun həyat sürən Ənəs adlı xidmətçisi xəstələndiyi zaman Məhəmməd ibn Həccac bir neçə nəfərlə onun görüşünə getmişdi. Onlar çox şey haqda danışdılar. Nəhayət, Əlidən (ə) söz düşdükdə, Həccacın oğlu o həzrətin barəsində nalayiq sözlər deməyə başladı. Ənəs narahat olub dedi: "Bu kimdir, belə danışır? Məni qaldırın!" Onu yerindən qaldırıb, oturdular. O dedi: "Ey Həccacın oğlu! Nə üçün Əli ibn Əbi Talib (ə) haqqında pis fikirdəsen? Məhəmmədi (s) peyğəmbərliyə seçən Allaha and olsun! Mən Peyğəmbərin (s) xidmətçisi olmuşam. Hər gün ənsarın cavanlarından biri o həzrətin qulluğunda dururdu. Növbə mənə çatan gün Ümmü Əymən Peyğəmbər (s) üçün (qızardılmış) quş gətirib, o həzrətin qarşısına qoydu. Həzrət buyurdu: "Ey Ümmü Əymən! Bu quşu haradan gətirmisən?" Ümmü Əymən dedi: "Onu özüm ovlamış və sizin üçün bişirmişəm!" Peyğəmbər (s) buyurdu:

اللَّهُمَّ جَنِّ بِي أَحَبَّ خَلْقِكَ إِلَيَّ، يَأْكُلُ مَعِيَ مِنْ هَذَا الطَّيْرِ:

¹ "Müstədrəküs-səhiheyne", 3-cü cild, səh. 437.

² "Mənaqib", səh. 160, "Ehqaqul-həqq" kitabından nəqlən, 14-cü cild, səh.

“İlahi! Sənin və mənim yanımda yaradılmışların ən sevimlisi olan şəxsi yetir ki, mənimlə birlikdə bu quşun ətindən yesin!”

Bu vaxt evin qapısı döyüldü. Allahın Peyğəmbəri (s) buyurdu: “Ey Ənəs, gör, qapının arxasındakı kimdir?” Mən öz-özümə dedim: “Kaş, qapının arxasında ənsardan biri olaydı. Lakin qapını açdıqda Əlini (ə) gördüm və ona dedim: Peyğəmbərin (s) işi var (səninlə görüşməyə vaxtı yoxdur). Bunu deyib, qayıtdım və öz yerimdə əyləşdim. Yenidən qapı döyüldü. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ey Ənəs! Hər kimdirsə, icazə ver, qoy gəlsin! Öz tayfasını sevən tək cə sən deyilsən və o da ənsardan deyil!” Mən qapını açdım. Əli (ə) içəri daxil oldu. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ey Ənəs! Quş ətini ona yaxın qoy.” Mən quş ətini Peyğəmbərlə (s) Əlinin (ə) qarşısına qoydum və hər ikisi ondan yeməyə başladılar.

Məhəmməd ibn Həccac dedi: “Ey Ənəs! Sən bu hadisəni öz gözünü görmüdü?”

Ənəs dedi: “Bəli!”

Bu vaxt Həccacın oğlu dedi: “Mən Allahla əhd-peyman bağlayıram ki, bundan sonra heç vaxt Əlinin (ə) haqqında pis fikirdə olmayım və ona irad tutanı alçaldım!”¹

Zəhəbi əhvalatı “Əl-müstədrəkü ələs-səhiheyne” kitabının haşiyəsində verilmiş “Təlxisül-müstədrək” kitabında da nəql etmişdir.

“Teyr” adı ilə məşhur olan bu hədis bir çox kitablarda, İslamın müxtəlif mənbələrində nəql olunmuşdur. Əllamə Əmini bu barədə yazır: “Teyr” (quş) hədisi “mütəvatir” və səhih hədislərdəndir. Alimlər onun “təvatür” və doğruluğunu inkar edə bilməmişlər.”

Böyük fəqih, hədis alimi, xətib, ədib və şair Əhməd ibn Müvəffəq “Mənaqib” kitabında bu hədisi qeyd etmişdir.²

Hətta məşhur hədis alimi Termizi “Səhih” kitabında Ənəs ibn Malikdən belə nəql edir: “Peyğəmbərin (s) qarşısına qızardılmış quş əti qoyulduğu zaman dedi:

اللَّهُمَّ أَنْتَنِي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلُ مَعِيَ هَذَا الطَّيْرَ فَجَاءَ عَلَيَّ فَأَكَلَ مَعَهُ:

“İlahi! Yaradılmışların ən sevimlisini göndər ki, mənimlə bu quşdan yesin.” Bu vaxt Əli (ə) gəldi və onlar birlikdə yedilər.”³

¹ “Əl-müstədrəkü ələs-səhiheyne”, 3-cü cild, səh. 131, “Darul-mə’rifət” çapı.

² “Mənaqib”, səh. 67.

³ “Səhihi-Termizi”, 13-cü cild, səh. 170, Misirin “Əs-savi” çapı.

Əllamə Gənci Şafei “Kifayətut-talib” kitabında “Teyr” hədisini qeyd etdikdən sonra yazır: “Bu hədis açıq-aydın təsdiqləyir ki, Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra Allahın yaratdıqlarının ən sevimlisidir. Buna ən qəti dəlil budur ki, Allah-taala Peyğəmbərin (s) duasını qəbul etmişdir... Beləliklə, Allahın dərgahına yaxınlaşmaq üçün ən yaxşı vasitə Əli ibn Əbi Talibə (ə), Allahı sevən bir şəxsə məhəbbət bəsləməkdir!”¹

Hicri qəməri tarixilə üçüncü əsr alimlərindən olan Əllamə Nisai “Xəsais” adlı məşhur kitabında bu hədisi bir sıra əlavələrlə nəql etmişdir.²

Hədisi öz kitablarında nəql edən digər alimlərdən “Təzkirətul-xəvass” kitabının müəllifi Sibt ibn Cövzini, “Usdul-ğabə” kitabının müəllifi İbn Əsiri, “Məsabihus-sünnə” kitabının müəllifi İbn Məs’ud Şafeini, “Zəxairul-uqba” kitabının müəllifi Muhibbuddin Təbərini və “Yənabiul-məvəddət” kitabının müəllifi Şeyx Süleyman Bəlxi Qunduzini misal göstərmək olar.

Bə’zilərini heyratə gətirən budur ki, İbn Əsirin “Usdul-ğabə” kitabında nəql olunan “Teyr” hədisinin sənədlərindən birində (Ənəs ibn Malikdən nəql olunan hədisdə) deyilir: “Əvvəl Əbu Bəkr gəldi, Ənəs onu geri qaytardı. Sonra Osman gəldi, Ənəs onu da geri qaytardı. (Nisainin “Əl-xəsais” kitabında nəql olunan hədisdə isə Osmanın yerinə Ömər’in adı qeyd olunur.) Sonra Əli (ə) gəldi və ona evə daxil olmaq icazəsi verildi.”

İbn Əsir sonda yazır: “Bu hədisdə Əbu Bəkr və Osmanın adının çəkilməsi doğrudan da qəribədir!”³

Maraqlıdır ki, əhli-sünnənin bə’zi hədis alimləri imam Əlinin (ə) bu misilsiz fəzilətini gözdən salmaq üçün həmin hədisin sənədinə şübhə ilə yanaşmışlar. Məsələn, “Əl-bidayətu və-n-nihayə” kitabının müəllifi İbn Kəsir uyğun hədisi nəql etdikdən sonra yazır: “Bu hədisin sənədləri çox olsa belə, ona şəkkim var.”

Halbuki bir çox məşhur mənbələrdə nəql olunmuş bu mütəvatir hədisin sənədinə heç bir irad yoxdur. Sadəcə, hədis onların əqidəsinə uyğun gəlmədiyindən məntiqsiz və yersiz bəhanələrə əl atmışlar.

319. ¹ “Kifayətut-talib”, səh. 59, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 5-ci cild, səh.

² “Əl-xəsais”, səh. 5, Misirin “Təqəddum” çapı.

³ “Usdul-ğabə”, 4-cü cild, səh. 30, Beyrutun “Daru ehyait-turasil-ərəbi” çapı.

Mərhum Əllamə Əmini bu hədisi nəql etdikdən sonra yazır: “Hədisin doğruluğunu təmin edən bütün şərtlər mövcud olduğu halda, bir kəsin qəlbində ona şəkk-şübhə varsa, nöqsan hədisdə yox, onun qəlbindədir!”

25-“MƏS’ULUN” (SORĞU-SUALA TUTULANLAR) AYƏSİ

“Saffat” surəsinin 24-cü ayəsində buyurulur ki, qiyamət günü zalımlar haqqında əzab mələklərinə belə xitab olunar:

وَقِفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ

“Onları (zülmkarları) saxlayın, çünki onlar sorğu-suala tutulacaqlar!”

Qiyamətdə onların hansı məsələ haqda sorğu-suala tutulacağı barədə təfsirçilər arasında fikir ayrılığı var; bə’ziləri onların dünyadakı bid’ətlərinə, bə’ziləri çirkin işlərinə, bə’ziləri də Allahın yeganəliyini inkar etdiklərinə görə sorğuya çəkiləcəyini bildirmişlər.¹

Əlbəttə, ayənin mətnində bütün bu mə’nalar nəzərdə tutula bilər. Lakin bir çox rəvayətlərdə onların Əli ibn Əbi Talibin (ə) imamət və vilayəti barədə sorğu-suala çəkiləcəyindən söz açılır. Bu rəvayətlər İslam mənbələrində qeyd olunmuşdur. “Şəvahidut-tənzil” kitabında iki sənədlə Əbu Səid Xudridən nəql edilən rəvayətdə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğu yazılır: “Əli ibn Əbi Talibin vilayəti barədə soruşacaqlar!”²

Başqa bir hədisdə Səid ibn Cübeyr, İbn Abbasdan belə nəql edir: Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurmuşdur:

إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَوْقَفُ أَنَا وَ عَلِيٌّ عَلَى الصِّرَاطِ فَمَا يَمُرُّ بِنَا أَحَدٌ إِلَّا سَأَلَنَا عَنْ
وَلَايَةِ عَلِيٍّ، فَمَنْ كَانَتْ مَعَهُ، وَالْأَقْيَنَاءُ فِي النَّارِ! وَذَلِكَ قَوْلُهُ وَقِفُّهُمْ إِنَّهُمْ
مَسْئُولُونَ:

“Qiyamət günü mən və Əli “Sirat” körpüsünün üstündə duracağıq və bizim yanımızdan keçən hər kəsdən Əlinin vilayəti haqqında soruşacağıq. Kim bəraət alsın, Siratdan keçəcək, bəraət

¹ “Məcməül-bəyan”, 7-ci cild, səh. 441, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

² “Şəvahidut-tənzil”, 2-ci cild, səh. 106-107, hədis: 786-787.

almayanı cəhənnəmə atacağıq! “Onları (zülmkarları) saxlayın, çünki onlar sorğu-suala tutulacaqlar” ayəsinin mə’nası məhz budur!”¹

Hakim Həskani həmin kitabda bu hədisi başqa sənədlərlə də nəql etmişdir.

İbn Həcər də “Əs-səvaiq” kitabında onu Əbu Səid Xudridən nəql etmişdir.²

Əhməd ibn Hənbəl “Müsnəd” kitabında Əbu Səid Xudridən belə nəql edir: “Qiyamət günü Əli ibn Əbi Talibin (ə) barəsində sorğu-sual olunacaqlar.”

Bu hədisi öz əsərlərində nəql edən digər alimlərdən “Kəşfül-ğümmə” kitabının³ müəllifi İzzəddin Hənbəlini, “Ruhul-məani” təfsirinin⁴ müəllifi Alusini, “Ət-təzkirətul-xəvass” kitabının⁵ müəllifi Sibti ibn Cövizini, “Kifayətul-xisam” kitabının⁶ müəllifi Əbu Nəim İsfahanini və “Yənabiul-məvəddət” kitabının⁷ müəllifi Şeyx Süleyman Qunduzini misal göstərmək olar. Əlbəttə, digər alimlər də onu nəql etmişlər. Biz onların mühümlərinin adını çəkdik. Burada diqqəti cəlb edən budur ki, bu rəvayətlərin bə’zində imam Əlinin (ə) vilayəti ilə yanaşı Əhli-beytin vilayətinə işarə edilmişdir.⁸ Ən əhəmiyyətli isə qeyd edilən bütün rəvayətlərin əhli-sünnənin mühüm mənbə və kitablarında məşhur rəvayətlərdən nəql olunmasıdır. Bununla belə, Alusi qeyd olunan rəvayəti nəql etdikdən sonra yazır: “Bə’zi imamiyyə şüərlərinin İbn Cübeyr və İbn Abbasdan nəql etdikləri hədislərdə qiyamətdə Əlinin (ə) vilayətindən soruşulacağı deyilir. Onlar bu rəvayəti həm də Əbu Səid Xudridən nəql etmişlər.”⁹

Təəssüf ki, bu alimlər digər xəlifələrin də vilayətini özlərindən ona əlavə etmişlər!!!

¹ Yenə orada, 2-ci cild, səh. 106-107, hədis: 788.

² “Əs-səvaiq”, səh. 89.

³ “Kəşfül-ğümmə”, səh. 92.

⁴ “Ruhul-məani”, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

⁵ “Ət-təzkirətul-xəvass”, səh. 21.

⁶ “Kifayətul-xisam”, səh. 361.

⁷ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 257.

⁸ “Əliyyun fil-kitabi vəs-sünnə”, 1-ci cild, səh. 229.

⁹ “Ruhul-məani”, 23-cü cild, səh. 74.

Təəssübkeş təfsir alimi elə fikirləşir ki, imam Əlinin (ə) fəzilətləri ilə bağlı nəql olunan hər bir hədisin ravisi şiiədir. Onun əqidəsi hətta əhli-sünnə mənbələrində geniş nəql olunan bu hədisləri qəbul etməyə yol vermir. Amma o bilməli idi ki, sözləri və fikirləri gələcəkdə təhlil olunacaq və aydınlaşacaq ki, bu hədislərin raviləri şiiə yox, adətən əhli-sünnə olmuşdur.

Ümumiyyətlə, bu hədislərdə, eləcə də bəhs etdiyimiz ayədə insanların qiyamət günü yalnız imam Əli ibn Əbi Talibin (ə) imamət və vilayəti barədə sorğu-sual olunacağı bildirilmir. Həmin gün bütün əməllər, ne'mətlər və məs'ulyyətlər soruşulacaqdır. Amma qiyamətdə sorğu-sual olunacaq ən mühüm məsələlərdən biri də o həzrətin vilayətidir. Şübhəsiz, burada vilayət dedikdə bir mö'minin başqaları ilə sadəcə dostluğu nəzərdə tutulmur. Çünki bu dostluq fərui-dindən və dinin adi məsələlərindən sayılır. Məqsəd böyük əhəmiyyət daşıyan, İslamın əsaslarından sayılan canişinlikdir. Bu da Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) sonra rəhbərlik məqamı və ilahi xilafətdən başqa bir şey deyil! Bəli, Əli ibn Əbi Talibin (ə) imamət və vilayəti İslamın ən mühüm əsası və imanın ən mühüm şərti olaraq, qiyamətdə soruşulacaq ilk suallardandır. Əlbəttə, biz müxaliflərdən başqa münasibət gözləmirik. Ədavətli düşmənlər həmişə o həzrətə qarşı çıxmış, fəzilətlərini inkar etmişlər. İndinin özündə də bu iş davam edir. Bə'zən dostlar belə, düşmənin işkəncələrindən qorxaraq, bu fəzilətləri gizli saxlayırlar. Amma imam Əlinin (ə) fəzilətləri bütün hədis kitablarında sadalanır və onun misilsiz şəxsiyyəti Qur'ani-kərimdə əks olunur! Burada da bəhsimizi bir çox İslam mənbələrində İbn Abbasdan nəql olunan məşhur bir hədislə sona yetiririk. O deyir: "Qur'ani-kərimdə "Ya əyyuhəl-ləzinə amənu!" **(Ey iman gətirənlər)** ifadəsi ilə başlayan hər bir ayənin kamil nümunəsi – mö'minlərin sərvəri, ağası və əmiri Əlidir. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) səhabələri içərisində Qur'ani-kərimdə danlanmayan yalnız Əli ibn Əbi Talib olmuşdur. Allahın kitabında Əli (ə) (onun fəzilətləri) haqda nazil olanlar kimsə barəsində deyilməmişdir... Qur'ani-kərimin üç yüz ayəsi Əli (ə) haqda nazil olmuşdur!"¹

Bu hədisi, xüsusilə onun əvvəlini bir çox alimlər nəql etmişlər. O cümlədən Əbu Nəim İsfahani ("Hilyətül-övliya"da), Muhibbuddin Təbəri ("Zəxairul-uqba"da), Əllamə Gənci Şafei ("Kifayətut-

¹ "Təlxisu tarixid-Dəməşq", 18-ci cild, səh. 1, "Darul-fikr" çapı.

talib”də), Sibt ibn Cövzi (“Ət-təzkirətul-xəvass”da), Şəblənci (“Nurul-əbsar”da), Heysəmi (“Əs-səvaiq”də), Süyuti (“Tarixul-xüləfa”da) və Qunduzi (“Yənabiul-məvəddət”də).¹

Bəli, bu ayələr Qur’ani-kərimdə imam Əli (ə) haqda nazıl olan ayələrin yalnız bir qismidir.

¹ Bu mənbələr haqda əlavə mə'lumat əldə etmək istəyənlər “Ehqaqul-həqq” kitabının 3-cü cildinin 476-cı səhifəsinə müraciət edə bilərlər.

ALTINCI FƏSİL

ON İKİ İMAM

İşarə:

Şiə məzhəblilər arasında dörd imamı qəbul edən “zeydiyyə”, yeddi imamı qəbul edən “ismailiyyə” kimi fırqələr olsa da şübhəsiz, ən məşhur məzhəb olaraq dünya müsəlmanlarının mühüm bir hissəsini təşkil edən “imamiyyə” şiiyəsidir. Onlar İraqda, İranda, Azərbaycanda və Bəhreyyədə çoxluq, bəzi ölkələrdə isə cəmiyyətin bir qismini təşkil edirlər. İmamiyyə şiiyələrinin on minlərlə tələbənin təhsil aldığı və İslam maarifini öyrəndiyi böyük elmi mərkəzləri var. Şiə alimləri tərəfindən “İslam əqidələri”, “fiqh”, “üsul”, “təfsir”, “hədis”, “fəlsəfə”, “riqal”, “dirayə” və “İslam tarixi” mövzusunda on minlərlə kitab yazılmış və çap olunmuşdur. Böyük və görkəmli alim Şeyx Ağabozorg Tehraninin son zamanlar iyirmi altı cildə çap olunan “Əz-zəriətə ilə təsanifiş-şiiyə” adlı kitabında şiə alimlərinin on mindən artıq əsəri qısa şərh edilmişdir. Məlum olur ki, şiə alimləri İslama və elmə nə qədər böyük xidmət göstərmişlər.

Yaxşı olar ki, maraqlananlar dünyanın müxtəlif məntəqələrində yerləşən şiə elmi mərkəzlərinə baş vurub, böyük alim və tələbələrlə yaxından tanış olsunlar, onların əsərlərini araşdırsınlar.

Təəssüf ki, bir çox müsəlman ölkələrində informasiyaya ciddi nəzarət və senzuralar səbəb olub ki, indiyə qədər əhli-sünnənin insaflı təhqiqatçıları Əhli-beyt məktəbinin ardıcılları, alimləri və onların elmi əsərləri ilə yaxından tanış ola bilməsinlər. Halbuki bizim kitabxanalarımızda şiə alimlərinin əsərləri ilə yanaşı əhli-sünnə alimlərinin də kitabları var. Kitabxanalarda bu kitablar arasında əsla fərq qoyulmur və kimsə məzhəb təhlükəsi hiss etmir. Əhli-sünnə qardaşlarımızın kitabxanalarında isə şiiyələrin məşhur elmi əsərləri gözə dəymir ya da çətin tapılır. Arzumuz budur ki, insaflı təhqiqatçılar bu nöqtəni nəzərə alıb imamiyyə şiiyələrini düşmənlərin, yaxud hakim təbəqənin təbliğat vasitələri ilə yox, obyektiv şəkildə tanıсынlar. Bu isə heç şübhəsiz, İslam aləmində yeni üfüqlər açılmasına, vəhdət yaranmasına zəmin olacaq.

Əsl bəhsimizə qayıdaraq deyirik ki, Qur'an ayələrində imam Əlidən (ə) əlavə, Əhli-beyt imamlarına bir sıra işarələr mövcuddur. Bunları təfsir kitablarında nəql olunan rəvayətlərdə axtarmaq lazımdır.

Biz isə həmin ayələrin bir neçəsinə işarə etməklə kifayətlənirik. Onların bir qismi kitabın əvvəlində imam Əlinin (ə) imamət və vilayəti ilə əlaqədar bəhlərdə nəzərdən keçirildi. Aşağıdakı ayələrə nəzər salaq:

1. "Təthir" ayəsi: **"Həqiqətən, Allah siz Əhli-beytdən hər bir çirkinliyi təmizləyib, sizi pak-pakizə etmək istəyir!"**¹ Bu ayənin məzmununa, eləcə də, məşhur İslam mənbələrində Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql olunan rəvayətlərə əsasən, əhatəsi ümumi olan bu ayə imam Əli (ə) və digər mə'sum imamlara, xüsusilə imam Həsən və imam Hüseynə (ə) də aiddir.

2. "Qurba" (məvəddət) ayəsi: **"(Ya Peyğəmbər!) De: "Sizdən (risalət və peyğəmbərliyim müqabilində) ən yaxınlarıma sevgidən başqa bir mükafat istəmirəm!"**² Bu ayədə də mə'sum imamlara qısa şəkildə işarə edilmişdir. Səid ibn Cübeyr və İbn Abbasın Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql etdikləri müxtəlif rəvayətlərdə açıq-aydın göstərilir ki, ondakı "qurba" (ən yaxınlar) sözündə məqsəd Əli (ə), Fatimə (ə.s) və onların övladlarıdır. Bə'zi rəvayətlərdə imam Həsən və imam Hüseynin (ə) adları da çəkilmişdir. Əlavə mə'lumat üçün "Şəvahidut-tənzil" və s. kitablara müraciət edə bilərsiniz.³

3. "Ulil-əmr" (əmr sahibləri) ayəsi: **"Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan əmr sahiblərinə itaət edin!"**⁴ Bu ayənin də məfhumu ümumidir və hər bir dövrdəki əmr sahibinə aiddir. Buna əsasən, hər əsrdə pak bir şəxsin hüzzuru zəruridir. Bundan əlavə, əhli-sünnənin bir çox mənbələrində nəql olunan məşhur rəvayətlərdə aydın şəkildə imam Həsən və imam Hüseynin (ə) adları çəkilmişdir.

4. "Sadıqın" (sadiq olanlar) ayəsi: **"Sadıqlərlə birgə olun!"**⁵ Əvvəldə şərh etdiyimiz kimi, bu ayənin də məfhumu ümumidir və

¹ "Əhzab" surəsi, ayə: 33.

² "Şura" surəsi, ayə: 23.

³ "Şəvahidut-tənzil"də bu haqda sənədləri müxtəlif olan altı hədis nəql olunmuşdur, 2-ci cild, səh. 130-134.

⁴ "Nisa" surəsi, ayə: 59.

⁵ "Tövbə" surəsi, ayə: 119.

hər əsrə aiddir. Çünki hər bir dövrdə sözü və əməli doğru olan mə'sum bir imamın varlığı zərurətdir (qeyd-şərtsiz və mütləq təbəçilik yalnız mə'sum imamların haqqıdır). Bu ayənin şərhində nəql olunan bir sıra rəvayətlərdə “sadiqin” sözü Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə (ə) aid edilmişdir.¹

Əvvəlki bəhslərdə bu ayələr və onları şərh edən rəvayətləri geniş şəkildə araşdırdığımız üçün bir daha onları təkrarlamır və fəzilət ayələrini nəzərdən keçiririk. Yenə də tə'kidlə deyirik ki, bu ayələr Əhli-beyt imamlarının vilayət və imamətini dolayısı ilə sübuta yeririr, onların yaşadıkları dövrün ən üstün şəxsi olduğunu açıqlayır. Ötən ayələrdə hər dövrdə mə'sum imam və əmr sahibinin olmasının zəruriliyindən söz açdıq. Bunu əsaslandırmaq üçün bir sıra ayələri qeyd edirik:

1-“SALAVAT” AYƏSİ

“Əhzab” surəsinin 56-cı ayəsində buyurulur:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Həqiqətən, Allah və Onun mələkləri Peyğəmbərə salavat göndərirlər. Ey mö'minlər! (Siz də) ona salavat və salam göndərin, onun əmrinə təslim olun!”

Bu ayədə İslam peyğəmbərinin (s) məqamı çox yüksək bəyan olunmuşdur. Çünki həm Allah, həm Onun bütün mələkləri Peyğəmbərə (s) salam və salvat göndərir. Həm də göstəriş verilir ki, bütün mö'minlər o həzrətə salam, salavat və rəhmət göndərsinlər. Bundan böyük məqam varmı?!

Düzdür, bu ayədə Peyğəmbərin (s) övladlarından söz açılmamışdır. Lakin bir çox rəvayətlərə görə, səhabələr Peyğəmbərdən (s) “Sənə necə salam və salavat göndərək” – deyə soruşduqda, o həzrət “ali” (övladlar) sözünü də öz adının kənarında qeyd etmişdir. Demək, Allahdan o həzrət üçün salam və salavat istənildikdə, bu onun (s) övladlarına da aid olur. Burada Allah və mələklərinin həm Peyğəmbər (s), həm də onun övladlarına salavat göndərməsi sadə məsələ deyil. Bu tapşırıq onların Peyğəmbərdən (s)

¹ “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 262.

sonra ağır məs'uliyət daşdığını göstərir. Halbuki belə böyük məqama Peyğəmbərlə (s) sadəcə qohumluq vasitəsilə çatmaq qeyri-mümkündür.

İndi isə əhli-sünnənin məşhur mənbələrində nəql olunan bir sıra rəvayətləri qeyd edirik:

1) Buxarinin “Səhih” kitabında Əbu Səid Xudrinin belə dediyi nəql olunur: “Biz Peyğəmbərdən (s) soruşduq: “Ya Rəsuləllah! Sənə necə salam verməyin qaydası aydındır. Necə salavat göndərməyi isə bilmirik?” Peyğəmbər (ə) buyurdu: “Belə deyin: “Əllahummə səlli əla Muhəmmədin əbdikə və rəsulik, kəmə səlləytə əla İbrahimə və ali-İbrahim və barik əla Muhəmmədin və əla ali-Muhəmməd, kəmə bərəkətə əla İbrahim!” (*İlahi! Bəndən və rəsulun Məhəmmədə salavat göndər, necə ki, İbrahim və onun övladlarına salavat göndərdin. Məhəmməd və onun övladlarına bərəkət yetir, necə ki İbrahimə bərəkət verdin!*)¹

Yenə həmin kitabda məşhur səhabə Kə'b ibn Ücrədən nəql olunur ki, müsəlmanlar həzrət Peyğəmbərdən (s), ona necə salavat göndərmək barədə soruşduqda, onlara bu qaydada salavat göndərməyi öyrətdi: “Əllahummə səlli əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd, kəmə səlləytə əla ali-İbrahim, innəkə həmidun məcid! Əllahummə, barik əla Muhəmməd və əla ali-Muhəmməd, kəmə bərəkətə əla ali-İbrahim, innəkə həmidun məcid!” (*İlahi! Məhəmməd və onun övladlarına salavat göndər, necə ki İbrahim övladlarına salavat göndərdin. Həqiqətən, Sən uca və tə'rifə layiqsən. İlahi! Məhəmməd və onun övladlarına bərəkət yetir, necə ki İbrahim övladlarına bərəkət verdin. Həqiqətən, Sən uca və tə'rifə layiqsən!*)²

Buxari bu hədisləri “salavat” ayəsinin təfsirində qeyd etmişdir.

2) Əhli-sünnənin ikinci məşhur mənbəsi sayılan “Səhihi-Müslim” kitabında Əbu Məs'ud Ənsaridən belə nəql olunur: “Bir gün Peyğəmbəri-əkrəm (s) bizim yanımıza gəlmişdi. Biz Sə'd ibn Ubadənin məclisində idik. Sə'din oğlu Bəşir dedi: “Ya Peyğəmbər! Allah-taala bizə sənə salavat göndərməyi göstəriş vermişdir. Sənə necə salavat göndərək?”

Peyğəmbər (s) bir az sükut etdikdən sonra buyurdu: “Deyin: Əllahummə səlli əla Muhəmməd və əla ali-Muhəmməd, kəmə

¹ “Səhihi-Buxari”, 6-cı cild, səh. 151, Beyrutun “Darul-ceyl” çapı.

² Yenə orada.

səlləytə əla ali-İbrahim və barik əla Muhəmməd və əla ali-Muhəmməd, kəmə barəktə əla ali-İbrahim fil-aləmin, innəkə həmidun məcid!” (*İlahi! Məhəmməd və onun övladlarına salavat göndər, necə ki İbrahim övladlarına salavat göndərdin. Məhəmməd və onun övladlarına bərəkət yetir, necə ki o zaman İbrahim övladlarına bərəkət verdin. Həqiqətən, Sən uca və tə'rifə layiqsən!*)¹

3) Süyuti “Əd-durrul-mənsur” təfsirində Əbu Səid Xudrinin rəvayətini Buxari, Nisai, İbn Macə və İbn Mərdəveyhdən nəql etmişdir.²

Yenə həmin kitabda Əbu Səid Ənsarinin rəvayəti Termizi, Nisai və İbn Mərdəveyhdən³, azacıq fərqlə Malik, Əhməd, Buxari, Müslim, Əbu Davuddan (onlar da Əbu Əhməd Saididən) nəql olunmuşdur.⁴

Hakim Nişapuri “Əl-müstədrəkü ələs-səhiheyin” kitabında İbn Əbi Leylidən belə nəql edir ki, Kə'b ibn Ücrə mənim yanıma gəlib dedi: “Peyğəmbərdən (s) eşitdiyim müjdəni sənə deyimmi?”

Dedim: “Bəli!”

Dedi: “Peyğəmbərdən (s) soruşdum ki, sənəin Əhli-beytinə necə salavat göndərək?”

Peyğəmbər (s) buyurdu: “Deyin: Əllahummə səlli əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd, kəmə səlləytə əla İbrahim və əla ali-İbrahim, innəkə həmidun məcid! Əllahummə, barik əla Muhəmməd və əla ali-Muhəmməd, kəmə barəktə əla İbrahim və əla ali-İbrahim, innəkə həmidun məcid!” (*İlahi! Məhəmməd və onun övladlarına salavat göndər, necə ki, İbrahimə və onun övladlarına salavat göndərdin. Həqiqətən, Sən uca və tə'rifə layiqsən. İlahi! Məhəmməd və onun övladlarına bərəkət yetir, necə ki, İbrahimə və onun övladlarına bərəkət verdin. Həqiqətən, Sən uca və tə'rifə layiqsən!*)”

“Səhihi-Müslim” və Səhihi-Buxari”də mövcud olmayan hədisləri nəql edən Hakim Nişapuri yazır: “Bu hədisi eyni sənəd və mətnlə Buxari “Səhih” kitabında Musa ibn İsmayıldan nəql etmişdir. Mənim burada onu təkrar etməyimin səbəbi “Əhli-beyt” və “ali”

¹ “Səhihi-Müslim”, 1-ci cild, səh. 305, hədis: 65, Beyrutun “Ehyau turasil-ərəbi” çapı.

² “Əd-durrul-mənsur”, 5-ci cild, səh. 217.

³ Yenə orada.

⁴ Yenə orada.

sözlərinin eyni olduğunu göstərməkdir.¹ Diqqət yetirmək lazımdır ki, Hakim Nişapuri bu hədisi Əhli-beytin Əli (ə), Fatimeyi-Zəhra (ə.s), Həsən (ə) və Hüseyin (ə) olduğunu açıq-aydın göstərən “Kisa” hədisindən sonra nəql etmişdir. Bu da öz növbəsində dərin mə’na kəsb edir. Bundan sonra Hakim Nişapuri “səqəleyn” hədisini, onun ardınca Əbu Hüreyrənin hədisini nəql edir. Orada deyilir: “Peyğəmbər (s) Əli, Həsən və Hüseyinə (ə) baxıb buyurdu: *“Mən sizinlə müharibəyə qalxan hər kəslə müharibə, sizinlə sülh edən hər kəslə sülh edirəm.”*”²

Məhəmməd ibn Cərir Təbəri də “Təfsir” kitabında “salavat” ayəsinin təfsirində yuxarıdakı rəvayəti azacıq fərqlə Musa ibn Təlhədən və onun atasından, başqa bir rəvayəti İbn Abbasdan, üçüncü bir rəvayəti Ziyad və İbrahimdən, dördüncü rəvayəti isə Əbdür-Rəhman ibn Bəşir ibn Məs’ud Ənsaridən nəql etmişdir.³

Beyhəqi də “Sünən” adlı məşhur kitabında bu haqda çoxlu rəvayət nəql etmişdir. Onların bə’zisi namazda təşəhhüd vaxtı müsəlmanların vəzifəsini aydınlaşdırır. Məsələn, Əbu Məs’ud və Əqəbət ibn Əmrin hədisində belə deyilir: “Bir kişi gəlib Peyğəmbərin (s) yanında əyləşdi. Biz də orada idik. O dedi: “Ya Rəsuləllah! Sənə salam verməyi bilirik. Lakin namaz qılanda sənə salavat göndərməyin qaydasını bilmirik. Sənə necə salavat göndərək?” Peyğəmbər (s) bir qədər susdu. Hətta biz o həzrəti belə görüb fikirləşdik ki, kaş kişi belə bir sual verməyəydi. Sonra Həzrət buyurdu: “Mənə salavat göndərmək istəsəniz, belə deyin: Əllahummə səlli əla Muhəmmədin-nəbiyyil-ummiyy və əla ali-Muhəmməd, kəma səlləytə əla İbrahim və əla ali-İbrahim və barik əla Muhəmmədin-nəbiyyil-ummiyy və əla ali-Muhəmməd, kəma bərəkətə əla İbrahim və əla ali-İbrahim, innəkə həmidun məcid!” *(İlahi! Ümmi peyğəmbərin Məhəmməd və onun övladlarına salavat göndər, necə ki İbrahim və onun övladlarına salavat göndərdin. Ümmi peyğəmbərin Məhəmməd və onun övladlarına bərəkət yetir, necə ki İbrahim və onun övladlarına bərəkət verdin. Həqiqətən, Sən uca və tə’rifə layiqsən!)*

¹ “Əl-müstədrəkü ələs-səhiheyin”, 3-cü cild, səh. 147.

² Yenə orada, səh. 147.

³ “Camiul-bəyan”, Təbəri, 22-ci cild, səh. 32, Beyrutun “Darul-mə’rifət” çapı.

Sonra o, Əbu Abdullah Şafeidən belə nəql edir: “Namazda Peyğəmbərə (s) salavat barədə söz açan bu hədis səhih və doğrudur.”¹

Beyhəqi Peyğəmbəri-əkrəmə (s) mütləq şəkildə, yaxud namazda salavat göndərməyin qaydası haqda əlavə rəvayətlər də nəql etmişdir. Xüsusilə Kə'b ibn Ücrənin nəqlinə görə, Peyğəmbəri-əkrəm (s) namazda belə salavat deyirmiş: “Əllahummə səlli əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd, kəma səlləytə əla İbrahim və əla ali-İbrahim və barik əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd, kəma barəktə əla İbrahim və ali-İbrahim, innəkə həmidun məcid!”²

Bu hədisdə açıq-aydın görünür ki, hətta Peyğəmbərin (s) özü namazlarında bu salavatı deyirmiş.

Beyhəqi rəvayətlərin birini şərh edərkən yazır: “Bu rəvayət namaza aiddir. Çünki bu rəvayətdə qeyd olunan “qəd əlimna keyfə nusəllimu” (biz salam göndərməyin qaydasını bilirik”) – cümləsi namazın təşəhhüddən sonrakı salamına (Əssəlamu ələykə əyyuhənnəbiyyu və rəhmətullahi və bərəkətuh!) uyğun gəlir.”³

Beləliklə, bütün məzhəblərin əqidəsinə görə, müsəlmanlar namazda Peyğəmbəri-əkrəmə (s) salam göndərərkən “Əssəlamu ələykə əyyuhənnəbiyyu və-rəhmətullahi və bərəkətuh!”, təşəhhüddə isə “Əllahummə səlli əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd...” – cümlələrini deməlidirlər. Əlbəttə, əhli-sünnə məzhəbləri arasında bu məsələ ilə əlaqədar ixtilaf var. Şafei və hənəbililər ikinci təşəhhüddə Peyğəmbərə (s) salavat göndərməyi vacib saydıqları halda, maliki və hənəfilər onu müstəhəb bilirlər.⁴ Lakin qeyd etdiyimiz rəvayətlərə əsasən, təşəhhüddə salavat demək hamıya vacibdir.

Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə (mütləq şəkildə, yaxud namazın təşəhhüdündə) salavatın vacibliyi ilə bağlı rəvayətlər az deyil. Burada qeyd etdiklərimiz rəvayət və kitabların az bir qismi idi. Bu rəvayətlər İbn Abbas, Təlhə, Əbu Səid Xudri, Əbu Hürayrə, Əbu Məs'ud Ənsari, Büreydə, İbn Məs'ud, Kə'b ibn Ücrə və imam Əli (ə) kimi səhabələrdən nəql edilmişdir.

¹ “Sünəni-Beyhəqi”, 2-ci cild, səh. 146-147.

² Yenə orada, səh. 147.

³ Yenə orada.

⁴ “Əl-fiqh əl-məzahibil-ərbəə”, 1-ci cild, səh. 266, “Darul-fikr” çapı.

İnsanı daha çox heyrətləndirən məsələ budur ki, əhli-sünnə (alimləri də daxil olmaqla) Peyğəmbərdən (s) nəql olunan rəvayətlərdə “ali-Məhəmməd” (Məhəmmədin (s) övladları) sözünün qeyd olunmasına baxmayaraq, (çox nadir hallar istisnadır) həmişə salvatı naqis (“Səlləllahu əleyhi və səlləm”) deyirlər. Ən qəribəsi budur ki, salavatda “ali-Məhəmməd” (s) sözünün əlavə edilməsinə dair rəvayətləri nəql edərkən də Peyğəmbərin (s) adını yenə “ali-Məhəmməd” olmadan – “Səlləllahu əleyhi və səlləm” – şəkildə deyirlər. (Bundan böyük inadkarlıq olmaz!) Biz bilmirik ki, Peyğəmbərin (s) aşkar göstərişinə müxalif çıxanlar qiyamət günü Allahın dərgahına hansı üzrlə çıxacaqlar?! Məsələn, Beyhəqi kimi bir alim Peyğəmbərə (s) salavat bölümünü bu ünvanla qeyd edir: “Babus-sələvati ələn-nəbiyyi (səlləllahu əleyhi və səlləm) fit-təşəhhüd.” Yə’ni “Təşəhhüddə Peyğəmbərə (səlləllahu əleyhi və səlləm) salavat bölümü”. Digər məşhur mənbələrdə də bunu eyni şəkildə qeyd etmişlər. Bu kitablarda fəsillərin istər müəlliflər, istərsə də tədqiqatçılar tərəfindən belə adlandırılması, qeyd edilən hədislərlə ziddiyyət təşkil edir. Bu məsələ ilə əlaqədar bəhsimizi iki hədislə sona yetiririk:

1. İbn Həcər “Əs-səvaiq” kitabında Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

لَا تُصَلُّوْا عَلَيَّ الصَّلَاةَ الْبَتْرَاءَ:

“Mənə heç vaxt yarımçıq salavat deməyin.”

O həzrətdən soruşdular: “Yarımçıq salavat necədir?”

Peyğəmbər (s) buyurdu:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ تَمْسِكُوْنَ، بَلْ قُولُوا اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ اٰلِ مُحَمَّدٍ:

“Əllahummə səlli əla Muhəmməd” – deyib, susmağınız. Əksinə, (salavatı) belə deyin: “Əllahummə səlli əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd!”¹

Bu hədisdən göründüyü kimi, salavatda “Muhəmməd” və “ali-Muhəmməd” (s) arasında hətta “əla” sözü belə ayrılıq salmamalı, “Əllahummə səlli əla Muhəmməd və ali-Muhəmməd” – deyilməlidir.

2. Səmhudi “Əl-işrafu əla fəzlil-əşraf” kitabında İbn Məs’uddan Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يُصَلِّ فِيهَا عَلَيَّ وَ عَلَيَّ أَهْلَ بَيْتِي لَمْ تُقْبَلْ:

¹ “Əs-səvaiq”, səh. 144.

*“Kim namaz qılanda mənimlə Əhli-beytimə salavat deməsə, onun namazı qəbul deyildir.”*¹

Şafei məşhur bir şe’rində buna işarə edir:

*“Ya Əhlə-beyti Rəsulillah, hubbukum
Fərzun minəllahi fil-Qur’ani ənzələh!
Kəfakum min əzimil-qədri ənnəkum,
Mən ləm yusəlli ələykum la səlatə ləh.”*²

*“Ey “Peyğəmbər Əhli-beyti”, sevginiz
Vacib olub, Qur’andadı bu yazı!
Yetər sizə o möhtəşəm qədriniz,
Salavatsız kəsin puçdur namazı.”*

Namazda Allahın vacib buyruğu əsasında adı Peyğəmbərin (s) adının kənarında qeyd edilən şəxsləri başqaları ilə bərabər bilmək olarmı? Hansı insafli şəxs bu işdə özünə bəraət qazandıra bilər? Məgər, bunlar birbaşa imamət və xilafəti onlara həsr etməirmi? Ədalətli və insafli olmağı öz öhdənizə buraxırıq.

2-“NUR” VƏ “BÜYÜT” (EVLƏR) AYƏSİ

“Nur” surəsinin 36-38-ci ayələrində buyurulur:

فِي بُيُوتِ الَّذِينَ اللَّهُ أَنْ تَرْفَعَ وَيَذْكُرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ
رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ
يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَرْيَدَهُمْ مِّنْ
فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“(İlahi nur) Allahın (şeytanların əlindən uzaq olmaq üçün) ucaldılmasına və öz adının zikr edilməsinə izn verdiyi o evlərdir ki, orada səhər-axşam Onu təqdis edib şə’ninə tə’riflər deyirlər. O kəslər ki, nə ticarət, nə alış-veriş onları Allah zikrindən, namazdan

¹ “Əl-ışrafu əla fəzlil-əşraf”, səh. 28, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 18-ci cild, səh. 310.

² “Şərhul-məvəhib”, Zərqani, 7-ci cild, səh. 7.

və zəkatdan yayındırmaz. Onlar qəlblərin və gözlərin haldan-hala düşəcəyi bir gündən qorxarlar ki, Allah onlara yerinə yetirdikləri əməllərin ən gözəl mükaflatını versin, onlara olan lütf və mərhəmətini artırsın. Allah istədiyi şəxsə saysız-hesabsız ruzi verir!”

Allah-taala bu surənin 35-ci ayəsində ilahi nuru çox dəqiq, incə və gözəl ifadələrlə şərh etdikdən sonra növbəti ayələrdə onun yerini və sahiblərini bəyan edərək buyurur: Bu nur aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olan evlərdədir: bu evlər şeytanların əli çatmayan hündür divarlarla ucaldılmışdır; onu gecə-gündüz, səhər və axşam Allahı yad edən kəslər qoruyub-saxlayırlar; elə kəslər ki, dünyanın maddi ləzzətləri, qızıl-gümüşü onları Allah zikrindən, namazdan və zəkatdan ayırmır; onlar qiyamət, hesab-kitab günündən qorxurlar və bu qorxu ümidlə yanaşıdır; onlar haqq yolda daim çalışırlar və Allah-taala belə insanlara saysız-hesabsız savab verir.

Bu cümlələrə diqqət yetirdikdə, ilahi evlərin və onların mühafizlərinin necə də əzəmətlə vəsf edildiyinin şahidi oluruq. İndi isə bu ayə ilə əlaqədar nəql olunan rəvayətlərə diqqət yetirək:

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında Peyğəmbərin (s) iki səhabəsindən – Ənəs ibn Malik və Büreydədən nəql edir ki, Peyğəmbər (s) bu ayəni tilavət edərkən, bir nəfər ayağa qalxıb soruşdu: “Ya Rəsuləllah! Bu ayədəki evlər kimlərinindir? Peyğəmbər (s) buyurdu: “*Peyğəmbərlərin evləridir.*” Əbu Bəkr ayağa qalxıb dedi: Bu evlər mə'lum oldu. Bəs Əli və Fatimənin evi necə? Peyğəmbər (ə) buyurdu: “*Bəli, bu o evlərin ən üstünüdür!*”¹

Bu rəvayətin oxşarını Hakim Həskani “Şəvəhidut-tənzil” kitabında Peyğəmbərin (s) başqa səhabəsi Əbu Bərzədən nəql etmişdir. O deyir: “Bir nəfər Peyğəmbərdən (s) soruşdu: Ya Rəsuləllah! Əli və Fatimənin də evi o evlərdən sayılırmı? Peyğəmbər (s) buyurdu: “*O, evlərin ən fəzilətlisidir!*”²

Hakim Həskani bu rəvayətdən sonra ötən rəvayəti də iki sənədlə Ənəs ibn Malik və Büreydədən nəql etmişdir.³

Diqqəti cəlb edən məsələ budur ki, Əhli-beytin (ə) bütün fəzilətlərinə müdaxilə ilə yanaşan “Ruhul-məani”nin müəllifi bura

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 5-ci cild, səh. 50.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 410, hədis: 566.

³ Yenə orada, hədis: 567-568.

çatdıqda, birinci rəvayəti Ənəs ibn Malik və Büreydədən nəql edib yazır: “Əgər bu rəvayət səhih və doğru olsa, ayənin təfsirində onu nəzərə almamaq insafsızlıqdır!”¹ (Başqa sözlə, ayənin ən gözəl təfsiri budur ki, vəsf olunan evlər peyğəmbərlərin evləridir və onların ən fəzilətli Əli və Fatimənin evidir!)

Əhli-sünnənin digər alimləri də bu rəvayəti nəql etmişlər. Şübhəsiz, bu rəvayətlər Əli (ə), Fatimə (ə.s) və onların övladları Həsən və Hüseyin (ə), eləcə də, imam Hüseyin (ə) nəslindən olan Fatimə (ə.s) övladlarına, yəni məsum imamlara da şamil olunur. Çünki bütün imamlar həmin sülaləyə mənsubdur və onların davamçıları sayılır. Bəli, onların evi peyğəmbərlərin evləri ilə bərabər, hətta daha fəzilətli olub, həmişə ilahi nurla işıqlanır və şeytanların əlindən uzaqdır. Şübhəsiz, bu evlərin sakinləri də insanların ən üstünü, ən fəzilətliyədir. Onlar fəzilətə ilahi peyğəmbərlərə bərabərdirlər. Bütün bunlar qeyd etdiyimiz rəvayətlərdən aydın başa düşülürsə, başqalarını onlardan üstün bilmək zülm və cəfa deyilmi?!

3-“SİRATI-MÜSTƏQİM” (DOĞRU YOL) AYƏSİ

Gündəlik namazlarda oxuduğumuz “Həmd” surəsinin 6-cı ayəsində buyrulur:

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

“İlahi! Bizi doğru yola hidayət et!”

Elə bir yola ki, bizi Sənin razılığını qazananlara çatdırsın, qəzəb etdiyin şəxslərin və azğınların yolundan ayırsın! İlahi! Bizi bu yola hidayət et, bu yolda sabitqədəm saxla.

Şübhəsiz, “sirati-müstəqim” (doğru yol) geniş məna daşıyır. Bəzi alimlər onu “İslam”, bəziləri “Qur’an”, bəziləri “Peyğəmbər (s) və həqiqi imamlar”, bəziləri “ilahi ayin”, bəziləri də “ilahi peyğəmbərlərin qayda-qanunları” kimi təfsir etmişlər. Bunların hər biri həmin geniş məfhumda özünə yer tapır. Amma müxtəlif sənədlərlə Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql olunan bir çox rəvayətlərə görə, burada doğru yolun ən bariz nümunəsinə toxunulmuş, Əli ibn Əbi Talib (ə), yaxud Məhəmməd (s) və ali-Məhəmmədin yolu

¹ “Ruhul-məani”, 18-ci cild, səh. 157, bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində.

göstərilmişdir. Hakim Həskaninin “Şəvahidut-tənzil” kitabında Cabir ibn Abdullah Ənsaridən (o da Peyğəmbəri-əkrəmdən (s)) nəql etdiyi hədisdə buyurulur:

إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ عَلِيًّا وَرَؤُوسَهُ وَأَبْنَاءَهُ حُجَجَ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَهُمْ أَبْوَابُ الْعِلْمِ فِي أُمَّتِي، مَنْ اهْتَدَى بِهِمْ هُدًى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ:

“Allah Əlini, onun zövcəsini (Fatimeyi-Zəhranı) və övladlarını məxluqlar üzərində ilahi höccət seçmişdir. Onlar mənim ümmətim içərisində elm qapılarıdır. Hər kəs onlar vasitəsilə hidayət olunsə, doğru yolu tutar!”¹

Başqa bir hədisdə isə İbn Abbas Peyğəmbəri-əkrəmin (s) Əliyə (ə) belə buyurduğunu nəql edir:

أَنْتَ الطَّرِيقُ الْوَاضِحُ وَأَنْتَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ وَأَنْتَ يَعْصُوبُ الْمُؤْمِنِينَ!:

“(Ya Əli!) Sən aydın və doğru yol, mö'minlərin rəhbərisən!”²

Üçüncü bir hədisdə İbn Abbas “İhdinəs-siratəl-mustəqim” (**İlahi, bizi doğru yola hidayət et**) – ayəsinin təfsirində deyir: “Ey Allahın bəndələri! Deyin ki, ilahi, bizə Peyğəmbər və onun Əhli-beytinin məhəbbətini nəsib et!”³

Dördüncü bir hədis Əbu Büreydədən nəql olunur və o deyir: “Doğru yoldan məqsəd Məhəmməd (s) və onun Əhli-beytidir!”⁴

Bu hədisi Əllamə Sə'ləbi (“Təfsir”də)⁵ və Şeyx Übeydullah Hənəfi (“Ərcəhül-mətalib”də) Əbu Hüreyrədən nəql etmişdir.⁶

“Şəvahidut-tənzil”də qeyd olunan beşinci hədis Əbdür-Rəhman ibn Zeyddən nəql olunur. Onun atası “Siratəl-ləzinə ən'əmtə ələyhim” (**Ne'mət verdiyin şəxslərin yoluna (hidayət et)**) – ayəsinin təfsirində deyir: “Onlar (ne'mət verilən kəslər) Peyğəmbər, onunla birgə olan Əli ibn Əbi Talib və onun şüaləridir!”⁷

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 58, hədis: 89.

² Yenə orada, hədis: 88.

³ Yenə orada, səh. 87.

⁴ Yenə orada, hədis: 88.

⁵ “Təfsiri-Sə'ləbi”, “Kifayətul-xisam” kitabından nəqlən, səh. 345.

⁶ “Ərcəhül-mətalib”, səh. 85, “Lahur” çapı.

⁷ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 66, hədis: 105.

Bu haqda şiə mənbələrində rəvayət çoxdur. Məsələn, imam Sadiq (ə) “Siratəl-ləzinə ən’əmtə ələyhim” – ayəsinin təfsirində buyurmuşdur: “*Məqsəd, Məhəmməd (s) və onun övladlarıdır!*”¹

Bütün bunlar göstərir ki, “sirati-müstəqim”in (doğru yolun) xaricdə ən aydın və ən bariz nümunəsi Peyğəmbər (s), Əli (ə) və Fatiməyi-Zəhranın (ə.s) mə’sum övladlarıdır. Deməli, kim onların vilayətinə bağlanıb, onları özünə örnək seçsə, sözsüz, Allahın haqq yoluna düşəcək və azğınlıqdan uzaq olacaqdır.

4-ADƏM PEYĞƏMBƏRİN TÖVBƏSİ

“Bəqərə” surəsinin 37-ci ayəsində buyurulur:

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Adəm (tərki-övladan, qadağan olunmuş ağaca yaxınlaşdıqdan sonra) öz Rəbbindən müəyyən kəlmələr öyrəndi, onların vasitəsilə tövbə qıldı və Allah onun tövbəsini qəbul etdi. Allah tövbələri qəbul edən və mərhəmətlidir!”

Allahın Adəmə (ə) tövbə üçün öyrətdiyi “kəlmələr”in nədən ibarət olması ilə bağlı təfsirçilər arasında müxtəlif rə’ylər var. Bə’zi təfsirçilərin əqidəsinə görə, bu kəlmələr “Ə’raf” surəsinin 23-cü ayəsindəkilərdir: *“(Adəm və Həvvə) dedilər: “İlahi! Biz özümüzzə zülm etdik. Əgər Sən bizi bağışlamasan və bizə rəhm etməsən, mütləq ziyankarlardan olarıq.”*

Bə’zilərin nəzərinə, bunlar dualar, raz-niyazlar, o cümlədən, balığın qarnında həbs edilən Yunis peyğəmbərin duasından ibarətdir: *“Ey mənim Rəbbim! Həqiqətən, mən özümə zülm etdim, məni bağışla. Çünki Sən bağışlayanların ən yaxşısısan!...”*

Lakin Peyğəmbəri-əkrəm (s)-dən, yaxud səhabələrdən nəql olunan müxtəlif rəvayətlərdə bu “kəlmələr”in Allah-taalanın Məhəmməd (s), Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyinin (ə) haqqına and verilməsi kimi şərhləri gözə dəyir.

¹ “Nurus-səqəleyn”, 1-ci cild, səh. 23, hədis: 101. Əlavə məlumat üçün o kitaba və “Burhan” kitabında nəql olunan hədislərə müraciət edin.

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında bu ayənin təfsiri ilə bağlı İbn Abbasdan belə nəql edir: “Mən Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) soruşdum: Adəm peyğəmbərin Allahdan öyrəndiyi və onun vasitəsilə tövbə etdiyi “kəlmələr” nə idi? Peyğəmbər (s) buyurdu: “O, *Allahı Məhəmməd, Əli, Fatimə, Həsən, Hüseynin haqqına and verərək tövbə etdi və Allah da onun tövbəsini qəbul etdi.*”¹

Yenə orada imam Əlidən (ə) belə nəql olunur: “Mən Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bu ayənin təfsirini soruşdum, Həzrət buyurdu: “...Allah Adəmə öyrətdi ki, belə desin:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ
نَفْسِي فَأَغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، سُبْحَانَكَ
لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي فَتُبَّ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ فَهُوَ لَا
الْكَلِمَاتِ الَّتِي تَلَقَّى آدَمُ:

“İlahi! Mən Səni Məhəmməd və ali-Məhəmmədin haqqına and verirəm. Sən pak və müinəzzəhsən, Səndən başqa heç bir mə’bud yoxdur. Mən pis iş görüb özümə zülm etdim, məni bağışla. Həqiqətən, Sən bağışlayan və mərhəmətlisən. İlahi! Mən Səni Məhəmməd və ali-Məhəmmədin haqqına and verirəm, Sən pak və müinəzzəhsən, Səndən başqa heç bir mə’bud yoxdur. Mən pis iş görüb özümə zülm etdim, mənim tövbəmi qəbul et. Həqiqətən, Sən tövbələri qəbul edən və mərhəmətlisən.” Adəmin Allahdan öyrəndiyi “kəlmələr” bunlardan ibarət idi!”²

Bu rəvayətdən açıq-aydın başa düşülür ki, bu üç təfsir arasında ziddiyyət yoxdur. Ola bilər ki, onların hər biri Adəm peyğəmbərə öyrədilmişdir. Adəm də onların həqiqətini, dolğun mə’na və batinini duymaqla onda kamil ruhi dəyişiklik baş vermiş, Allah-taalanın lütf və mərhəmətini qazanmışdır.

İbn Məğazili “Mənaqib” kitabında Səid ibn Cübeyrin İbn Abbasdan belə nəql etdiyini yazır: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) Adəmin Allah-taaladan öyrəndiyi “kəlmələr” barəsində soruşulduqda, Həzrət buyurdu:

سَأَلَهُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَعَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ إِلَّا مَا ثُبَّتَ عَلَى فَتَابَ
عَلَيْهِ:

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 1-ci cild, səh. 60.

² Yenə orada.

*“O, Allahı Məhəmməd, Əli, Fatimə, Həsən və Hüseynin haqqına and verərək tövbəsinin qəbul olunmasını istədi və Allah da onun tövbəsini qəbul etdi.”*¹

Əllamə Qunduzi “Yənabiul-məvəddət”, Beyhəqi “Dəlailun-nubuvvət”, Bədəxşi “Miftahun-nəcah”, Abdullah Şafei “Mənaqib” kitablarında da bu hədisi nəql etmişlər.² Əksər kitablarda bu hədisin sonu İbn Abbasa gedib çıxsada, onun ravisi təkcə o deyil. Çünki “Əd-durrul-mənsur”da Deyləminin “Müsnədül-firdovs” kitabından nəql edilən bu hədisin sənədi imam Əliyə (ə) yetişir. Əli (ə) buyurur: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bu ayə (“kəlmələr”in nəyə işarə olunduğu) haqda soruşdum... Həzrət (s) buyurdu: *“Allah-taala Adəmə tövbəsinin qəbul olunması üçün Məhəmməd və ali-Məhəmmədin haqqını and verməyi öyrətdi.”*³

Bu haqda həm şiə, həm də əhli-sünnə mənbələrində imam Sadiqdən (ə) də müxtəlif sənədli rəvayətlər nəql olunmuşdur.

Əhli-beytin (ə) fəzilətlərini bəyan edən bu hədislərin üstündən gözüyumulu keçmək olmaz. Adəm peyğəmbərin tövbə etməsi və bağışlanması üçün Allah tərəfindən əmr olunur ki, Allahı Məhəmməd (s) və ali-Məhəmmədin (ə) haqqına and versin! Bu məqam Əhli-beytdən (ə) başqa kimsəyə aid olmayan, məhz onlara məxsus çox böyük məqamdır. Belə bir şəraitdə, imamət və xilafət məqamına onlardan başqasını layiq bilmək olarmı?! Bu fəzilətlər göstərir ki, imamət və vilayət Peyğəmbərin (s) sülaləsi və Əhli-beytində qiyamət gününə qədər davam edəcək və bu təəccüblü deyil!

¹ “Mənaqib”, “Ehqaqul-həqq” kitabından nəqlən, 9-cu cild, səh. 102.

² Yenə orada.

³ “Əd-durrul-mənsur”, 1-ci cild, səh. 60, biz burada hədisi ixtisarla qeyd etdik.

5-ƏN YAXŞI ƏMƏL

“Nəml” surəsinin 89-cu ayəsində buyurulur:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِّنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ

“Hər kəs həsənə (saleh iş) görsə, onu bu əməldən də yaxşı bir mükafat gözləyəcək. Belələri o günün dəhşətli qorxusundan əmin-amanlıqda olarlar!”

Bu ayədəki “həsənə” (*saleh iş*) sözü geniş mə’nada bütün yaxşı əməllərə şamil olur. Yaxşı əməl sahibləri Allahın xas mükafatları ilə müjdələnilər ki, onlardan ən mühümü qiyamət və məhşər gününün dəhşətindən amanda olmaqdır.

Bir çox rəvayətlərdə Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinə məhəbbət bəsləmək ayədə qeyd olunan yaxşı əməlin xaricdə ən gözəl və bariz nümunəsi kimi göstərilir. Bu da o deməkdir ki, insanın onlara məhəbbət bəsləməsi qiyamət günü ən gözəl əmin-amanlığa səbəb olacaq.

“Şəvahidut-tənzil” kitabında uyğun ayənin təfsiri ilə bağlı bir neçə rəvayət nəql olunmuşdur. Orada yaxşı əməl Əhli-beytə (ə) məhəbbətlə əlaqələndirilmişdir. Əbu Abdullah Cədəli deyir ki, Əli (ə) mənə buyurdu: “İstəyirsənmi sənə **“Hər kəs saleh iş görsə, onu bu əməldən də yaxşı bir mükafat gözləyəcəkdir”** ayəsinin təfsirini deyim?” Dedim: “Bəli, sənə qurban olum!” Həzrət buyurdu: “*Yaxşı əməl biz Əhli-beytə məhəbbət, pis əməl isə bizə kin-küdurət və ədavət bəsləməkdir!*” Sonra Həzrət bu ayəni tilavət etdi.”¹

Bu məzmun həmin kitabın 582 və 587-ci hədislərində vardır; bu fərqlə ki, 587-ci hədisdə belə buyurulur:

أَلَا أُخْبِرُكَ بِالسَّيِّئَةِ الَّتِي مَنْ جَاءَ بِهَا أَكْبَهُ اللَّهُ عَلَى وَجْهِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، بُغْضَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ!

“Sənə elə pis əməlin adını deyimmi ki, Allah-taala onu yerinə yetirən hər kəsi üzü üstə cəhənnəmə atacaqdır? O (pis əməl), Əhli-beytə kin-küdurət və ədavət bəsləməkdir.” Sonra Əmirəl-mö'minin Əli (ə) ikinci ayəni (“Nəml” surəsinin 90-cı ayəsini) tilavət etdi:

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ

¹ “Şəvahidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 425, hədis: 581.

“Hər kəs pis iş görsə, cəhənnəm oduna üzü üstə atılar!”¹

Başqa bir hədisdə Əbu Əmərə Bahili Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْأَنْبِيَاءَ مِنْ شَجَرٍ شَتَّى، وَخُلِقْتُ وَ عَلِيًّا مِنْ شَجَرَةٍ وَاحِدَةٍ، فَأَنَا أَصْلُهَا وَعَلِيٌّ فَرْعُهَا، وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ ثِمَارُهَا، وَ أَشْيَاعُنَا أَوْرَاقُهَا، فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا نَجَا، وَمَنْ زَاغَ هَوًى، وَلَوْ أَنَّ عَابِدًا عَبْدَ اللَّهِ أَلْفَ عَامٍ، ثُمَّ أَلْفَ عَامٍ، ثُمَّ أَلْفَ عَامٍ، ثُمَّ لَمْ يَذُرْكَ مَحَبَّتَنَا أَكْبَهُ اللَّهُ عَلَى مَنْخَرِيهِ فِي النَّارِ:

“Allah-taala peyğəmbərləri müxtəlif ağaclardan (köklərdən), mənə və Əlini isə bir ağacdən yaratdı. Mən o ağacın kökü, Əli budağı, Həsən və Hüseyin meyvələri, şiələrimiz isə yarpaqlarıdır. O ağacın budaqlarının birindən yapışan şəxs nıcat tapar, onlardan üz döndərən isə süqut edər. Əgər bir abid Allaha min il, daha min il, bir daha min il ibadət etsə, lakin bizə məhəbbət bəsləməsə, Allah-taala onu üzü üstə cəhənnəmin oduna atar!”²

Əllamə Qunduzi birinci hədisi imam Əlidən (ə) nəql edərək, onu Həzrətin bu sözü ilə sona yetirir: “Yaxşı əməl bizə məhəbbət, pis əməl isə bizə kin-küdurət və ədavət bəsləməkdir!”³

Yenə həmin kitabda İbn Kəsirdən imam Sadiqin (ə) belə buyurduğu nəql olunmuşdur: **“Hər kəs yaxşı iş görsə, onun müqabilində on bərabər mükafat verilər”** ayəsi bütün müsəlmanlar üçün, **“Hər kəs yaxşı iş görsə, onu bu əməldən də yaxşı bir mükafat gözləyir. Belələri o günün dəhşətli qorxusundan amanda olar”** ayəsi isə yalnız vilayəti qəbul etmək və bizə (Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinə) məhəbbət bəsləməyin mükafatıdır!”⁴

Bir qrup təfsir və hədis alimi bu ayənin təfsirində Əhli-beytə (ə) məhəbbəti böyük “həsənə” və yaxşı əməl kimi qeyd etməsə də, “Şura” surəsinin **“Kim yaxşı iş görsə, onun yaxşılığının savabını artırar”**⁵ ayəsinin təfsirində uyğun məzmununda hədislər nəql etmişdir. Məsələn, Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında İbn Əbi Hatəmdən İbn Abbasın bu ayənin təfsirində belə dediyini nəql edir:

¹ Yenə orada.

² “Şəvəhidut-tənzil”, 1-ci cild, səh. 428, hədis: 588.

³ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 98.

⁴ Yenə orada.

⁵ “Şura” surəsi, ayə: 23.

“Bu ayədəki yaxşı əməldə məqsəd Məhəmmədin (s) Əhli-beytini sevməkdir!”¹

Alusi “Ruhul-məani” kitabında bu ayənin (“Şura”, 23) təfsirində (“həsənə”də məqsədin Əhli-beytə (ə) və Peyğəmbərin (s) yaxın adamlarına məhəbbət olduğunu bildirən bə’zi təfsir alimlərinin nəzərlərini və bunun İbn Abbas və Südeydən nəql olunduğunu qeyd etdikdən sonra) yazır: “Peyğəmbərin (s) Əhli-beytini sevmək ən böyük həsənə və yaxşı əməldir.”²

Buna oxşar hədislər başqa kitablarda da nəql olunmuşdur. Biz isə qeyd olunanlarla kifayətlənirik. Bu bəhsi də Əhli-beytin (ə) məhəbbətini qiymətləndirən bir hədislə sona yetiririk. (Əlbəttə, bu hədis bəhs etdiyimiz ayənin təfsirində nəql olunmamışdır.)

Şəblənci “Nurul-əbsar” kitabında Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) (öz e’tirafına görə, səhih və doğru olan) belə bir hədis nəql edir:

وَاللّٰهُ لَا يَدْخُلُ قَلْبَ رَجُلٍ، الْإِيمَانُ حَتَّىٰ يُجِبَّهُمْ أَهْلَبَيْتِي لِقَرَابَتِهِمْ مِّنِّي:

*“Allaha and olsun! Mənim Əhli-beytimi onların mənimlə yaxınlığına görə sevməyən şəxsin qəlbinə iman daxil olmaz.”*³

Bunu da qeyd edirik ki, sadə məhəbbət və sevgi qiyamət gününün dəhşətli qorxusundan kiməsə əmin-amanlıq verə bilməz, əsla imanın şərtlərindən sayılmaz. Bu ifadələr açıq-aydın göstərir ki, Əhli-beytin sevgisi, sözsüz, din və nübüvvətin davamı, imanın qorunub-saxlanılmasını təmin edən imamət və vilayət əsası ilə əlaqədardır.

Qeyd etdiyimiz bütün ayə və rəvayətlərdən aydın başa düşülür ki, Peyğəmbərin (s) Əhli-beyti, xüsusilə Əli ibn Əbi Talib, Fatimeyi-Zəhra, Həsən və Hüseyin (ə) yüksək məqama malikdirlər; onları sevmək risalət və peyğəmbərliyə hörmət, onlara salavat göndərmədən qılınan namaz batildir. Onlar “sirati-müstəqim” (doğru yol) və Adəm peyğəmbərin tövbə üçün Allahdan öyrəndiyi müqəddəs adlar və sözlərdir. Bəli, bu böyük fəzilətlərə malik olan, həm şiə, həm də əhli-sünnənin məşhur rəvayətlərində böyük adla yad edilən kəslər başqaları ilə bərabər deyil. Onlara məhəbbət bəsləmək, şübhəsiz, Peyğəmbər (s) tərəfindən əsası qoyulan imamət və vilayətə

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 6-cı cild, səh. 7.

² “Ruhul-məani”, 25-ci cild, səh. 31.

³ “Nurul-əbsar”, səh. 126.

doğru atılan ilk addımlardır. Onlar “səqəleyn” kimi “mütəvatir” rəvayətlərdə Qur’ani-kərimlə yanaşı durur. Həm onlar, həm də Qur’ani-kərim nicat gəmisi kimi tanıtılır. Bu sülalə qiyamət gününə qədər İslam ümməti arasında yaşayacaqdır və müsəlmanların onlara sığınmaları labüddür. Onlar nicat gəmisi, parlaq ulduz, hidayət çiraqları və fəzilət dəryasıdır.

Bəli, bizim əqidəmizə görə, Qur’ani-kərimdə Əhli-beytin (ə) fəzilətlərinə dair bir çox işarələr var və bu nöqtələr, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) buyuruqları ilə bütün müsəlmanlara e’lan edilmişdir. Müsəlmanlar da Peyğəmbərə (s) itaət etməli, təəssübkeşlikdən əl çəkərək nicat yolunu seçməli, yə’ni həzrətin Əhli-beytinə sarılıb, onların hidayət və rəhbərliyi ilə son məqsədə, səadət və təkamülə çatmalıdırlar. Bu qədər işarə və açıq-aşkar bəyanları, mö’təbər sənədləri görməməzliyə vuranlar, yaxud Qur’anı öz şəxsi rə’yi ilə təfsir edib hər tərəfə yozanlar qiyamət günü cavab verə bilməyəcəklər!

HƏDİSLƏRDƏ ƏHLİ-BEYT İMAMLARININ ADLARI

Qeyd etmək lazımdır ki, əhli-sünnə mənbələrində qeyd olunan bə’zi rəvayətlərdə on iki imamın hamısının adı aşağıdakı tərtiblə qeyd olunmuşdur:

İmam Əli ibn Əbi Talib, imam Həsən ibn Əli, imam Hüseyn ibn Əli, imam Əli ibn Hüseyn, imam Məhəmməd ibn Əli-Baqir, imam Cə’fər ibn Məhəmməd-Sadiq, imam Musa ibn Cə’fər-Kazim, imam Əli ibn Musərr-Riza, imam Məhəmməd ibn Əli-Təqi, imam Əli ibn Məhəmməd-Nəqi, imam Həsən ibn Əli-Əskəri və imam Məhəmməd ibn Həsən-Mehdi (əleyhimus-səlam)!

Süleyman ibn İbrahim Qunduzi Hənəfi “Yənabiul-məvəddət” kitabında iki hədis nəql etmişdir. Birinci hədis (“Fəraidus-səmtəyn” kitabından) İbn Abbasdan belə nəql edilir: “Bir nəfər yəhudi, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) hüsuruna gəlib İslam və onun tə’limləri haqqında müxtəlif suallar soruşdu. O cümlədən, Həzrətin vəsi və xəlifələrindən soruşduqda, Peyğəmbəri-əkrəm (s) birinci vəsisini Əli ibn Əbi Talibin, sonra Həsən və Hüseynin, sonra da doqquz imamın adlarını bir-bir çəkdi. Yəhudi iman gətirib dedi: Mən keçmiş peyğəmbərlərin kitablarında, o cümlədən, Musa peyğəmbərin

kitabında oxumuşam ki, sonuncu peyğəmbərin ilk canişini onun kürəkəni, ikinci və üçüncü canişini ilk canişinin övladları və bir-birilə qardaş, qalan doqquz nəfəri isə üçüncü canişinin övladları olacaq.”¹

İkinci hədis isə “Mənaqib” kitabından Cabir ibn Abdullah Ənsaridən nəql edilir. Orada da on iki imamın adı bir-bir qeyd edilir. Bu hədis də yuxarıdakı əhvalata bənzəyir və uzun olduğundan onu qeyd etmirik.²

Unutmamalıyıq ki, ötən bəhslərdə qısa şəkildə on iki imamın vücuduna dəlil olan çoxlu rəvayət qeyd etdik. Əgər yenidən həmin bəhslərə müraciət etməklə həm şiə, həm də əhli-sünnənin məşhur və mö'təbər rəvayətlərinə diqqət yetirsək, görəcəyik ki, on iki imam, yaxud on iki xəlifə üçün doğru təfsir yalnız şiələr tərəfindən bəyan edilmiş, digər fırqələr üçün isə Peyğəmbərin (s) on iki xəlifəsi barəsindəki buyuruqları anlaşılmaz qalmışdır. Ən mö'təbər hədis mənbələrində nəql olunan bu rəvayətlərin əksəriyyəti səhih olduğundan onları inkar etmək qeyri-mümkündür. Onların doğru təfsiri yalnız imamiyyə şiələrinin əqidələri ilə uyğun gəlir.

Ümid edirik ki, hər birimiz təəssübkeşlikdən əl çəkərək imamət, vilayət və Peyğəmbərin (s) xilafəti ilə bağlı ayə və rəvayətləri bir daha yenidən araşdırıb, bütün müsəlmanların üzünə yeni bir qapı açacağıq!

¹ “Yənabiul-məvəddət”, səh. 440, 86-cı bölüm.

² Yenə orada, səh. 442, 86-cı bölüm.

YEDDİNCİ FƏSİL

PEYĞƏMBƏRİN (S) SONUNCU XƏLİFƏSİ İMAM MEHDİ (Ə)

İlk növbədə bildiririk ki, bə'zi xəbərsizlərin təsəvvürünə zidd olaraq, imam Mehdinin (ə) qiyamı və cahanşümul hökumətinə inam yalnız Əhli-beyt məktəbinin ardıcılalarına, şüələrə məxsus deyil. İstisnasız olaraq, bütün İslam fırqələrində “axirəz-zaman”da Peyğəmbərin (s) sülaləsindən Mehdi adlı bir şəxsin zühur edib, dünyanı haqq-ədalətlə dolduracağı barədə təsəvvür var. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) bu məsələ ilə bağlı buyurduğu rəvayətlər onların kitablarında nəql edilmiş, bu haqda şiə və sünni alimləri tərəfindən kitablar yazılmışdır. Biz kələcəkdə yeri gəldikcə, onlardan sitatlar gətirəcəyik.

Bu rəvayətlər müəyyən məzhəbə xas olmayıb, bütün İslam təhqiqatçıları tərəfindən qəbul edilən qəti və “mütəvatir” rəvayətlərdir. Bu təhqiqatçılardan yalnız İbn Xəldun və Əhməd Əmin Misri kimi bir neçə nəfər onların İslam peyğəmbərindən (s) nəql olunmasına şübhə etmişlər. Bizim əqidəmizə görə, onların da məqsədi bu rəvayətləri zəif qələmə verməkdir. Bəlkə də onları belə bir fikrə vadar edən imam Mehdinin (ə) qiyamı ilə əlaqədar bir sıra xariqül-adə hadisələrin baş verməsidir ki, onları qəbul etmək çətin gəlir. Halbuki “vəhhabi” kimi ən təəssübkeş fırqə onu qəbul edir və bu hədislərin “mütəvatir” olduğunu təsdiqləyir. Bu müddəanın sübutu neçə il bundan öncə vəhhabilərin və Səudiyyə dövlətinin himayəsi altında fəaliyyət göstərən “Ümumdünya İslam əlaqələri təşkilatı” tərəfindən imam Mehdinin (ə) zühuru ilə bağlı sorğunun cavabında verilən bəyanatdır. Bu sual Keniyadan Əbu Məhəmməd adlı bir nəfər tərəfindən ünvanlanmışdı. Cavab olaraq bu bəyanat verilmiş və həmin təşkilatın sədri Məhəmməd Saleh Qəzzazın imzası ilə də təsdiq edilmişdir. Bu bəyanatda deyilir: “Vəhhabi məzhəbinin təsisçisi İbn Teymiyyə Mehdi ilə bağlı hədisləri qəbul edir.” Sonra bu haqda Hicazın beş məşhur alimi tərəfindən yazılan bir risalədən sitatlar gətirilir və həmin risalənin bir yerində belə yazılır: “Dünyaya fitnə-fəsad, zülm və küfr hakim olduğu bir vaxtda, Allah-taala

dünyanı Mehдинin vasitəsilə haqq-ədalətlə dolduracaqdır. O, on iki nəfərdən ibarət “raşidin” xəlifələrinin sonuncusudur və “Sihah” kitablarına görə, Peyğəmbər (s) bu haqda xəbər vermişdir...”

İmam Mehdi (ə) haqda hədislər Peyğəmbərin (s) bir çox səhabəsi tərəfindən nəql edilmişdir. O cümlədən, Osman ibn Əfvən, Əli ibn Əbi Talib, Təlhə ibn Übeydullah, Əbdür-Rəhman ibn Ovf, Abdullah ibn Abbas, Əmmar ibn Yasir, Abdullah ibn Məs’ud, Əbu Səid Xudri, Sovban, Qurrət ibn Əyas Məzəni, Abdullah ibn Haris, Əbu Hüreyrə, Hüzeyfə ibn Yəman, Cabir ibn Abdullah Ənsari, Əbu Əmamə, Cabir ibn Macid, Abdullah ibn Ömər, Ənəs ibn Malik, İmran ibn Həsən və Ümmü Sələmə də bu zümrəyə aiddir.

İmam Mehдинin (ə) zühuru haqqında səhabələrin də bir çox sözləri nəql olunmuşdur ki, onları da Peyğəmbərin (s) hədisləri ilə eyni səviyyədə hesab etmək olar. Çünki bu məsələnin ictihadla rabitəsi yoxdur. Deməli, səhabələr bu hədisləri Peyğəmbərdən (s) eşitmişlər.

Həmin risalədə yazılır: “Bu iki mətləb (həm Peyğəmbərin (s), həm də səhabələrin rəvayətləri) İslamın bir çox məşhur mənbələrində və “əsl” hədis kitablarında nəql olunmuşdur, o cümlədən, “Sünəni-Əbi Davud”, “Sünəni-Termizi”, “Sünəni-İbn Macə”, “Sünəni-İbn Əmr”, “Müsnədi-Əhməd”, “Müsnədi-İbn Leyli”, “Müsnədi-Bəzzaz”, “Səhihi-Hakim”, “Məacimi-Təbərani”, “Məacimi-Darü-Qutni”, “Məacimi-Əbu Nəim”, “Məacimi-Xətib Bağdadi”, “Məacimi-İbn Əsakir” və s.

Bu məsələ o qədər əhəmiyyətli ki, bə’zi İslam alimləri Mehdi ilə əlaqədar ayrıca kitablar yazmışlar. Əbu Nəim İsfahaninin “Əxbarul-Mehdi”, İbn Həcər Heysəminin “Əl-qovlul-muxtəsər fi əlamatil-Mehdiyyil-Muntəzər”, Şövkəninin “Ət-tövzihi fi təvatur cə fil-Muntəzəri vəd-Dəccali vəl-Məsihi”, İdris İraqi Məğribinin “Əl-Mehdi”, Əbul-Abbas ibn Əbdül-Mö’mİN Məğribinin “Əl-vəhmül-məknun fir-rəddi əla Əli ibn Xəldun” kitabını misal göstərmək olar.

Bir çox alimlər öz əsərlərində qeyd etmişlər ki, Mehdi (ə) haqqında nəql olunan hədislər “təvatür” həddinə çatdığından, həmin hədisləri inkar etmək olmaz. Məsələn, Səxavi (“Fəthul-muğis”), Məhəmməd ibn Əhməd Səfəvini (“Şərhul-əqidə”), Əbülhəsən Əbri (“Mənaqibuş-şafei”), İbn Teymiyyə “Fətava”, Süyuti (“Əl-havi”), Şövkani (“Ət-tövzihi”) və Məhəmməd Cə’fər Kəfəni (“Nəzmut-

tənamur”) imam Mehdi (ə) haqqındakı hədislərin “təvatür” həddinə çatdığını qeyd etmişlər.

Bu bəhsin sonunda isə belə yazırlar: “Alimlərin arasında yalnız İbn Xəldun, Mehdi haqqında olan hədislərə irad tutmaq istəmişdir. Amma din böyükləri və İslam alimləri onun sözünü rədd etmiş, hətta İbn Əbdül-Mö'min kimiləri bu mövzuda ayrıca kitablar yazmışlar. Bir sözlə, hədis hafizləri və din alimləri açıq-aşkar qeyd etmişlər ki, Mehdi (ə) haqqında nəql olunan hədislər “səhih” (doğru) və “həsən”dir, ümumilikdə “təvatür” həddinə çatmışdır.”

Nəhayət, onlar belə nəticəyə gəlirlər: “Mehdinin (ə) zühuruna inam hər bir müsəlmana vacibdir. Bu əhli-sünnənin e'tiqadi əsaslarından biridir. Nadanları və bid'ətçiləri istisna olmaqla, heç kim bunu inkar etmir.”¹

Qeyd etmək lazımdır ki, təhqiqatçıların əqidəsinə görə, imam Mehdiyə (ə) yalnız müsəlmanlar deyil, həm də digər dinlərin ardıcılıarı inanır və böyük dünyəvi islahatların intizarını çəkirlər. Bu onların da mənbələrində qeyd olunmuşdur. (Bu barədə mə'lumat əldə etmək istəyənlər imam Mehдинin (ə) zühuru ilə bağlı yazılmış kitablara müraciət edə bilərlər.²)

İndi isə imam Mehдинin (ə) zühuru ilə əlaqədar ayələri qeyd edirik:

1-YER ÜZÜNDƏ SALEHLƏRİN HÖKUMƏTİ

“Ənbiya” surəsinin 105-106-cı ayələrində buyurulur:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ إِنَّ فِي هَذَا
لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ

“Həqiqətən, Biz Zikrdən (Tövratdan) sonra Zəburda da yer üzünə yalnız Mənim saleh bəndələrimin sahib olacağını yazmışdıq.

¹ Bu risalənin müəlliflərinin adı: Məhəmməd Müntəzir Kənanı (“İslam fiqhi” adına təşkilatın rəisi), Şeyx Saleh ibn İsiyyin, Şeyx Əhməd Məhəmməd Camal, Şeyx Əhməd Əli və Şeyx Abdullah Xəyyat.

² Bu haqda “Mehдинin (ə) cahanşümul inqilabı” kitabına müraciət edə bilərsiniz.

Həqiqətən, bu sözdə ibadət edən bir qövmlə üçün moizə, öyüd-nəsihət var!”

Saleh bəndələrin (axirət) mükafatlarını ardıcıl sadalayan ayələrdə əslində, dünyəvi mükafatdan söz açılır. Bu elə bir mükafatdır ki, səadətə təmini, ilahi hökmlərin icrası, bəşəriyyətin qurtuluş və islahı üçün zəmindir. Ayədə “ərz” (yer) sözü mütləq şəkildə bütün dünyaya və yer kürəsinə aid edilir, saleh bəndələrə cəhanşümul hökumətin bərpası haqda müjdə verilir. Bu mövzu keçmiş zamanlarda gerçəkləşmədiyindən onun gələcəkdə həyata keçəcəyi gözlənilməlidir. Bu da yalnız həzrət Mehdimin (ə) cəhanşümul hökuməti ola bilər.

Diqqət yetirmək lazımdır ki, ***“Biz bu vədi keçmiş peyğəmbərlərin kitablarında yazmışıq”*** ifadəsinə görə, bu yeni bir vəd deyil. Hər zaman və hər dində bu haqda məlumat verilmişdir. Ayədə qeyd olunan “Zəbur”da məqsəd çox ehtimal ki, Davud peyğəmbərin dua, minacat, raz-niyaz, moizə və öyüd-nəsihətlərdən ibarət “Zəbur” kitabıdır. Bu kitab “Əhdi-qədim”də (Tövratda) “Davudun məzəmiri” adı ilə yad edilir. Maraqlıdır ki, zaman ötdükcə, “Əhdi-qədim” təhrifə məruz qalsa da, “Davudun məzəmiri”ndə bu böyük müjdəni müşahidə edirik. Bu kitabın 37-ci bölümünün (məzmununun) 9-cu cümləsində belə deyilir: “...Çünki şəhər insanlara son qoyacaq, Allaha güvənənlər isə yer üzünün sahibləri, varisləri olacaqlar!” 11-ci cümlədə də belə yazılır: “Təvazökarlar yer üzünün varisləri olacaq, sağlamlıqdan ləzzət alacaqlar!” 27-ci cümlədə qeyd olunmuşdur: “Allaha yaxın olanlar yer üzünün varisləri olacaqlar. Onun lə'nət etdiyi şəxslərə isə son qoyulacaq!” 29-cu cümlə isə belədir: “Sadıqlar (sözündə və əməlində doğru olanlar) yer üzünə sahib və orada əbədi sakin olacaqlar!”

Aydındır ki, buradakı “sadıqlar”, “Allaha təvəkkül edib güvənənlər”, “Allaha yaxın olanlar” və “təvazökarlar” kimi ifadələr Qur’ani-kərimdə qeyd olunan “saleh bəndələr”lə eynidir. Bəhs etdiyimiz ayədə qeyd olunan “Zikr”də məqsəd isə bir çox təfsirçilərin əqidəsinə görə Tövratdır. Necə ki, “Ənbiya” surəsinin 48-ci ayəsində buyrulur:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ

“Biz Musa və Haruna haqqı batıldən ayıran, nur və pərhizkarlardan ötrü öyüd-nəsihət olan Tövrəni vermişdik.”

Beləliklə, imam Mehdi (ə) zühur müjdəsi Tövrənin digər fəsillərində, o cümlədən, Əş'iyə peyğəmbərin kitabında da verilmişdir. Necə ki, bu kitabın 11-ci fəslində belə yazılır: “Həqiqətən, zalımlar üzərində ədalət hökm sürəcək və bu da yer üzünün yoxsulları üçün aydınlıq olacaqdır. Hər yerdə ədalət bərqərar olacaq, əhdə vəfa ediləcəkdir. Qurd qoyunun yanında yatacaq... Çünki yer üzünü dənizlər su ilə dolduğu kimi, Allahın elmi ilə dolacaqdır!”

Tövrənin özündə də buna oxşar bə'zi ifadələr var. Məsələn, 13-cü fəslin 15-ci cümləsində belə deyilir: “Yer üzünü İbrahimin övladlarından birinə verəcəyik...” 18-ci fəslin 20-ci cümləsi belədir: “Mən ona (İsmayıl) bərəkət verdim, onun övladlarını çoxaldacağam, nəhayət, on iki sərvər gətirəcək və onun ümməti böyük olacaqdır!” “On iki sərvər gətirəcək” ifadəsi göstərir ki, on iki imam və rəhbərin hamısı onun övladlarıdır. 18-ci fəslin 18-ci cümləsində deyilir: “Dünyanın bütün qövmləri onun ətrafına toplaşacaq!”

İmam Mehdi (ə) qiyamı ilə əlaqədar bu ayədəki açıq-aydın ifadələrdən əlavə, rəvayətlərdə də bu haqda geniş söz açılmışdır.

Mərhum Təbərsi “Məcmül-bəyan” kitabında bu ayənin təfsirində imam Baqirdən (s) belə bir hədis nəql edir: *“Onlar (yer üzünə sahib olan saleh bəndələr) axirəz-zamanda Mehdi (ə)nin dostlarıdır.”*

“Təfsiri-Qummi”də qeyd olunan bir hədisdə deyilir: “Bu ayədə məqsəd Mehdi (ə) və onun səhabələridir!”

Ola bilər ki, Allahın saleh bəndələri yer üzünün hakimiyyətinin bir hissəsini öz ixtiyarlarına alsınlar. Necə ki Peyğəmbər dövründə və digər əsrlərdə belə hadisələr baş vermişdir. Lakin saleh bəndələrin bütün yer üzündəki hökuməti, yalnız həzrət Mehdi (ə) zühuru zamanı olacaqdır. Bu haqda həm şiə, həm də əhli-sünnə vasitəsilə nəql olunan çoxlu “mütəvatir” hədis vardır. Şeyx Mənsur Əli Nasif əhli-sünnənin məşhur “beş üsul”undan sayılan “Əttacul-cami lil-üsul” kitabında yazır: “Bütün keçmiş və müasir alimlər arasında məşhur nəzər budur ki, axirəz-zamanda Əhli-beytdən bir nəfər zühur edəcək. O, bütün İslam ölkələrinə hakim olacaq və bütün müsəlmanlar ona itaət edəcək. Həmin şəxs haqq-ədalətlə hökm sürəcək və dini qüdrətləndirəcəkdir!”

Sonra yazır: “Mehdi haqqında deyilən hədisləri Peyğəmbərin (s) bir qrup yaxın səhabələri nəql etmiş, eləcə də Əbu Davud, Termizi, İbn Macə, Təbərani, Əbu Yə’la, Bəzzaz, Əhməd ibn Hənbəl və Hakim kimi böyük hədis alimləri öz əsərlərində qeydə almışdır.”¹

Hətta bu hədislərə şübhə ilə yanaşan İbn Xəldun, onların bütün İslam alimləri arasındakı şöhrətini inkar edə bilməmişdir.²

Bu hədislərin “təvatür” həddində olduğunu nəql edən məşhur Misir alimi Məhəmməd Şəblənci “Nurul-əbsar” kitabında yazır: “Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) bizə gəlib çatan “mütəvatir” hədislərə əsasən, Mehdi onun sülaləsindəndir və yer üzünü haqq-ədalətlə dolduracaqdır.”

Bu ifadə bir çox kitablarda da vardır. Hətta məşhur əhli-sünnə alimi Şövkani imam Mehдинin (ə) zühuru, Dəccalın qiyamı və həzrət İsa-Məsihin (ə) gəlişi ilə əlaqədar yazdığı kitabda bu hədislərin “təvatür” həddində olduğunu izah etdikdən sonra yazır: “Deyilən mətləblər zərrə qədər iman, arpa dənəsi qədər insafı olan kəslər üçün kifayətdir!”³

Biz isə məşhur İslam mənbələrində nəql olunan bu hədislərin bir neçəsini qeyd etməklə kifayətlənirik:

1. Əhli-sünnənin dörd imamından biri olan Əhməd ibn Hənbəl “Müsnəd” kitabında Əbu Səid Xudridən Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql etmişdir:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَمْتَلَأَ الْأَرْضُ ظُلْمًا وَعُدْوَانًا، قَالَ ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ عِثْرَتِي أَوْ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئْتُ عُدْوَانًا:

“Yer üzü zülm və haqsızlıqla dolmayınca, qiyamət bərpa olmayacaq; bu zaman mənim itratimdən (Əhli-beytimdən) bir kişi qiyam edəcək, yer üzünü zülm və haqsızlıqla dolduğu kimi, haqq-ədalətlə dolduracaqdır.”⁴

2. Bu hədisi Hafiz Əbu Davud Səcistani də “Sünən” kitabında azacıq fərqlə nəql etmişdir.⁵

¹ “Ət-tacul-cami lil-üsul”, 5-ci cild, səh. 341 (kitabın vərəqəaltı haşiyəsində).

² “İbn Xəldun”, səh. 311, Beyrut çapı.

³ “Ət-tacul-cami lil-üsul” kitabından nəqlən, 5-ci cild, səh. 360, “Daru ehya-it-turasil-ərəbi” çapı.

⁴ “Müsnədi-Əhməd”, 3-cü cild, səh. 36.

⁵ “Sünəni-Əbi Davud”, 4-cü cild, səh. 152.

3. Məşhur hədis alimi Termizi (Şeyx Mənsur Əli Nasifinin yazdığına görə) səhih sənədlə Abdullahdan Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql etmişdir:

لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ لَطَوَّلَ اللَّهُ الْيَوْمَ حَتَّى يَبْعَثَ رَجُلًا مِنِّي أَوْ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي
يُؤَاطِي اسْمُهُ اسْمِي وَاسْمُ أَبِيهِ اسْمُ أَبِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئْتُ ظُلْمًا
وَجَوْرًا:

Əgər dünyanın qurtarmasına bir gündən artıq qalmasa belə, Allah-taala həmin günü məndən, yaxud mənim Əhli-beytimdən¹ olan bir kişinin zühur edəcəyi vaxta qədər uzadacaq. Onun adı mənim adım, atasının adı mənim atamın adı ilə eynidir.² O, yer üzünü zülm və haqsızlıqla dolduğu kimi, haqq-ədalətlə dolduracaqdır!³

Hakim Həskani “Əl-müstədrək” kitabında bu hədisi azacıq fərqlə nəql etdikdən sonra yazır: “Bu hədis səhih və doğrudur, hərçənd, Buxari və Müslim onu nəql etməmişlər!”⁴

4. Əbu Davud “Sünən” kitabında bunu Ümmü Sələmədən belə nəql edir: “Mən Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu eşitdim:

الْمَهْدِيُّ مِنْ عِثْرَتِي مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ

“Mehdi mənim sülələmədən və Fatimənin övladlarındanıdır!”⁵

5. Hakim Nişapuri “Əl-müstədrək” kitabında Əbu Səid Xudridən daha ətraflı bir hədisdə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu yazır:

يَنْزِلُ بِأَمَّتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ بَلَاءٌ شَدِيدٌ مِنْ سُلْطَانِهِمْ، لَمْ يَسْمَعْ بَلَاءٌ أَشَدَّ مِنْهُ، حَتَّى
تَضِيقَ عَنْهُمْ الْأَرْضُ الرَّحْبَةَ، وَحَتَّى يَمْلَأَ الْأَرْضَ جَوْرًا وَظُلْمًا، لَا يَجِدُ الْمُؤْمِنُ مَلْجَأً
يَلْتَجِأُ إِلَيْهِ مِنَ الظُّلْمِ فَيَبْعَثَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ رَجُلًا مِنْ عِثْرَتِي، فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا
كَمَا مُلِئْتُ ظُلْمًا وَجَوْرًا، يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُ السَّمَاءِ وَ سَاكِنُ الْأَرْضِ، لَا تَدْخُرُ الْأَرْضُ
مِنْ بَذْرِهَا شَيْئًا إِلَّا أَخْرَجَتْهُ، وَلَا السَّمَاءُ مِنْ قَطْرِهَا شَيْئًا إِلَّا صَبَّهَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا:

¹ Hədisdə qeyd olunan “məndən, yaxud mənim Əhli-beytimdən” deyilməsi ravinin şəkkini bildirir və hər ikisinin məfhum və möhtəvası birdir.

² Bə’zi böyük alimlərin açıq-aydın qeydlərinə görə, hədisdə qeyd edilən “Atasının adı atamın adı ilə eynidir!” – ifadəsinin əvəzində “atasının adı övladımın adı ilə eynidir!” nəql olunan ifadəsi doğrudur. Buna əsasən, bu hədis imam Mehdi (ə) adı ilə tamamilə uyğun gəlir. Çünki imam Mehdi (ə) adı Məhəmməd, atasının adı isə Həsən Əskəridir ki, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) övladı imam Həsən (ə) adı ilə eynidir.

³ “Ət-tacul-came lil-üşul”, 5-ci cild, səh. 343.

⁴ “Əl-müstədrəku ələs-səhiheyin”, 4-cü cild, səh. 558.

⁵ “Səhihi-Əbi Davud”, 2-ci cild, səh. 207.

“Axirəz-zamanda mənim ümmətim hökmranlar tərəfindən ağır bəlalara mə’ruz qalacaq. Belə ki, ondan ağır və şiddətli eşidilməmişdir! Hətta yer üzünü bu qədər genişliyi ilə belə, onlara dar olacaq, zülm və haqsızlıq hər yeri tutacaq. Mö’min bir kəs zülmədən pənah aparmağa yer üzündə bir yer tapmayacaqdır. Bu zaman Allah-taala mənim sülaləmdən olan bir nəfəri göndərəcək ki, yer üzünü zülm və haqsızlıqla dolduğu kimi, haqq-ədalətlə doldursun. Göy və yerin sakinləri ondan razı olarlar, yer üzünü özünün bütün toxumlarını cücərdər, səma bütün yağışını onun üzərinə tökər (və hər yeri xeyir- bərəkət bürüyər)! ”¹

Hakim Nişapuri bu hədisi qeyd etdikdən sonra yazır: “Bu hədis səhih və doğrudur, hərçənd, Buxari və Müslim onu nəql etməmişlər.”

Müxtəlif ravilər tərəfindən nəql olunan bu hədislərin məşhur mənbələrdə qeyd olunması göstərir ki, axirəz-zamanda imam Mehdi (ə) dünyaya hakim olacağı, yer üzünü haqq-ədalətlə dolduracağı və **“həqiqətən, yer üzünə saleh bəndələr sahib olacaqlar”** ayəsi qaçılmaz həqiqətdir.

2-“NUR” AYƏSİ

“Nur” surənin 55-ci ayəsində buyrulur:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Allah aranızda iman gətirib saleh iş görənləri, yalnız Mənə ibadət edən və heç nəyi Mənə şərik qoşmayanları onlardan əvvəlkilər kimi yer üzünə varis edəcəyini, mö’minlər üçün Özü bəyəndiyi dini möhkəmləndirəcəyini və onların qorxusunu əmin-amanlıqla, arxayınçılıqla əvəz edəcəyini və’d etmişdir. Bundan sonra hər kəs kafir olsa, şübhəsiz ki, əsl fasiqlərdir!”

Bu ayədə açıq-aydın saleh və yaxşı işlər görən mö’minlərə müjdə verilir ki, onlar yer üzünün rəhbərliyini əldə edəcək, İslam dini hər tərəfə yayılacaq, qorxu əmin-amanlıq, təhlükəsizliklə əvəz

¹ “Əl-müstədrəkü ələs-səhiheyin”, 4-cü cild, səh. 465. Heydərabad çapı.

olunacaq, şirkə, fitnə-fəsada son qoyulacaq, Allahın bəndələri azadlıqla yeganə Allaha ibadət edəcək və bütün insanlara höccət tamamlanacaqdır. Belə ki, əgər hər kəs bundan sonra küfr etsə, Allahın itaətindən çıxmış əsl fasiq adlanacaqdır.

Bu mühüm hadisə və ilahi və'dlər həm Peyğəmbəri-əkrəmin (s), həm də ondan sonrakı dövrlərdə nisbətən geniş miqyasda dünya müsəlmanları üçün gerçəkləşdi. Lakin sonralar düşmənlərin caynaqları altına keçən İslam və müsəlmanları qorxu və dəhşət bürüdü. Bu dəhşət təkcə ərəb ölkələrini deyil, dünyanın əksər məntəqələrini əhatə etdi və düşmənlər bütün cəbhələrdə kəskin mövqe tutdular. Hələ ki, bütün dünyada şirk və büt-pərəstliyi tövhidlə, zülm və haqsızlığı təhlükəsizlik, əmin-amanlıqla əvəz edəcək cahanşümul İslam hökuməti gerçəkləşməmişdir və mütləq onun intizarını çəkmək lazımdır. Bu böyük hadisə “mütəvatir” rəvayətlərə görə, imam Mehдинin (ə) zühuru və inqilabı ilə həyata keçəcəkdir. Lakin bu ayə nisbi olaraq İslam peyğəmbərinin və ona yaxın olan dövrlərə də şamil olur. Bu isə geniş miqyasda imam Mehдинin (ə) zühurundan sonra baş verəcəkdir. Burada əsla ziddiyyət yoxdur və bunlar ilahi və'dlərin müxtəlif zamanlardakı təzahürləridir.

Ayədə qeyd olunan ***“Onları özlərindən əvvəlkilər kimi yer üzünün varisləri edəcəyini və'd etmişdir”*** ifadəsində məqsəd budur ki, keçmiş ümmətlərdə (nisbi) baş verdiyi kimi, mö'minlər və saleh bəndələr yer üzündən birdəfəlik zülm və küfrü qaldırıb yerində haqq hökuməti bərpa edəcəklər. Bunu biz “Yunus” surəsinin 14-cü ayəsində də görürük: ***“Onların ardınca sizi yer üzünün varisləri tə'yin etdik ki, görək özünüzü necə aparacaqsınız!”***

Buna “Ə'raf” surəsinin 69 və 74-cü ayələrində də işarə edilmişdir. Beləliklə, bu ayənin ilk dörd xəlifənin xilafəti zamanına aid olduğunu və ilahi və'din onların dövründə gerçəkləşdiyini deyən Fəxri-Razi kimiləri yanılır! Çünki qeyd etdiyimiz ayə hətta Peyğəmbərin (s) dövrünə aid olmayıb, “Yunus” surəsinin 14-cü və “Ə'raf” surəsinin 69-75-ci ayələrində işarə edildiyi kimi, keçmiş qövmlər haqda deyilmişdir. Həmçinin “Ə'raf” surəsinin 137-ci ayəsində də buna toxunulmuşdur: ***“Zəif görünən o tayfanı (İsrail övladlarını) yer üzünün xeyir-bərəkət verdiyimiz şərq və qərb tərəflərinə varis etdik. Səbir etdiklərinə görə, Rəbbinin İsrail övladlarına verdiyi gözəl və'dlər tam yerinə yetdi.”***

Mə'lum olduğu kimi, Allah İsrail övladlarını Fir'onun varisi etdi, onlar Misir və onun ətraf nahiyyələrinə, eləcə də orada mövcud bütün sərvətə sahib oldular.

Ümumiyyətlə, bəhs etdiyimiz ayədə saleh bəndələrə, mö'minlərə yer üzünün rəhbərliyi müjdə verilir. Hərçənd, o zaman bu rəhbərlik və hökumət cahanşümul deyildi, bütün dünyanı əhatə etmirdi. Lakin bu özü də ilahi və'din gerçək bir nümunəsi idi. Onların yer üzündəki cahanşümul hökuməti tə'sis olunan zaman Allahın təqdir və istəyi, imam Mehдинin (ə) inqilabı ilə öz əksini tapacaq. Peyğəmbərin (s) və sair mə'sumların rəvayətlərinə əsasən, o, dünya boyu zülm və haqsızlıqdan sonra, haqq-ədaləti bərpa edəcək. Biz də Qur'ani-kərimin və'd etdiyi bu hökumətin intizarını çəkirik!

Ayənin təfsiri ilə bağlı müxtəlif mənbələrdə nəql olunan rəvayətlərdə bu həqiqət aşkar qeyd edilir. Məsələn, məşhur təfsir alimi Qurtubi “Əl-camiu li-əhkamil-Qur'an” kitabında Səlim ibn Amirin və Miqdad ibn Əsvədin Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) belə eşitdiyini nəql edir: “*Yer üzündə daşdan, yaxud palçıqdan (tikilmiş) elə bir ev qalmayacaq ki, Allah-taala İslamı o evə daxil etməsin!*”¹

“Ruhul-məani” kitabında imam Əli ibn Hüseynin (ə) (bu ayənin təfsiri ilə bağlı) belə buyurduğu nəql olunmuşdur:

هُمُ وَاللَّهُ شِيعَتُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ يَفْعَلُ ذَلِكَ بِهِمْ عَلَى يَدِ رَجُلٍ مِنَّا وَهُوَ مَهْدِيُّ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَهُوَ الَّذِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِيهِ لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ لَطَوَّلَ اللَّهُ تَعَالَى ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَلِيَ رَجُلٌ مِنْ عِترَتِي اسْمُهُ اسْمِي يَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا وَقِسْطًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا:

“Allaha and olsun! Onlar bizim şialərimizdir. Allah-taala bunu bizdən olan bir şəxsin vasitəsilə həyata keçirəcək. O, bu ümmətin Mehdisidir. Allahın Peyğəmbəri (s) onun haqqında belə buyurmuşdur: “*Əgər dünyanın qurtarmasına bir gün qalmış olsa belə, Allah-taala həmin günü Əhli-beytimdən olan, adı mənim adımla eyni olan bir şəxsi yer üzünə hakim edəcəyi vaxta qədər uzadar. O, yer üzünü zülm və haqsızlıqla dolduğu kimi, haqq-ədalətlə doldurar.*”

Bu hədisə azacıq fərqlə şiə mənbələrində də təsadüf etmək olar.

Alusi “Ruhul-məani” kitabında bu hədisi müvafiq nəzərlə araşdırmasına baxmayaraq, təfsirində yazır: “Bizim sənədlərimizlə nəql olunan bir sıra rəvayətlər bunu təsdiq etsə də, biz onlara istinad

¹ “Təfsiri-Qurtubi”, 7-ci cild, səh. 4692.

etmirik. Məsələn, Ətiyyə Peyğəmbəri-əkrəmdən (s) nəql edir ki, o həzrət bu ayəni tilavət etdikdən sonra belə buyurdu: *“Bu ayədə məqsəd Əhli-beytdir!”*¹

Qurtubi başqa bir hədisdə Peyğəmbəri-əkrəmin (s) belə buyurduğunu nəql edir: *“Yer mənim üçün yığıldı, şərq və qərbin hər tərəfini gördüm. Tezliklə yer üzündə mənim ümmətimin hökuməti bərpa olacaq!”*²

Qeyd etdiyimiz rəvayətlərə əsasən, bə’zilərinin bu ayənin təfsiri ilə əlaqədar iradları mə’nasızdır.

İzah:

Dediyimiz kimi, ilahi və’din xaricdə təzahürləri vardır. Bu və’d Peyğəmbəri-əkrəmin (s) dövrünün saleh bəndələri və mö’mirlərinə də şamil olur. Belə ki, Məkkə fəth edildikdən və İslam bütün Ərəbistan yarımadasına yayıldıqdan sonra müsəlmanlar nisbi təhlükəsizlik əldə etdilər və çox böyük bir məntəqəyə hakim oldular. Bu da həmin ayənin nazil olması ilə əlaqəlidir.

Bu ayənin nazilolma səbəbini açıqlayan bir çox təfsir kitablarında, o cümlədən, “Əsbabun-nüzul”, “Məcməül-bəyan”, “Fizilal” və “Qurtubi” kimi təfsir kitablarında (azacıq fərqlə) nəql olunan rəvayətlərdə deyilir ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) və müsəlmanlar Mədinəyə hicrət etdikdən və “ənsar” onları gülərlə qarşıladıqdan sonra bütün ərəblər onların əleyhinə qalxdılar. Hətta müsəlmanlar məcburiyyət qarşısında qalıb, özlərilə həmişə silah gəzdirir, gecəni silahla yatır, səhər silahla dururdular. Bə’ziləri soruşurdular ki, bu vəziyyət nə vaxta qədər davam edəcək? Elə bir vaxt gələcəkmi ki, gecəni rahat yataq, Allahdan başqa heç kəsə qorxmayaq?! Bu zaman həmin ayə nazil oldu və onları belə bir xəbərlə müjdələdi.

Daha böyük mərhələ xəlifələrin dövründə həyata keçdi, dünyanın böyük bir hissəsi İslamı qəbul etdi və müsəlmanların əmin-amanlığı, təhlükəsizliyi bir az da artdı.

Lakin üçüncü və sonuncu mərhələ İslamın cahanşümul hökuməti, bütün dünyaya hakim olması, təhlükəsizliyin tam təmini və tövhid ordusunun şirk və küfr üzərində qəti qələbəsi ilə başa çatacaq. Bu da yalnız imam Mehdi (ə) zühuru zamanıdır. Qeyd

¹ “Ruhul-məani”, həmin ayənin təfsiri.

² “Təfsiri-Qurtubi”, həmin ayənin təfsiri.

etdiyimiz bu üç mərhələ bir hədəfə doğru yönəlmişdir və bir-birinə əsla zidd deyil. Yeri gəlmişkən, bu ilahi və'd yalnız mö'minlərə və saleh əməl sahiblərinə məxsusdur. Şübhəsiz, nə vaxt bu şərt (iman və saleh əməl) ödənərsə, ilahi və'd də gerçəkləşəcəkdir. Amma bu şərt ödənənədək müsəlmanlar məğlubiyyətə mə'ruz qalası, düşmənlərin caynaqları altına düşəsidir. Deməli, hazırda ilahi və'di doğruldan həmin iki şərt unudulmuş, müsəlmanların imanı zəifləmiş, saleh əməllər çirkinliklərlə qarışmışdır!

2-HAQQIN ZÜHURU

“Tövbə” surəsinin 33-cü ayəsində buyrulur:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“Müşriklərin xoşuna gəlməsə də, bütün dinlər üzərində qələbə üçün Peyğəmbərini doğru yol və haqq dinlə göndərən Odur!”

Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu ayə ***“Onlar Allahın nurunu batıl sözləri ilə söndürmək istəyirlər; Allah isə kafirlərin xoşuna gəlməsə də, yalnız Öz nurunu tamamlamaq istəyir”*** ayəsindən sonra gəlir. Ötən ayələrdəki kimi, bu ayələrdə də Allah-taala İslamın digər dinlərə qalib gələcəyini və'd etmişdir. İslamın bütün dinlərə qalib gəlməsi necə başa düşülməlidir? Bu barədə təfsirçilərin çoxlu ehtimalları var.

Fəxri-Razi burada beş cür təfsir qeyd edir və qələbənin keyfiyyəti ilə bağlı suallara cavab verir:

1. Məqsəd nisbi qələbədir; çünki İslamın tutduğu hər bir yerdə bu din hakimdir.

2. Məqsəd Ərəbistan yarımadasındakı dinlər üzərində üstünlükdür.

3. Məqsəd Peyğəmbəri-əkrəmi (s) bütün ilahi dinlərdən agah etməkdir (ayədəki “li-yuzhırəhu” ifadəsi tam agahlıq kimi mə'na edilmişdir).

4. Məqsəd məntiqli qələbədir, yə'ni İslamın mahiyyəti digər dinlərlə müqayisədə bitkin və idealdır.

5. Məqsəd İslamın həzrət İsanın (ə) zühuru və imam Mehdinin (ə) inqilabı ilə bütün din və ayinlər üzərində son qələbəsidir.

Şübhəsiz, burada İslamın mahiyyətə qələbəsi təfsiri düzgün deyil. Çünki İslamın mahiyyətə digər dinlərin fəvqündə durması elə İslamın zühuru ilə aşkar oldu.

Bundan əlavə, ayədə qeyd olunan “li-yuzhirəhu” sözünün kökü olan “zühur” və “izhar” sözləri Qur’ani-kərimin digər ayələrindəki kimi, xarici və həqiqi qələbəni ifadə edir. Necə ki, “Əshabi-Kəhf”in əhvalatında buyrulur: **“Əgər onlar sizə qələbə çalsa, sizi daş-qalaq edəcəklər!”**¹

“Tövbə” surəsinin 8-ci ayəsində buyrulur:

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً

“Necə onların əhd-peymanının bir dəyəri olsun? Əgər onlar sizə qalib gəlsələr, nə sizinlə qohumluğu gözləyər, nə də bir əhdə əməl edərlər?!”

Aydındır ki, Məkkənin bütperəstləri və müşrikləri allahpərəstlərin məntiqinə qalib gələ bilmədilər. Burada məqsəd, yalnız döyüşdə qələbədir. Buna əsasən, İslamın bütün dinlər üzərində qələbəsi məntiqi və zehni aləmdəki qələbə yox, xarici aləmdəki qələbədir. Öncə qeyd etdiyimiz kimi, bu qələbənin müxtəlif mərhələləri var: birinci mərhələ İslam peyğəmbərinin (s) dövründə və daha geniş bir mərhələsi sonrakı əsrlərdə baş vermişdir. Son mərhələ isə imam Mehdinin (ə) zühuru və inqilabı ilə hasil olacaqdır. Çünki bu ayədə İslam dininin qeyd-şərtsiz bütün dinlərə qalib gələcəyindən söz açılır. Mütləq və qeyd-şərtsiz qələbə yalnız bütün yer üzünü əhatə etdiyi bir vaxt gerçəkləşə bilər. Necə ki, Peyğəmbərdən (s) nəql olunan bir rəvayətdə buyrulur:

لَا يَبْقَى عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتٌ مَدْرٍ وَلَا وَبَرٍ إِلَّا ادْخَلَهُ اللَّهُ كَلِمَةَ الْإِسْلَامِ:

“Yer üzündə daşdan və palçıqdan tikilən elə bir ev, yundan və kürkdən hazırlanan elə bir xeymə tapılmayacaq ki, Allah-taala İslamın səsini oraya daxil etməsin!”²

Süyuti “Əd-durrul-mənsur” kitabında Səid ibn Mənsur və İbn Münzərdən, eləcə də Beyhəqi “Sünən” kitabında Cabir ibn Abdullah Ənsaridən belə nəql etmişlər: “Bu hadisə (Peyğəmbərin (s) buyurduğu hədis) o zaman gerçəkləşəcək ki, (yer üzündə) başqa

¹ “Kəhf” surəsi, ayə: 20.

² “Məcməül-bəyan”, həmin ayənin təfsiri.

məzhəb və din sahibi olan yəhudi və məsihilər belə kənarda qalmayacaq! (Hamı İslam sayəsində yerləşəcək və hər yerdə İslamdan, tövhiddən və yeganə Allahın əzəmətindən danışılacaq.)”¹ Bəli, o gün bu ilahi və’ d həyata keçəcəkdir.

Bu ayənin təfsirində imam Sadiqdən (ə) belə bir hədis nəql olunmuşdur: “*Allaha and olsun! Bu ayənin mə’nası (sonuncu mərhələsi) hələ gerçəkləşməmişdir və yalnız Qaimin zühuru zamanı əks olacaqdır. Onun qiyamından sonra dünyanın heç bir məntəqəsində Allaha qarşı küfr edən bir şəxs tapılmayacaq!*”²

Bunu da qeyd etməliyik ki, هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (Müşriklərin xoşuna gəlməsə də, bütün dinlərə qələbə çalmaq üçün Peyğəmbərini doğru yolla və haqq dinlə göndərən Odur!) – ayəsi Qur’ani-kərimin üç surəsində – “Tövbə” surəsinin 33-cü, “Fəth” surəsinin 28-ci, “Səff” surəsinin 9-cu ayəsində gəlmişdir. Bunun üç dəfə təkrar olunması məsələnin əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Əhli-sünnə mənbələrində Əbu Hüreyrədən nəql olunan bir hədisdə belə deyilir: “Ayədəki “Li-yuzhirəhu ələd-dini kullih” – cümləsində məqsəd İsa ibn Məryəmin (ə) gəlişinə işarə olunur.” (Bildiyimiz kimi, rəvayətlərə əsasən, həzrət İsa-Məsihi (ə) imam Mehdi (ə) qiyamı zamanı yenidən gələcəkdir!)³

Bu bəhsi də məşhur təfsir alimi Qutadənin nəql etdiyi bir hədislə sona yetiririk. O, bu ayənin təfsirində yazır: “Dünyada altı cür pərəstiş edən var: müsəlmanlar, məsihilər, yəhudilər, ulduzpərəstlər, məcuslar və müşriklər. Bütün bunlar İslam dininə qoşulacaq!”⁴

Mə’lum olduğu kimi, bu şərait, yalnız imam Mehdi (ə) inqilabı zamanı hasil olacaqdır. Bunu da deyək ki, yəhudi və məsihi dinləri tamamilə aradan getməyəcək və burada məqsəd, İslam dininin bütün dünyaya hakim olmasıdır.

¹ “Əd-durrul-mənsur”, 3-cü cild, səh. 231.

² “Nurus-səqəleyn”, 2-ci cild, səh. 212.

³ “Əd-durrul-mənsur”, 3-cü cild, səh. 231.

⁴ Yenə orada.

İMAM MEHDİNİN (Ə) İNTİZARININ TƏ'SİRLƏRİ

Bə'zi nadanlar elə güman edirlər ki, bu ayə və rəvayətlər imam Mehдинin (ə) intizarı fikrini irəli sürməklə irtica və geriliyə, insanların məs'uliyətdən boyun qaçırmasına və zülmə təslim olmasına zəmin yaradır. Çünki bu rəvayətlərə görə, imam Mehдинin (ə) qiyam və gəlişindən öncə dünyada islah və əmin-amanlığa ümid yoxdur. Hətta zühura zəmin yaradılması belə zülm və fitnə-fəsadın yayılmasına kömək edir!

Bu söz qədimdən düşmənlərin, imam Mehдинin (ə) qiyamını inkar edənlərin sözü olmuş, hətta İbn Xəldun bu məsələyə işarə etmişdir. Halbuki həqiqət tamamilə bunun əksidir. Böyük zühur intizarını çəkməyin çoxlu müsbət tə'sirləri var. Aşağıda onlara qısa şəkildə işarə edəcək və nadanların hökmlərinin düzgün olmadığı anlaşılaçaq. Qur'ani-kərim ayələrinə, şiə və əhli-sünnənin məşhur kitablarında nəql olunan "mütəvatir" hədislərə əsaslanmaqla onların yanlış mövqe tutduqlarını göstərəcəyik.

İNTİZARIN MAHIYYƏTİ VƏ ONUN MÜSBƏT TƏ'SİRLƏRİ

Görəsən, imam Mehдинin (ə) zühuruna inamın (zülm və haqsızlığın köklərini məhv edən cahanşümul proqramları nəzərə almaqla) nə kimi müsbət və tərbiyəvi tə'sirləri vardır? Görəsən, bu inam insanı qafil, yaxud hər şeyə təslim olmağa vadar etmirmi? Yoxsa bu əqidə müsbət mə'nada bir növ fərdi və ictimai qiyama də'vət deyildirmi? İnsanı tərəqqiyə doğru aparmırmı? İnsanda məs'uliyət hissi yaratmırmı? Bir sözlə, bu inam viranedicidir, yoxsa islahedici və qurucu?

Bu sualları araşdırmazdan öncə, bilməliyik ki, müsbət fikir və ideyalar həmişə nadanların, yaxud mənafe güdənlərin əli ilə təhrifə mə'ruz qalır, əsl məqsəddən yayındırılır. Tarixdə belə nümunələr həddən artıq çoxdur və "intizar" da təsirlərdən amanda qalmamışdır. Belə məsələlərdə təhrif və xətdən uzaq olmaq üçün, necə deyirlər, suyu bulağın gözündən götürmək lazımdır. Burada "intizar"-ı düzgün başa düşmək üçün İslamın təməl prinsiplərinə müraciət etməli və bunu rəvayətlərin dili ilə araşdırmalıyıq.

Aşağıdakı rəvayətlər bu məsələyə aydınlıq gətirir:

1. Bir nəfər imam Sadiqdən (ə) soruşdu: “Haqq hökumətin intizarını çəkdiyi halda dünyadan gedən şəxs haqqında nəzəriniz nədir?”

İmam buyurdu: “O, *Qaimin xeyməsinə (ordusunda) hazır olan şəxs kimidir.* (Həzrət bir az sükut etdikdən sonra buyurdu:) *O, İslam peyğəmbəri ilə birgə mübarizələrdə iştirak edən şəxs kimidir!*”¹ (Buna bənzər rəvayətlər çoxdur.)

2. Bə’zi rəvayətlərdə deyilir: “O, *Allah yolunda qılınca çəkən şəxs kimidir!*”

3. “O, *Peyğəmbərin hüsurunda qılıncla düşmən başına zərbə endirən şəxs kimidir!*”

4. “O, *Qaimin bayrağı altında olan şəxs kimidir!*”

5. “O, *Peyğəmbərin hüsurunda cihad edən şəxs kimidir!*”

6. “O, *Peyğəmbərlə şəhid olan şəxs kimidir!*” (İmam Mehdi (ə) zühurunun intizarı ilə əlaqədar bu təşbeh və bənzətmələr düşmənlə mübarizəyə və cihada daha artıq şövq yaradır.)

7. Bir çox rəvayətlərdə isə belə bir hökumətin intizarını çəkmək ən böyük və ən fəzilətli ibadət sayılmışdır.

Bunları biz həm Peyğəmbəri-əkrəmdən (s), həm də imam Əlidən (ə) nəql olunan hədislərdə görə bilərik. Bir hədisdə Peyğəmbəri-əkrəm (s) belə buyurmuşdur:

أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَمْتِي أَنْتَظَرُ الْفَرَجَ مِنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ:

“Mənim ümmətimin ən fəzilətli əməli Allahın və’d etdiyi zühurun intizarını çəkməkdir!”²

O həzrət başqa bir hədisdə belə buyurmuşdur:

أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ أَنْتَظَرُ الْفَرَجَ:

“Ən fəzilətli əməl zühur intizarı çəkməkdir!”³

Buradakı “intizar” sözü istər ümumi, istərsə də xüsusi mə’nada dünyanın böyük islahatçısının zühur intizarını bildirsə də, “intizar”ın böyük əhəmiyyət daşıdığını göstərir.

Bütün bunlar böyük bir cihadla yanaşıdır. Bunu nəzərə aldıqda yekun nəticə üçün zəmin yaranır.

¹ “Məhasini-Bərq”, “Biharul-ənvar” kitabından nəqlən, qədim çapla 13-cü cild, səh. 136.

² “Kafi”, “Biharul-ənvar” kitabından nəqlən, 13-cü cild, səh. 137.

³ Yenə orada, səh. 13-cü cild, səh. 136.

“İNTİZAR” MƏFHUMU

“İntizar”, adətən, insanın mövcud vəziyyətdən narahat olaraq yaxşı vəziyyətin yaranması ümidilə gözlədiyi hala deyilir. Məsələn, sağalmaq intizarını çəkən xəstə mövcud vəziyyətdən, yaxud övladının səfərdən qayıtması intizarını çəkən ana övladının ayrılığından narahatdır və hər ikisi bu vəziyyətin sona çatmasını gözləyir.

Dünyanın böyük islahatçısının, imam Mehдинin (ə) haqq-ədalətli hökumətinin intizarı iki prinsip üzərində qurulmuşdur: “inkar” və “isbat” prinsipləri. “İnkər” dedikdə, mövcud vəziyyətdən narahatçılıq hissi, “isbat” dedikdə isə vəziyyətin yaxşılaşmasının intizarı nəzərdə tutulur. Bu iki prinsipin inkişafı iki mütənasib fikrin formalaşmasına səbəb olacaqdır: 1) zülm və haqsızlığa qarşı ikrah, hətta onlarla mübarizə hissi; 2) vahid ədalətli bir hökumətin təşkili üçün cismi və ruhi, maddi və mə'nəvi hazırlıq hissi. Göründüyü kimi, bu hissələrin hər ikisi müsbət xarakterlidir.

“İntizar”ın bu məfhumuna diqqət yetirməklə, imam Mehdi (ə) qiyamının intizarını çəkənlərin böyük savabı məlum olur. Beləcə rəvayətlərin nə üçün həqiqi intizar çəkənləri imam Mehдинin (ə) xeyməsinə və bayrağı altında olanlarla bir, yaxud Allah yolunda cihad edən və şəhid olanlar kimi saydığını açıq-aydın başa düşürük.

Görəsən, bunlar insanların hazırlığa, haqq-ədalət yolunda mübarizəyə və yüksək dərəcələrə də'vəti deyilmi? Mə'lumdur ki, Allah yolunda cihad edənlər fədakarlıq dərəcələrinə görə fərqləndiyi kimi, intizar hazırlığının da müxtəlif dərəcələri var. Bu baxışdan biri digərinə bənzəyir. Hər ikisi cihad sayılır və hazırlıq tələb edir. Belə bir hökumətin bayrağı altında durmağa layiq şəxs məsələyə əhəmiyyətsiz yanaşa bilməz. Ora yalnız layiqli şəxslərin yeridir. Eləcə də, əlinə silah götürüb, bu inqilabın düşmənləri ilə mübarizə aparmaq istəyən şəxsin ruhi, fikri və cismi cəhətdən tam hazırlığı olmalıdır.

İmam Mehдинin (ə) zühur intizarının tə'sirləri barədə aşağıda verilən izahlara diqqət yetirək:

İNTİZAR – TAM HAZIRLIQ

Əgər mən özümə zülm edirəmsə, zülmkarların əleyhinə qalxacaq bir rəhbərin intizarını necə çəkə bilərəm? Əgər mən özüm də günahkar olub, pak deyiləmsə, yer üzünü çirkin insanlardan təmizləmək məramında olan bir inqilabın intizarını çəkənlərdən necə ola bilərəm?

Böyük bir cihadın intizarını çəkən ordu hərbi hazırlığı və hərbiçilərin sayını artırmağa, onlarda inqilab ruhiyyəsi yaratmağa və bütün zəif nöqtələri islah etməyə cəhd göstərir.

İntizar, yə'ni bir müsafirin səfərdən qaytmasını gözləmək.

İntizar, yə'ni əziz bir dostun gəlişini gözləmək.

İntizar, yə'ni meyvənin dərilmə və məhsulun yığım fəslini gözləmək. (Bu intizarların hər biri müəyyən hazırlıqla birgədir.)

Amma dünyanın böyük islahatçısının qiyamının intizarını çəkmək, həqiqətdə bəşər tarixində inqilabların ən böyük və genişinin, ümumbəşəri çevriliş və dəyişikliklərin intizarıdır. Bu inqilab digər inqilablardan fərqli olaraq, müəyyən bir məntəqəyə məxsus olmayıb cahanşümuludur, insanların bütün yaşayış yönələrinə – həm siyasi, həm mədəni, həm iqtisadi, həm də əxlaqi cəhətlərinə şamildir.

BİRİNCİ FƏLSƏFƏ: FƏRDİ İSLAHAT

Belə dəyişiklik hər şeydən öncə insani dəyərlərə ehtiyac duyur ki, ümumdünyəvi islahatın ağır məs'uliyyətini çəkə bilsin. Belə böyük bir proqramın icrasında həmkarlıq üçün mütləq elmi dərəcə, yüksək mə'lumat, ruhi və fikri hazırlıq tələb edir. Dardüşüncəlik, ümumiyyətlə, hər növ irtica həqiqi intizarla uyğun gəlmir. Əsas məsələ budur ki, həqiqi intizar çəkənlər belə bir mühüm proqramda heç vaxt tamaşaçı rolunu ifa edə bilməz və elə indidən inqilabçılar sırasına qoşulmalıdır.

Əgər mən özüm əyri işlərə əl atıramsa, necə düzgün bir nizamın intizarını çəkə bilərəm?!

Görəsən, bu intizarın özü ruhi, fikri və cismi çirkinliklərdən təmizlənilib saflaşma üçün kifayət deyildirmi? Azadlıq uğrunda mübarizə intizarı çəkən ordu tam hazır vəziyyətdə olmalı, hərbiçilərin hazırlığı və ruhiyyələrini gücləndirməli, fədakarlıq

hissini dirçəltməlidir. Belə hazırlığa malik olmayan ordu heç vaxt intizardan danışa bilməz.

Dünyanı hidayət edəcək bir islahatçının intizarını çəkmək fikri, əxlaqi, maddi və mə'nəvi cəhətdən tam hazırlıq tələb edir ki, bu hazırlığın bir çox müsbət tə'sirləri vardır. Bütün yer üzünü islah etmək, zülm, təfriqə və ixtilafa son qoymaq isə asan və sadə bir iş deyil. Belə bir inqilabı həyata keçirmək üçün şücaətli, dərrakəli, ağıllı, dərin düşüncəli, tam hazırlıqlı, söz və əməlində doğru olan şəxsiyyətlər lazımdır. Belə böyük hədəf üçün insanın dərin əxlaqi, fikri və ictimai cəhətdən islahı lazımdır. Həqiqi intizarın mə'nası məhz budur və kimsə onun irtica olduğunu deyə bilməz!

İKİNCİ FƏLSƏFƏ: İCTİMAİ HAZIRLIQ

Həqiqi intizar fərdi islahat tələb etdiyi kimi, ictimai birliyin qorunmasını, ümumi islahat nəzərdə tutur. Çünki intizarı çəkilən o böyük hadisədə bütün inqilabi qüvvələr iştirak edəcək, hamı bir məqsəd üçün çalışacaq. Hamının əlbir olduğu mübarizə meydanında heç kim yoldaşının vəziyyətindən qafil ola bilməz. Hər kəs hər yerdə zəif bir nöqtə görsə, onu islah etməyə cəhd göstərməlidir. Mübarizlərin fəal iştirakı olmadan belə bir proqramın icrası qeyri-mümkündür. Demək, həqiqi intizar üçün fərdi islahla yanaşı ictimai islah və hazırlıq da zəruridir. Bu da böyük islahatçının qiyamı intizarının başqa bir müsbət tə'siridir!

ÜÇÜNCÜ FƏLSƏFƏ: HƏQİQİ İNTİZARÇILAR ÇİRKİNLİKDƏN UZAQDIR!

İmam Mehdi'nin (ə) intizarının digər mühüm tə'sirlərindən biri də çirkinlik və eybəcərliklərə qarşı islahat proqramıdır.

İzah: Fitnə-fəsad, çirkinliklər ictimai forma aldıqda, cəmiyyəti özünə doğru çəkir, bə'zən pak insanları belə, ruhi sıxıntıya, ümitsizliyə düşür edir. Bə'zən də elə fikirləşirlər ki, artıq iş-isdən keçmişdir. Əsla islahata ümid yeri yoxdur və özlərini də pak saxlamaq üçün çalışmaq faydasızdır. Bu ümitsizlik onları yavaş-yavaş fitnə-fəsada, çirkin mühitə doğru çəkə bilir və əksəriyyətə hakim kəsilən çirkin mühitin müqabilində azlıq təşkil edərək

qorunmaq onlar üçün çətinləşir. Bə'zən də camaatla həmrəng olmağa üstünlük verirlər.

Amma onlarda ümid və müqavimət hissini yaşada biləcək yeganə amil, mütləq vəqə olacaq islahat ümidvar olmaqdır. Onlar yalnız belə bir ümidlə özlərinin və başqalarının islahatına ümidvar ola bilirlər.

İslam göstərişlərində ümitsizlik ən böyük günahlardandır. Bu məsələyə böyük əhəmiyyət verildiyini görürüksə, bunun səbəbi Allahın mərhəmətindən naümid olan günahkar şəxsin günahını yumaq, heç olmazsa, günahdan çəkinmək fikrinə düşməməsilə əlaqədardır. O fikirləşir ki, mən onsuz da cəhənnəmə gedəcəyəm. Bəs nə üçün dünyada qəm-qüssə çəkməliyəm?! İslamı yağışdan nə qorxusu!

Amma onun üzünə Allahın əfv və məğfirəti, ümid səhifələri açıldıqda, həyatı tamamilə dəyişir. Onda günahdan uzaqlaşmağa, paklıq və islahat doğru şövq yaranır. Buna görə də ümid hissi belə insanlar üçün həmişə psixoloji-tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Eləcə də, çirkin mühitdə yaşayan saleh insanlar belə ümitsiz paklığı qoruya bilməzlər.

Hazırda dünya çirkinliyə, fətnə-fəsada doğru nə qədər sür'ətlə gedirsə, imam Mehdi'nin (ə) zühuruna ümid bir o qədər artır. Ona inananların fəsad və çirkinliyin tufanları qarşısında müqaviməti möhkəmlənir. Mühit nə qədər aludə olsa belə onlar naümid olmur, üstəlik hədəfə daha yaxın olduqlarını görür, fəsadla mübarizədə, yaxud paklıq üçün sonsuz eşq və şövqlə çalışırlar.

Ötən bəhlərdən belə nəticəyə gəldik ki, intizarın viranedici olması təsəvvürü yalnız onun məfhumunun təhrifi ilə yaranır. Necə ki, qədimdən təhrif əlləri ona doğru uzanmışdır. Onun həqiqi məfhum və mə'nası ictimai-fərdi islahatın, tərbiyə və təşviqin əsasını təşkil edir. Bu məsələyə əvvəldən obyektiv yanaşan Qur'anın özü olmuş və bu haqda "Nur" surəsinin 55-ci ayəsində buyurulmuşdur:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا
اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ
خَوْفِهِمْ أَمْنًا أَمَّا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا

“Allah aranızda iman gətirib saleh işlər görənlərə – yalnız Mənə ibadət edər və heç nəyi Mənə şərik qoşmazlar deyər – onları özlərindən əvvəlkilər kimi yer üzünün varisləri edəcəyini, mö'minlər üçün Özü bəyəndiyi dini möhkəmləndirəcəyini və onların qorxusunu əmin-amanlıqla, arxayınçılıqla əvəz edəcəyini və'd etmişdir!”

Böyük İslam rəhbərlərindən nəql olunan bir çox rəvayətlərə əsasən, bu ayədə işarə olunmuşlar imam Mehdi (ə) və onun yaxınlarıdır.¹ Başqa bir hədisdə isə deyilir: “Bu ayə Mehdi (ə) haqqında nazil olmuşdur!”

Bu ayədə imam Mehdi (ə) və onun yaxınları ***“iman gətirən və saleh iş görənlər”*** kimi tanıtılmışdır. Beləliklə, cahanşümul bir inqilabın həyata keçməsi hər bir süstlük və nöqsandan uzaq olan möhkəm iman və dünyəvi islahı tə'min edə biləcək saleh əməllər olmadan qeyri-mümkündür. Belə bir proqram üçün həm yetkin bilik, həm güclü iman, həm də saleh əməl lazımdır. Yalnız bu xüsusiyyətlərə malik olanlar özlərinə bəşəriyyətin xilaskarının islahatlarında iştirakla müjdələyə bilər. Zülm və haqsızlıq yolu seçib, iman və saleh əmələ biganə qalanlar, iman zəifliyinə görə hətta öz kölgələrindən qorxanlar, cəmiyyətdən uzaqlaşaraq əllərini əllərinin üstünə qoyub tamaşa edənlər və haqq uğrunda mübarizəyə qoşulmayanlar verilən həmin və'd və müjdələrdən məhrumdurlar! Budur imam Mehdi (ə) intizarının müsbət tə'siri!

İlahi! Bizim gözlərimizi o həzrətin mübarək camalı ilə işıqlandır! Bizi onun vəfalı dostlarından və fədakar əsgərlərindən qərar ver! Amin!

¹ “Biharul-ənvar”, qədim çapla 13-cü cild, səh. 14.

Mündəricat

ÖN SÖZ	3
İMAMƏT, YAXUD CANİŞİNLİK NƏDİR?	4
İMAMƏT ÜSULİ-DİNDƏNDİR, YOXSA FÜRUI-DİNDƏN?	5
İMAMƏT BƏHSLƏRİ NƏ VAXTDAN BAŞLANDI?	7
QUR'AN VƏ LÜĞƏTDƏ "İMAM" SÖZÜ	9
QUR'ANİ-KƏRİMDƏ İMAMƏT MƏQAMI	11
İMAMIN VÜCUDUNUN FƏLSƏFƏSİ (SƏBƏBİ)	17
QUR'ANİ-KƏRİMDƏ ÜMUMİ İMAMƏT VƏ VİLAYƏT	21
"İNZAR VƏ HİDAYƏT" AYƏSİ	22
"SADİQİN" (DOĞRUÇULAR) AYƏSİ	26
"ULİL-ƏMR" (ƏMR SAHİBLƏRİ) AYƏSİ	30
İKİNCİ FƏSİL	36
RƏVAYƏTLƏRDƏ ÜMUMİ İMAMƏT VƏ VİLAYƏT	36
1-"SƏQƏLEYN" HƏDİSİ	36
"SƏQƏLEYN" HƏDİSİ PEYĞƏMBƏRİ-ƏKRƏMİN (S) DİLİNDƏ TƏKRARLANIR	45
"SƏQƏLEYN" HƏDİSİNDƏN ANLAŞILAN MÜHÜM NÖQTƏLƏR	47
YALNIZ BİR SUAL	48
2-"SƏFİNƏ" (GƏMİ) HƏDİSİ	50
"SƏFİNƏ" HƏDİSİ NƏ DEMƏK İSTƏYİR?	52
3-"NÜCUM" (ULDUZLAR) HƏDİSİ	54
"NÜCUM" HƏDİSİNİN MAHİYYƏTİ	56
SUAL:	59
4-"ON İKİ İMAM" HƏDİSİ	60
"ON İKİ İMAM" HƏDİSİNİN MÖHTƏVASI	63
BİR İNCƏLİK	66
YER ÜZÜ İLAHİ HÖCCƏTSİZ QALMAZ	67
İLAHİ HÖCCƏTİN ZƏRURİLİYİNƏ AİD QUR'AN AYƏLƏRİ VƏ MƏNTİQİ DƏLİLLƏR	68
ÜÇÜNCÜ FƏSİL	71
İMAMA XAS OLAN SİFƏT VƏ ŞƏRTLƏR	71

İMAMIN ELMİ	72
İMAMLARIN ELMİ MƏNBƏLƏRİ	77
İMAMLARIN MƏ'SUM VƏ GÜNAHSIZ OLMASI	88
ƏHLİ-BEYT KİMLƏRDİR?	92
BİR NEÇƏ SUALA CAVAB	96
“İSMƏT” MƏSƏLƏSİLƏ BAĞLI İRADLAR	100
İMAMLARA XAS XÜSUSİYYƏTLƏR	102
İMAM ALLAH TƏRƏFİNDƏN TƏ'YİN OLUNUR	104
DÖRDÜNCÜ FƏSİL	105
PEYĞƏMBƏR VƏ İMAMLARIN “TƏKVİNİ” VİLAYƏTİ	105
HƏDİSLƏRDƏ “TƏKVİNİ VİLAYƏT”	111
BƏŞİNCİ FƏSİL	116
XÜSUSİ İMAMƏT VƏ VİLAYƏT	116
1-“TƏBLİĞ” AYƏSİ	117
AYƏNİN NAZİL OLMA SƏBƏBİ	118
“QƏDİR-XUM” HADİSƏSİ	119
“QƏDİR-XUM” RƏVAYƏTLƏRİNƏ BİR BAXIŞ	119
“TƏBLİĞ” AYƏSİ ÜZƏRİNDƏ YENİ BİR TƏHLİL	123
ŞƏRHLƏR	125
1-“QƏDİR-XUM” HƏDİSİNDƏKİ “MÖVLƏ” SÖZÜNÜN TƏFSİRİ	125
2-“QƏDİR-XUM” HƏDİSİNİ TƏSDİQ EDƏN DİGƏR AYƏLƏR	127
3-BU AYƏLƏRİN ÖZÜNDƏN ƏVVƏL VƏ SONRAKİ AYƏLƏRLƏ ƏLAQƏSİ NECƏDİR?	130
4-NƏ ÜÇÜN ƏLİ (Ə) “QƏDİR-XUM” HƏDİSİNƏ İSTİNAD ETMƏDİ?	131
2-“VİLAYƏT” AYƏSİ	133
AYƏNİN NAZİL OLMA SƏBƏBİ	133
“VİLAYƏT” AYƏSİNİN XİLAFƏTƏ DƏLALƏTİ	136
İRADLAR VƏ BƏHANƏLƏR	137
3-“ULİL-ƏMR” AYƏSİ	143
4-“SADİQİN” (SADİQ OLANLAR) AYƏSİ	146
5-“QURBA” AYƏSİ	148
İSLAM RƏVAYƏTLƏRİNDƏ “QURBA” AYƏSİ	151

FƏZİLƏT AYƏLƏRİ	157
1-“MÜBAHİLƏ” AYƏSİ	158
“MÜBAHİLƏ” AYƏSİNİN MƏFHUMU	158
“MÜBAHİLƏ” HƏDİS ALİMLƏRİNİN KƏLAMLARINDA	160
“MÜBAHİLƏ”NİN ƏHƏMİYYƏTİ	164
“MÜBAHİLƏ” AYƏSİ VƏ İRADLAR	166
2-“XEYRUL-BƏRİYYƏ” (YARADILMIŞLARIN ƏN YAXŞISI) AYƏSİ	171
3-“LEYLƏTÜL-MƏBİT” AYƏSİ	174
4-“HİKMƏT” AYƏSİ	178
5-“HƏL-ƏTA” (İNSAN) SURƏSİ	179
“HƏL-ƏTA” SURƏSİ ŞE’R ƏDƏBİYYATINDA	183
“HƏL-ƏTA” SURƏSİ VƏ İRADLAR	185
6-“BƏRƏT” AYƏLƏRİ	188
NƏTİCƏ:	191
7-“SİQAYƏTÜL-HACC” (HACILARA SU VERMƏ) AYƏSİ	193
8-“SALİHUL-MU’MİNİN” (MÖ’MİNLƏRİN ƏMƏLİSALEHİ) AYƏSİ	195
9-“VƏZİRLİK” AYƏSİ	197
“VƏZİRLİK” AYƏSİ VƏ HƏDİSLƏRİNİN MƏZMUNU	199
10-11-“ƏHZAB” SURƏSİNİN AYƏLƏRİ	200
12-“BƏYYİNƏ” (ŞAHİD) AYƏSİ	204
13-“SİDDİQUN” (SADİQLƏR) AYƏSİ	207
14-“NUR” AYƏSİ	209
15-“İNZAR” AYƏSİ	211
16-“MƏRƏCƏL-BƏHREYN” AYƏSİ	215
17-“NƏCVA” (PİÇILTİ) AYƏSİ	218
18-“SABİQUN” (ÖNDƏ OLANLAR) AYƏSİ	223
19-“UZUNUN-VAİYƏ” (EŞİDİB YADDA SAXLAYAN QULAQ) AYƏSİ	234
20-“MƏVƏDDƏT” (MƏHƏBBƏT) AYƏSİ	236
21-“MÜNAFİQUN” (MÜNAFİQLƏR) AYƏSİ	238
22-“İYZA” (ƏZİYYƏT) AYƏSİ	241

23-“İNFAQ” AYƏSİ _____	243
24-“MƏHƏBBƏT” AYƏSİ _____	245
25-“MƏS’ULUN” (SORĞU-SUALA TUTULANLAR) AYƏSİ _____	251
<i>ALTINCI FƏSİL</i> _____	255
ON İKİ İMAM _____	255
1-“SALAVAT” AYƏSİ _____	257
2-“NUR” VƏ “BÜYÜT” (EVLƏR) AYƏSİ _____	263
3-“SİRATİ-MÜSTƏQİM” (DOĞRU YOL) AYƏSİ _____	265
4-ADƏM PEYĞƏMBƏRİN TÖVBƏSİ _____	267
5-ƏN YAXŞI ƏMƏL _____	270
HƏDİSLƏRDƏ ƏHLİ-BEYT İMAMLARININ ADLARI _____	273
<i>YEDDİNCİ FƏSİL</i> _____	275
PEYĞƏMBƏRİN (S) SONUNCU XƏLİFƏSİ İMAM MEHDİ (Ə) _____	275
1-YER ÜZÜNDƏ SALEHLƏRİN HÖKUMƏTİ _____	277
2-“NUR” AYƏSİ _____	282
2-HAQQIN ZÜHURU _____	286
İMAM MEHDİNİN (Ə) İNTİZARININ TƏ’SİRLƏRİ _____	289
İNTİZARIN MAHİYYƏTİ VƏ ONUN MÜSBƏT TƏ’SİRLƏRİ _____	289
“İNTİZAR” MƏFHUMU _____	291
İNTİZAR – TAM HAZIRLIQ _____	292
BİRİNCİ FƏLSƏFƏ: FƏRDİ İSLAHAT _____	292
İKİNCİ FƏLSƏFƏ: İCTİMAİ HAZIRLIQ _____	293
ÜÇÜNCÜ FƏLSƏFƏ: HƏQİQİ İNTİZARÇILAR ÇİRKİNLİKDƏN UZAQDIR! _____	293